

**ÖSKÖN DANİKEYEV’İN “ENE MEERİMİ”
(ANA ŞEFKATİ) ADLI UZUN HİKÂYESİNİN TÜRKİYE
TÜRKÇESİNE AKTARIMI VE DİL İNCELEMESİ
(İNCELEME- METİN- AKTARIM)**

Zeynep PALITOĞLU

Yüksek Lisans Tezi

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı

Doç. Dr. Mayramgül DIYKANBAY

2020

Her Hakkı Saklıdır

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI
ANA BİLİM DALI

Zeynep PALITOĞLU
ORCID 0000 0003 1538 3350

Öskön Danikeyev'in "Ene Meerimi" Adlı Uzun Hikâyesinin Türkiye
Türkçesine Aktarımı ve Dil İncelemesi
(İnceleme- Metin- Aktarım)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. Mayramgül DIYKANBAY

ERZURUM-2020

TEZ BEYAN BİLDİRİMİ

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esasları'nın ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum Öskön Danikeyev'in "Ene Meerimi" Adlı Uzun Hikâyesinin Türkiye Türkçesine Aktarımı ve Dil İncelemesi (İnceleme- Metin- Aktarım)" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıyı kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

Tezimin Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin düzenlenmesini ve erişime açılmasını düzenleyen 5. maddesinin 1. fıkrasına göre [*Ulusal Tez Merkezi, enstitü ve fakülteler tarafından Tez Otomasyon Sistemine yüklenen tezlerin bibliyografik bilgilerini kontrol eder, kataloglama kurallarına göre düzenler, konu başlıklarını belirler ve tam metin olarak internet üzerinden erişime açar.*] basılı ve elektronik kopyalarına erişim izni verdiğimi onaylarım.

İSTİSNAİ DURUMLAR*

Patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle (2 Yıl)

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesini düzenleyen 6. maddesinin 1. fıkrasına göre tezle ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle teze erişim, Enstitümüz Yönetim Kurulunun .../.../... tarih ve sayılı kararı ile 2 (iki) yıl süreyle engellenmiştir.

Yeni Teknik, Materyal ve Metotların Varlığı (6 ay)

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesini düzenleyen 6. maddesinin 2. fıkrasına göre tezde yeni teknik, materyal ve metotlar kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkânı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içerdiği için tez danışmanının önerisi ve ana bilim dalının uygun görüşü üzerine Enstitümüz Yönetim Kurulunun .../.../... tarih ve sayılı kararı ile teze erişim 6 (altı) ay süreyle engellenmiştir.

Ulusal Çıkar ve Güvenlik Durumu (Gizlilik Dereceli Çalışmalar)

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin gizlilik dereceli tezler bahsini düzenleyen 7. maddesinin 1. fıkrasına göre bu teze erişim, ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendirdiği için Enstitümüzün uygun görüşü üzerine Üniversitemiz Yönetim Kurulunun .../.../... tarih ve sayılı kararı ile Üniversitemiz Yönetim Kurulu aksi karar verinceye kadar engellenmiştir.

[16.9.2020]

[Zeynep PALITOĞLU]

* İstisnai durumlar danışmanın yazılı başvurusu ve Enstitü / Üniversite Yönetim Kurulunun onayı ile kabul edilir.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	V
ABSTRACT	VI
KISALTMALAR VE İŞARETLER.....	VII
ÇEVİRİ YAZI ALFABESİ	VIII
ÖN SÖZ.....	IX
GİRİŞ.....	1
I. KIRGIZ ADI VE KIRGIZ TÜRKLERİ	1
II. KIRGIZ TÜRKÇESİ	2
A. KIRGIZ TÜRKÇESİNİN AĞIZLARI	3
B. SESLERİN AĞIZ ÖZELLİKLERİNE GÖRE DEĞİŞİMİ	3
III. KIRGIZ TÜRKLERİNİN KULLANDIĞI ALFABELER	5
IV. ÖSKÖN DANİKEYEV'İN HAYATI, SANATI VE ESERLERİ.....	6
1. HAYATI.....	6
2. SANATI	6
2.1. Uzun Hikâyeleri	7
2.1.1. Bakır (Bakir)	7
2.1.2. Kızın Sırrı (Kızdın Sırrı).....	7
2.1.3. Anne Şefkati (Ene Meerimi)	7
2.1.4. Kırmızı Kaya (Kızıl Aska)	7
2.1.5. Belirsiz Kader (Belgisiz Tagdır)	8
2.1.6. Umudu Canlandırınlar (Ümüt Ulagandar).....	8
2.1.7. Masum Düşünce (Hayal) (Nariste Kıyal).....	8
2.1.8. Diğer Hikâyeleri	8
2.2. Romanları	9

2.2.1. Hızlı Geçen Ömür (Köz İrmemdeki Ömür)	9
2.2.2. Miras (Muras).....	9
2.2.3. Gönül Yarası (Kököy Kesti)	10
1. BİRİNCİ BÖLÜM İNCELEME	11
1.1. SES BİLGİSİ ÖZELLİKLERİ	11
1.1.1. Ses Düşmesi (Ün Tüşüp Kalışı)	11
1.1.1.1. Ünlü Düşmesi (Ündüülördün Tüşüp Kalışı)	11
1.1.1.1.1. İç Seste Ünlü Düşmesi	11
1.1.1.1.1.1. -ı- > Ø	11
1.1.1.1.1.2. -u- > Ø	11
1.1.1.1.1.3. -i- > Ø	11
1.1.1.1.2. Son Seste Ünlü Düşmesi	12
1.1.1.1.2.1. -a > Ø.....	12
1.1.1.1.2.2. -ı > Ø	12
1.1.1.2. Ünsüz Düşmesi (Ünsüzdördün Tüşüp Kalışı).....	12
1.1.1.2.1. -g- (> -w-) > -öö-, -üü-	12
1.1.1.2.2. -y- (> -w-) > -oo-, -uu-	12
1.1.1.2.3. -g (> -w) > -öö, -üü.....	13
1.1.1.2.4. -y (> -w) > -oo, -uu.....	13
1.1.1.2.5. -p- (> -b- > -w-) > -aa-, -ee-	13
1.1.1.2.6. -b- (> -y-) > Ø.....	14
1.1.1.2.7. y- > Ø	14
1.1.1.2.8. -q-, q- > Ø.....	14
1.1.1.2.9. -l-, -l > Ø.....	14
1.1.1.2.10. n-, -n- > Ø.....	15
1.1.1.2.11. h-, -h-, ħ-> Ø	18

1.1.1.2.12. w-, -w- > Ø.....	19
1.1.1.2.13. -t > Ø	19
1.1.1.2.14. -r-, -r > Ø	19
1.1.1.2.15. -' > Ø.....	19
1.1.1.2.16. Karşılaşan İki Ünsüzden Birinin Düşmesi (Tekleşme) (Sinkopa Kubuluşu)	20
1.1.2. Ses Türemesi (Ün Koşulup Aytılışı)	20
1.1.2.1. Ünlü Türemesi (Ündüülördün Koşulup Aytılışı)	20
1.1.2.1.1. Ön Seste Ünlü Türemesi	21
1.1.2.1.1.1. /ı-/ Türemesi	21
1.1.2.1.1.2. /o-/ Türemesi	21
1.1.2.1.1.3. /u-/ Türemesi	21
1.1.2.1.1.4. /ü-/ Türemesi	21
1.1.2.1.2. İç Seste Ünlü Türemesi	22
1.1.2.1.2.1. /i-/ Türemesi.....	22
1.1.2.1.2.1. /ı-/ Türemesi.....	22
1.1.2.1.2.1. /u-/ Türemesi	22
1.1.2.1.2.1. /ü-/ Türemesi	22
1.1.2.2. Ünsüz Türemesi (Ünsüzdördün Koşulup Aytılışı).....	23
1.1.2.2.1-Ø- > -y-	23
1.1.3. Ses Değişmeleri (Ün Özgörüşü).....	23
1.1.3.1. Ünlü Değişmeleri (Ündüülördün Özgörüşü).....	23
1.1.3.1.1. Düzleşme.....	23
1.1.3.1.1.1. u > ı.....	23
1.1.3.1.1.2. ü > ı.....	23
1.1.3.1.2. Yuvarlaklaşma.....	23

1.1.3.1.2.1. a > o.....	23
1.1.3.1.2.2. ā > ö.....	24
1.1.3.1.2.3. ä > ö.....	24
1.1.3.1.2.4. ä > ü.....	24
1.1.3.1.2.5. ä > u.....	24
1.1.3.1.2.6. e > ö.....	24
1.1.3.1.2.7. ı > u.....	25
1.1.3.1.2.8. i > ü.....	25
1.1.3.1.2.9. i, ī > u.....	25
1.1.3.1.3. İncelme.....	26
1.1.3.1.3.1. ā > e.....	26
1.1.3.1.3.2. ä > e.....	26
1.1.3.1.3.3. u > ö.....	27
1.1.3.1.3.4. u, ū > ü.....	27
1.1.3.1.4. Kalınlaşma.....	27
1.1.3.1.4.1. ä > a.....	27
1.1.3.1.4.2. e > a.....	29
1.1.3.1.4.3. i > ı.....	30
1.1.3.1.4.4. ü > u.....	30
1.1.3.1.5. Daralma.....	30
1.1.3.1.5.1. a, ā, ā > ı, i.....	30
1.1.3.1.5.2. e > i.....	31
1.1.3.1.5.3. o > u.....	31
1.1.3.1.5.4. ö > ü.....	31
1.1.3.1.6. Genişleme.....	31
1.1.3.1.6.1. i > a.....	31

1.1.3.1.6.2. i > e.....	31
1.1.3.1.6.3. ī > a.....	31
1.1.3.1.6.4. ı > a.....	32
1.1.3.1.6.5. u > a.....	32
1.1.3.1.6.6. u > e.....	32
1.1.3.1.6.7. u > o.....	32
1.1.3.1.6.8. u > ö.....	32
1.1.3.2. Ünsüz Değişmeleri (Ünsüzdördün Özgörüğü)	32
1.1.3.2.1. Tonlulaşma	32
1.1.3.2.1.1. f- > b-.....	32
1.1.3.2.1.2. -q- > -g-	33
1.1.3.2.1.3. p-, -p- > b-, -b-.....	33
1.1.3.2.1.4. t-, -t-, -t- > d-, -d-.....	33
1.1.3.2.2. Tonsuzlaşma.....	34
1.1.3.2.2.1. -b > -p.....	34
1.1.3.2.2.6. ğ-, -g- > k-	34
1.1.3.2.2.7. -m- (> -b-) > -p-.....	34
1.1.3.2.2.8. -l- (> -d-) > -t-.....	35
1.1.3.2.2.9. -n- (> -d-) > -t-.....	36
1.1.3.2.2.10. -z > -s.....	37
1.1.3.2.3. Dudaksıllaşma	37
1.1.3.2.3.1. -nm- > -mm-	37
1.1.3.2.4. Diş - Damaksıllaşma	38
1.1.3.2.4.1. y- > c-	38
1.1.3.2.4.2. s- > ç-.....	39
1.1.3.2.5. Akıcılaşma.....	39

1.1.3.2.5.1. b- > m-.....	39
1.1.3.2.5.2. -d- > -l-	39
1.1.3.2.5.3. -d-, -d > -y-, -y.....	40
1.1.3.2.5.4. -g-, -g > -y-, -y.....	40
1.1.3.2.6. Süreksizleşme.....	40
1.1.3.2.6.1. f > p	40
1.1.3.2.6.2. ħ > q.....	41
1.1.3.2.6.3. ħ > q.....	41
1.1.3.2.6.4. -l- > -d-	41
1.1.3.2.6.5. -n- > -d-	42
1.1.3.2.6.6. -m- > -b-	43
1.1.3.2.6.7. w-, -w-, -v- > b-, -b-	44
1.1.3.2.6.8. -‘- > -y-	44
1.1.3.2.6.9. -‘- > -g-	44
1.1.3.2.7. Genizsileşme	45
1.1.3.2.7.1. -b- > -m-	45
1.1.3.2.7.2. -n- > -ñ-	45
1.1.3.2.7.3. -ñ- > -n-	45
1.1.4. Ünsüz Yer Değiştirmesi (Göçüşme) (Metateza)	45
1.1.5. Ünlü Uyumları (Ündüülördün Küüsü)	46
1.1.5.1. Damak Uyumu (Kalınlık- İncelik Uyumu) (Tildin Küüsü)	46
1.1.5.1. Dudak Uyumu (Düzlük- Yuvarlaklık Uyumu) (Erin Küüsü)	46
1.1.6. Hece Yutumu (Düşmesi) (Muundardın Cutulup Aytılışı).....	46
2. İKİNCİ BÖLÜM	48
2.1. ENE MEERİMİ.....	48
2.2. ANA ŞEFKATİ.....	117

SONUÇ	185
KAYNAKÇA	187
ÖZ GEÇMİŞ	190

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Öskön Danikeyev'in "Ene Meerimi" Adlı Uzun Hikâyesinin Türkiye Türkçesine
Aktarımı ve Dil İncelemesi
(İnceleme- Metin- Aktarım)**

Zeynep PALITOĞLU

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mayramgül DIYKANBAY

2020, 190 sayfa

Jüri: Doç. Dr. Mayramgül DIYKANBAY (Danışman)

Jüri: Dr. Öğr. Ü. Sinan DİNÇ

Jüri: Dr. Öğr. Ü. Uğur UZUNKAYA

Bu çalışmada Öskön Danikeyev'in "Ene Meerimi" adlı uzun hikâyesinin dil incelemesi yapılmıştır.

Çalışmanın giriş bölümünde Kırgız adı, Kırgız Türkleri, Kırgız Türkçesi ve ağızları ile yazar Öskön Danikeyev'in hayatı, sanatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde, adı geçen uzun hikâyenin incelemesi ses bilgisi yönüyle Türkiye Türkçesi ile karşılaştırılarak yapılmıştır.

İkinci bölümde, hikâyenin Türkiye Türkçesi ile Kırgız Türkçesi verilmiştir.

Sonuç kısmında, yapılan incelemelerde ulaşılan sonuçlar değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kırgız Türkçesi, Öskön Danikeyev, Ene Meerimi.

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

**Transfer to Turkish Language and Language Examination of Oskon Danikeyev's
called "Ene Meerimi" Long Story
(Examination- Text- Transfer)**

Zeynep PALITOGU

Advisor: Doc. Dr. Mayramgul DIYKANBAY

2020, 190 page

Jury: Doc. Dr. Mayramgul DIYKANBAY (Advisor)

Jury: Dr. Aca. M. Sinan DİNÇ

Jury: Dr. Aca. M. Uğur UZUNKAYA

A language examination of Oskon Danikeyev's called "Ene Meerimi" long story has been made in this study.

About the name of Kyrgyz, Kyrgyz Turks, Kyrgyz language and their dialects with the writer Oskon Danikeyev's life, art and works have been informed in introduction chapter of the study.

The mentioned long story's examination has been made in that phonetics by comparison with Turkish language of the long story in the part one.

The long story's Turkish and Kyrgyz languages have been given in the second part.

The reached results of in conducted examinations have been utilized in the conclusion.

Key Words: Kyrgyz Turkish, Oskon Danikeyev, Ene Meerimi.

KISALTMALAR VE İŞARETLER

ø	: işaret veya ek yok
/	: veya; sayfa – paragraf
-	: Fiil kökü veya gövdesi
+	: İsim kökü veya gövdesi
>	: Bu şekilden gelir
//	: fonem parantezi
Ar.	: Arapça
Far.	: Farsça
Rus.	: Rusça
Moğ.	: Moğolca
Osm. T.	: Osmanlı Türkçesi
is.	: isim
sf.	: sıfat
f.	: fiil
z.f.	: zarf
e.	: edat
age.	: adı geçen eser
bk.	: bakınız
vd.	: ve diğerleri
s.	: sayfa
S	: sayı
C	: cilt
çev.	: çeviren
ed.	editör
haz.	hazırlayan
TDK	Türk Dil Kurumu

ÇEVİRİ YAZI ALFABESİ

KİRİL	LATİN	KİRİL	LATİN
Аа	Aa	Рр	Rr
Бб	Bb	Сс	Ss
Вв	Vv	Тт	Tt
Гг	Gg	Уу	Uu
Дд	Dd	Үү	Üü
Ее	Ee/ye ¹	Фф	Ff
Жж	Cc	Хх	Hh
Зз	Zz	Чч	Çç
Ии	İi	Шш	Şş
Йй	Yy	Ыы	Iı
Кк	Kk	Ээ	Ee
Лл	Ll	Ъъ	Kesme işareti
Мм	Mm	Ьь	Yumuşatma işareti
Нн	Nn	Ёё	Yo
Њњ	Ññ	Щщ	Şç
Оо	Oo	Цц	Ts
Өө	Öö	Юю	Yu
Пп	Pp	Яя	Ya

¹ Kelime başında ve ünlüden sonra “ye” okunur.

ÖN SÖZ

Bu çalışmada Özkön Danikeyev'in üç ciltlik eserinin üçüncü cildinde bulunan "Ene Meerimi" adlı uzun hikâyesi ele alınmıştır. Yapılan bu çalışmanın amacı, Türkiye Türkçesine yeni bir metin kazandırmak ve Kırgız Türkçesi ve ağızları hakkında bilgi vermektir.

Ele alınan bu hikâyenin tamamı incelenmiştir. Hikâyenin tamamı doksan bir sayfadır. Kiril harfli metin, Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Aktarım esnasında tam karşılığı olmayan sözcükler, cümlenin bağlamına göre anlamlandırılmış ve dipnotta verilmiştir. Çalışma giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, "Kırgız Adı ve Kırgız Türkleri", "Kırgız Türkçesi", "Kırgız Türklerinin Kullandığı Alfabeler" ve "Öskön Danikeyev'in Hayatı, Sanatı ve Eserleri" ana başlıklar oluşturulmuştur. "Kırgız Türkçesi" adlı ana başlık, "Kırgız Türkçesinin Ağızlar" ile "Seslerin Ağız Özelliklerine Göre Değişimi" alt başlıklarda incelenmiştir.

Birinci bölümde Öskön Danikeyev'in "Ene Meerimi" adlı uzun hikâyesi esas alınarak eserde geçen sözcükler, Kırgız Türkçesi fonetik bilgisi yönüyle incelenmiştir. Ünlüler, ünsüzler ve bunlarla ilgili ses olayları Eski Türkçe esas alınarak karşılaştırılmıştır. Eserde karşımıza çıkan alıntılanmış sözcüklerin mensup olduğu dildeki yazılışları verilmiştir. Sözcüğün Kırgız Türkçesi ile Türkiye Türkçesindeki karşılığı karşılaştırılıp orijinal metinde geçtiği satır numarası ile sayfa numarası parantez içinde belirtilmiştir. İnceleme kısmındaki başlıkları oluşturmak için Hülya Çengel Kasapoğlu'nun Kırgız Türkçesi Grameri (Ses ve Şekil Bilgisi) adlı çalışmasından faydalanılmıştır.

İkinci bölümde ise Kiril alfabesi ile yazılmış olan eserin Türkiye Türkçesine aktarımı yapılmıştır. Aktarım yapılırken Kadıralı Konkobay Uulu'nun da katkılarıyla derlenen *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, Selahaddin Çankaya'nın *Kırgız Sözlüğü*, Ali Bayram'ın *Rusça Sözlük* ve Ferit Devellioğlu'nun *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat* adlı eserlerinden faydalanılmıştır. Çalışmamızın sonunda da eserin Latin alfabesine aktarılmış hali verilmiştir.

Çalışmamız, kaynaklar ve öz geçmiş ile sona ermektedir.

Çalışmamı ilk günden bugüne kadar sabır ve hoşgörü ile takip eden saygıdeğer danışmanım Doç. Dr. Mayramgul DIYKANBAY'a ve çalışmamızın dil incelemesinde

yardımını hiçbir zaman esirgemeyen saygıdeğer Dr. Öğretim Üyesi Sinan DİNÇ'e; anlamını çıkaramadığım sözcüklerde zamanını bana ayıran sevgili arkadaşım İstanbul Üniversitesi doktora öğrencisi Gülmira MOLDOSULTANOVA'ya, maddi ve manevi destekleriyle her zaman yanımda olan sevgili ailem ve değerli eşime teşekkürlerimi sunarım.

Zeynep PALITOĞLU

Erzurum/2020

GİRİŞ

I. KIRGIZ ADI VE KIRGIZ TÜRKLERİ

Eski Çin, Yunan, Göktürk, Arap, Çağatay, Acem ve Moğol kaynaklarında geçen “Kırgız” boy adı ile ilgili pek çok tahlil ve değerlendirme yapılmış ancak kesin bir yargıya varılamamıştır (Tan, 2017: s. 12).

“Kırgız” adı Göktürk yazılı metinlerinde “Kırkız”, Tibetçe kaynaklarda “Girkis” şeklinde geçer. Ligeti’ye göre en eski metinlerden itibaren “kırkız” şeklinde görülen sözcük, “kırk” sayısına “(ı)z” çoğul eki getirilerek genişletilmiştir ve sözcük, “kırklar” anlamına gelmektedir. Radloff, “kırk” ve “yüz” sayılarının birleşmiş olduğunu belirtirken Vambery, bu adın “kır” ve “gez” sözcüklerinin birleşmesinden oluştuğunu ve “kır gezen” anlamına geldiğini savunur (Çengel, 2017: s. 26). Kırgızlar fiziksel olarak kızıl yüzlü, sarı saçlı, mavi gözlü ve uzun boylulardır (Dıykanbayeva, 2014: s. 113).

Çin kaynaklarının verdiği bilgiye göre, Kırgız Türkleri ilk devletini M.Ö. III. yüzyılda kurmuşlardır. Bu ilk Kırgız devletinin adı “Ki-Ku, Kie-Ku” idi (Saray, 2017: s. 227-228). Eski vatanları Yenisey ve Altay Dağları olmakla birlikte Kırgızlar, daha sonraki dönemlerde Aral Gölü ve Hazar Denizi’nin kuzeyindeki bozkırlar ile Tanrı Dağlarına kadar yayılmışlardır (Çengel, 2017: s. 26).

M.Ö. II. yüzyılda Kırgızlar, Büyük Hun İmparatorluğuna katılmış, 560 yılında Göktürlere tabi olmuşlardır (Saray, 2017: s. 228). Orhun Yazıtlarında Kırgızlardan; yukarı Yenisey’de, Kem ve Kemçik bölgesinde Kögmen Dağlarının kuzeyinde (bugünkü Tannu-ola) oturan bir kavim olarak bahsedilir. Kırgızlar, 758 yılında Göktürklerin yerine geçen Uygurların hâkimiyetine girerler. 840 yılında Uygurları mağlup ederek Ötüken’e yerleşirler ve bir devlet kurarlar. Bu devlet, 924 yılında Kara Hıtaylar tarafından ortadan kaldırılır. 13. yüzyılda Orta Asya’nın Moğollar tarafından istilası sırasında Tannu-ola’nın kuzeyinde yaşayan Kırgız Türkleri bu devletin hâkimiyeti altına girmişlerdir (Çengel, 2017: s. 26-27; Arat, 1954: s. 737). Daha sonra da Cengiz Han’ın ikinci oğlu Çağatay’ın ulusuna tabi olurlar. Ancak Moğolların egemenliği altında geçen yıllarda Kırgızların Moğollara bağlılık andı içmedikleri ve kendi önderliklerinde Oyrat boyları birliği kurarak yeniden egemenliklerini kazanmak için harekete geçtikleri görülür (Tan, 2017: s. 13-14).

Kuzeydeki Kırgızlar bir yandan Moğollara karşı egemenliklerini kazanma mücadelesi verirken diğer yandan da Sibiry'a da ilerlemekte olan Ruslara karşı yaklaşık bir yüzyıl süren direnişte bulunmuşlardır. Kırgızlar, Isık-Köl bölgesine (bugünkü Kırgızistan Cumhuriyeti) 16. yüzyılda yerleşmişlerdir (Tan, 2017: s. 14).

Kırgızlar, 16 ve 17. yüzyıllarda Kalmuk ve Moğollarla mücadele etmişler, 18. yüzyılda Türkistan'da teşekkül etmiş olan hanlıklara katılmışlardır. 19. yüzyılda ise Ruslar tarafından işgal edilmişlerdir.

Kırgızlar, 1917 Ekim Devrimi'nden sonra 1924'te özerkliklerini ilan etmişlerdir. 1926'da Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuş ve 1936'da cumhuriyet, Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adını almıştır (Tan, 2017: s. 14).

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile Kırgızlar, bağımsızlıklarına kavuşmuşlar ve 31 Ağustos 1991 yılında bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.

II. KIRGIZ TÜRKÇESİ

Kırgız Türkçesi, bugün çoğunluğu Kırgızistan'da yaşayan Kırgız Türklerinin konuştuğu bir lehçedir. Günümüz Türk lehçelerinin Kuzey-Batı (Kıpçak) grubunda yer almaktadır. "Volga" olarak da adlandırılan bu grubun diğer kolları şu lehçelerdir: Kazak, Tatar, Başkurt, Kırım-Tatar, Karakalpak, Nogay, Karaçay, Kumuk ve Karayim Türkçeleri.

Kırgız Türkçesi, Türk dil ve diyalektlerinin tasniflerinde değişik gruplarda yer almıştır. Kırgız Türkçesi R. Rahmeti Arat' a göre tav; Benzing ile Menges'e göre Aral-Hazar grubunda; Talat Tekin'in son tasnifine göre ise tawlı grubundan ayrı olarak tölü grubunda değerlendirilir (Çengel, 2017: s. 31-32; Tekin, 1991: s. 5-18).

Bugünkü Kırgız Türkçesi tarihi kökleri bakımından Eski, Orta ve Yeni Kırgız Türkçesi olmak üzere üç dönemde ele alınır (Özkan, 2014: s. 132). Eski Kırgız Türkçesi (7-9. yüzyıl), eski Uygur ve Oğuz Türkçeleri ile sürekli ilişkide bulunmuştur (Tan, 2017: s. 16). Yenisey- İrtiş bölgesinde yaşayan Kırgızların kullandığı ve yazılı belgelerini Yenisey Yazıtları'nın oluşturduğu Türkçedir (Özkan, 2014: s. 132; Roux, 2001: s. 209-210). Orta Kırgız Türkçesi (10-15. yüzyıl), göçebe olan Kırgız boylarında halk arasında kullanılan ve halk edebiyatında işlenen Türkçedir (Tan, 2017: s. 16). Yeni Kırgız Türkçesi döneminde ise (16. yüzyıldan sonra), 13. yüzyılın ortalarından sonra Kırgız Türkçesine Arapça ve Farsça sözcükler girmesi ile ağızlar arasında oluşan ayrılıklar azalmış, ortak yazı dili arama çabaları başlamıştır (Tan, 2017: s. 16).

A. KIRGIZ TÜRKÇESİNİN AĞIZLARI

Kırgız Türkçesinin ağızlarını Talas, Çuy, Issık-Köl bölgelerini içine alan Kırgızistan'ın kuzeyinde konuşulan Tündük (kuzey) ağızı ve Oş vilayetinin Toktogul bölgesi dışında kalan bütün güney Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan'da yaşayan Kırgızların konuştuğu Tüştük (güney) ağızı olmak üzere iki gruba ayıranlar olduğu gibi (Özkan, 2014: s. 135; Abduldayev- Tursunov, 1974: s. 162-167), kuzey, güneydoğu ve güneybatı ağızları olmak üzere üçe ayıranlar da bulunmaktadır. Kırgız Türkçesinin yazı dili, kuzey ağız grubuna dayanmaktadır (Çengel, 2017: s. 32; Ahmatov- Ömüraliyeva, 1990: s. 3).

B. SESLERİN AĞIZ ÖZELLİKLERİNE GÖRE DEĞİŞİMİ

Kırgız Türkçesinin ağız özellikleri 1930'lu yıllarda Rus Türkologlar İgor Alekseyeviç Batmanov ve Konstantin Kuzmiç Yudahin tarafından incelenmiştir (Baytok, 2015: s. 41). Batmanov, Kırgız Türkçesini ses (fonetik) ve şekil (morfolojik) özelliklerine göre Kuzey ve Güney olmak üzere iki gruba ve bunları da kendi içlerinde alt gruplara ayırmıştır. Bunların tümü için “diyalekt” terimini kullanmıştır (Baytok, 2015: s. 41).

Batmanov, Kırgız Türkçesinin Kuzey diyalektini, “dağ, süngü, fayda, varıyoruz, varıyor, kızıl, türlü” sözcüklerini esas alarak yedi ağız grubuna ayırmıştır (Baytok, 2015: s. 41; Abduldayev, 1998: s. 9, Yunusaliyev, 1971: s. 73-74, Akmatova, 2008: s. 15):

1. **Talas- Çatkal Diyalekti:** *tow, naysa, bayda, baravıs, baracatır, kısıl, türlü.*
2. **Aşağı Çüy Diyalekti:** *too, naysa, bayda/payda, barabıs, baracatat/baracatır, kısıl, türlü/türdüü.*
3. **Küngöy- Ala-Too Diyalekti:** *too, nayza, bayda, barabız, baracatır, kızıl, türlüü/türdüü.*
4. **Issık-Köl (Issık-Köl'ün Kuzeydoğu Tarafı) Diyalekti:** *too, nayza, bayda, barabız, baratat/baracatat/baraytat, kızıl, türdüü.*
5. **Narın Diyalekti:** *too, ayza, bayda, baravız, baratat/baraytat, kızıl, türdüü.*
6. **Atbaşı Diyalekti:** *too, naysa, bayda, baravız, baratat/barayatat/baraytat, baracatır, kızıl, türdüü.*

7. Koçkor- Cumgal Diyalekti: *too, naysa, bayda, baravis, baratat/barayat, kızıl, türdüü.*

Batmanov'un Güney diyalektlerinin özellikleri hakkında ise şu bilgileri vermiştir (Baytok, 2015: s. 42; Abduldayev, 1998: s. 9, Yunusaliyev, 1971: s. 75, Akmatova, 2008: s. 15):

1. *Uzun ünlülerin yerine diftongların² kullanılması.*
2. *Kısa ünlülerin sayısının azalması, yani dokuz değil sadece beş kısa ünlünün bulunması.*
3. *Palatal /ə/ sesinin kullanılması.*
4. *Sert /p/ sesinin sözcük başında sıkça kullanılması.*
5. *Sözcük başında /c/ sesiyle birlikte /y/ sesinin de paralel olarak kullanılması.*
6. *Sözcüğün kök ve eklerinde ünlü uyumu kuralının bozulması.*
7. *Özbek Türkçesine has bazı sözcüklerin kullanılması.*
8. *ki bağlacının kullanılması.*

Yudahin, Kırgız ağızlarını çift dudak ünsüzü /w/ ve palatal /ə/ seslerinin kullanımına göre Kuzey ve Güney grubu şeklinde iki büyük gruba ayırmıştır. Ses özelliklerini şöyle belirtmiştir (Baytok, 2015: s. 42; Yunusaliyev, 1971: s. 69, Akmatova, 2008: s. 16):

1. Kuzey Grubu: Sekiz kısa ünlüye sahiptir: /a, o, u, ı, e, ö, ü, i/. Ünsüzlerle ilgili olarak sözcük başında /n/ sesi düşer. /s/ ve /z/ seslerinin kullanımına göre Kuzey diyalektleri iki gruba ayrılır. /s/'ciller grubuna Solto, Sarbağış, ve Sayak; /z/'ciller grubuna ise diğer bütün ağızlar girer.

2. Güney Grubu: Güney grubunda Kuzey grubundaki sekiz ünlü yanı sıra dokuzuncu açık ince /ə/ fonemi de kullanılır. Kuzey grubundaki uzun ünlüler yerine bu grupta dudak diftongları kullanılmaktadır. Bu ses Kuzey diyalekti içinde Talas ağzında da görüldüğü için Talas ağzı, Güney diyalektlerinden sayılmıştır.

Yudahin, “a) *Fiilin olumsuz şeklini kuran ‘-ba’ ekinin önündeki kökteki /l/ sesinin düşmesi ya da korunması; b) Başka diyalektlerdeki yardımcı fiil ‘ele’ yerine ‘ede’ şeklinin kullanılması; c) Başka diyalektlerdeki ‘ciber’ yardımcı fiilin ‘cügör’ şeklinde kullanılması.” olarak aldığı ikinci derecedeki ölçütler ile Güney diyalektlerinden Güneybatı (İçkilik) diyalektini ayırmıştır (Baytok, 2015: s. 42-43).*

² diftong: *Fr diphtongue* .ikiz ünlü (TDK Türkçe Sözlük, 2011: s. 657).

Yapılan çalışmalara genel olarak bakıldığında Kırgız ağızlarında ünlülerin her birinin kısa ve uzun türlerinin olduğu ve bunların da anlam ayırt edici özelliğine sahip olduğu görülmektedir. Ünsüz sesler bakımından da Kırgız ağızlarının *sert ve yumuşak ünsüzler* olarak ikiye ayrıldığı ve bunun sonucunda da ünsüz uyumu kuralı meydana geldiği söylenilebilir. Yani sözcük sonundaki ünsüz sert ise ek başındaki ünsüz de sert; yumuşak ise ek başındaki ünsüz de yumuşak olur. Tüm ağızlarda /ñ, y, r, l/ gibi bazı ünsüzler sözcük başında kullanılmaz. Yine sözcük başında ünsüzler yan yana gelmez. Sözcük sonunda /b, c, d, g/ sesleri kullanılmaz. Sözcük sonunda bazı sert ünsüzler, ünlü ile başlayan bir ek aldıklarında yumuşarken bazı sert ünsüzler ise, ünlüyle başlayan bir ek alsalar da değişiklik olmaz (Baytok, 2015: s. 48; Yunusaliyev, 1971: s. 120-121).

Baytok, yine aynı çalışmasında Kırgız ağızlarında ünsüzlerin sayı ve özellikleri bakımından farklılıklar gösterdiğini şöyle açıklamaktadır: “/b, g, ğ, d, c, k, l, m, n, y, ñ, p, r, s, t, ç, ş/ ünsüzleri bütün diyalektlerde ortaktır. Bunlara ek olarak Güneydoğu diyalektinin doğu ağızlarında /k, h/; Güneydoğu diyalektinin kuzeybatı ağzında /k/ ünsüzü kullanılır. Bunun dışında /s/ sesinin varyantı olarak /z/ sesi ve Arapça, Farsçadan alınma sözlerde kullanılan /h/ sesi de kullanılır. Güneybatı (İçkilik) ağızlarında ise /z, k, h, h/ ünsüzleri kullanılır. Kuzey Diyalektlerinden Isık-Köl ağzında /z, k/; Kuzey /s/’cil ağızlarda ise /k/ ünsüzü kullanılır” (2015: s. 48).

III. KIRGIZ TÜRKLERİNİN KULLANDIĞI ALFABELER

Kırgız Türkleri, 1924-1928 yılları arasında Arap alfabesini kullanmışlardır. Ancak Arap alfabesinde, Kırgız Türkçesinin ses yapısına göre bazı değişiklikler yapılmıştır (Özkan, 2014: s. 135; Bektonov- Bayciyev, 1993: s. 8). 1928-1940 yılları arasında Latin alfabesini kullanmaya başlamışlardır. 1940’dan sonra da Kiril alfabesini kullanmaya başlamışlardır ve bugün de Kiril alfabesini kullanmaktadırlar. Ancak yeniden Latin alfabesine geçme konusu tartışılmaktadır.

Kırgız alfabesi, 34 harften oluşmaktadır. Bunların 22’si ünsüz, 8’i ünlüdür. /я, ю, ё, є/ sembolleri, bir ünsüz ve bir ünlünün birleşmesinden oluşmuştur. Kırgızcadaki /ц, ш/ harfleri ile /ъ, ь/ kesme ve yumuşatma işaretleri, Rusçadan ya da Rusça kanalıyla giren kelimelerde kullanılır (Çengel, 2017: s. 32; Ahmatov- Ömüraliyeva, 1990: s. 99).

IV. ÖSKÖN DANİKEYEV'İN HAYATI, SANATI VE ESERLERİ

1. HAYATI

Öskön Danikeyev, 1934 yılında Bişkek'e fazla uzaklıkta olmayan Çon-Çar köyünde doğdu. Babası hayvancılıkla uğraşır, atlara bakardı Anne ve babasını küçük yaşta kaybeden Danikeyev, yaşadığı Çon-Çar köyünde dört yıllık okul okudu. Okulu bitirdikten sonra da Molotva adındaki komşu kolhoz (günümüzdeki Şalta) ile Kalinin kolhozunda (günümüzdeki Belek) okudu. Çalışkan olduğundan, Zarılkan adlı hocasının çabasıyla Bişkek'teki bir okula gönderdiler. Altın madalya ile okulunu bitiren Danikeyev, yine bir öğretmenin sayesinde Moskova'daki Maden Mühendisliği Enstitüsünü girdi ve böylece dağ- maden mühendisi oldu. Birkaç yıl renkli metaller madeninde mühendis olarak çalıştı. Daha sonra Politeknik Enstitüsünde Geometri üzerine ders verdi. 1977 yılında Moskova'da Yüksek Edebiyat Kursunu bitirdikten sonra Ala-Too dergisinde redaktör olarak çalıştı. 1984 yılından 1990 yılına kadar Kırgızistan Yazarlar Birliğinin kâtipliğini yaptı (Altıok, 2018: s. 3).

2. SANATI

Danikeyev'in edebiyata başlangıcı 1960'lı yıllara dayanmaktadır. 1961 yılında ilk hikâyesi "Bakır" (Bakır) ile 1963'te "Kızdın Sırrı" (Kızın Sırrı) adlı uzun hikâyeleri yayınlanmıştır. Realist yazar, psikolojik betimlemeleri ve kısa anlatımıyla o dönemde dikkatleri üzerine çekmeyi başarmıştır. 1970'li yıllarda da "Kızıl Aska" (Kırmızı Kaya) ve "Ene Meerimi" (Anne Şefkati) adlı uzun hikâyeleri yayınlanmıştır. (Altıok, 2018: s. 3-5).

Danikeyev, roman türünü 1980'li yıllarda denemiştir O dönemde Kırgız edebiyatında tarihi, tarihsel özgeçmiş ve anılar ile sosyal olayların anlatıldığı eserler yazılmaktaydı. Danikeyev de Kırgız halkının aile yapısı, sosyal hayatı, toplum-siyasal ve ekonomik alanında geçmişi edebi olarak genelleştirdiği ilk romanını, "Köz İrmemdeki Ömür" (Çok Kısa Hayat) ad ile yayınlamıştır. Ardından, "Köököy Kesti" (Zoruma Gitti) adlı savaş dönemini anlattığı romanını yayınlamıştır. Yazar, bu eserinde yeni üslup ve şekil ile edebi çözümlemeyi kullanma çabasına girmiş ve başarılı olmuştur (Altıok, 2018: s. 6).

2.1. Uzun Hikâyeleri

2.1.1. Bakır (Bakir)

I. tekil (ben) anlatıcısı ile yazılan bu uzun hikâyede başkahraman, Bakır adlı bir gençtir. Hikâye, bir çocuğun yaşam mücadelesi yanında Anapiya adlı kıza olan aşk mücadelesini anlatır. Bakır, şehirde okuyan ve ailesi için sık sık köyüne gelen bir gençtir. Anapiya'nın Musat ile Moskova'ya gitmesi ve orada birbirine âşık olmaları ile hareketlenen hikâyede Bakır, öncelikle ailesi ve vatanına hayırlı biri olmak istemesi ile hayata tutunmayı başarmıştır (Altıok, 2018: s. 8-9).

2.1.2. Kızın Sırrı (Kızdın Sırı)

İlahi bakış açısıyla yazılan uzun hikâyede başkahraman, Camal'dır. Camal, küçük öksüz ve yetim bir çocuktur. Anne ve babasına duyduğu özlem ile içine kapanan Camal, dayısının yanında kalmaktadır. Dayısı ile yengesinin ona sevecen davranmaları ve aile sıcaklığını aratmamaları Camal'ın var oluşunu gerçekleştirmesine yardımcı olur (Altıok, 2018: s. 19-20). Bu hikâyeye aynı zamanda, "yazarın hikâyesi" olarak yorumlanabilir.

2.1.3. Anne Şefkati (Ene Meerimi)

Çalışmamızda esas alınan bu eser, ilahi bakış açısıyla yazılmıştır. Hikâyenin başkahramanı, Satımkul'dur. Satımkul, savaşta kolunu kaybetmiş ancak yine de hayata güzel bakan ve var olduklarıyla mutluluğu yakalamaya çalışan bir kişiyi temsil eder. Eşi Kaliman ile yaşadığı tartışmalar sonucu ondan ayrılmış, oğlu Demir'e sahip çıkmıştır. Yaşadığı ruhsal ve fiziksel olumsuzluklara rağmen Satımkul'u tekrar hayata tutunduran kişi Zinaida olmuştur. Satımkul'un ölmesi ve Demir'e annelik etmesi ile Zina, olumlu tiplerdendir.

Demir'in gerçek annesini bulması ile devam eden hikâyede Kaliman, oğluna anne sevgisini tattıramamıştır. Anne şefkatini özleyen Demir ise, üvey annesinin yanına dönmeye karar vermiş ve onu aramaya koyulmuştur.

2.1.4. Kırmızı Kaya (Kızıl Aska)

İlahi bakış açısıyla yazılan bu hikâyenin başkahramanı, Kambar'dır. Hikâyede, saygın biri iken hayatı aniden tersine dönen Kambar'ın kaderi anlatılır. Yalnızlık psikolojisi karşısında yeniden hayatta yerini bulmaya çalışan Kambar, köyden yaylaya

gelir. Kambar, yalnızlık sonucu çevresine ve mekânına yabancılaşmıştır. Kendisine nazik davranılmasından ve acınmasından hoşlanmayan Kambar, komşusunun oğlu Tokon'un kendisine baba demesi ile umut bulur ve tekrar hayata tutunmaya çalışır (Altıok, 2018: s. 38-39).

2.1.5. Belirsiz Kader (Belgisiz Tagdır)

İlahi bakış açısıyla yazılan hikâyede başkahraman, Saadat'tır. Hikâyede, Saadat'ın kaderinin belirsizliği ve kadere isyanı anlatılmaktadır. Ürkünden kaçan anne Saadat ve çocuklarının hayat mücadelesi ile yazar, Kırgız milletinin, Çin memleketindeyken çektiği zorluklarla Kırgızistan'a gelinceye kadar her bir insanın yaşadığı üzüntüyü ele almaktadır (Altıok, 2018: s. 49-50).

2.1.6. Umudu Canlandırılar (Ümüt Ulagandar)

İlahi bakış açısıyla yazılan hikâyede, savaşın olumsuz yönleri ve hayata etkisiyle ayakta durabilme mücadelesi veren Isman'ın geçmişe duyduğu özlem anlatılmaktadır. Öksüz olan ve yetimhanede büyüyen Isman'ın savaştan yaralanarak dönmesi sonucu yeniden hayattan kopar (Altıok, 2018: s. 56-57).

2.1.7. Masum Düşünce (Hayal) (Nariste Kıyal)

İlahi bakış açısıyla yazılan bu hikâyede başkahraman, Akintay'dır. Akintay'ın babası savaştadır. Babasının yolunu gözleyen Akintay için ise, demir yolu umut olmuştur. Çünkü demir yolu, hikâyedeki insanlar için, hayatları birleştiren bir umut yoludur (Altıok, 2018: s. 62).

2.1.8. Diğer Hikâyeleri

Altıok, çalışmasının devamında Öskön Danikeyev'in içerik ve teknik bakımından edebi değeri yüksek olan, incelenen yedi hikâyesi dışında yedi hikâyesinin daha olduğunu belirtmektedir. Bu hikâyeler, teknik bakımından yeterli olgunluğa erişmemiştir (Altıok, 2018: s. 69). Danikeyev'in diğer kısa hikâyeleri şunlardır:

- Geçsem (Ötsöm)
- Dönüş (Buruluş)
- Baba Kokusu (Ata Cıtı)
- Benim Yardımsever Hocam (Menin Carooker Agayım)
- Çınar (Çınar)

- Küçük Komuzcu (Kiçinekey Komuzcu)
- Suç Neyin... Hayır, Kimin (Kine Kim... Cok Emnede)

2.2. Romanları

2.2.1. Hızlı Geçen Ömür (Köz İrmemdeki Ömür)

Yazar bu romanında, 19. yüzyılın ikini yarısındaki Kırgız halkının Çüy bölgesindeki sosyal yaşamı, sosyo-politik ve ekonomik durumlarını geçmiş tarih ile genelleyerek vermeye çalışmıştır. Kuzey Kırgızistan'ın bir dağ eteğinde gerçekleşen tarihi bir olayı anlatan yazar, romanda romanla ilgili üst düzey hikâyeler geliştirmiştir (Akmataliyev, 2012: s. 354-359).

Eserin başkahramanı Kutuyan'dır. Kutuyan, sıradan bir vatandaştır ve yoksuldur. Kutuyan'ın bebekliği ile başlayan romanda, onun çocukluk ve yetişkinlik döneminden bahsedilerek insanlarla tanışması ve iyi ile kötüyü fark edişi anlatılmaktadır. Kutuyan'ın bir birey olarak gelişmesinde, çevrenin etkisi olduğu ele alınmıştır. Aceyin, Sancar, Kazat ve Begayım'ın toplumla ilgili kişisel yaşamları ile Kırgız kadınlarının hayatı; o dönemin tarihi yüzünü ortaya çıkarmaktadır.

Sanatçının sanatsal düşüncesiyle sosyal ruh hali, tarihsel bir figürün çabalarıyla sınırlı kalmamıştır. Aynı zamanda roman, savaş temasını yansıtsa da savaş olayları doğrudan anlatılmamıştır.

2.2.2. Miras (Muras)

Sovyet iktidarlığının başa gelerek siyasi açıdan etkili olmasıyla ülkedeki her çeşit faaliyetin yürütülmesini ele alan bir romandır. Yani bu roman, Sovyet gücüyle doludur. Romanda Büyük Çüy Kanalı'nın kazısı ele alınmaktadır. Bu, romanın ana ideolojik noktasıdır.

Romanda sadece 1930'lu yıllar anlatılmamaktadır. Yazarın asıl amacı, ilerleyen sayfalarda ortaya çıkmaktadır. Romanın başkahramanlarından olan İhtiyar Bayastan, yeni hayata alışmada zorluklar çekmektedir. Onun için atalardan kalan miras, pahabilçilmezdir. Kanal kazısı sırasında Acı Beyit'in mezarının (atalar mezarı) kazılması Bayastan'ı derinden etkiler. Yazar; atalardan kalan bu mirası koruyup gelecek nesle aktarılmasının Kırgız halkı için vazgeçilmez bir vaziyet olduğunu dile getirmektedir (Akmataliyev, 2012: s. 366-374).

2.2.3. Gönül Yarası (Kököy Kesti)

Yazar bu eserinde II. Dünya Savaşı'nı tasvir etmektedir. Savaşın negatif etkisini romanın ilk sayfalarından itibaren hissettiren yazar, savaşın insanoğluna getirdiği büyük kayıpları mükemmel bir şekilde anlatmaktadır.

Eserin ana teması savaş olmasına rağmen olay, savaş yerinde yani cephede gerçekleşmez. Romanı diğer romanlardan ayıran bir özellik de kahramanların altı kişiden oluşmasıdır. Dubaş, Turgunbek adlı delikanlılar yaşlı annelerini, kardeşlerini ve sevdiği eşlerini geride bırakıp soğuk savaşa koyulmaktadırlar. Murat ise, rahatsızlığından dolayı, bir meteoroloji istasyonunda çalışmak üzere görevlendirilmiştir. Burada, erkeksiz kalan ailelere bakmakla yükümlendirilmiştir. Böylelikle yazarın, savaştan ziyade ailelerin hayatları ve o dönemin zorluklarını, cephede olanlarla birlikte geride kalanların yaşadıklarını ustaca anlattığını söyleyebiliriz (Akmataliyev, 2012: s. 359-366).

1. BİRİNCİ BÖLÜM İNCELEME

1.1. SES BİLGİSİ ÖZELLİKLERİ

1.1.1. Ses Düşmesi (Ün Tüşüp Kalışı)

1.1.1.1. Ünlü Düşmesi (Ündüülördün Tüşüp Kalışı)

Bu hadise incelenen metinde hem iç seste hem de son seste görülmektedir:

1.1.1.1.1. İç Seste Ünlü Düşmesi

1.1.1.1.1.1. -ı- > Ø

Kırgız Türkçesinde iki heceli sözcüklerde ikinci hecenin vurgusuz dar ünlüsü /ı/, sözcüğe ünlü ile başlayan getirildiğinde düşer (Çengel, 2017: s. 79):

cıy(i)n+a- > cıyna- (topla-, düzelt-) (37/149)

kay(i)r+ı- > kayrı- (çevir-) (19/125)

kıy(i)n+a- > kıyna- (zorla-) (27/118)

kıy(i)n+a-l- > kıynal- (zorlan-) (13/134)

1.1.1.1.1.2. -u- > Ø

Kırgız Türkçesinde orta hecede yer alan /u/ ünlüsü, iyelik eki ve yapım ekleri eklendiğinde düşer (Çengel, 2017: s. 79):

moy(u)n+u > moynu (boynu) (8/127)

or(u)n+u > ordu (yeri) (21/128)

or(u)n+a-ş- > ornoş (yerleş-) (15/112)

1.1.1.1.1.3. -i- > Ø

Arapça alıntı sözcüklerde /i/ ünlüsü, Kırgızcada genellikler düşer:

فائدہ (is.) *fa'idä* > *payda* (fayda) (24/151)

1.1.1.1.2. Son Seste Ünlü Düşmesi

1.1.1.1.2.1. -a > Ø

Rusça alıntı sözcükler Kırgız Türkçesine girdiğinde, Türkçede cinsiyet kategorisi olmadığı için sözcük sonundaki cinsiyet bildiren /a/ ünlüsü düşer. Metinde sadece aşağıdaki örneği tespit edilmiştir:

минута (Rus. is.) minuta > minut+ta (dakikada) (16/146), *minut+tar* (dakikalar) (2/181)

Kırgızcada bu tür sözcüklerin ünlüsünün düşürülmeden kullanıldığı da görülmektedir. Metinde bir örneği tespit edilmiştir:

контора (Rus. is.) kontora – kontor (ofis) (18/116)

1.1.1.1.2.2. -ı > Ø

Rusçadan giren bazı sözcüklerde sözcük sonundaki /o/ ünlüsünün düştüğü belirtilmektedir. Fakat metinde tespit edilen bu sözcüğün aslında /ı/ ünlüsü düşmüştür:

кадры (Rus. is.) kadrı > kadr (personel) (33/105)

1.1.1.2. Ünsüz Düşmesi (Ünsüzdördün Tüşüp Kalışı)

Bu hadise incelenen metinde aşağıdaki şekillerde karşımıza çıkmaktadır:

1.1.1.2.1. -g- (> -w-) > -öö-, -üü-

Eski Türkçede sözcük içinde bulunan /g/ ünsüzü önce /w/ ünsüzüne dönüşür. Daha sonra /w/ ünsüzünün erimesiyle uzun ünlü oluşur (Çengel, 2017: s. 97):

birägü (Gabain, 1995: 205) > biröw > biröö (biri) (3/104)

ekegü > eköw > eköö (ikisi) (8/104)

küdegü > küyöw > küyöö (güvey, eş, koca) (26/123)

ögede > öödö (yüksek) (8/152)

1.1.1.2.2. -y- (> -w-) > -oo-, -uu-

Eski Türkçede sözcük içinde bulunan /y/ ünsüzü önce /w/ ünsüzüne dönüşür. Daha sonra /w/ ünsüzünün erimesiyle uzun ünlü oluşur (Çengel, 2017: s. 97):

ayır > owur > oor (ağır, güç, zor) (34/184)

ayız > owuz > ooz (ağız) (8/105)

bayır > bowur > boor (bağır, göğüs) (10/135)

boyun, boyım > buwun, buun > muun (boğum) (5/137)
qayuru- > kuwuru- > kuura- (kavur-, kuru-) (15/170)
oyul > uul (oğul) (22/174)
soyuq > suwuk > suuk (soğuk) (29/144)
toyru > toyru > tuwra > tuura (doğru, gerçek) (28/159)
yoyun > yoyan > cogon, cowon > coon (kalın) (14/108)

1.1.1.2.3. -g (> -w) > -öö, -üü

Eski Türkçede sözcük içinde bulunan /g/ ünsüzü önce /w/ ünsüzüne dönüşür. Daha sonra /w/ ünsüzünün erimesiyle uzun ünlü oluşur (Çengel, 2017: s. 98):

elig, ellig > eliw > elüü (elli) (16/146)
kög > küw > küü (melodi, tını) (15/103)
közlig > közdüw > közdüü (gözlü) (5/171)
sebüg, sevüg, sewüg > süyüw > süyüü (sevgi) (9/171)
siltag > şıltoo (bahane) (3/116)

1.1.1.2.4. -y (> -w) > -oo, -uu

Eski Türkçede sözcük içinde bulunan /y/ ünsüzü önce /w/ ünsüzüne dönüşür. Daha sonra /w/ ünsüzünün erimesiyle uzun ünlü oluşur (Çengel, 2017: s. 98):

ay- > ow- > oo- (kaldır-) (16/132)
boyul- > bowul- > buwul- > buul- (boğul-) (6/193)
say > sow > soo (sağ, sağlam) (27/109)
suy > sub > suw > suu (su) (1/110)
tay > tow > too (dağ) (25/178)
toy > tow > tuw > tuu (doğum) (25/140)

1.1.1.2.5. -p- (> -b- > -w-) > -aa-, -ee-

Kırgızcada /p/ ile biten tek heceli fiiller, “-Ip” zarf-fiil ekini alınca iki ünlü arasındaki /p/, /b/ ünsüzüne, daha sonra /w/ ünsüzüne dönüşür. /w/ ünsüzünün erimesiyle uzun ünlü oluşur (Çengel, 2017: s. 98):

çap- ip > çabıp > çawıp > çaap (kes-ip, dur-up) (28/148)
öp-üp > öbüp > öwüp > ööp (öp-üp) (35/169)
tap-ip > tabıp > tawıp > taap (bul-up) (4/179)
tep-ip > tebip > tewip > teep (tekme at-ip) (1/138)

1.1.1.2.6. -b- (> -y-) > Ø

Kırgızcada /b/ ünsüzü önce /y/ ünsüzüne dönüşür, daha sonra erir (Çengel, 2017: s. 98):

yabag > cöyöw > cöö (yaya) (18/160)

1.1.1.2.7. y- > Ø

Kırgızcada “kel-” ve “bar-” fiilleri “-A” zarf-fiil ekini alarak “yat-” yardımcı fiil ile kullanıldığında yardımcı fiildeki /y/ ünsüzü düşer (Çengel, 2017: s. 98):

bar-a yatasın > baratasıñ (gidiyorsun) (10/110)

kel-e yatam > kelatam (geliyorum) (32/185)

“yat-” yardımcı fiili, “-Ip” zarf-fiil ekiyle kullanıldığında /y/ ünsüzü erir, zarf-fiil ekinin /p/ ünsüzü /b/ ünsüzüne dönüşür (Çengel, 2017: s. 98):

ıyla-p yatat > ıylabatat (ağlıyor) (16/161)

ket-ip yatat > ketibatat (geçiyor) (22/174)

Kırgızcada /y/ ünsüzünün /c/ ünsüzüne dönüştüğü de görülür:

ırgıt-ap cat-at > ırgıtap catat (temizliyordu) (21/132)

işte-p cat-at > iştep catat (çalışıyordu) (16/113)

salın-ip catat > salınıp catat (sarkıyordu) (26/180)

1.1.1.2.8. -q-, q- > Ø

Kırgızcada art damak ünsüzü /q/, bazen düşmektedir (Çengel, 2017: s. 99):

tarqa- > tara- (dağıl-) (15/132)

Rusçadan alıntılanan sözcükte ön sesteki /q/ ünsüzünün düştüğü görülür:

квартира (*Rus. is.*) *qvarтира > batir* (ev) (39/123)

1.1.1.2.9. -l-, -l > Ø

Kırgızcada ilk veya ikinci hecenin sonundaki /l/, bazen düşmektedir (Çengel, 2017: s. 99):

küñkül > күnkü (dedikodu, mırıltı) (26/172)

oltur- > otur- (otur-) (2/103)

oşol > oşo (şu) (4/104)

tigil > tigi (diğeri) (13/105)

/l/ ünsüzü ile biten fiiller, “-Ip” zarf-fiil ekini aldığında /l/ ünsüzünün düştüğü görülür (Çengel, 2017: s. 99):

al-ıp bar- > *apar-* (götür-) (24/136)

al-ıp kel- > *apkel-* (getir-) (6/169)

Bazı birleşik sözcüklerde de /l/ ünsüzünün düştüğü görülür (Çengel, 2017: s. 99):

al yak > *ayak* (ora, taraf) (19/179)

1.1.1.2.10. n-, -n- > Ø

Soru sözcüklerinin başında yer alan /n/ ünsüzü, bazen düşer (Çengel, 2017: s. 99):

ne wāqt > *nebak* > *ebak* (çoktan) (15/132)

ne wāqt +tan beri > *nebaktan beri* > *ebaktan beri* (çoktan beri) (11/148)

Sözcük sonundaki /n/ ünsüzünün de düştüğü görülür (Çengel, 2017: s. 99):

atayın > *atayı* (özel) (29/169)

Çıkma (ayrılma) hâl ekinin ön sesi olan /d/ ünsüzü, /n/ ünsüzüne dönüşür ve sonrasında /n/ ünsüzünden biri düşer (Çengel, 2017: s. 99):

açuu+su+n+dan > *açuusunnan* > *açuusunan* (sinirinden) (3/114)

aldı+n+dan > *aldınnan* > *aldınan* (önünden) (19/106)

an+dan > *annan* > *anan* (sonra) (6/107)

art+ı+n+dan > *artınnan* > *artınan* (arkasından) (15/123)

baarı+n+dan > *baarınnan* > *baarınan* (hepsinden) (38/156)

bayagı+sı+n+dan > *bayagısinnan* > *bayagısınan* (eskiden, çok önceden) (35/160)

beker+i+n+den > *bekerinnen* > *bekerinen* (boştan) (34/162)

bet+i+n+den > *betinnen* > *betinen* (yüzünden) (24/185)

biri+n+den > *birinnen* > *birinen* (birinden) (32/157)

bodur+lar+ı+n+dan > *bodurlarinnan* > *bodurlarınan* (çöpurlarından) (24/109)

bosogo+su+n+dan > *bosogosunnan* > *bosogosunan* (eşikten) (10/123)

cag+ı+n+dan > *cagınnan* > *cagınan* (tarafından) (4/118)

calgız+ı+n+dan > *calgızınnan* > *calgızınan* (yegânesinden, yavrusundan) (37/192)

carım+ı+n+dan > *carımınnan* > *carımınan* (yarısından) (3/139)

caş+tay+ı+n+dan > *caştayınnan* > *caştayınan* (genç yaşından) (5/116)

ceñ+i+n+den > *ceñinnen* > *ceñinen* (kolundan) (33/177)

cer+i+n+den > *cerinnen* > *cerinen* (yerinden) (6/106)

coro+lor+u+n+dan > *corolorunnann* > *corolorunan* (arkadaşlarından) (7/134)

cürök+ü+n+dön > *cürögünnön* > *cürögünön* (yüreğinden) (29/169)

çaç+ı+n+dan > *çaçınnan* > *çaçınan* (saçından) (10/176)

çanak+ı+n+dan > *çanagınnan* > *çanagınan* (gözbebeğinden) (10/114)

çeke+si+n+den > *çekesinnen* > *çekesinen* (alnından) (5/135)

çöntök+ü+n+dön > *çöntögünnön* > *çöntögünön* (cebinden) (30/125)

eköo+n+dön > *eköönnön* > *eköönön* (ikisinden) (10/147)

erk+i+n+den > *erkinnen* > *erkinen* (iradesinden) (33/129)

es+i+n+den > *esinnen* > *esinen* (aklından) (16/143)

eskilik+i+n+den > *eskiliginnen* > *eskiliginen* (çekmecesinden) (4/143)

iç+i+n+den > *içinnen* > *içinen* (içinden) (31/154)

İra+lar+dık+ı+n+dan > *İralardıkınnan* > *İralardıkınan* (İralardan) (30/124)

iş+te-gen+i+n+den > *iştegenininnen* > *iştegeninen* (çalıştığından) (6/113)

iyin+i+n+den > *iyininnen* > *iyininen* (omzundan) (15/127)

kanattuu+lar+ı+n+dan > *kanattuularınnan* > *kanattuularınan* (kanatlılardan)

(24/159)

keyip+i+n+den > *keypinnen* > *keypinen* (keyfinden) (39/141)

kımın+day+ı+n+dan > *kımındayınnan* > *kımındayınan* (en ufak ayrıntısından)

(27/172)

kızmat+tar+ı+n+dan > *kızmattarınnan* > *kızmattarınan* (işlerinden) (9/188)

kiçi+ne+si+n+den > *kiçinesinnen* > *kiçinesinen* (küçüklüğünden) (18/178)

kirpik+ter+i+n+den > *kirpikterinnen* > *kirpikterinen* (kirpiklerinden) (2/128)

kol+u+n+dan > *kolunnann* > *kolunan* (elinden) (29/176)

kökürök+ü+n+dön > *kökürögünnön* > *kökürögünön* (yüreğinden) (30/169)

köz+ü+n+dön > *közünnön* > *közünön* (gözünden) (17/127)

kün+ü+n+dön > *kününnön* > *kününön* (günden) (16/140)

mañday+ı+n+dan > *mañdayınnan* > *mañdayınan* (alnından) (23/181)

mayram+ı+n+dan > *mayramınnan* > *mayramınan* (bayramından) (14/168)

meyman+kana+sı+n+dan > *meymankanasınnan* > *meymankanasınan*
(misafirhanesinden) (9/104)

möönöt+ü+n+dön > *möönötünnön* > *möönötünön* (müddetten) (34/165)

murunku+su+n+dan > *murunkusunnan* > *murunkusunan* (eskisinden) (2/179)

murut+tar+ı+n+dan > *muruttarınnan* > *muruttarınan* (bıyık altından) (10/113)

ooz+u+n+dan > *oozunnan* > *oozunan* (ağzından) (7/191)

ordu+u+n+dan > *ordunnan* > *ordunan* (yerinden) (5/118)

orun+dar+ı+n+dan > *orundarınnan* > *orundarınan* (yerlerinden) (7/146)

*oy+u+n+dan*³ > *oyunnan* > *oyunan* (düşüncelerinin) (23/145)

öñ+ü+n+dön > *öñünnön* > *öñünön* (renginden) (7/176)

öz+dör+ü+n+dön > *özdörünnön* > *özdörünön* (kendiliğinden) (8/130)

saltanat bölüm+ü+n+dön > *saltanat bölümünnön* > *saltanat bölümünön*
(kutlama kısmından, törenden) (31/179)

sırt+ı+n+dan > *sırtınnan* > *sırtınan* (dışarıdan) (24/124)

soñ+u+n+dan > *soñunnan* > *soñunan* (ardından) (24/105)

söz+dör+ü+n+dön > *sözdörünnön* > *sözdörünön* (sözlerinden) (36/160)

süyün-gön+ü+n+dön > *süyüngöniünnön* > *süyüngönünön* (sevindiğinden)
(21/133)

taasir+i+n+den > *taasirinnen* > *taasirinen* (etkisinden) (17/153)

tereze+ler+i+n+den > *terezelerinnen* > *terezelerinen* (pencerelerinden)
(29/107)

teri+si+n+den > *terisinnen* > *terisinen* (derisinden) (11/142)

uç+tar+ı+n+dan > *uçtarınnan* > *uçtarınan* (uçlarından) (11/130)

uurt+u+n+dan > *uurtunnan* > *uurtunan* (yanağından, avurtundan) (39/163)

uyku+su+n+dan > *uykusunnan* > *uykusunan* (uykusundan) (8/187)

Çokluk ekinin ön sesi olan /l/ ünsüzü, önce /n/ ünsüzüne dönüşür ve sonra ikiz sestemden biri düşer (Çengel, 2017: s. 100):

açuu+ñ+lar > *açuuñnar* > *açuuñar* (kızgınlığınız) (16/115)

al-ıp bar-a+sıñ+lar > *alıp barasıñnar* > *alıp barasıñar* (götüreceksiniz)
(22/138)

ayt-pa-ar+sıñ+lar > *aytpaarsıñnar* > *aytpaarsıñar* (demezsiniz) (2/155)

³ Bu örnekte kullanılan çıkma hâl eki, tamlayan eki görevinde kullanılmıştır.

baarı+ñ+lar > baarıñnar > baarıñar (hepiniz) (13/111)

bal+dar, coldoş+tor ele+ñ+ler > baldar, coldoştor eleñner > baldar, coldoştor eleñer (çocuklardınız, arkadaşınız) (7/155)

bala bol-up ket-gen+siñ+ler > bala bolup ketkensiñner > bala bolup ketkensiñer (çocuk musunuz) (21/138)

bil-e+siñ+ler > bilesiñner > bilesiñer (biliyorsunuz) (24/159)

biri+ñ+ler > biriñner > biriñer (biriniz) (35/154)

cıyna-l-ış+ı+ñ+lar > cıynalışıñnar > cıynalışıñar (toplantınız) (8/173)

çıgar-sıñ+lar > çıgarsıñnar > çıgarsıñar (hatırlıyorsunuz) (36/154)

ermek+i+siñ+ler > ermegisiñner > ermegisiñer (eğlencesisiniz) (28/171)

iş+i+ñ+ler > işiñner > işiñer (işiniz) (15/177)

ket-ti+ñ+ler > kettiñner > kettiñer (gittiniz) (14/177)

kim+i+ñ+ler > kimiñner > kimiñer (kiminiz) (39/154)

koşuna+ñ+lar > koşunañnar > koşunañar (komşunuz) (8/108)

mayram+ı+ñ+lar > mayramıñnar > mayramıñar (bayramınız) (1/152)

ooz+u+ñ+lar+ga > oozuñnarga > oozuñarga (ağızlarına) (24/133)

tap-tı eken+siñ+ler > taptı ekensiñner > taptı ekensiñer (çıkardınız) (1/155)

tarbiya+ñ+lar > tarbiyañnar > tarbiyañar (terbiyen) (18/149)

tolo al-gan emes+siñ+ler > tolo algan emesiñner > tolo algan emesiñer (olamazdınız) (6/155)

tos-up al-ba-y+siñ+lar+bı > tosup albaysıñnarbı > tosup albaysıñarbı (karşılamayacak mısınız) (36/107)

tur-a+siñ+lar > turasıñnar > turasıñar (bakıyorsunuz) (17/115)

1.1.1.2.11. h-, -h-, ħ-> Ø

Alıntı sözcüklerde sözcükteki /h/ ile /ħ/ ünsüzü, Kırgızcada genellikle düşer (Çengel, 2017: s. 100):

هو (Ar.is.) *hevā* > *aba* (hava) (37/131)

تهمت (Ar.is.) *töhmet* > *doomat* (töhmet) (26/158)

حرمت (Ar.is.) *ħäräkät* > *araket* (hareket) (12/179)

حرمت (Ar.is.) *ħurmät* > *urmat* (şeref) (38/161)

حقوق (Ar.is.) *ħuquq* > *ħuquq+suz+mun+bu* > *ukuksuzmunbu* (hak etmiyor muyum) (39/184)

- ذهن (*Ar.is.*) *zihn* > *zeen* (zihin) (32/189)
 شهر (*Ar.is.*) *şāhr* > *şaar* (şehir) (2/120)
 قهرمان (*Far.sf.*) *qahramān* > *kaarman* (kahraman) (19/155)
 كنه (*Far.is.*) *günāh* > *künöo* (suç) (31/162)
 كواه (*Far.sf.*) *güvāh* > *kübö* (şahit) (31/104)
 محال (*Ar.is.*) *māhāll* > *maal* (yer) (17/111)
 محنت (*Ar.is.*) *miḥnet* > *meenet* (mihnet, üzüntü) (30/181)
 مهلت (*Ar.is.*) *mühlet* > *möönöt* (mühlet, süre) (35/140)
 هر (*Far.e.*) *hār* > *ar* (her) (16/146)

1.1.1.2.12. w-, -w- > Ø

Alıntı sözcüklerde /w/ ünsüzü ya erir ya da ünlüye dönüşerek kaybolur (Çengel, 2017: s. 100):

- ثواب (*Ar.is.*) *şāwab* > *soop* (sevap) (15/122)
 جواب (*Ar.is.*) *cāwāb* > *coop* (cevap) (19/127)
 وقیعه (*Ar.is.*) *waqı'ā* > *okuya* (olay) (19/148)

1.1.1.2.13. -t > Ø

Farsçadan giren sözcüklerde /s/ ünsüzünden sonra gelen /t/, düşer (Çengel, 2017: s. 100):

- دوست (*is.*) *dost* > *dos* (dost) (4/185)
 راست (*sf.*) *rāst* > *iras* (doğru) (23/118)

1.1.1.2.14. -r-, -r > Ø

Moğolca ve Rusçadan alıntılanan bazı sözcüklerde iç ve son sesteki /r/ ünsüzünün düştüğü görülür:

- квартира (*Rus.is.*) *qvartira* > *batir* (ev) (39/123)
 сайр (*Moğ.is.*) *sayr* > *say* (nehir yatağı) (9/130)

1.1.1.2.15. -‘- > Ø

Arapça kökenli bazı alıntı sözcüklerde içteki /‘ (ayın)/ ünsüzü Kırgız Türkçesinde düşer:

- معامله (*is.*) *mu‘amälā* > *mamile* (muamele) (3/133)
 تعالیٰ (*f.*) *tā‘alā-* > *taala* (yücel-) (3/166)

1.1.1.2.16. Karşılaşan İki Ünsüzden Birinin Düşmesi (Tekleşme) (Sinkopa Kubuluşu)

Alıntı sözcüklerde iç seste bulunan ikiz ünsüz, Kırgızcada tek ünsüz hâline gelir (Çengel, 2017: s. 96):

اول (Ar.sf.) *äwwäl* > *abal* (evvel, önce) (34/138)

تكبر (Ar.is.) *täkäbbur* > *tekeber* (kibirlenme) (19/169)

دقت (Ar.is.) *diqqät* > *dıkat* (dikkat) (3/173)

شك (Ar.is.) *şäkk* > *şek* (şüphe) (18/158)

محببت (Ar.is.) *mahäbbät* > *mahabat* (muhabbet) (38/170)

معلم (Ar.is.) *mu‘ällim* > *mugalim* (öğretmen) (5/124)

مودة (Ar.is.) *mävddä* > *müdöo* (arzu) (35/110)

Geçmiş zaman eki, zamir kökenli I. tekil şahıs ekini aldığı anda /m/ ünsüzü ikizleşir. Daha sonra tek ünsüz haline gelir (Çengel, 2017: s. 97):

ayt-a al-ba-gan+mın > *ayta albagammın* > *ayta albagamın* > *ayta albagam* (söyleyemedim) (15/165)

ber-be-gen+men > *berbegemmen* > *berbegemen* > *berbegem* (vermedim) (30/154)

ber-gen+men > *bergemmen* > *bergemen* > *bergem* (verdim) (1/169)

caş+a-gan+mın > *caşagammın* > *caşagamın* > *caşagam* (yaşadım) (38/111)

cür-gön+mün > *cürgömmün* > *cürgömün* > *cürgöm* (yürüdüm) (1/186)

de-gen+men > *degemmen* > *degemen* > *degem* (dedim) (5/186)

kaala-ba-gan+mın > *kaalabagammın* > *kaalabagamın* > *kaalabagam* (istemezdin) (26/155)

kal-gan+mın > *kalgammın* > *kalgamın* > *kalgam* (ayrıldım) (22/103)

sagın-gan+mın > *sagıngammın* > *sagıngamın* > *sagıngam* (özlemiştim) (16/186)

1.1.2. Ses Türemesi (Ün Koşulup Aytılışı)

1.1.2.1. Ünlü Türemesi (Ündüülördün Koşulup Aytılışı)

Metinde ünlü türemesi olayı, ön ve iç seste görülmektedir:

1.1.2.1.1. Ön Seste Ünlü Türemesi

1.1.2.1.1.1. /ı-/ Türemesi

/l/ ve /r/ ünsüzleriyle başlayan alıntı sözcüklerde görülür (Çengel, 2017: s. 80):

رازی (*Ar.sf.*) *rāzı* > *ıraazı* (razı) (12/109)

راست (*Far..sf.*) *rast* > *iras* (doğru) (23/118)

رحمت (*Ar.is.*) *rāhmāt* > *rāqmāt* > *irakmat* (teşekkür) (14/109)

район (*Rus.is.*) *rayon* (34/149)– *irayon* (bölge) sözcüğünde normalde ses türemesi olmasına karşın metinde asıl şeklinin kullanıldığı görülmektedir.

Rusçadan veya Rusça üzerinden alıntı çift ünsüzle başlayan dudak ünlüsü bulunmayan sözcüklerin başına /ı-/ ünlüsü getirilmektedir. Ancak metinde bu tür sözcüklerden /ı-/ sesinin eklenmemiş şekli kullanılmıştır (Çengel, 2017: s. 80):

стакан (*is.*) *stakan* (1/162)– *ıstakan* (bardak)

1.1.2.1.1.2. /o-/ Türemesi

Kırgızcada /r/ ünsüzü ile başlayan dudak ünlülü sözcüklerde sözcük başında /o-/ ünlüsü türeyebilir (Çengel, 2017: s. 80):

Русский (*Rus.is.*) *Rus* > *Orus* (Rus) (3/171)

Русский Язык (*Rus.is.*) *Rusça* > *Orusça* (Rusça) (16/175)

روح (*Ar.is.*) *ruh* > *oroy* (ruh) (11/175)

1.1.2.1.1.3. /u-/ Türemesi

Kırgızcada /r/ sesi ile başlayan dudak ünlülü ve /w/ dudak ünsüzü ile başlayan yabancı kökenli sözcüklerin önünde /u/ ünlüsü türer:

رخصت (*Ar.is.*) *ruḥṣāt* > *uruksat* (ruhsat) (7/189)

وقت (*Ar.is.*) *wāqt* > *ubakıt* (vakit) (28/103)

1.1.2.1.1.4. /ü-/ Türemesi

Kırgızcada, Rusçadan veya Rusça üzerinden alıntı çift ünsüzle başlayan dudak ünlülü sözcüklerin başına /ü-/ ünlüsü getirilmektedir. Ancak metinde bu türden bir sözcük tespit edilmiştir. Bu örnekte de /ü/ ünlüsü eklenmeden kullanılmıştır:

стол (*is.*) *stol* (27/106)– *üstöl* (masa)

1.1.2.1.2. İç Seste Ünlü Türemesi

1.1.2.1.2.1. /-i-/ Türemesi

Çift ünsüzle biten alıntı sözcüklerde görülür (Çengel, 2017: s. 81):

كسب (Ar.is.) *kāsb* > *kesip* (meslek) (4/124)

1.1.2.1.2.1. /-ı-/ Türemesi

Çift ünsüzle biten tek heceli alıntı sözcüklerde görülür (Çengel, 2017: s. 81):

اسم (Ar.is.) *ism* > *ısm* (isim) (38/144)

اصل (Ar.is.) *āşl* > *asıl* (asıl) (38/192)

بخت (Ar.is.) *bāht* > *bakıt* (baht) (39/156)

صبر (Ar.is.) *şābr* > *sabır* (sabır) (1/110)

عقل (Ar.is.) *'āql* > *akıl* (akıl) (16/116)

عيب (Ar.is.) *'āyb* > *ayıp* (yazık) (20/173)

İki heceli alıntı sözcüklerde de görülür (Çengel, 2017: s. 81):

احوال (Ar.is.) *āhwāl* > *akıbal* (ahval) (29/106)

غفلت (Ar.is.) *gāflāt* > *kapilet* (gaflet) (8/187)

/rk/ ve /nç/ çift ünsüzüyle biten Türkçe sözcüklerde görülür (Çengel, 2017: s. 81):

ark > *arık* (su kanalı) (23/149)

kıvanç > *kubanıç* (kıvanç) (32/151)

1.1.2.1.2.1. /-u-/ Türemesi

Metinde bu olay iki örnekte karşımıza çıkmaktadır:

قدرت (Ar.is.) *qudrāt* > *kuduret* (kudret) (28/172)

toprāk > *topurak* (toprak) (18/128)

1.1.2.1.2.1. /-ü-/ Türemesi

Metinde bu olay tek örnekte karşımıza çıkmaktadır:

عمر (Ar.is.) *'umr* > *ömür* (ömür) (35/138)

1.1.2.2. Ünsüz Türemesi (Ünsüzdördün Koşulup Aytılışı)

1.1.2.2.1-Ø- > -y-

Arapça kökenli sözcüklerde aidiyet eki olan /i/ ünlüsü, Kırgızcada /y/ türemesiyle -iy olur (Çengel, 2017: s. 101):

اديبه (sf.) *ādābī* > *adabiy* (edebi) (35/146)

تجربه (is.) *tācrībā* > *tacryba* (tecrübe) (8/111)

طبيعت (is.) *ṭābī'āt* > *tabiyat* (tabiat) (17/153)

1.1.3. Ses Değişmeleri (Ün Özgörüşü)

1.1.3.1. Ünlü Değişmeleri (Ündüülördün Özgörüşü)

1.1.3.1.1. Düzleşme

1.1.3.1.1.1. u > ı

Kırgızcada birleşik sözcüklerde ilk hecede yer alan /u/ ünlüsü, /ı/ ünlüsüne dönüşür (Çengel, 2017: s. 76). Örneklerde ikinci sözcüğün /y/ ile başladığı ve bu olayın da /y/nin düzleştirdiği etkisinden kaynaklandığı düşünülebilir:

bu yıl > *bıyıl* (bu yıl) (7/117)

1.1.3.1.1.2. ū > ı

Bazı Arapça alıntı sözcüklerin ilk ve son hecesinde bulunan /ū/ ünlüsü, /ı/ ünlüsüne dönüşür (Çengel, 2017: s. 76):

قبول (is.) *qābūl* > *kabul* (kabul) (19/170)

معلوم (is.) *mā'lūm* > *maalım* (malum) (8/133)

ناموس (is.) *nāmūs* > *namıs* (namus) (14/111)

1.1.3.1.2. Yuvarlaklaşma

1.1.3.1.2.1. a > o

Türkçe sözcüklerde ilk hecede yer alan /o/ ünlüsü, kendisinden sonra gelen hecelerdeki /a/ ünlüsünü yuvarlaklaştırır (Çengel, 2017: s. 76):

bol-mas > *bolbos* (olmaz) (27/158)

col+dor > *coldor* (yollar) (5/156)

çolak > *çolok* (çolak) (11/142)

kork-ak > *kork-ok* (korkak) (26/116)

koy-ma- > *koy-bo-* (koyma-) (9/119)

ornat- > *ornot-* (yerleştir-) (8/105)

tokta- > *tokto-* (dur-) (15/113)

Metinde bu durum şu alıntı sözcükte de görölmektedir:

نقط (*Ar.is.*) *nuqaṭ* > *nokot* (nokta) (17/183)

1.1.3.1.2.2. ā > ö

Kırgızcada Arapça ve Farsça sözcüklerin ilk hecesindeki yuvarlak ünlünün etkisiyle diğer hecelerdeki düz /ā/ ünlüsü hem incelir hem de yuvarlaklaşır (Çengel, 2017: s. 76):

دنیا (*Ar.is.*) *dünyā* > *düynö* (dünya) (4/185)

کناه (*Far.is.*) *günāh* > *künöö* (suç) (31/162)

کواه (*Far.sf.*) *güvāh* > *kübö* (şahit) (31/104)

1.1.3.1.2.3. ä > ö

Alıntı sözcüklerin son hecesinde bulunan /ä/ ünlüsü, önceki hecedeki yuvarlak ünlülerin etkisiyle /ö/ ünlüsüne dönüşür (Çengel, 2017: s. 76):

صورت (*Ar.is.*) *řürāt* > *şüröt* (resim) (22/185)

مودة (*Ar.is.*) *mävddä* > *müdöö* (arzu) (35/110)

1.1.3.1.2.4. ä > ü

Alıntı sözcüklerde /m/ dudak ünsüzünün etkisiyle ilk hecedeki /ä/ yuvarlaklaşır (Çengel, 2005; s. 78):

مودة (*Ar.is.*) *mävddä* > *müdöö* (arzu) (35/110)

1.1.3.1.2.5. ä > u

Farsça alıntı sözcüklerin bazılarında /m/ dudak ünsüzünün etkisiyle ilk hecedeki /ä/ ünlüsü yuvarlaklaşarak /u/ ünlüsüne dönüşür (Çengel, 2005; s. 78):

پشیمان (*sf.*) *päřimān* > *buşayman* (pişman) (12/175)

1.1.3.1.2.6. e > ö

Türkçe sözcüklerin ilk hecesinde yer alan /ö/ ve /ü/ ünlüsünün etkisiyle, sonraki hecelerde bulunan /e/ ünlüsü /ö/ ünlüsüne dönüşür (Çengel, 2017: s. 77):

kör-set- > *kör- söt* (göster-) (2/190)

küreş > *küröş* (mücadele) (2/154)
küyev > *küyöo* (güvey, eş, koca) (31/119)
ögren- > *üyrön-* (öğren-) (12/118)
öktem > *öktöm* (kuvvetli) (34/185)
özger- > *özgör-* (değiş-) (36/190)
tüken- > *tügön-* (tüken-) (18/109)
yürek > *cürök* (yürek) (32/175)

1.1.3.1.2.7. ı > u

Türkçe ve alıntı sözcüklerde ilk hecede yer alan /o/ ünlüsünün etkisiyle /ı/ ünlüsü, /u/ ünlüsüne dönüşür (Çengel, 2017: s. 77):

bir top+lar+ı > *bir toptoru* (birkaç) (36/172)
col+daş+lar+ı > *coldoştoru* (yoldaşları) (22/116)
oşo+lar+niñ > *oşolordun* (onları) (17/130)

1.1.3.1.2.8. i > ü

Türkçe ve alıntı sözcüklerde ilk hecede yer alan /ö/ ve /ü/ ünlülerinden sonra gelen /i/ ünlüsü, /ü/ ünlüsüne dönüşür (Çengel, 2017: s. 77):

cür-me-sin > *cürböşün* (olmasın) (7/155)
köçö+sin+de+ki > *köçösündöğü* (caddesindeki) (22/186)
kün+de+ki+m+niñ > *kündögümdün* (günümünden) (22/187)
kün+de+ki+sin+e > *kündögüsünö* (gündekine) (22/187)
kün+ler+niñ > *kündördün* (günlerin) (31/157)
öt-kön+de+ki+(n)iñ > *ötköndögünün* (geçmiştekinin) (39/180)
söz+ler+di > *sözdördü* (sözleri) (18/160)
tütö-me-sin > *tütöböşün* (kaçmasın) (34/103)
üç+üncü+de+ki+ler+niñ > *üçünçüdögülördün* (üçüncüdekilerin) (12/173)
دنیا (Ar.is.) dünyā > *düynö+de+ki* > *düynödöğü* (dünyadaki) (28/169)
عمر (Ar.is.) 'umr > *ömür+üm+de+ki* > *ömürümdöğü* (ömrümdeki) (12/172)

1.1.3.1.2.9. i, ī > u

Arapçadaki sözcüklerin bazılarında /i/ ünlüsü, /u/ ünlüsüne dönüşür: (Çengel, 2017: s. 77):

خفية (is.) hifyā > *kupuya* (gizlice) (39/185)

وقيعه (is.) *waqı 'ä* > *okuya* (olay) (19/148)

1.1.3.1.3. İncelme

1.1.3.1.3.1. ā > e

İki heceli bazı alıntı sözcüklerde son hecedeki /ā/ ünlüsü, sözcük içindeki ince ünlünün etkisiyle incelererek /e/ ünlüsüne dönüşür (Çengel, 2017: s. 75):

بكار (Far.zf.) *bekār* > *beker* (boşuna) (5/149)

حساب (Ar.is.) *hisāb* > *esep* (hesap, dikkat) (27/103)

كتاب (Ar.is.) *kitāb* > *kitep* (kitap) (3/121)

كرامة (Ar.sf.) *kārāmā* > *keremet* (harika) (4/163)

مكان (Ar.is.) *mākān* > *meken* (mekân) (3/142)

1.1.3.1.3.2. ä > e

Arapça alıntı sözcüklerdeki bazı /ä/ ünlüleri, Kırgızcada /e/ ünlüsüne dönüşür (Çengel, 2017: s. 75):

أدب (Ar.is.) *'ädāb* > *adep* (edep) (7/168)

أزل (Ar.is.) *'äzāl* > *ezel* (ezel) (27/171)

تكبر (Ar.is.) *täkābbur* > *tekeber+dik* > *tekeberdik* (bencillik) (19/169)

تن (Far.is.) *tän* > *den* (vücut) (19/132)

حركات (Ar.is.) *ḥārākāt* > *araket* (hareket) (12/179)

دفتر (Ar.is.) *dāftār* > *depter+çem* > *depterçem* (günlük) (20/167)

سبب (Ar.is.) *sābāb* > *sebep* (sebep) (34/184)

سيل (Ar.is.) *sāyl* > *sel* (sel) (6/148)

شك (Ar.is.) *šākk* > *şek* (şüphe) (18/158)

عدالة (Ar.is.) *'ädālā* > *adilet* (adalet) (31/172)

عسكري (Ar.sf.) *'äskāry* > *askeriy* (askeri) (38/106)

فرزند (Far.is.) *färzänd* > *perzent* (evlat) (10/133)

فلاکت (Osm. T.is.) *fālākāt* > *balaket* (felaket) (38/148)

قدرة (Ar.is.) *qudrā* > *kuduret* (kudret) (28/172)

غفلت (Ar.is.) *gāflāt* > *kapilet* (gaflet) (8/187)

كرامة (Ar.sf.) *kārāmā* > *keremet* (harika) (4/163)

كسب (Ar.is.) *kāsb* > *kesip* (meslek) (4/124)

محکم (Ar.sf.) *muḥkām* > *bekem* (yeter) (25/157)

- معاملة (Ar.is.) *mu'amälä* > *mamile* (muamele) (3/133)
 مكان (Ar.is.) *mākān* > *meken* (mekân) (3/142)
 مكتب (Ar.is.) *mäktāb* > *mektep* (mektep) (8/160)
 مملكة (Ar.is.) *māmlākāt* > *mamleket* (memleket) (39/124)
 منة (Ar.is.) *minnä* > *mildet* (minnet) (19/138)
 نية (Ar.is.) *niyyä* > *niyet* (niyet) (32/168)
 يتيم (Ar.sf.) *yätīm* > *cetim+çi+lik* > *cetimçilik* (yetimlik) (21/141)

1.1.3.1.3.3. u > ö

Arapça alıntı sözcüklerde ilk hecede yer alan /u/ ünlüsünün incelererek /ö/ ünlüsüne dönüştüğü görülmektedir (Çengel, 2017: s. 75). Metinde bu durum bir örnekte tespit edilmiştir:

- عمر (is.) *'umr* > *ömür+üm+de+ki* > *ömürümdöğü* (ömrümdeki) (12/172)

1.1.3.1.3.4. u, ü > ü

Arapça alıntı sözcüklerde ilk hecede yer alan /u/ ve /ü/ ünlüleri, Kırgızcada ince ünlülerin etkisiyle /ü/ ünlüsüne dönüşür (Çengel, 2017: s. 75):

- صورت (Ar.is.) *şūrāt* > *süröt* (resim) (22/185)
 الفت (Ar.is.) *ulfāt* > *ülpöt* (ülfet, kaynaşma) (19/160)
 ممكن (Ar.sf.) *mumkin* > *mümkün* (mümkün) (39/162)

Bazı Türkçe birleşik sözcüklerde ünlü benzeşmesiyle /u/ ünlüsü incelererek /ü/ ünlüsüne dönüşür (Çengel, 2017: s. 76). Metinde bu durum bir örnekte tespit edilmiştir:

- bu kün* > *bügün* (bugün) (16/166)

1.1.3.1.4. Kalınlaşma

1.1.3.1.4.1. ä > a

Arapça ve Farsça sözcüklerde bazı /ä/ ünlüleri, Kırgız Türkçesine büyük çoğunlukla /a/ olarak girmiştir (Çengel, 2017: s. 74):

- أجل (Ar.is.) *'äcäl* > *acal* (ecel) (37/130)
 آخر (Ar.sf.) *'ähir* > *akır* (ahir) (26/132)
 ادبي (Ar.sf.) *ädäbī* > *adabiy* (edebi) (35/146)
 اصل (Ar.is.) *äşl* > *asıl* (asıl) (38/192)
 امان (Ar.is.) *ämān* > *aman* (güven) (8/162)

- اول (Ar.sf.) *äwwäl* > *abal* (evvel, önce) (34/138)
- تجربه (Ar.is.) *täcribä* > *tacriyba* (tecrübe) (8/111)
- تربيه (Ar.is.) *tärbiyä* > *tarbiya* (terbiye) (18/149)
- تعالى (Ar.f.) *tä'alā-* > *taala-* (yücel-) (3/166)
- تقدير (Ar.is.) *täqdīr* > *tagdır* (dilek) (4/154)
- جمعه (Ar.is.) *cum'ä* > *cuma* (hafta) (17/157)
- حرکت (Ar.is.) *häräkät* > *araket* (hareket) (12/179)
- حرمت (Ar.is.) *hürmät* > *urmat* (şeref) (38/161)
- حقارت (Ar.is.) *hāqārät* > *aqarat* > *akarāt kıl-* (hakaret et-) (29/145)
- حيران (Ar.is.) *hāyrān* > *ayran* (hayran) (9/149)
- خبر (Ar.is.) *hābār* > *kabar* (haber) (11/158)
- خدمت (Ar.is.) *hidmät* > *kızmat* (hizmet) (24/181)
- خفية (Ar.is.) *hifiyä* > *kupuya* (gizlice) (39/185)
- خواطر (Ar.is.) *hävātir* > *qabatır* > *kabatırlan-* (düşün-) (20/186)
- دروازه (Far.is.) *därvāze* > *darbaza* (kapı) (18/142)
- دقت (Ar.is.) *diqqät* > *dıkat* (dikkat) (3/173)
- رحمت (Ar.is.) *rāhmät* > *rāqmät* > *ırakmat* (teşekkür) (14/109)
- زمان (Ar.is.) *zāmān* > *zaman* > *zaman+daş* (çağdaş) (2/103)
- ساعت (Ar.is.) *sā'ät* > *saat* (saat) (8/147)
- سبب (Ar.is.) *sābāb* > *sebep* (sebep) (34/184)
- سفر (Ar.is.) *sāfār* > *sapar* (yolculuk) (29/189)
- سلامت (Ar.is.) *sālāmät* > *salamat* (selamet) (21/106)
- سياست (Ar.is.) *siyāsät* > *sayasat* (siyaset) (10/103)
- شرط (Ar.is.) *şārṭ* > *şart* (şart) (34/108)
- شمع (Ar.is.) *şām'* > *şam* (mum, ışık) (28/144)
- صبر (Ar.is.) *şābr* > *sabır* (sabır) (1/110)
- ضروری (Ar.sf.) *zārūrī* > *zarıl* (zaruri) (32/124)
- طبیعت (Ar.is.) *ṭābī'ät* > *tabiyat* (tabiat) (17/153)
- طرف (Ar.is.) *ṭārāf* > *tarap* (taraf) (15/132)
- طلب (Ar.is.) *tälāb* > *talap* > *talap koy-* (talepte bulun-) (7/118)
- عالم (Ar.is.) *'älām* > *aalam* (dünya) (2/163)
- عسكري (Ar.sf.) *'äskäriy* > *askeriy* (askeri) (38/106)

- عقل (Ar.is.) 'äql > akıl (akıl) (16/116)
- عيب (Ar.is.) 'äyb > ayıp (yazık) (20/173)
- غفلت (Ar.is.) gäflät > kapilet (gaflet) (8/187)
- فلاکت (Osm. T.is.) fälākāt > balaket (felaket) (38/148)
- فهم (Ar.is.) fähm > baam (anlayış) (24/149)
- قاعدة (Ar.is.) qā'idā > kaada (kaide) (37/181)
- قبول (Ar.is.) qābūl > kabil (kabul) (19/170)
- قديم (Ar.sf.) qādīm > kadim (eski) (36/130)
- قرار (Ar.is.) qārār > karar (karar) (7/159)
- قضاء (Ar.is.) qāzā' > kaza (kaza) (19/141)
- قيافت (Ar.is.) qiyāfāt > qiyapat > kıyapat+tuu (kıyafetli) (35/138)
- قيمت (Ar.is.) qīymāt > kımbat (kıymetli) (31/168)
- لعنت (Ar.is.) lā'nāt > naalat (lanet) (18/176)
- محل (Ar.is.) māḥāll > maal (yer) (17/111)
- مضمون (Ar.is.) māzmūn > mazmun (mana)
- معقول (Ar.sf.) mā'qūl > makul (makul)
- معلم (Ar.is.) mu'allim > mugalim (öğretmen) (5/124)
- معلوم (Ar.sf.) mā'lūm > maalım (malum) (8/133)
- معنى (Ar.is.) mā'nā > maani (anlam) (8/171)
- مملکت (Ar.is.) māmlākāt > mamleket (memleket) (39/124)
- نظر (Ar.is.) nāzār > nazar > nazar sal- (ilgilen-) (34/191)
- هوا (Ar.is.) hevā > aba (hava) (37/131)
- واقعه (Ar.is.) wāqı'ā > okuya (olay) (19/148)
- ورق (Ar.is.) vārāq > barak (sayfa) (14/151)
- وقت (Ar.is.) wāqt > ubakit (vakit) (28/103)

1.1.3.1.4.2. e > a

Farsça sözcüklerde sonda yer alan /e/ ünlüsü, Kırgız Türkçesine kalınlaşarak girmiştir (Çengel, 2017: s. 74):

- چاره (is.) çāre > çara > beçara (gariban) (26/160)
- خانه (is.) ḥāne > kana > aş+kana (mutfak) (38/186)
- خانه (is.) ḥāne > kana > meyman+kana (misafirhane) (9/104)
- دروازه (is.) dārvāze > darbaza (kapı) (18/142)

1.1.3.1.4.3. i > ı

İki veya daha fazla heceli alıntı sözcüklerde özellikle kalın ünlü bulunuyor ise ünlü benzeşmesi neticesinde /i/ ünlüsü, /ı/ ünlüsüne dönüşür (Çengel, 2017: s. 74):

أخر (Ar.sf.) *‘āḥir* > *akır* (ahir) (26/132)

اسم (Ar.is.) *ism* > *ısm* (isim) (38/144)

خاطر (Ar.is.) *ḥāṭır* > *qadır* > *kadır et-* (sohbet et-) (17/104)

خدمت (Ar.is.) *ḥidmāt* > *kızmat* (hizmet) (24/181)

خواطر (Ar.is.) *ḥāvāṭır* > *qabaṭır* > *kabatırlan-* (düşün-) (20/186)

خیال (Ar.is.) *ḥayāl* > *kıyal* (hayal) (15/116)

دائم (Ar.sf.) *dā‘im* > *dayım* (daima) (39/120)

دقت (Ar.is.) *diqqāt* > *dıkat* (dikkat) (3/173)

ضروری (Ar.sf.) *zārūrī* > *zarıl* (zaruri) (32/124)

قیافت (Ar.is.) *qiyāfāt* > *qıyapat* > *kıyapat+tuu* (kıyafetli) (35/138)

Bu değişim, bazı Türkçe sözcüklerde de görülebilir. Metinde bir örneği tespit edilmiştir:

yigirmi > cıyırma (yirmi) (30/123)

1.1.3.1.4.4. ü > u

Kırgızcada bir isim ile fiilden oluşan birleşik sözcüklerde ünlü benzeşmesi sonucu /ü/ ünlüsü, /u/ ünlüsüne dönüşür (Çengel, 2017: s. 75). Metinde bir örneği tespit edilmiştir:

ün + çık- > unçuk- (ses çıkar-) (28/125)

1.1.3.1.5. Daralma

1.1.3.1.5.1. a, ä, ā > ı, i

Bazı alıntı sözcüklerde /ä/, /ā/ ünlüleri Kırgız Türkçesinde daralarak /ı/ veya /i/ ünlüsüne dönüşür:

خیال (Ar.is.) *ḥayāl* > *kıyal* (hayal) (15/116)

معامله (Ar.is.) *mu‘amälā* > *mamile* (muamele) (3/133)

معنى (Ar.is.) *mā‘nā* > *maani* (anlam) (8/171)

Bazı birden fazla heceli Türkçe sözcüklerde ilk hecede /a/ ünlüsü varsa ve ikinci hecede dar /ı/ ünlüsü bulunuyorsa bu ünlünün etkisiyle ilk hecedeki ünlünün daraldığı görülür (Çengel, 2017: s. 78). Metinde bir örneği tespit edilmiştir:

çañır- > *çıñır-* (çığlık at-) (5/138)

1.1.3.1.5.2. e > i

Bazı tek heceli Türkçe sözcüklerde /e/ ünlüsü daralır (Çengel, 2017: s. 78):

eg- > *iy-* (eğ-) (19/144)

teg- > *tiy-* (dokun-) (5/151)

1.1.3.1.5.3. o > u

Bazı tek heceli Türkçe sözcüklerde /o/ ünlüsü daralır (Çengel, 2017: s. 78):

koy- > *kuy-* (koy-) (12/188)

sor- > *sura-* (sor-) (6/118)

1.1.3.1.5.4. ö > ü

Türkçe sözcüklerde ön seste bulunan /ö/ünlüsü, Kırgızcada daralır (Çengel, 2017: s. 78):

ögren- > *üyrön-* (öğren-) (12/118)

1.1.3.1.6. Genişleme

1.1.3.1.6.1. i > a

Bazı alıntı sözcüklerde /i/ ünlüsü, /a/ ünlüsüne dönüşür (Çengel, 2017: s. 78):

سياست (*Ar.is.*) *siyāsāt* > *sayasat* (siyaset) (10/103)

طالع (*Ar.is.*) *ṭāli'* > *taalay* (talih, mutluluk) (3/166)

قاعدة (*Ar.is.*) *qā'idā* > *kaada* (kaide) (37/181)

1.1.3.1.6.2. i > e

Bazı Farsça alıntı sözcüklerde /h/ ünsüzünün etkisiyle /i/ ünlüsü, /e/ ünlüsüne dönüşür (Çengel, 2017: s. 78). Metinde bir örneği tespit edilmiştir:

مهمان (*is.*) *mihmān* > *meyman* > *meyman+hāne* > *meymankana* (misafirhane) (9/104)

1.1.3.1.6.3. ī > a

Bazı Farsça alıntı sözcüklerde /ī/ ünlüsü, /a/ ünlüsüne dönüşür (Çengel, 2005; s. 79). Metinde bir örneği tespit edilmiştir:

پشیمان (*sf.*) *pāšīmān* > *buşayman* (pişman) (12/175)

1.1.3.1.6.4. ı > a

Bazı alıntı sözcüklerde /ı/ ünlüsünün /a/ ünlüsüne dönüştüğü görülür. Metinde bu duruma şu sözcükte rastlanmaktadır:

عِيَال (Ar.is.) 'iyāl > ayal (kadın) (39/186)

1.1.3.1.6.5. u > a

Bazı alıntı sözcüklerde /u/ ünlüsü, /a/ ünlüsüne dönüşür. Metinde bir örneği tespit edilmiştir:

معامله (Ar.is.) mu'amälä > mamile (muamele) (3/133)

Bazı Türkçe sözcüklerde ise son sesteki /u/ ünlüsü genişleyerek /a/ ünlüsüne dönüşür (Çengel, 2017: s. 78):

kayuru- > kuwuru- > kuura- (kavur-, kuru-) (15/170)

toyru > toyru > tuwra > tuura (doğru, gerçek) (16/173)

1.1.3.1.6.6. u > e

Bazı alıntı sözcüklerde /u/ ünlüsü, /e/ ünlüsüne dönüşür. Metinde bu duruma şu sözcükte rastlanmaktadır:

تكبر (Ar.is.) tākābbur > tekeber (kibirlenme) (19/169)

1.1.3.1.6.7. u > o

Bazı alıntı sözcüklerde /u/ ünlüsü, /o/ ünlüsüne dönüşür:

روح (Ar.is.) ruḥ > oroy (ruh) (11/175)

نقط (Ar.is.) nuqaṭ > nokot (nokta) (17/183)

1.1.3.1.6.8. u > ö

Bazı Arapça alıntı sözcüklerde /u/ ünlüsü, /ö/ ünlüsüne dönüşür. Metinde bu duruma şu sözcükte rastlanmaktadır:

عمر (is.) 'umr > ömür (ömür) (35/138)

1.1.3.2. Ünsüz Değişmeleri (Ünsüzdördün Özgörüğü)**1.1.3.2.1. Tonlulaşma****1.1.3.2.1.1. f- > b-**

Alıntı sözcüklerde sözcük başındaki /f/ ünsüzü tonlulaşarak /b/ ünsüzüne dönüşür (Çengel, 2017: s. 84):

فلاکت (Osm. T.is.) *fälākāt* > *balaket* (felaket) (38/148)

فهم (Ar.is.) *fāhm* > *baam* (anlayış) (24/149)

1.1.3.2.1.2. -q- > -g-

Alıntı sözcüklerde iç sesteki /k/ ünsüzü, /g/ ünsüzüne dönüşür:

تقدير (Ar.is.) *tāqdīr* > *tagdır* (dilek) (4/154)

Kırgız Türkçesinde /k/ ünsüzü ile biten sözcükler ek alıp iki ünlü arasında kalınca tonlularak /g/ ünsüzüne dönüşür (Çengel, 2017: s. 84):

kök+ültür > *kökültür* > *kögültür* (mavimsi) (5/171)

kerek+i > *kereki* > *keregi* (gereği) (3/175)

tök-ül- > *tökül-* > *tögül-* (dökül-) (9/109)

tüke-n- > *tüken-* > *tügön-* (tüken-) (18/109)

cürök+ü > *cürögü* (yüreği) (12/114)

çanak+i+n+dan > *çanagınan* (gözbebeğinden) (10/114)

eskilik+i+n+den > *eskiliginen* (çekmecesinden) (4/143)

1.1.3.2.1.3. p-, -p- > b-, -b-

Kırgızcada /p/ ünsüzü ile biten sözcükler ünlü ile başlayan ek aldıklarında iki ünlü arasında kalan /p/ ünsüzü tonlularak /b/ ünsüzüne dönüşür (Çengel, 2017: s. 85):

köp+ey- > *köböy-* (çoğal-) (35/181)

tep-ele- > *tebele-* (tepele-) (38/162)

Bazı Farsça alıntı sözcüklerde sözcük başındaki /p/ ünsüzü, /b/ ünsüzüne dönüşür (Çengel, 2017: s. 85):

پشیمان (sf.) *pāšīmān* > *buşayman* (pişman) (12/175)

1.1.3.2.1.4. t-, -t-, -t-> d-, -d-

Bazı Türkçe sözcüklerde sözcük başında yer alan /t/ ünsüzü tonlularak /d/ ünsüzüne dönüşür (Çengel, 2017: s. 85):

te- > *de-* (de-) (7/103)

takı > *dağı* (tekrar, yine) (6/104)

tabış > *dabiş* (ses) (23/110)

tegre > *deyre* (değın) (20/178)

Alıntı sözcüklerde sözcük başında ve içinde bulunan /t/ ünsüzü tonlularak /d/ ünsüzüne dönüşür (Çengel, 2017: s. 85):

تن (*Far.is.*) *tän* > *den* (vücut) (19/132)

تیار (*Ar.is.*) *täyyār* > *dayar+da-n-* > *dayardan-* (hazırlan-) (28/191)

تیار (*Ar.is.*) *täyyār* > *dayar+dık* > *dayardık* (hazırlık) (10/118)

خاطر (*Ar.is.*) *hāṭır* > *qadır* > *kadır et-* (sohbet et-) (17/104)

1.1.3.2.2. Tonsuzlaşma

1.1.3.2.2.1. -b > -p

Alıntı sözcüklerde sözcük sonundaki /b/ ünsüzü, Kırgızcada /p/ ünsüzüne dönüşür (Çengel, 2017: s. 86):

أدب (*Ar.is.*) *'ādāb* > *adep* (edep) (7/168)

ثواب (*Ar.is.*) *šāwāb* > *soop* (sevap) (15/122)

جواب (*Ar.is.*) *cāwāb* > *coop* (cevap) (19/127)

حساب (*Ar.is.*) *ḥisāb* > *esep* (hesap, dikkat) (27/103)

سبب (*Ar.is.*) *sābāb* > *sebep* (sebep) (34/184)

طلب (*Ar.is.*) *ṭālāb* > *ṭalap* > *ṭalap koy-* (talepte bulun-)

عیب (*Ar.is.*) *'āyb* > *ayıp* (yazık) (20/173)

کتاب (*Ar.is.*) *kitāb* > *kitep* (kitap) (3/121)

کسب (*Ar.is.*) *kāsb* > *kesip* (meslek) (4/124)

مکتب (*Ar.is.*) *māktāb* > *mektep* (mektep) (8/160)

1.1.3.2.1.6. ğ-, -g- > k-

Alıntı sözcüklerde sözcük başındaki /g/ ünsüzü, Kırgızcada /k/ ünsüzüne dönüşür (Çengel, 2017: s. 86):

غفلت (*Ar.is.*) *ġāflāt* > *kapilet* (gaflet) (8/187)

کناه (*Far.is.*) *günāh* > *künöö* (suç) (31/162)

کواه (*Far.sf.*) *güvāh* > *kübö* (şahit) (31/104)

1.1.3.2.1.7. -m- (> -b-) > -p-

Tonsuz ünsüzlerle biten sözcüklere, “-mA-” olumsuzluk eki ile “-mI ”soru eki geldiğinde ön ses olan /m/ ünsüzü önce /b/ ünsüzüne ve sonra /p/ ünsüzüne dönüşür (Çengel, 2017: s. 87):

اچ-ма-дт+ø > *açpadı* (açmadı) (29/128)

art-ма-у-т+ø > *artpayt* (artmıyor) (32/111)

- ayt-ma-dı+k* > *aytpadık* (demedik) (23/113)
ayt-mas+tan > *aytpastan* (söylemeden) (39/117)
azap tart-ma-gan+ø > *azap tartpagan* (zorluk çekmedi) (17/111)
bas-ma-dı+ø > *baspadı* (yaklaşmadı) (33/156)
bayka-ş-ma-dı+ø > *baykaşpadı* (fark etmediler) (5/156)
cak-ma-dı+ø > *cakpadı* (beğenmedi) (2/109)
çarça-ş-ma-dı+ø+bı > *çarçaşpadıbı* (yorulmamışlar mıydı) (39/108)
çık-mas+ø > *çıkpas* (çıkıyor) (26/104)
çoñ+oy-up kal-iş-ma-dı+ø+bı > *çoñoyup kalışpadıbı* (büyümüşlerdi) (17/180)
de-bat-ma-y+mın+bı > *debatpaymınbı* (demiyor muyum) (23/111)
nazar sal-iş-ma-dı+ø > *nazar salışpadı* (ilgilenmedi) (34/191)
oltur-uş-ma-dı+ø > *olturuşpadı* (oturmadılar) (21/138)
tart-ma-dı+ø > *tartpadı* (hissetmedi) (21/141)
unçuk-ma-dı+ø > *unçukpadı* (seslenmedi) (19/142)
ün kat-ma-y-t+ø > *ün katpayt* (ses vermiyordu) (13/106)

1.1.3.2.1.8. -l- (> -d-) > -t-

Kırgızcada tonsuzlarla biten sözcüklere /l/ ünsüzü ile başlayan ek getirildiğinde ekin ön sesi olan /l/, önce /d/ ünsüzüne ve sonra /t/ ünsüzüne dönüşür (Çengel, 2017: s. 87):

+llk, +lUk, +lUU > +tlk, +tUk, +tUU (İsimden İsim Yapma Eki):

Metinde geçen örneklerden bazıları şunlardır:

- carmaç+lık* > *carmaçtık* (yoksulluk) (26/109)
cergi+lik+lüü > *cergiliktüü* (yerli, yerel) (15/125)
köynök+lük > *köynöktük* (elbiselik) (15/168)
kurç+luk > *kurçtuk* (inatlık) (10/115)
saat+lık > *saattık* (saatlik) (8/147)
salabat+luu > *salabattuu* (hoşgörülü) (25/159)

+lA, +lO > +tA, +tO (İsimden Fiil Yapma Eki):

Metinde geçen örneklerden bazıları şunlardır:

- alis+la-* > *alista-* (uzaklaş-) (1/163)
çakmak+la-n- > *çakmaktan-* (alevlen-) (27/129)
kayt-a baş+la- > *kayta başta-* (dağıl-) (28/126)

tok+lo- > *tokto-* (durakla-) (2/127)

+lAr, +lOr > +tAr, +tOr (Çokluk Eki):

Metinde geçen örneklerden bazıları şunlardır:

col+doş+lor > *coldoştor* (arkadaşlar) (19/130)

köp+lör > *köptör* (çok kişi, çoğunluk) (24/148)

kör-söt-küç+lör > *körsötküçtör* (göstergeler) (16/150)

süröt+lör > *süröttör* (resimler) (17/103)

taş+lar > *taştar* (taşlar) (18/128)

+lArI, +lOrU > +tArI, +tOrU (III. Çoğul Şahıs İyelik Eki):

Metinde geçen örneklerden bazıları şunlardır:

böl-ük+lör+ü > *bölüktörü* (bölümleri) (34/168)

col+doş+lor+u > *coldoştoru* (arkadaşları) (22/116)

kemçil+lik+ler+i > *kemçilikleri* (eksiklikleri) (12/125)

kirpik+ler+i > *kirpikleri* (kirpikleri) (2/128)

turuş+lar+ı > *turuştarı* (duruşları) (7/126)

1.1.3.2.1.9. -n- (> -d-) > -t-

Kırgızcada tonsuzlarla biten sözcüklere /n/ ünsüzü ile başlayan ek getirildiğinde ekin ön sesi olan /n/, önce /d/ ünsüzüne ve sonra /t/ ünsüzüne dönüşür:

+nI, +nU > +tI, +tU (Belirtme Hâl Eki):

Metinde geçen örneklerden bazıları şunlardır:

cooluk+nu > *cooluktu* (başörtüsünü) (9/138)

cumuş+nu > *cumuştı* (işini) (22/173)

eşik+ni > *eşikti* (kapıyı) (29/176)

soop+nu > *sooptu* (sevabı) (15/122)

tegerek+ni > *tegerekti* (tarafı) (31/163)

+nIn, +nUn > +tIn, +tUn (İlgi Eki):

Metinde geçen örneklerden bazıları şunlardır:

kış+nın > *kıştın* (kışın) (25/109)

kubanıç+nın > *kubanıçtın* (sevincin, kıvancın) (12/139)

soguş+nun > *soguştun* (savaşın) (12/140)

şkaft+nın > *şkaftın* (dolabın) (11/135)

1.1.3.2.1.10. -z > -s

Kırgızcada geniş zamanın olumsuz eki olan “-mAz”ın son sesi olan /z/, tonsuzlaşarak /s/ ünsüzüne dönüşür. Dudak uyumundan dolayı da bu ek, “-BAs/ -BOs” şeklindedir (Çengel, 2017: s. 88). Metinde geçen örneklerden bazıları şunlardır:

bol-maz+Ø > bolbos (olmaz) (27/158)

kıl-maz-sa+Ø > kılbasa (yapmazsa) (19/110)

1.1.3.2.3. Dudaksıllaşma

1.1.3.2.3.1. -nm- > -mm-

“-GAn-/ -GOn-” ekine I. tekil şahıs eki getirildiğinde benzeşme olur ve ikiz ünsüzden biri düşer. Kırgızcada her üç şeklin de yazıya yansıdığı görülür (Çengel, 2017: s. 95):

ayt-a al-ba-gan+mın > ayta albaganmın > ayta albagammın > ayta albagamın > ayta albagam (söyleyemiyordum) (15/165)

ber-be-gen+min > berbeğenmin > berbeğemmin > berbeğemin > berbeğem (vermedim) (30/154)

ber-gen+min > bergenmin > bergemmin > bergemin > bergem (verdim) (1/169)

caş+a-gan-mın > caşaganmın > caşagamın > caşagamın > caşagam (yaşıyordum) (38/111)

cür-gön+mün > cürgönümün > cürgömmün > cürgömün > cürgöm (yürüdüm) (1/186)

çık-gan-+mın > çiganmın > çigammın > çigamın > çigam (düzeliyorum) (30/183)

de-gen+min > degnmin > degemmin > degemin > degem (dedim) (5/186)

kaala-ba-gan+mın > kaalabaganmın > kaalabagamın > kaalabagamın > kaalabagam (istememedim) (26/155)

kal-gan+mın > kalganmın > kalgammın > kalgam (ayrıldım) (22/103)

sagın-gan+mın > sagınaganmın > sagıngammın > sagıngamın > sagıngam (özlemiştim) (16/186)

1.1.3.2.4. Diş - Damaksillaşma

1.1.3.2.4.1. y- > c-

Türkçe sözcüklerde sözcük başında bulunan /y/ ünsüzü, diş eti- ön damak ünsüzü olan /c/ ünsüzüne dönüşür (Çengel, 2017: s. 91):

- yakın* > *cakın* (4/187)
yaman > *caman* (kötü) (34/108)
yanak > *canak* (29/146)
yañı > *cañı* (yeni) (33/147)
yaratılış > *caratılış* (36/180)
yardım > *cardam* (9/183)
yaş > *caş* (37/114)
yaşa- > *caşa-* (28/123)
yaşam > *caşoo* (16/134)
yay > *cay* (yaz) (39/141)
yaz- > *caz-* (37/144)
yaz > *caz* (ilkbahar) (3/133)
yazık > *cazık* (35/138)
yetimlik > *cetimçilik* (21/141)
yığ- > *cıy-* (yığ-, topla-) (22/177)
yıl > *cıl* (4/178)
yıldız > *cıldız* (37/122)
yılığ > *cıluu* (ılık) (29/133)
yiber- > *ciber-* (gönder-) (3/143)
yiğit > *cigit* (25/152)
yok > *cok* (25/153)
yol > *col* (13/165)
yumuşak > *cumşak* (30/109)
yut- > *cut-* (12/105)
yük > *cük* (38/171)
yürek > *cürök* (32/175)

1.1.3.2.4.2. s- > ç-

Sözcük başında yer alan /s/ ünsüzü, /ç/ ünsüzüne dönüşür (Çengel, 2017: s. 91):

saç > *çaç* (13/174)

saç- > *çaç-* (10/176)

seçim > *çeçim* (karar) (8/186)

sıçra- > *çaçıra-* (39/156)

1.1.3.2.5. Akıcılışma

1.1.3.2.5.1. b- > m-

Eski Türkçede sözcük başındaki /b/ çift dudak ünsüzü, Kırgızcada bazı sözcüklerde genellikle /n/ ve /ñ/ ünsüzlerinin etkisiyle /m/ ünsüzüne dönüşür (Çengel, 2017: s. 88):

ben > *men* (2/103)

biñ > *miñ* (bin) (35/157)

boyun > *moyun* (18/105)

buñ > *muñ* > *muñay-ım* > *muñayım* (cansız, kederli) (7/176)

burun > *murun* (burun, önce) (25/148)

buz gibi > *muz+dak* > *muzdak* (24/185)

1.1.3.2.5.2. -d- > -l-

Kırgızcada isimden isim yapan “-lAş/-lOş” eki, /d/ ünsüzünden gelmiştir (Çengel, 2017: s. 88):

ara+daş+ > *aralaş* (karışım) (19/113)

karma+daş+ > *karmalaş* (kurcalama) (19/164)

oy+doş+ kerek > *oyloş kerek* (düşünmek gerek) (15/122)

salgı+daş+uu+ > *salgılaşuu* (mücadele) (29/141)

Kırgızcada ek fiil olan “ele” sözcüğündeki /l/ ünsüzünün /d/ ünsüzden geldiği bilinmektedir (Çengel, 2017: s. 88): Metinde geçen örneklerden bazıları şunlardır:

cür-ö beret edi > *cürö beret ele* (çalışırdı) (28/109)

edi çıkıroon > *ele çıkıroon* (soğuktu) (24/121)

edi uk-kam > *ele ukkam* (duymuştum) (29/118)

edi vıška+(s)ı+n+da > *ele vışkasında* (kulesinde) (22/116)

kapa+dar edi > *kapadar ele* (kaygılı idi) (19/142)

kel-se edi > *kelse ele* (gelseydi) (21/120)

kıyın edi > *kıyın ele* (zor idi) (15/121)

1.1.3.2.5.3. -d-, -d > -y-, -y

Eski Türkçede sözcük içi ve sonunda bulunan /d/ ünsüzü, Kırgızcada /y/ ünsüzüne dönüşür (Çengel, 2017: s. 89):

bod > *boy* (boy) (31/123)

küdegü > *küyöw* > *küyöö* (güvey, eş, koca) (26/123)

qod- > *koy-* (koy-) (13/124)

tod- > *toy-* (doy-) (15/137)

1.1.3.2.5.4. -g-, -g > -y-, -y

Eski Türkçede sözcük içi ve sonunda bulunan /g/ ünsüzü, Kırgızcada bazen /y/ ünsüzüne dönüşür (Çengel, 2017: s. 89):

bagla- > *bayla-* (bağla-) (35/105)

eg- > *iy-* (eğ-) (19/144)

ögren- > *üyrön-* (öğren-) (12/118)

teg- > *tiy-* (dokun-) (5/151)

tegre > *deyre* (değın) (20/178)

tüg- > *tüy-* (sar-, düğümle-) (18/135)

yıg- > *cıy-* (yığ-, topla-) (22/177)

yıgırmi > *cıyırma* (yirmi) (30/123)

Eski Türkçede “teg (gibi)” edatının son sesi /y/ ünsüzüne dönüşür ve “+DAy/+DOy” şeklini alır (Çengel, 2017: s. 89). Metinde geçen örneklerden bazıları şunlardır:

ayt-kan+day > *aytkanday* (dedikleri gibi) (7/146)

de-gen+dey > *degendey* (der gibi) (17/146)

murda+gı+day > *murdagıday* (önceki gibi) (9/116)

1.1.3.2.6. Süreksizleşme

1.1.3.2.6.1. f > p

Alıntı sözcüklerde sözcük başı, sözcük içi ve sonunda yer alan diş-dudak ünsüzü olan /f/ ünsüzü, /p/ ünsüzüne dönüşür (Çengel, 2017: s. 89):

فائدہ (Ar.is.) *fa'idä* > *payda* (fayda) (24/151)

- خفية (Ar.is.) *ḥifyä* > *kupuya* (gizlice) (39/185)
 دفتر (Ar.is.) *dāftār* > *depter+çem* > *defterçem* (günlük) (20/167)
 سفر (Ar.is.) *sāfār* > *sapar* (yolculuk) (29/189)
 طرف (Ar.is.) *ṭārāf* > *tarap* (taraf) (15/132)
 غفلة (Ar.is.) *gāflāt* > *kapilet* (gaflet) (8/187)
 الفت (Ar.is.) *ulfāt* > *ülpöt* (ülfet, kaynaşma) (19/160)
 فرزند (Far.is.) *fürzänd* > *perzent* (evlat) (10/133)
 قیافت (Ar.is.) *qiyāfāt* > *qıyapat* > *kıyapat+tuu* (kıyafetli) (35/138)

1.1.3.2.6.2. ḥ > q

Arapça kökenli sözcüklerde yer alan /ḥ/ ünsüzü, Kırgızcada düzenli olarak art damak ünsüzü olan /q/ ünsüzüne dönüşür (Çengel, 2017: s. 89):

- آخر (sf.) *'āḥir* > *akır* (ahir) (26/132)
 خاطر (is.) *ḥāṭır* > *qadır* > *kadır et-* (sohbet et-) (17/104)
 خبر (is.) *ḥābār* > *kabar* (haber) (11/158)
 خدمت (is.) *ḥidmāt* > *qizmāt* > *kızmat* (hizmet) (24/181)
 خط (is.) *ḥaṭ* > *kat* (mektup) (31/106)
 خواطیر (is.) *ḥāvāṭır* > *qabaṭır* > *kabatırlan-* (şüphelen-) (20/186)
 خیال (is.) *ḥayāl* > *kıyal* (hayal) (15/116)
 رخصت (is.) *ruḥşāt* > *uruksat* (ruhsat) (7/189)

1.1.3.2.6.3. ḥ > q

Arapça kökenli sözcüklerde yer alan /ḥ/ ünsüzü, Kırgızcada düzenli olarak art damak ünsüzü olan /q/ ünsüzüne dönüşür (Çengel, 2017: s. 90):

- رحمت (is.) *rāḥmāt* > *rāqmāt* > *ırakmat* (teşekkür) (14/109)
 احوال (is.) *āḥwāl* > *akıbal* (ahval) (29/106)

1.1.3.2.6.4. -l- > -d-

/l/ ünsüzü; /y/, /z/, /l/, /n/, /ñ/ve /r/ ünsüzleriyle biten sözcüklere geldiğinde /d/ ünsüzüne dönüşür (Çengel, 2017: s. 90):

+llk, +IUU > +dlk, +dUU (İsimden İsim Yapma Eki):

Metinde geçen örneklerden bazıları şunlardır:

- araz+dık* > *arazdık* (anlaşmazlık) (5/133)
caman+dık > *camandık* (kötülük) (6/154)

cıl+dık > *cıldık* (yıllık) (9/179)

cıldız+duu > *cıldızduu* (yıldızlı) (37/122)

orun+duu > *orunduu* (doğru) (5/125)

al+duu > *alduu* (güçlü) (8/129)

meerim+düü > *meerimdüü* (sevimli) (34/133)

+IA, +IO > +dA, +dO (İsimden Fiil Yapma Eki):

Metinde geçen örneklerden bazıları şunlardır:

tarsıl+da- > *tarsılda-* (yumrukla-) (4/138)

dayar+da- > *dayarda-* (hazırla-) (14/146)

oñ+do- > *oñdo-* (düzelt-) (6/170)

+IAr, +IOr > +dAr, +dOr (Çokluk Eki):

Metinde geçen örneklerden bazıları şunlardır:

vagon+dor+du > *vagondordu* (vagonları) (32/146)

stvol+dor+du > *stvoldordu* (gövdeleri) (37/171)

million+dor > *milliondor* (milyonlar) (15/111)

söz+dör > *sözdör* (sözler) (4/113)

+IArI, +IOrU > +dArI, +dOrU (III. Çoğul Şahıs İyelik Eki):

Metinde geçen örneklerden bazıları şunlardır:

bulçuñ+dar+ı > *bulçuñdarı* (yanakları) (16/142)

kol+dor+u+n > *koldorun* (ellerini) (35/142)

köz+dör+ü+n > *közdörün* (gözlerini) (2/145)

col+dor+u > *coldoru* (yolları) (5/166)

1.1.3.2.6.5. -n- > -d-

Tonlu (yumuşak) ünsüzlerle biten sözcükler, /n/ ile başlayan ekler aldığında ekteki ön ses olan /n/ ünsüzü, /d/ ünsüzüne dönüşür (Çengel, 2017: s. 90):

+nI, +nU > +dI, +dU (Belirtme Hâl Eki):

Metinde geçen örneklerden bazıları şunlardır:

alar+ni > *alardı* (bunları) (26/107)

qaṭ+ı+nız+ni > *katınızdı* (mektubunuzu) (31/106)

masele+ler+ni > *maselelerdi* (sorunları) (28/115)

tegerek+i+m+ni > *tegeregimdi* (tarafımı) (35/131)

ustun+nu > *ustundu* (sütunu) (35/132)

orun+nu > *orundu* (pozisyonu) (5/139)

kör-gön+nü > *körgöndü* (gördüğümüzü, yaşadığımızı) (25/144)

köz+üm+nü > *közümdü* (gözümü) (18/131)

+nIn, +nUn > +dIn, +dUn (İlgi Eki):

Metinde geçen örneklerden bazıları şunlardır:

Kaliman+nın > *Kalimandın* (Kaliman'ın) (26/110)

çatur+nun > *çatırdın* (çadırın) (33/107)

siler+nin > *silerdin* (sizin) (14/177)

erkek+ter+nin > *erkekterdin* (erkeklerin) (11/148)

koy+nun > *koydun* (koyunun) (11/142)

uçur+nun > *uçurdun* (vaktin) (9/143)

üy+nün > *üydün* (evin) (4/144)

kün+nün > *kündün* (güneşin) (4/119)

1.1.3.2.6.6. -m- > -b-

Tonlularla biten sözcükler, /m/ ile başlayan ekler aldığı anda ekteki ön ses olan /m/ ünsüzü, /b/ ünsüzüne dönüşür (Çengel, 2017: s. 90):

-mA- > -bA- (Olumsuzluk Eki):

Metinde geçen örneklerden bazıları şunlardır:

al-ma-y+ø > *albay* (ayırmadan) (12/117)

otur-ma-gan+ı+bız > *oturbaganıbız* (oturmasak, görüşmesek) (3/103)

bil-me-y+m > *bilbeym* (bilmem) (32/118)

eski+r-me-y+t+ø > *eskirbeyt* (eskimezmiş) (28/103)

mI > -bI- (Soru Eki):

Metinde geçen örneklerden bazıları şunlardır:

de-be-y+siñ mi > *debeysiñbi* (diyemiyor musun) (5/111)

bil-e+siz mi > *bilesizbi* (biliyor musunuz) (38/113)

iş+te-be-y mi > *iştebeybi* (yapamaz mı) (17/114)

çın mı > *çınbı* (doğru mu) (21/117)

Bazı alıntı sözcüklerin başında da bu değişime rastlanır (Çengel, 2017: s. 91):

قيمت (Ar.is.) *qīymāt* > *kımbat* (kıymetli) (31/168)

محکم (Ar.sf.) *muḥkām* > *bekem* (yeter) (25/157)

1.1.3.2.6.7. w-, -w-, -v- > b-, -b-

Arapça ve Rusça alıntı sözcüklerin bazılarında sözcük başı ve içindeki /w/ sesi, Kırgızcada /b/ ünsüzüne dönüşür (Çengel, 2017: s. 91):

квартира (*Rus.i.*) *qvartira* > *batir* (ev) (39/123)

هوا (*Ar.is.*) *hevā* > *aba* (hava) (37/131)

اول (*Ar.sf.*) *āwwāl* > *abal* (evvel, önce) (34/138)

خواطر (*Ar.is.*) *ḥāvāṭir* > *qabaṭır* > *kabatırlan-* (şüphelen-) (20/186)

دروازه (*Far.is.*) *dārvāze* > *darbaza* (kapı) (18/142)

احوال (*Ar.is.*) *āḥwāl* > *akıbal* (ahval) (29/106)

كواه (*Far.sf.*) *güvāh* > *kübö* (şahit) (31/104)

ورق (*Ar.is.*) *vārāq* > *barak* (sayfa) (14/151)

وقت (*Ar.is.*) *wāqt* > *ubakit* (vakit) (28/103)

Eski Türkçede sözcük içindeki /w/ sesinin Kırgızcada /b/ ünsüzüne dönüştüğü görülür. Metinde bu duruma bir sözcükte rastlanmaktadır:

kıvanç > *kubaniç* (kıvanç) (32/151)

1.1.3.2.6.8. -‘- > -y-

Arapça sözcüklerdeki /‘ (ayın)/ ünsüzü, Kırgız Türkçesinde /y/ ünsüzüne dönüşür:

فائدة (*is.*) *fa‘idā* > *payda* (fayda) (24/151)

دائم (*sf.*) *dā‘im* > *dayım* (daima) (39/120)

طالع (*is.*) *ṭāli‘* > *ṭalay* (talih, mutluluk) (3/166)

طبیعت (*is.*) *ṭābī‘āt* > *tabiyat* (tabiat) (17/153)

واقعة (*is.*) *waqı‘ä* > *okuya* (olay) (19/148)

1.1.3.2.6.9. -‘- > -g-

Arapçada sözcüklerdeki /‘ (ayın)/ ünsüzü, Kırgız Türkçesinde /g/ ünsüzüne dönüşür:

معلم (*is.*) *mu‘āllim* > *mugalim* (öğretmen) (5/124)

1.1.3.2.7. Genizsileşme

1.1.3.2.7.1. -b- > -m-

Kırgızcada iç sesteki /b/ ünsüzü, son sesteki /n/ ünsüzünün etkisiyle genizsileşerek /m/ ünsüzüne dönüşür (Çengel, 2017: s. 93). Metinde bu değişime sadece şu sözcükte rastlanır:

cabın- > *camın-* (örtün-) (2/143)

1.1.3.2.7.2. -n- > -ñ-

Kırgızcada /q/ ünsüzünün önündeki /n/ ünsüzü, benzeşme sonucu /ñ/ ünsüzüne dönüşür (Çengel, 2017: s. 92):

azınqı > *aziñki* (solgun) (7/181)

canqı > *cañki* (önce) (38/156)

danq > *dañk* (ün) (32/141)

dardanqüüdöy > *dardañküüdöy* (kaba) (2/113)

ertenqi > *erteñki* (yarın, yarınki) (33/138)

ilberinqi > *ilberñki* (saygılı) (21/186)

kanq > *kañk* (tak) (2/136)

kanqıldat- > *kañkıldat-* (vur-) (1/132)

künq et- > *küñk et-* (eğ-) (6/117)

salınqı > *salıñki* (asık) (7/173)

şaşılınqı > *şaşılıñki* (alelacele) (37/105)

şirenqe > *şireñke* (kibrit) (31/127)

üzülünqü > *üzülüñkü* (üzgün) (1/193)

1.1.3.2.7.3. -ñ- > -n-

“+nİñ/ +nUñ” ilgi eki, Kırgızcada /ñ/ ünsüzünün /n/ dönüşmesiyle “+nIn/ +nUn” olur (Çengel, 2017: s. 92). Metinde geçen örneklerden bazıları, -n- > -d- değişiminde verilmiştir (bk.: 1.1.3.2.6.5).

1.1.4. Ünsüz Yer Değiştirmesi (Göçüşme) (Metateza)

Sözcük içindeki komşu veya uzak seslerin yer değiştirmesi olayıdır. Ünsüzlerin birbirleriyle karşılaşmasından doğan telaffuz zorluklarını giderme amacına dayanan ses

olayıdır (Korkmaz, 2012: s. 117). Kırgızcada bu olay hem Türkçe hem alıntı sözcüklerde görülür. Metinde göçüşmeye uğrayan sözcükler şunlardır:

دنیا (Ar.is.) *dünyā* > *düynö* (dünya) (4/185)

لعنت (Ar.is.) *lā'nāt* > *naalat* (lanet) (18/176)

1.1.5. Ünlü Uyumları (Ündüülördün Küüsü)

1.1.5.1. Damak Uyumu (Kalınlık- İncelik Uyumu) (Tildin Küüsü)

Kalınlık- incelik uyumu, Türk dillerinde görülen ve genellikle tüm lehçelerde korunan önemli bir kuraldır. Kurala göre bir sözcükte ilk heceye bağlı olarak kalın olan /a/, /ı/, /o/, /u/ ünlülerden sonra yine kalın olan /a/, /ı/, /o/, /u/ ünlüleri; ince olan /e/, /i/, /ö/, /ü/ ünlülerden sonra yine ince olan /e/, /i/, /ö/, /ü/ ünlüleri gelir.

Metinde bu uyumun Türkçe sözcüklerde tamamıyla uyulduğu, alıntı sözcüklerde ise genellikle korunduğu görülmektedir:

sayasat (siyaset), *aman* (güven), *kabar* (haber), *kabatırlan-* (şüphelen-), *zarıl* (zaruri), *sapar* (yolculuk), *tagdır* (dilek), *düynö* (dünya), *süröt* (resim), *müdöö* (arzu), *öktöm* (kuvvetli), *üyrön-* (öğren-), *köböy-* (çoğal-), *tekeber* (kibirilen-).

1.1.5.1. Dudak Uyumu (Düzlük- Yuvarlaklık Uyumu) (Erin Küüsü)

Düzlük- yuvarlaklık uyumu, Türk dillerinde genel olarak görülen temel kurallardan bir diğeridir. Bu uyum, günümüz Kırgız yazı dilinde son derece korunmaktadır. Uyuma göre sözcüğün ilk hecesine bağlı olarak düz olan /a/, /e/, /ı/, /i/ ünlülerden sonra yine düz olan /a/, /e/, /ı/, /i/ ünlüleri; yuvarlak olan /o/, /ö/, /u/, /ü/ ünlülerden sonra ise ya dar- yuvarlak /u/, /ü/ ya da düz- geniş /a/, /e/ ünlüleri gelir. Ancak /u/ ünlüsünden sonra sadece /a/ ünlüsü ve onu takiben de /ı/ ünlüsü gelir.

Metinde bu uyumun Türkçe sözcüklerde tamamıyla uyulduğu, alıntı sözcüklerde ise genellikle korunduğu görülmektedir:

araket (hareket), *ıras* (doğru), *batır* (ev), *mugalım* (öğretmen), *üstöl* (masa), *uruksat* (ruhsat), *ubakıt* (vakit), *kapilet* (gaflet), *tacryba* (tecrübe), *tabiyat* (tabiat).

1.1.6. Hece Yutumu (Düşmesi) (Muundardın Cutulup Aytılışı)

Geçmiş zaman eki, zamir kökenli I. tekil şahıs ekini aldığı anda /m/ ünsüzü ikizleşir. Daha sonra tek ünsüz haline gelir (Çengel, 2017: s. 97. 102). Böylece hece düşmesi meydana gelir:

saginga[n]m[in] (özlemiştim) (16/186)

kalga[n]m[in] (ayrıldım) (22/103)

berge[n]m[n] (verdim) (1/169)

“-Ip” zarf-fiil eki ve “-tUr” bildirme eki ile oluşturulan duyulan geçmiş zaman ekinin /-ur-/ hecesinin bütün şahıslarında düştüğü görülür (Çengel, 2017: s. 103):

baş+ta-l-i-p tur-ır+ø > baştalıptır (başlamış) (33/145)

bil-i-p tur-ır+ø > biliptir (bilmiş) (2/147)

cat-i-p tur-ır+ø > catıptır (yatmış) (33/158)

cat-iş-i-p tur-ır+ø > catışıptır (yatmışlar) (26/163)

caz-i-p tur-ır+bi+ø > cazıptırbi (yazmış mı) (17/111)

çık-ı-p tur-ır+ø > çığıptır (çıkılmış) (18/120)

iy-ip tur-ır+ø > iyiptir (çıkarmış) (26/135)

kal-i-p tur-ır+ø > kalıptır (oluşturulmuş) (22/167)

kara-p kal-i-p tur-ır+ø > karap kalıptır (bakakalmış) (10/169)

ket-i-p tur-ır+bi+ø > ketiptirbi (olmuş mu) (35/108)

ket-iş-i-p tur-ır+ø > ketışıptır (kalkmışlar) (7/160)

2. İKİNCİ BÖLÜM

2.1. ENE MEERİMİ

Ey, zamandaş! Men saga kayrılam. Betme- bet oturbaganıbiz menen senin cıluu ilebiñ kelip, közümö közüñ çağılışıp turgansıyt. Dilim caktırat. Cakın sezem. İçteğimdin baarisin kımındayın kaltırbay aytım kelet. Tüşünöör deym. Mümkün kiçüüdürsüñ, ce uluudursuñ.

Anın ayırması kaçça?

Zamandaşpız. Caşoo-turmuşubuz bir.

Men cogorku materiya, çoñ sayasat tuuraluu aytayın degen niyetim cok. Turmuş, turmuştağı bolmuştar cönündö kep kılmakmın. Oyumda emne uyalasa, oşonun baarın ortogo salayın...

Men ata- enemden erte kalgam. Andan beri o bir top cıldar öttü. Atam mene napamdın elesteri mezgil ötkön sayın küügüm tartıp barat. Ataganat, ce bir tüşkön süröttörü bolsoçu!

Ooba, andan beri bir top cıldar öttü.

Al'bert abışkanın teoriyasın esepke albaganda, bardık cerde ubakıttın cılışı birdey go. Ce oşondon beri cer birde bat, birde cay aylanıp kaldı deysiñbi. Kantken menen men üçün kündör birde uzun, birde uşunçalık kıska bolup ötkön ele...

Meyli! Ötkön öttü. Alardı eske salıp emne kılayın. Kañırık tütöbösün, köz bozorbosun. Özgönü bilbeym, özüm mından cadap bütköm...

Ata- ene degen söz eskirbeyt da eken. İşenesiñbi, azır da apa degendi kulagım çalganda, emnegedir, cürögüm elcirep, zamatka özümdü bala körüp ketem. İçimde "Ata! Apake!" deym. Biröö "oov" dep koyso emne!..

Söz başında ele özünön kirdi, bul oşo özü, özünün ötkön turmuşu cönündö eke nebe? Söz tagdırı menin tagdırıma okşoy berbegen dağı bizdin bir zamandaşız tuuralu bolmokçu.

Al eköbüz uşul cakında, Moskvada "Yunost' " meymankanasınan colugul kaldık. Aytımında al okuuga keliptir. Men sovettik bir katar caştar menen "El aralık studentter Borboruna" bara catkam.

Menin cerdeşim açık- ayırım, narı sözmör cigit eken. Biz bat ele taanışıp kettik.

Koştoşor künü, meymankananın can cagındagı açık “verandada” köpkö süylöşüp olturduk. Al maga işendibi ce cerdeşi, uluu katarı kadir ettibi bilbeym, aytör, özü cönündö bir top nerselerdi aytıp berdi.

Ken, kendeği işter tuurasında ançalık söz kılbadı. Kıyazı, “Özü ken adisi bolso, alardı mensiz dele biler” dedi okşoboybu.

Özgöçö enesi tuuralu süylöp atkanda anı körüp turgan bolsoñ!

Ene- ene da...

Anın aytkandarı eç kaçan esimden çıkpas. Kantip çıgat?!.

Uşul azır da, al okuya özüm körüp, özüm başıman ötkörgön sımal köz aldında turat.

Calpıdan caşırğanda emne, biz anı aytalı. Turmuş kübö! Baarı aytışsın. ENE , BALA aytsın.

I

Çilde. Anan kalsa oşol cılı kış dele katuu, narı uzak bolbodubu. Anda azırkıday avtobustar kattabayt. Eköo açık maşınaga tüşüp barıştı.

Çalgındoo partiyası turgan cer kiçine ılımta eken. Beri oozdon kire berište şlagbaym ornotulup, “propusk sisteması” kirip kalıptır. Kuraldangan sakçılar turuşat. Satımkul selee tüştü. Zamatka bul körünüş aga soğuş maydanının bir uçaskasına okşop ketti. Şilekeyin cutup, oñ kolu menen tumagın ıldıy basa, tigi “budkanı” közdöy bastı.

Kaliman ança- mınça üy emeregi orolgon tañgaktın cahında kaldı.

Şofer kupaykesinin cakasının artıla bergen moyun oroguçun eegin kötörö cımsaldap alıp, başın kabinadan çıgardı da:

Mardca, nu!.. – dep maşınasın kozgodu. Al anın “Boluptur anda. Cakşı kalgıla.”degeni ele.

Maşına tuura colgo tüşüp, narkı tumşuktı karay bet aldı. Koldogu buyumunan acırgan nemeçe, col üstündögü kar maşınanın soñunan cütkünö uyulgup, anın izin sıypalap kala berdi. Anan kalimandın batinke, baypagın calap- cuktay, pal’tosunun etegin celpip koydu da tim boldu...

Satımkul köpkö karmaldı. Küzötçügö partiyanın naçal’niginin kolu koyulgan kattı körsötsö, tigi “bul carabayt” degendey eç nerse aytpastan, erinderin çurmuyta başın çaykadı da, kattı kayra sundu.

Kadrlar bölümünün telefonu oñoy menen boşoboy koydu. Satımkuldun tınçı ketet...

Akırı naçal'nik menen baylanışıp, uruksat aldı. "Budkadan" atıp çıgıp, Kalimanga keldi. Şaşılıñkı:

Kana, cönödük. Uşup kettin go, - dedi.

Cööbü?

İy.

Cükçü?

Kaysı cügüñ bar ele. – Satımkul col- colu bar kızıl taarga tıkan tañılğan emerekke eñkee berdi: - Kele, conuma kötörtüp koy. – Al ciptin baylangan cerinen ala çögölödü.

Şlagbaumdan narı bir top cer eken. Satımkul coldun tak ortosuna tüşüp alıp, cügü oor narça kezegi menen taytalañdap astıda barat. Kaliman artta, kolunda çabadan. İçinen al tigini ayayt. Keede:

Satım, es alıp alsañçı? – deyt. Satımkul ün katpayt. Oozunan çıkkın buloo oñ iyninen arta salına beret da, ilem- salamda kayra cok bolot. Tumagının oñ cakkı kulak capkıçının uçu, şinelinin cakası ak bubak.

Köz baylana bergende kelip cetiştı. Partiyanın keñsesi bir kabattuu uzun fin tamında eken. Kadrlar bölümünün naçal'nigi eşik aldınan çoluktu. Kolup bere uçuraştı:

A, Orozaliev, sızızbi? Salamatsız. Taanışıp koyolu, Tarasov.

Salamats-s... ooba, Orozaliev.

Cakşı. Bul kişi kelinçeğiñiz go? – Al Kalimanga da kolun sundu. – Salamatsız. Abdan çarçagan ekensizder. Kana kiriñizder.

Kabinet ötü ele tar eken. Stol, beride eki- üç orunduk koyulgan. Şam çaktı:

Mına bizdin akıbal. Turup catabız.

Berki eköö eki caktı karanişat: Mm-m, de!..

Bayagıda katınızdı alıp, kanday bolso da çakırış kerek degenbiz. Cañılbasam: "Askerge too- ken tehnikumunda okubatıp ketkem" deseñiz kerek ele?

Ooba.

Kaysı kursunan?

Ekinçisinen.

... A askeriy naamıñız?

Leytenant.

Cakşı-1. Kaysı kendi çalgındap catkanımız sizge belgilüü çıgar? – dedi tigi zamatta sumsaya tarta.

Albette...

Saamga sınaşkanday tikteşip turuştu da, anan cılmayıp iyişti.

Coldoş Orozaliev, keçiresiz. Menimçe çalgındoo şurf, ötkööldördö iştoö siz üçün kıyın go... - Tarasov saal mokoktono kaldı.

Anıñız tuura... - Satımkul anın oyuna tüşüngön sımal. Suydañ kara kaştarın serpe, stoldun üstündögü mancaları muluk sol kolun bir paska sumsaya karap turdu da, anan anı tımızın özünö tartıp ketti.

Coldoş Orozaliev, azırınça katardagı cumuşçu orunun bereli. İştep turunuz, kiyinçereek ılayıgına karap, dagı körö catarbız. Kanday deysiz?

Kanday demek? Satımkul makul boldu.

Tigi “cetinçi ayantın” naçal’nigine coldomo kagaz cazdı da, Satımkulga karmattı:

Erteñ özüm da telefon arkıluu aytıp koyom. Emi cay cağı. Cay bizde bar. Birok, ıñgaysızıraak. – Al cılmaydı. – Sizge emne... bir gana ayaşka kanday bolor eken?.. Kana, anda kettik.

Fin üylörünön beş- altoo ele bar eken. Alardı kıya ötüp kiçine narıraak baskanda, katarı menen tigilgen çatırlar köründü. Tört çarçı kiçinekey terezelerinen cıltırap ot çıgat. Kucukucu ündör.

Mına, kelip da kaldık, - dedi Tarasov. – Bizdin “Ceñiş köçösü” degenibiz uşul.

Tarasov orto çendegi çatırdın eşigin aç berip:

Amansıñar! Silerge cañı koşuna keldi, tosup albaysıñarbı! – dedi tamaşalay. Narı içten:

Ogoo!

Kana, kana...

Al kim eken? – degen ündör uguldu. Zamatta eki- üçöө eşikke çığa kelişti. Öndörü ayrılбайт. Aralarında bir ayal cüröt.

Oy, emi emne türabız? Kana, anda üygö kireli, - dedi tigilerdin biri.

Irakmat, irakmat, azır... Tarasov Satımkuldu cenden aldı. – Coldoştör, elden murda koşunañar kvartıraların körüp alışsınçı.

Kvartira kayda kaçmak ele? Beşinçi çatırdır köp bolso.

Añıldap...

Ay, karañğı da anda. İra, bizidn berki çıraktı alıp çıkçı. Mayı bar bele? – dedi ünü coon biröösü.

Baarı teñ kuculdaşıp beşinçi çatırğa kirip barıştı. Lampanın carıgı küñürt bolçu. Anın üstünö çatırdın içi dağı, kandaydır, eski samandın cıtına okşop, kök cıttanat. Eki cagında eki takta. Kire berişinde bir temir lom catat. Aytkanday ele tuncurap, añıldap turgan eken. Suugu sırttagıdan ayırması coktoy. İra cañı üy eelerin almak- salmak karadı. Eköönün şat. Anan kalsa aza kütkönsüp, baarı teñ cer tikteşet. İra tegerekti bir karap alıp:

İy, emne eken? – dep koydu. Satımkul köz kıyığın aga burdu. Burdu da cay cilmayımış etti.

Kana, anda kettikpi? – dedi İra caydarı.

Satımkul menen Kaliman köpkö oturuştu. Tigiler oşol Satımkul bara turgan ayanтта işteşet eken. Satımkuldun cürök zaadası ıldıylap, köönü tına tüşkөndөy: Bular dele iştep cürüşkөн eken. Şart ançalık dele caman emes okşoyt. Atasının körü, soguştan kıyın bolup ketiptirbi?

Bir carım, eki saatça oturup kalışkan eken. Tamak- aştı içkenden kiyin, Satımkuldar emi baralı deşti. Anın üstünö coldon çarçaşpadı? Kaliman çatırdı oyloso cürөгü şuu tartat. Kantse da biyer aga cakpadı: Makoo canım, emnege makul boldu ekem?..

Çatırğa İra eerçitip keldi.

Mına Kızık! Satımkul menen Kalimanga kinokadr almaşa tüşkөndөy. Çatırdın içi şıpırılğan. Taptaza. Tañgaktarı çeçilip, taktanın üstünö cıyılıp koyulğan. Meşte duuldap ot küyüp catat.

“Coldoşçuluktun küçü calañ kan tögülгөн maydanda emes, tılda, tınççılık күндө da uşunçalık eken go!”. Satımkul çın ıklastan ıraazi ele. Al İranı koldon aldı:

Irakmat, sizderge...

Kaliman da İraga cadıray karadı.

Eç nerse emes, - dedi İra çığıp baratıp. – Cay çatıp, cakşı turuñuzdar. Aytmakçı, meşte otun tügөнүp kalsa, kömür tigi cerde... - dep, te otun tügөнүp kalsa, kömür tigi cerde... - dep, kampanın kay cerde ekenin aytıp ketti.

Satımkul arıktap, öñünön azganınanbı, ce tigi bodurlarınan ulambı, aytor, caaktarı şimilip, kün ötkön sayın kalça tartıp barat.

Üç ay “Vışkada” iştedi. Kıştın künü... Bir top kıynalıp cürdü. Anan carmaçtıki – carmaçtıki da. Eger sol kolu soo bolgondo, tigi burgulooçularday tarsıldap iştep cürö beret ele go.

Keede aynıp ketet...

Al başınan cumşak, booruker dağın. Biröö degende canın taştayt. Köpçülük menen bolgondo cakşı köröt. Aytor, adam balasının münözü bir kızık uyutkudan uyuptur.

Mından on künçö murda al №17 – şurfka motorist bolup kotorulgan. Başta ele “aylıktı koşunalarday albaysın” deçu Kaliman emi ogo beter aşa çapçu boldu.

Keçee Satımkul cumuştan kaytkanda, Kaliman murdagısında anın taza kiyimin alıp çıga:

Cuungun, - dep suu cılıta ketpedi. Sabırı suz. Tigi kirip kelgende, közünün töbözü menen bir karap, oñ cakkı sekiçede oturgan boydon kala berdi. Cazdık kaptapncatkan eken. Keldiñbi, koyduñbu menen işi cok.

Satımkul:

Ay, saga emne bolgon? – dedi.

Coop kaytarbadı Kaliman.

Koyçu, Kakin, antpeçi? Akırkı kündörü degi özün kızık bolup baratasın. – Satımkul kayra eşikke bet aldı. – Ke, suu bar bele?

Kaliman cılañayak boydon çıgıp keldi da, çömüç menen aga suu kuya baştı. Dale unçukpayt. Satımkul cuunup atıp, anı ulam karap koyot. Kalimandın köz karaşı, suunu çenebesten keede azdan, keede epsiz köp kuyup iyişi, bir top nerseni aytıp atkan.

Satımkul eçtemege tüşüñböyt: Emne, biröödön caman söz uktubu? Caman söz? Kıyır iş kılbası caman söz kaydan çıkmak? Al oñ alakanı menen albırıp çıkkın suulu betin sılap, oturgan boydon cer tiktedi. Kalimandın basıp ketkendeği dabışın ukkan cok.

Kün beşimden ıldıylap kalgan.

Al sülgünü narı cazdıktın üstünö ırgıtı, Kalimandın canına barıp olturdu:

Kaliman, men baarina tüşünöm. Birok, bir gana tüşünüü menen senin oyuñdagını casay albaym da. Azır çaşpız. Bara- bara biz dağı el katarı bolorbuz. Mına mintip katar oturup, birge cürgönübüzgö emne cetsin! İştin cagdayı caman emes. Cakında şahta da açılrat debatişat. Buga ıraazı gana boluş kerek.

Kaliman sözgö keldi:

İş... birge cürüü ele müdöö beken? Kolunda beş tıyını cektun azası kaçça?

Koysoñçu, Kaliman, azdır- köptür ookatıbiz bar go Biröönün közün karagan ceribiz cok. Orunsuz süylöy beriştin keregi emne? Anan ele: “Eldin baarı, eldin baarı...”. Alardın altı sanı soo...

A senin başıñ bar! Frontoviksiñ. Özüñdün mokoktuguñdan üşüntüp cürösüñ. Men okuganmın. Kara cumuşka caray albaym debeysiñbi?

İye kokuy, biyerde menin ele başım bar beken? Mendegi baş baarında bar. Bilimdüülör da, işte tacrıybaluular da. Alar dele cürböybü.

Cürsö cürö bersin. Biröönün biröö menen işi kaçça? Sen uruşta cürgönsüñ, oşolor dep, oşolor üçün canıñdı caygansıñ!

Satımkul çıdabay ketti:

Emi, bütödübü, Kaliman. Biz silerdin baarıñar üçün, el, ar- namıs üçün cürgönbüz. Mendey milliondor bolgon. Alardın ar kimisi sen aytkanday casasa, emne tamтік kalmak? Ce kalgandar Kudayga cazıptırbi? Soguş maalında kimder azap tartıpan! Özümçülüktü koyboysuñbu?

Söz özümçülüktö emes, çaşoodo.

Çaşoodo? Sen munu menen emneni aytmaqçısıñ?

Oşonu.

Oşonun atı cokpu?

Çaşoodo debatpaymınbı. – Bayatan tünörö teskerilenip olturgan Kaliman Satımkulga kayrıla, tike karadı. – Çaşoodo! Uşu dağı çaşoobu?

Akırın emi.

Bolboym akırın! Koşunalardan korunubatasıñ go? Ugat deysiñ go? Uksa uga berişsin! Ayanganday alım cok. Uyalat ekensin, cakşılrap ookat kılbaysiñbı. Tañ erteñden turup, batkakka batıp tapkanıñ tamaktan artıpayt... “Akırın” dep koyot dağı. Kana, ayıçı, kaçça aydan beri talaalap... Cırgatar emne casadıñ? Kış boyu mintip çatırda oturup çıksak, ce bir üstü- başıbizdı cañırtsakçı. Kaçankıga çeyin çıdoogo bolot?

Aytçı? Men sensiz, calgız cürgönümdö da mindan cakşı caşagam. Üyüm cıluu, kiymim bütün. Bir sen dep kelbedimbi... - Kaliman ıylap iydi.

Satımkul dendaroo bolo tüştü. “Bir sen dep...”. Emnegedir Kalimandın aytkanı tuura köründü. Demekçi, kaçça cıl küdürün üzböy, meni kütüp cürgön uşu Kalimanımdın köñülün aldımby? Bayağı kış, bayağı talaa, çatır. Bu çatırdın okopton ayırmaçılığy kaysı? Şaytan algırdıkı dese! Munun akırı kaçan bütöt?!

Koy, Kaliman, ıylabaçı?

Men küygönümdön aytıbatpaymınby. Seni başkaldın rasında turganıñdı körüp keyiyim, - dedi Kaliman zamattın ortosunda kayra özgörölö. – Şinel’ menen gimnastyorkalarıñ eskirip bütödübü. Men özüm cönündö ooz açpay ele koyoyun... Tarasov cakşı kişi öndönöt, süylöşüp meni da bir çerge ornoşturup koyçu? Üydö oturup zarıgıp büttüm. İraday kantip bolboyun. Men da işteyin.

Munu oozu aytkanı menen, oyunda: Dağı erkek imiş... İştep, özüm bir araket kılbasam, bul neme cırgatar emes degen ele...

Ayaldabay Kaliman cumuşka ornoştı. İştegen ceri ançalık alıs emes.

İra da oşol cerde dizelist bolup işteöçü. Bir künü tüşkü tamaktanuuda al Kalimandı çakırıp kaldı. Kaliman vıška turgan sekiden ıldıy tüşüp, suunun boyuna ornotulgan anın “Maşına zalına” kelgiçe, tigi beri suu ceegindegi şiberge nan- panın cayıp iyiptir. Kara kombinzonunun eki dalısı, kaptaldarı cıltrap maylanışıp turat. Cıtıçı. Kaliman ce kerosin, ce solidoldun cıtı ekenin ayırbadı. Aga alardın baarı birdey bolçu. İra generatordun astında turgan çakanı beri tartıp alıp, kolun cuudu da, bakılday basıp keldi:

Kanday, koşuna, köñüp kaldıñby? Bul cerde da koşuna bolboy bolduk go. Abdan cakşı. Erkekterdin arasında, kanday aytkan menen, ayal kişi ançalık batına albayt eken. Kana anda tamakka karaylı.

Mına uşundan tarta alar ınak tarta baştaştı. Kaliman adegende anı eñ ele dardañküüdöy körgön. Sebebi, tigi içtegisinin baarısın köñtörüp salçu. Süylögön sözdörü, kıymıl- arakteri erkekterdikindey enöö, al emes oroyuraak da bolçu. Ce, balkim, dayım oşo erkekterdin arasında iştegeninen ulambı? Alarm enen cön ele teñtaylaşa kete turgan. Al cerdegilerdin baarı anın münözün cakşı bilişçü. Demeyde: A, İrabı?... dep tek gana, muruttarınan cılmayıp koyuşçu. Anı Kaliman kiyinçereek barıp bildi.

Uşu cakında... Burguçular ştanganı ulap, cañı ele kayra skvacinaga tüşürö baştaşkan. Oşol zamat, emnegedir, burgu stanogu güüldöp barın toktop kaldı. Tok cok. İldıyda dizel' tatırlap iştep catat. Cañı kelgen smenalık master süylönüp iydi:

Bul emne degen!..

Baarı çogula kalıştı. Narıda burgu aralaşmasın kamdap catkan Kaliman da çurkap keldi. Kacı- kucu. Master sekige çıga, İraga kıykırdı:

Alo- o! Siz emne kılıp catasız anda? Aytpadık bele, energiyanı üzö körböñüz dep. Kana, daroo tutaştırıñız, daroo!

İra koldorun cañsagılap, birdeme debattı. Master koldorun uşalagılap, tınçsızdana bir az turdu da, anan çıdabay ketti körünöt:

Katındın işi ka- atın! – dep tiginini közdöy cönödü. Calgız elektr- slesardan başkasının baarı anın soñunan tüştü. Kaliman da. Cetkende ele master keketip kirdi. İra anı tootup da koygon cok. Kıymıldatkıçtı öçürüp, temir üköktön buramalardın açkıçtarın aralaştırı ketti. Berki emne kılarının aylasın tappayt. Çıypıyı çıgıp, açuusu ogo beter köbürüp- cabırıp barattı. Ayagında:

Ey, siz azır emne kılıbatkanıñızdı bilesizbi? Skvacinada avariya bolso, kay cakka barıp toktoor ekensiz? Degi bir nersege tü- tüşünösüzbü?! – dep tiginin tak bet mañdayına barıp, açuusunan kekeçtene titirep turdu. İra eki böyrögün tayana:

A siz, özüñüz tüşünösüzbü, ıya! – dep kıykırdı, - Skvacina avariya bolup, generator avariya bolboyt eken da?! Körsöñ, oy! Ager men avariya casasam, skvacina carım saat emes, carım ayga toktoyt. Buga siz tüşünör bekensiz, mm? – İranın közdörü çaşıldanıp, çanağınan çıkkanı aran turat. Beti- başı karala- torala. Kaliman oozun aç, karap kalıptır. Cürögü dük- dük: Mm, mında işöö kıyın eke- en. Aylık ala kelgende buga cön ele ataandaşat turbaymbı. Avariya bolorun bile koygonun ayt dedi içinde. Murda: Eh a, kompressorun cürgüzüp koyup, cambaştap catkandın emnesi bar? Munu kim bolso da iştebeybi. Maga okşop aralaşma iylep körsünçü degen oydo cürçü.

Master dale demite berdi. Anı menen bargandardın: “İra öz işin bilet. Kütö ele turbaybızbi” degen cüyölüü kepterine kulak salbadı. Bir kezde İranın canına batıp ketti okşoyt, çoñ açkıçtı koluna ala:

Ey, cöc- cö, sen meni cön koyosuñbu, ce... Kana, kacıldabay narı bol! – dep kezendi. Berki sestene tım boldu. Ayal menen muştaşmak bele. Al dağı bir nerse deyin dep kele catkan, İra tike aga basıp barıp:

Emi, cetet! Sıyıñ menen cönöp ber. Bolbosobu, aldağı kılmyıgan moyuñdu tolgop koyom. Bas- s! – dedi.

Master közdörün irmegilep, ketençiktey tarttı.

“Bul ayal cindibi, soobu?” dedi okşoboybu. Turgandar külüp iye cazdaştı. Cañı neme, anın üstünö caş da eken, şağı sınbasın deşti körünöt.

Antip- mintip berkiler tameki tartkıça, İra maşinasın oñdop iydi. May bolgon koldorun çüpürökkö aarçığılap, anan şassige çıktı da, “puskaçtın” burgusun şap tegetetip aldı. Dizeldin kaptalına bürkülüp catkan kök tütün İranın tula- boyun bir azga köşögölöp barıp, anan öydö közdöy boy kerdi.

Oşol uçur, oşondogu İra ali Kalimandın köz aldında. İra eç nerse bolbogondoy zamatta kayra cadırap- caynap, astırtan tigi masterge karagan. Anın bul köz karaşında; caş cigit, köp köödön kötörüp, kuru kurçtukka barbay cü- ür? Aşkere kurçtuk ar ele cerde kerek emes. Uçurun bilbeseñ, keede aga ar- namısıñdı kıydırıp alasın degen mıskıl bar belem?

Al kayta çerге ırğıp tüşüp, dizeldin tatıragan ünü aralaş:

Açuuñar tarkadıby? Kana, emi emnege karap turasıñar? Master bala, maga taarınbaysıñ, ee? – dep bacıraya, dalaydan beri taanış öñdüü tiginini dalıga taptap koydu.

Keçirip koyuñuz?.. – Berki da cılmaydı.

Satımkul kañçalık can- dili menen berilse da, oyundagıga tete iştüögö kudureti cetpey catkanın köptön beri sezip kelet. Azırkı iştegeni, açığın aytında, balanın işi da. Knopkanı basıp, kayra anı koyo berip koygondy kim bilbesin? Ayla cok... “ Rasçet” casap, tehnikalık maselelerdi çeçüügö ce bilimi toluk emes. Okuyun deyt, aga şart kana. Tarasov ögünü cakşı ele ayttı: Satımkul, davay, bütöörünö az kalgan ekensin, cibereli. Azır seni ekzamensiz ele öz kursuña kabıl alıшат. Tehnikumdu bütüp alğın. Tooken çağında azırınça uluttuk kadrlar cetişpeyt... Bargınıñ. Anan kaytıp özübüzgö kelesiñ. Dağı aytam bargın, dedi.

Satımkul bir cuma boyu Kalimandın karşı bolgonuna karabay, barayın dep talpınıp cürdü. Kubanıp cürdü.

Ooba, al özü da okuuga öto köñüldüü ele. Birok, Kaliman köşörüp, taza ınabay koybodubu. Anın tapkan dalil taşı şıltoosu ele:

“Ookat emne bolot? Calgız cürüp cadap bütpödümbü...” degen. Aytor. Tolup atat. Caştayınan kör ookatka uşunçalık katık karagandı kim körgön. Satımkul aga dele karabayt ele. Anın aylançıktaganı Kalimanın canağı calgızdığı. Murdagıday bolso, köz cumup kete bermek. Koş boyluu bolup kaldı. Kantip taştayt?

Satımkuldun azırkı oyu, koldon kelse bir kagaz karmagan cagında iştep alsam degende. Kün ötkön sayın bu anın tınçın ala baştıdı. Birok, biröögö, al emes Kalimanga da aytkan cok. Tek gana öünçö kıyal. Anın sebebi... korkkon. Akıl menen işöö kızmatı bilimi ançalık cetkileñ bolbogondon kiyin, kıyın ele da. Uguşunda, kontorada ekonomisttik bir orun bar eken. A tuurasında Tarasov menen da uçkay süylöşüp kalgan uçuru bolgon.

Kaliman bayağı ele vışkasında. Basa, al emi ogo beter Satımkuldu “biylep” algan. Coldoşturu tamaşa iretinde Satımkulga: Ay, sen bizge coloboy, taza calgızdap kettin go. Klubga da barbaysıñ. Ce ayalıña korkok- biliştigiñ barbı deşse, Satımkul: Koygulaçı dep kara küçkö külümüş etip, basıp ketet. Kañçalık tamaşa, aram oysuz ayılğan söz bolbosun bul aga katuu tiyet. Antkeni, anın nugunda caş baladay cılañaç, caş baladay nariste çındık catkan emes bele...

Kanday gana erkekti alba, katındın kara özgöylügünö çıdap koyso da, “men bilemine” kaydıgerlik kılbas.

“Men bilem” üy- bülödö keppi? Kimisi kañçalık sıylagandı bilse, oşo bilet. Mında erkek menen ayaldın ayırması cok.

Akırı Satımkul Tarasovgo da bardı. Tarasov calgız olturgan eken:

Satımkul? Kel, kel. Otur. – Al obdula kolun berdi.

Satımkul oñtoysuzdana tumagın karmaladı:

Men bir az Siz menen keñeşeyin dep ele...

Ko- oş?

Satımkul oşo ıldıy karagan boydon küñk etti:

Men... Vladimir Nikolayeviç, okuuga bıyıl barbay turgan bolup kaldım.

Kantip? – Tigi kabagın tüyö eñkee berdi. – Biz ögünü süylöşpödük bele. Bu kanday?

Ooba. Birok...

Men seni tüşünö albay catam, Satımkul. Partiyanın naçal'nigi menen da süylöşüp koydum ele... - Al başın çaykadı. – Ökünüçtüü, ökünüçtüü.

Vladimir Nikolayeviç, siz keçirip koyuñuz? Şart uşu. “İygiliktin keçi cok” degen, esençilik bolso emdigi cıldan arı da körörbüz. A men sizge bul cumuş menen kelgenim. – Satımkul emi aga tike karadı.

İi?..

Kontorada orun bar deşet, çınbı?

Ooba, anda bir ekonomist cetişpeyt. Ekonomist! – Tigi “ekonomistti” özgöçö basım menen ayttı. Al anın sen aga carabaysıñ. Aga işteş üçün atayın bilim kerek degeni ele. Satımkul anı tuyup tursa da baykamaksanga sala:

Vladimir Nikolayeviç, eger anday eken, emnege kişi albay cürösüzdör? Kalp aytpasam, al orun köptön beri boş körünöt go? – dedi.

Ooba... - Tarasov, mindan bölök eç nerse aytpadı. Eköo teñ dağı bir saam unçuguşpay kalıştı. Ar kimisi biri- birinin oyundagısın aydan açık körüp turuşkan. Andıktan anı oşo boydon kaltırıp koyunun kacatı bar bele?

Vladimir Nikolayeviç, - dedi Satımkul. – Men da tüşünöm. Oşo tüşüngönümdön, uşuga çeyin unçukpay cürgöm. İşenseñiz. Mına azır da bu niyetimdi, başkanı minday koyuñuz, ayalıma aytpastan keldim. Özüñüz biliniz.

Emi özüm bilgende... Satımkul, köp sözdün keregi cok. Sen taarınbagın. Adamdın iyirin candırgan caman dep koyçu. Birok, azır men bul cagınan saga cardam bere albaym. Meni tuura tüşüngün! – Al ordunan turdu.

Men cardam suraganım cok. Bolgon oyumdu aytıp, azdır- köptür talap koyup catam, Vladimir Nikolayeviç. Siz da frontoviksiz, men dağı. Aytıñızçı, adep barganda kimimiz kıyratar iş kıldı elek? Atayın bilim, dayardık degendi bizden biröo suragan bele? Cok! Biz bara- bara üyröngönbüz. Telçikkenbiz.

Anı soguş deyt.

Satımkul tırçıy tüştü:

Soguş, basa, soguş uşu uçurdagıday bele?! Mına soguş. – Al sol kolun stoldun üstünö koydu. Anan oñ kolun kötörö sözün uladı. – Mına azırkı kün... Bul, mınabu baş barda kantip bir kişicelik bolboyun. Andağı işeniç emne üçün azır berilbeyt?..

Tarasov başın cerge sala, anı ugup oltura berdi. Anın oyunça da, tiginin aytıp atkandarı tuura ele. Birok, instruksiyanı kayda alparat? Iras ele, atayın bilimi bolboso biröönü tigi, ce bul orunga sunuş kılıu kıyın da. Cok degende, ança- mınça tacrıybası bolso kana!

Cok, - dedi Tarasov. – Satımkul, meni kıynaba. Azırkı işiñ dele caman emes. Kıyin da körö catarbız.

... Bul sözdü adep kelgende ele ukkam.

Ooba, ooba. Emi mınday da... Bala emespiz. Ar nersege kalıs karaş kerek go. Çınımdı aytayın, Satımkul, men seni ali cakşı bilbeym. Eger kıyin- soñu tigi- bu bolso, men da oñtoysuz abalda kalbayın. Anüstünö biröögö söz berip koygon elek. Bügün-ertenden al da kelip kalışı kerek. Dağı aytayın, iştep turçu azırınça.

Uşubu bolgonu?

Berki kaşın serpe, iynip küyşöp koydu da, közün alıp ketti. Başka emne demek? Satımkul şaldaya tüştü. Ordunan zorgo kötörülüp, bir az oyluu turdu da, şart çıgıp ketti. “Anüstünö, anüstünö... anüstünö...”

Keç beşim ele. Kündün ısıgı pastap, Köl caktan salkın celargı cürüp turgan.

Satımkul narı bastı. Ana şlagbaum. Ala moyun, cirafga okşogon şlagbaum. Alardın bul çerge birinçi iret koygon “kadami”. Al ötkön mezigilge, Tarasovgo, cok-cok-. eç kimge kine koybodı. Bardığı öz iretinçe ötüp, öz cönü menen çeçilip catpaybı. Al birinçi colu özünün başkalardan kem ekenin sezdi. Izalandı. Attiginiñ, Tarasovgo kirbey ele koygondo emne! Andan körö, baştagıday öz içinde gana oy sanap, oşol oyu menen iç cılıtıp cürö berseçi.

Al arki arçaluu toonu, acarluu Köldü da körgön cok. Tee Orto- Alkaktın toosuna tayana bergen kündü karap turdu. Anın adamdık ar- namısına şik salıp, altı sanının birin alıp ketken oşol kün batkan cak emes bele... Tanooloru kıymıldap, közdörünün kıçıktarı tigi kündün nuruna çoşolono cılıt- cılıt etti.

Baştagıga karaganda Satımkuldun münözü tünt tartıp ketti. İşine barat, anan üy arasındagı mayda- çüydö çarbası... Kaliman da murunkuday aga kıcı süylönböyt. Aytkanının baarın makul körüp, ıgı menen bolup tursa, anda emnesi bar? Kantse da küyöösünün müdüösünö tete abalın surap, köñülün alıp cürsö bolmok. Al anday kılğan cok. “Akırı men bildim” dedi okşoboybu.

Kelgengerine mına bir cılga tolot. Turmuştarı caman emes. Birok, Satımkul uşul küngö çeyin üstün cañırta elek. Bayağı ele askerden kıyip kelgen kıyımderi. Al aga kayıl. Kelinçeği emneni kıyip iyiptir. A dele baarına köz cumup, el katarı bolsok dep,

üy ookatına karap atpaybı? Bir oydon anıkı da tuura. Kiyim kayda kaçmak? Ce biyer şaar bele? Satımkuldun bir gana küdük sanamı Kalimandan ata- eneleri cönündö. Kañça colu:

Kaliman, kempir- çal kartayıp kalıştı. Alıs cerde ce özdörü kele alışpayt. Akça- tıyın ciberip koyolu,- dedi. Birok, aga bir da oñ şoop ala albadı. Bul emne, taş boordukpu? Öz balası tigindip catkandan kiyin aga emne, kiyin alar tuuraluu söz kılğanın da koydu.

Köp ötpöy Kaliman dekret otpuskasına çıktı. Emi üydü da, tıştı da camdagan Satımkul. Keede azırkı koşunası Begimalının ayalı Kaliyka kirip- çıgıp kol kabış etip kalat. Begimalı bul cerde uşu Partiya ornoşkondon tartıp, ötköölçü bolup iştey baştapır. Eki balaluu. Uluu kızı bıyıl okuuga barat dep cürüşöt. Kiçüüsü üçkö cañı çığıptır. Azır Kaliykanın da boyunda bar körünöt. Aytor, bapırañdaşkan cakşı kişiler. Tüzük ookat casaşa, ce konok kelse ele boldu:

Cürgülö, - dep alardı çakırıp turuşat. Oy boyloruna da koyuşpayt.

Satımkul keede özünçö uyalat: Emne üçün, bizdin üydö mınday col- cosun bolboyt? Emne üçün, eç kim kirbeyt? Biröübüz emes, eköübüz teñ işteybiz. Begimalı calgız özü iştep cürüp, uşunça kelim- ketimdüü. Kayra Kalimandın sözü menen özün özü cooşutat: “Calgız bolgonu menen üç kişinin akçasın taap atpaybı. Mınçalık boluşpay ölüştürbü”.

Ooba, al cakşı tapçu. Birok, kelim- ketim anda emes da. Bir çını karanday çay berseñ da, candırap – caynap, kelgenderge bir ooz cıluu söz ayıp, köñül alıp tursa kim kelbesin? Kim ele anı caman körsün?

Biröölör kelse Satımkul Kalimandı karayt. Kaliman kaşın serpe, kabagın çıtıp alat da, tigi- bunu ayıp naalıp kiret. Dayım uşu.

Mına bugün... Kalimandın akıbalın surayın dep, İra keliptir. Anı körüp arkı üydön Kaliyka da kirip kaldı. Satımkul törkü bölmödö kitep okup olturgan. Bayağı ele ekonomika, finansı... Ali dele bolso ertebe, keçpi iştep kalarımın degen oydo cürgön. İra adatınça bakıldap kirdi:

Kaliman, sen ukmuş turbaysıñbı, bilinbey cürüş uşunça ay bolup kalgan eken, e? Dagıle kursağıñdın keypi bul, uşu sen kız töröysüñ go deym, ıya?

Bilbeym.

Emi kız bolobu, erkek bolobu, aytor, eptep aman- esen köz carıp alsañ eken. Cerge kirsın, kıyın ele. Anın üstünö birinçi töröt...

Satımkul çıktı:

Oo, İra, kaday, cakşırı? Kel, kelgile. Kaliyka ceñe, öydö ötsönör? Kaliman, çay koyboysuñbu.

Emi toktoy tursañ. Anı sensiz dele bilem... Basa, dayar otun da cok...

Azır...

Satımkul, üstünö birdeme kiyip al. Bütün kün ötü ele çıkıroon tartıp turat, - dedi Kaliyka tiginin soñunan.

Kire berişte kupaykesi bar, can kerek bolso kiyip alar. – Kaliman külümüş etti.

İra çay gana:

Koyçu ay, kızık ekensiñ. Bulardın karaanı ele kahça!- dedi.

Karaanı ele kolko beken? Erdin da eri bar. Ce bir eldikindey bolso eken... Korkok- biliştigim cok.

Koyçu ay, sen. Kolunan kelişinçe, bu dele tırışıp cürböybü. Munun baarı, emne, özü keliptirbi?- İra bölmönü aylanta karadı.

A, İra- a, kaysını aytayın, a dağı mına menin cıyıp- tergenimden. Beyçeki çaçıla bergende emne. Andayeki men tim koyoyunçu, Satımkul köçödö basıp kalsın. Bul cerde carışıp- capkanday eç nerse cok. Calañ uşu men mendigimden cüröbüz, ay. Anın tapkanı, işenseñ, tamaktan artpayt. “Munun baarı...” deysiñ, munun baarı özümdün ele taman akı, mañday terim. Aytıp atpaymınbı, degi kımınday korkok- biliştigim bolso emne deysiñ! A deyt eken... Mınday akçanı Frunzeden dele tappaymınbı. Baskan-turganıñ, iştegen ceriñ taza. Kaçankıga çeyin uşintip cürmök elem. Anan... uşu da dünüyöbü?

Kaliyka oozun coolugunun uçı menen basıp, añ- tañ bolo oturup kalıptır. Murda al Kalimandı mınday dep takır oylobogon. Tamagın kıra:

Koy, aylanayın, antçu emes. Anın üstünö ayıñ cetip turat. Ubal- sooptu oyloş kerek da,- dedi.

Kaliman kebelip koysoçu:

Ubal- sooptu uşuga baylap koyuπτurbu? Bala emne... Erkekpi, kızırı, çoñoygondo enelerin özdörü ele taap alıp cürüşpöybü. Aga emnenin kapayçılığı? Eptep esen- aman çoñoyso boldu da.

Bayatan Kalimandan közün albay olturgan İra içirkene tüşkündöy, al anı birinçi körüp atkanday: E, sen uşunday beleñ?.. Emnegedir, Satımkuldu ayap ketti. Degen menen al Kalimandan kündük, tüştük öydö köründü. Kaliyka eköo: bu kanday? Sen birdemege tüşündüñbü degendey biribirin tikteşti. Kaliman eç nerseden kaparsız kaalgıy ordunan turdu da, aşkananı közdöy bastı. Berki eköo ün cok, söz cok anı eerçiy karaştı: Cok, bul kişicilik emes. Eri baykuş calañ uşu dep, carmaç bolso da tigintip cürsö, üstündö üyrüp salar kiyimi cok. Anday bolgon soñ, mına bul çüpürök- çapıraaktı basıp emne kılam? Andan körö aldı oşonun boyuna camaybabı. Anan aytkan sözü, oylogon “oyu” bul. Kaliman, sırtıñdan cılmıñdap cıldızduu körüngönüñ menen, içiñ irim adam turbaysıñbı. Ene bolgonu turup, bala tuuraluu oylogonu tigi. Bala... Ooba, İra oşo akırkı bala degenge küydü. “Çın uktumbu, kalp uktumbu?- Özünö özü işenbedi.- Kañçalar agacetpey, zarlap cürüşöt... Ay, tagdır, kıym elesiñ go. Biröödö bardı ekinçiye zar kılasiñ”. İranın içi uygu- tuygu. Bul üydö mından arı olturuu al üçün oor ele.

Al ordunan kozgolo bergende, aşkanadan Kaliman çıktı. Anın beti sepkilge tolup, anın üstünö cuka tartıp ketkenin İra emi baykadı.

İra, sen kayda?- Kaliman aşkananın bosogosunan bir az berireek kelip toktodu.

Üygö. Stepan smenadan kelip kaldı go.

Olturup, çay içip ketseñ bolboyt bele.

Irakmat. – Al koş aytpastan çıgıp ketti. Anın artınan udaa Kaliyka çıktı.

Kaliman bul “okuyaga” tüşündübü, tüşünbödübü, tañ. Caybarakat kayra orduna kelip olturdu. Sırt caktan Satımkuldun dooşu çıgıp attı.

Bir azdan kiyin al kaalganı şart açıp kirip keldi da, koltugundagı carındıladı meştin oozu çenge kür-r ettire taştap, anan oşol ele bosogodon: degi senin uşunuñ kalabı degendey, Kalimanga sür karadı.

A Kalimanga baarı bir bolçu. Kaliyka menen İra emneni bilip koyuptur. Anın kupuya sırın, müdöösün küyöösü Satımkul da bilgen emes. Bilmek turgay oyuna da algan emes. Basa, küyöo demekçi, çın- çınına kelgende, alar kadırese erdi- katın katarı birge çaşagandarına az ele ubakit ötbödübü. Adep baş koşkondun ekinçi ayında ele Satımkul frontko ketti. Kaliman oşondo cıyırmalarda ele. Cıyırma. Bul kurak calgız boy urgaaçı üçün kıym ele da. Apta, aylar öttü. Akırkı Kaliman turuştuk bere albadı. Ayıldı taştap, şaarga kirip ketti. Bir cagı akça, (ayıldı anı kaydan tapmaksıñ?) ekinçi elkin bolgusu keldi. Kantken menen elet degen elet. Uşak- ayıñ... Baarı eldin köz kırında da.

Bir bölmölüü batir... Aytıp- aytpay ne kerek, öttü deçi dalaylar. Birok, bu turmuş degeniñ bir kızık nerse tura, “cañkılardın” biri çındap ele aga aylançıktap kaldı. “Emne üçün?” Kaliman tüşünböyt. Bilim dese bilimdüü, anan özü da közgö tolum, salabattuu. Bir gana kemptigi, kesibi- mugalim. Mayanası çaktaluu...

Satımkul kaytıp kelip, mına bul cakka cönör- cönögönçö da artınan kalbay asılıp cürdü. Birok, Satımkul: “Cañı şahtı açılıp atıptır” dep... Cañı şahta bolso, akçaga tuytunat ekenbiz go, debedibi kurgan canı!..

Kalimandın emi baki- cektun baarina köñülkoş karaganı, ubal- soop, Satımkul, a tügül ali köz cara elek naristege kol şiltep koygonu uşundan ulam da. Emne, barsa kütkönü bar, üstündö üy. Baskan- turganı, iştegen ceri taza... Anın kaysı cügü oop atıptır.

Kaliman de!..

“Anüstünö... Bügün- erteñden al da kelip kalışı kerek”. Ooba, andan bir cuma ötpöy aytkan adamı da keldi. Galyatina degen kız eken. Satımkul anı sırtınan körüp cüröt. İçinen caktırbayt. Tigi köz körünö anın ordun tartıp algan sıyaktuu.

Galyatina İralar menen murdatan taanış bolçu. İralar gana deysiñbi... Alardın buga çeyin da bir cerde işteşkenderin Satımkul kiyinçereek bildi. Aytör, al kız erteli-keç İralardıkınan çıkçu emes.

Keede gana bir zarıl cumuş çıgıp kalbasa, Satımkul emi kontoraga barganın da koydu. Birok, bargan- kelgenderden al caktağı cañılıktardı ugup cüröt. Galyatinanı caktırgandan caktırbagandarı köp. Bir daarı “tuura kılat, kee bir normalar çındığı ele kiçine. Ekonomikalık tartiptin da boluşu kerek” deşip anı caktaşa, bir daarı “o koyçu, aylanayın, büt mamleket bir oşo menen karmalıp tursa da! Anday kıyın eken, cer aldında bir kün iştesinçi. Anan körölü, normalardı kayradan karaştırğanın” deşip tuuradan çığışat. Albette, bul Satımkulga cagat. Tiginin orunduu ce orunsuz casap catkanı menen işi kança.

Çındığı eski normalardın emi eç keregi cok ele. Kaçankıga çeyin anı erece katarı alıp cürüügö bolot? Tehnika, öndürüştün münözü azır özgörülüp ketpedibi. Kiyinki çıkkan normalar kim üçün? Ooba, oşol kiyinki normalardın da kemçilikleri bar. Anı tanuu kıyın. Andıktan “Cıynakta” emne cazılsa, közdü cumup anın baarın koldono

berüü kaday? Eger minday eken, demek, cergiliktüü şartka baylanıştuu özünçö norma tüzüü cön.

Galyatina mına uşu menen alek.

Baya künü Stepan cumuşuna baratıp, Satımkuldarga kayrılıp kaldı. Canında Galyatina bar eken. Kıyazı alardın ştek, rasseçkaları menen taanışkanı baratsa kerek. Eki ötköölçü cañı ele şahtaga tüşölü dep atışkan.

Salam,- dedi Stepan.

Berkiler alik alıştı:

Salamatçılık.

Salam, Stepan. Emne keçigip? Tartip buzuu sende da barbı, mm?..

Satımkul unçukpadı.

Bir azdan kiyin, tigi eköo tömön tüşüp ketiştı. Stepan çöntögünön papiros ala:

Kana anda, Zinoçka, biz dağı baralı,- dedi.

Aytmaqçı, bul Satımkul. Satımkul Orozaliyeviç. Taanırısıñ, bizdin cakin coldoştordon.

Satımkul erinderin kımtıy, başın biliner- bilinbes iykep koydu: Aa, sen beleñ?..

Tigi cakin kelip kolun sundu:

Cakşı, cakşı. Galyatina...

Galyatina Zinaida Nikolayevna! “Tıncı cok planovik” degen uşu kız. – Stepan oñ kolu menen ebinen ketken boz tumagın çekesine cıldırıp koydu.

Satımkul anın sözün ulabadı. Şaabayı suz.

Galyatina coolugun cımsalday, eköönö almak- salmak köz ciberet. “Cakin coldoştör...” Al az cerdep tamaşa çala, külüp iye cazdadı.

Çındığı alardın azırkı turuştarı coldoştorgo ança koşpoy atkan. Dyadya Stepa miskıldap catabı? Cok, aga da okşoboyt... Kaday aytpagan menen, Galyatinaga bul cakpadı. Kimdir biröögö özü cakpay catkanın al kaday bilsin. Stepan coldoşunun köñülsüzdüğün anın akırkı kündördögü “münözünö” corudu.

Dagı bir azga anı- mununu aytışıp, tigiler cönöp ketiştı.

Andan kiyin Satımkul planovik kızdı körö albadı. Körbögönünö süyündü.

Oşondon ulambı, ce başkadanbı, aytör, akırkı uçurlarda İralar menen kep katışpay kalıştı. Satımkul bir caktan buga kapa. Kantken menen, cakin körgön kişilerden alıstap ketüü kimge da bolso kıyın emespi.

Eger mına bul kiyinki okuya bolbogondo, balkim, Satımkul çıını menen alardan kol üzüp da kalat bele, kim bilsin...

Uşul ele ötkön cumanın şeyşembi künü. Smena bütüp, elderdin astı üylörünö kayta baştagan. Keç küzdö kanday! Mayda- çüydö işterge alaksıp atıp, Satımkul keç kirip ketkenin eles albaptır. Bir maalda kaydandır biröönün çañırığı ugulganday boldu.

Satımkul baş kötördü. Eç kim körünböyt.

İñir. Arı bastı.

Dagı bayagı ün, ayaldın ünü... Ana al özü da narkı tumşuktan beri burula berdi:

O, el, cardamga! Cardamga-a...

“Bul kim? Kim bolso da soo emes!” Satımkul anı uturlay çurkadı:

Alo-o, alo-o!..

Tigi zamatka toktoy kaldı. Cakın cerde kişi kaldı dep kütpösö kerek go:

Stepan İvaniç... İldam, ıldam!- Tigi emi aga tike bağıp kelattı.

Galyatina eken. Satımkul anı cakınday bergende barıp taanıdı. Kıska pal'tosunun eki öñürü eki cakta, çaar ala kalıñ coolugu moynuna tüşüp, kökürök ıldıy alda bir nersege bulgangan... Al ceteri menen Satımkuldu ceñden aldı. Közdörü alaktap, bir tal saamayı titirep turat. Al entige oozun arañ açtı:

Stepan İvaniç!..

Stepan İvaniç, emne Stepan İvaniç, aytpaysızbı! Emne?! – Satımkul anın oñ iyninen ala bulkup- bulkup iydi. – Emi, aytpaysızbı!

... Ölgön catat, ölgönü deym! – Tiginin közünön caş tegerenip ketti.

Iya?! – Satımkul coop kütkön cok. Tüz ele “Cetinçi ayanttı” közdöy cönödü.

Karañgı tüştü.

Eköo teñ unçuğuşpayt. Satımkul aldıda. Galyatina birde aga katarlaşsa, birde artta. Bir gana alardın kış- kış etken oor demderi... Mına kelip da kalıştı.

Tiginde, - dedi Galyatina narı caktı körsötüp.

İçindebi?

Ooba, bul ele ooz çeninde.

Satımkul kaysaktay tüştü:

Şireñke cokpu?

Bar.

Kele!

Ötköölögö kirişti. Aytkanday ele kesepettüü cer ançalık alıs emes eken. Kazmanın üstü cagı urap, Stepan menen coldoşu eköönü basıp kalıptır.

Carık kılıştı: kazmanın eñşerilgen oñ kaptalı, karşı- terşi tüşkön ustundar. Anan bir kolu cakasına karışıp, ontop catkan Stepan. Kirpikterinen beri çañ. Kara buloo ter baksan.

Satımkul şireñkeni emi berkige bedri.

Zinaida şireñke çaktı. Anın kolundagı kiçinekey ak calın kaltırap turdu. Aylanadagı kölkölör anı tuurap cattı...

Satımkul çok tüşö kalıp, Stepandin başın cölödü:

Styopa, Stepa-an!

Stepan unçukpadı. Satımkul urandı cakta seleyip turgan Zinaidaga bir karap:

Emne turasız anda? Eñkee albay kalgansızbı?! Beri, cakın apkelseñiz bolo!- dep olunup aldı da, anan Stepandin başın akırın kayra cerge koydu:

Styopa!?

Tigi unçukpayt. Satımkul emi anın üstündögü topurak, taştardı alıp ırgıta baştı...

Stepandin coldoşun toluk kazıp alışkan cok. Keç bolçu... Betin cüz aarçı menen caap, oşol ele orduna kaltırıştı.

... Alar sırtka çıkanda ay terek boyu kötörülüp kalgan. Satımkul Stepandı çalkasınan catkırıp dene- boyun karmagıladı. Anan köynögünün cakasınan ıldıy dar ettire ayırıp iydi da, eñkee kökürögün tıñşadı:

Styop...

Ulam ele “Styopa, Stepan...” Stepanı unçukpadı. Al emi közün da açpadı.

Satımkuldun aylası ketti.

Galyatina bir aga, bir tigiye karayt.

Emi emnege turabız?! – Satımkul tura kaldı. – Tigi elge kabar kılsak bolboybu? Naçarlap barat. Vraç, vraçka ülgürüü kerek!..

Azır, azır... – Galyatina biröödön caltanganday, eki kolun kötörgön boydon ketençiktep barıp, anan posyoloktu Karay çurkap cönödü.

Stepan esine kelbedi. Canaraak alsız bolso da anda- sanda kınıldap koyup catkan. Emi anısı dakaldı. Keede gana tañdayın tak ettire, alsız tamşanıp koyot.

“Suu deysiñbi? Suu... Kaydağı suu? Cok, aga alıs. Styopa, suubu? Styop, sen emne bozorup baratasıñ, Styopa?!.”

Stepan! – Satımkul anın başın silkildete kıykırıp iydi. – Sen alduu beleñ, karmançı! Çıdaçı bir az...

Al posyolok caktı karadı. Eç kim körünböyt. Asmandı karadı. Ala bulut. Anan ay... Oşol zamat kulagına kaçandır bir ubakta ukkan kaygılıu muzıka uguldu. Bütkön boyu dürküröp, içirkene tüştü.

Satımkul emi kütpödü. Coldoşunun bir kolun ayar moynuna arta sala, anı tigi posyoloktu karay alıp cönödü.

Bargan sayın Satımkul aldan ketti. Asmandağı ay da aga boru açığanday anı akmalap, candap barat: Sen calgız emessiñ, Satımkul, çımırkan degensiyt.

Bulut... bulut, bulut... Dağı bulut.

Birde karañğı, birde carık. Satımkul keede toktoy kalıp, Stepandın demin tıñşayt. Anan kaytak adam koyot.

Dağı kadam. Kadam... a şay kana?! Közdörü çakmaktanıp, butu- kolu talmoorsup çıktı. Es alayın dedi. Çalıştap barıp toktop kaldı:

Styop?..

Coop bolbodu. Bir gana tañdayının tak etkeni...

“Suu, suu, e? Ooba...”

Dağı kadam. Bul, adamdın erkinen artık küç bolboso kerek go! Ce tabiyatta cakın adamdıñ üçün özünçö başka bir küç barbı?

Akıru Satımkul üstömöndöp barıp cıgılıp tüştü.

Emi al coldoşu emes, özünün başın kötörö albadı. Kaydandır, cakın cerden suunun şırıldaganı uguldu. Stepan dağı tamşanganday boldu...

Suuga az ele cetpey cıgılğan eken. Satımkul bir maalda esin cıya, aga suu alıp keleyin dedi... Bir kulakka cete berbegen içke suu. Ceegine barıp kolun sala bergende, emnegedir, közünön ot çağıla tüştü. Cürögü cipkirindi. Oñ kolunun mancaları özdörünön özdörü kıbırıp ketti. Say söögünö cete sızdap, açışıp çıktı. Mancalarının soosu cok ele. Tırmaktarı ketilip- sınıp, uçtarınan kan çıpkalanıp turgan... Satımkul tiştene ontıp iydi.

Añğıça el kelip kaldı. İra, Tarasov, Begimalı. Sestraları menen vraç. Dağı bir tobu. Niyetteşterden bir gana Kalıman cok bolçu.

İra Stepandı basıp cıgıldı.

Berkiler da topuraşıp, oşolordun tegereginde. Keede gana başkî vraçtın ünü ugulat:

Coldoştor, maşınanın carıgın tospogulaçı. Narı, narı, kiyinireek bolgulaçı.

Satımkul beride. Elden murda anı eç kim baykagan cok. Bir gana Zinaida eki cakka eleñdey karap, anı izdep catkansıdı. Anan anı körüp, canına bardı da:

Satımkul Orozaliyeviç, siz biyerde beleñiz? Siz, sizdi kim desem? Siz... -al sözünün ayagina çıkpastan Satımkuldu bek kuçaktap, mañdayınan ööp iydi.

Satımkul anın aytkandarın ukkanı da cok. Tek:

Stepan kanday, vraç emne deyt-t? – dedi.

Andan beri bir katar kündör, cumalar öttü. Cıl cañırdı. “Dyadya Styopa” kadimkisindey tıñıp alğan. Azır bayagı ele cumuşunda: E, acaldan bir kaldım dep koyup cüröt. Cakşı ceri ançalık katuu caradar bolboptur. Bir gana oñ cambaşı. Süböödön tartıp, oñ cakkı coon sanına çeyin bir nesre eşip tüşüptür. Kıyazı tirööç, ce bir utsundun uçtu tiyse kerek go. Anan kan. Kan ötü köp ketiptir.

Aytımında, al işterin ayaktap, cup sırtka çıgıp kele catışkanda bolgon eken. “Smena masteri oşonun astında ele kelip ketken, - deyt Stepan. – Tak oşo künü kompressorşık da suranıp alıp cumuşka çıkan emes. Eköübüz gana. Kazmanın oozu, ayerdegi boş vagondor körünüp kalğan. Bir maalda tak ele üstü cagıbiz udaa- udaası menen şart- şart etti. Anan kür-r etip, urap tüştü. Men calt artıma karadım. Coldoşum cok... Çagılğan urgan nemedey, bir saamga seleyip kalıpmın. Kıyırğanga da ülgürbödüm.

Men cañı ele anın üstün açıp- çapçıp kirgenimde, krovlya dagı kür-r etpespi. Emne ekenimdi bilbeym, közümdü açsam kaskasız, topurak, cıgaç- mığaçtardın arasında catam: Emne boldum ele?.. Oozum kurgap, tulku boyum ımtırayt. Aylanam karañğı. Çañdın cıtı. Anan canağı kazmanın oozu.

Menin eki közüm oşo cakta. Kıymıldaganday alım bolsoçu. Cımcırt. An sayın aldas uram: “Büttübü?”

Añgıça biröö arı kompressornayanı karay ötüp ketkensidi. “Zina” dedim özümçö. Kayra kelatkanda tiye ötü, kütö turuñuz debedi bele Zina...

Çın ele oşo eken. Daana tanıdım. Eki caktı karayt. Eñkee birde kazmaga tigilet. Emneni körmök? Karañğı da. Men al arı basıp ketebi dep korktum. Kıykırdım. Birok, ünüm aga cetpedi...

Zina kol saatın karadı. Anan kuuş koleyanın oñ cagina öttü. Oşondogu çıy-pıyımdın çıkkanı, ay. “Emi büttü!” dedim. Bulkunumuş boldum. Can talaşa bir kolum menen tegeregimdi “tintip” iydim. Men kısılgan aba ketüüçü temir tütökkö cakın catkan emes. Oylongon cokmun, daroo koluma taş ala koyup, cañkı tütüktü urgulap kirdim. Adegende iretsiz ele kañkıldata beripmin. Andayda şarttuu belgini eske aluu kayda.

Çak- çak, çak- çak...

Zina kazmanın bir iptasın karmalap, ulam maga cakındap kelatkanın körüp tursam dele, urgulap catam...

Al bir bu cagıma, bir tigi cagıma çığıp aylasın tappayt. Kuru dalbas. Urgaaçı-urgaaçı da, kayta ele menin başımdı kuçaktap, ıy aralaş birdemelerdi ayta beret. Men ali esimde bolçumun:

Zina, emnege ıylaysıñ? Koluñdan kelbeyt. Andan körö çurka. Çurka deym (!) dedim. Ayt baldarga!..

El ebak tarap ketkenin kaydan bileyin.

Satımkul kelgende şayım oop, ulam esimden tayıp ketip catkam. Tilim oozuma batpayt. Kulagım düñgüröyt. Anı körgöndö ererkep kettim okşoyt, közümö caş tolup, denem daldıray tüştü.

Zina ulam şireñke çagat. Satımkul karañğı, carık debey üstümdögü topurak, taştı alıp ırgıtap catat. Şireñke carık etken sayın anın çanaygan közderü, kabak- kaşına tüşkön iretsiz uzun çaçtarı körünö kalat. Ala- şala ter baksan. Ooba, aga kıyın bolçu. Calgız oñ kolu... özü da oşol kezde nookastap cürbödü bele. Akırı al arañ ele kıbırap kaldı. Aylana çañga tolup çıkan. Bir maalda:

Şireñke tügöndü, - dedi Zina.

Ça- ak! – Satımkul aykırıp iydi.

Akırı calgız çiy şır-r etti. Men dem tarttım. Cok, men op tarttım. Üstüm uşunçalık ceñildey tüşkön. Oşol zamat esten taydım. Akırı körgönüm: meni kıygaçınan basıp catkan çoñ ustundu karısına sala narı iptanı közdöy bura tartıp catkan Satımkul, anan anın kööp çıkkın çıkıy tamırları, kantalagan közdörü ele. Andan kıyın emne bolup, emne koygonun bilbeym...

Kaydan bilsin, bilgendey boldu bele?

Oşentip caz da keldi. Satımkuldun üy turmuşu, Kaliman eköönün mamileleri – bayagi ele... aralarında kança arazdık bolbosun uşu küngö çeyin bir da colu kızıl çekelikke barışa elek. Antkeni, Satımkul Kalimanga teñelbeyt, karşı süylöböyt... Balkim, aga baştan belgilüü münözünün cumşaktığı, baaribızga maalım carmaçtığı sebepkerdir? Balkim. Anın üstünö al balanın atası... Kim ele perzentin süyüp, perzent taap bergen carın caman körsün? Kadir etpesin? Anan kalsa, birinçi körüngön bala baştağı köñül kalgandıktın izin öçürüp salıp, özünün carkın didarı, caratılışta calgız cagımduu cıtı menen, bala degen atı menen adamdı kayra caratıp iyet go...

Satımkul üçün ötköndögü kündör, soguş, Kalimandın kıyaldarı tim gana kaçandır bir körgön tüşkö okşop iz caşırıp ketti. Anın azırkı oylogonu, ümütü beregi beşiktegi perzenti. A dep ukkanda, “Satımkul, süyünçü, uulduu boldun!” deşkende, al süyüngönünön “a” dep oozun aça albay, nasostun knopkasın birde basıp, birde koyo bere, daldırıp turup kalgan. Anan barıp:

Oozuñarga may! – dep kol bergenderdin baarın öbö bergen.

Andan beri toguz aydın cüzü boldu. Anın süyünüçünö keşikteş bolgonsup caz keldi. Kelgende da erte keldi. Cıdagıga karaganda bıyılık caz Satımkul üçün cıluu, acarluu sezildi. Akırı kar kalpagın kötörö, kök adlında köz cargan apakay beyçeçekeyden güldeste terip, Temirge belek etti. Oşo cazgı güldöy cadıragan, cazgı kündün asmanınday aruu oylu, cazgı kündün ilebindey meerimdüü, booruker adam bol dedi.

Kaliman kaytadan işine çıgıp algan. Satımkul:

Koyo tursañçı. Tıñıy eleksiñ, - dep cakşı ele ayttı. Birok, tigi aga inabadı. Bayagi ele sözdörü: ookat- cay, aylık...

Al dayım birinçi smenada. Satımkul emi takay ekinçi, üçünçü smenaga çıkçu boldu. Baarı kelip balanın ayı da. Antpese kim anı cakşı körsün. Tünkü uykuga cetebi. Meyli, Satımkul aga da ıraazı. Anın körgön- bilgini bayagi ele üy menen cumuşu. Andan başkanın barınan sırtkarı. Coldoş- corolorunan da çettep barat. Al munun baarına tüşünöt. Keede olturup özünö özü tañ koyot. Albette, cakşı emes. Özü calgız kayda barmak? Emne bolso da köpçülük menen birge körgön cakşı emespi. Aylası kança, akırında turmuş degen uşu tura dep tim bolot.

Turmuş demekçi, al öto beret da. Sen kıynalasıñbı, kuunaysıñbı anın işi emne... Satımkul oylop- oylop keede büt kayra başınan baştagısı kelet: Mümkün anda çaşosu mindan cakşı, üzürlüü bolor?

Deği al akırkı kündörü murdagıga karaganda özgörlö baştagan. Kalimandın sözün keede ukşa, keede kulagının sırtınan ketiret. Tigi munu baykap cürsö da, baykamaksan. Kalimandın kütkönü Satımkul. Oşo baştasın deyt go.

Satımkul anın arı içki köksöösün bilgen emes. Bolboso murunkusunday ele cürö beret bele, kim bilsin. Bul calañ gana balaga kılçaktagandıktan emes, ayalına, anın kıyalının oñoluşuna ümüttöngöndük bolçu. Çındığı, Kaliman başkalardan kembı? Özüñçö öñdüü dese öñdüü, ookatka büyrö dese büyrö. Baarın basıp catkan ele cana münözü da...

Kalimandın samaganı, kütkönü da keldi. Satımkul eköo baya erteñ menen çataктаşıp kalıştı. Bir karaşta ançalıkka dele bargıday nerse emes bolçu. Bayağı “çıga albay turgan köz ele, çıgıp ketti özü ele” degen kep. Eger anın artı emne menen bütörün bilgende, Satımkul adatınça inçukpay dele koymok.

Üçünçü smenadan cañı gana kelgen. Al beşiginin bileğine ilinip koyulgan oyunçuktı oñ kolu menen karmalap oygoo catkan uulun:

Temir, Temirtay! – dep erkelete çakırıp, anan çögölöy kalıp anın ımşıgan çekesinen ööp, çeçe ketti. – Oppaley, balyası oygonup kalgan eke- en. Apey, kantet, kantet... Mına emi atası menen oyno- oyt özü. O, apası, uuluñ oygonup kalgañ tura... Kayda cüröt? – Satımkul balanı booruna kışkan boydon, koburay törkü bölmögö kirdi. Kaliman çögölöy şkaftın aldında narı karap olturuptur. Tartma açılğan boydon turat. Satımkul oyunda eç nerse cok, tim gana:

Bul pulun taktap catkan kişi go. Oy, al kayda kaçmak ele? Andan körö cumuşuña dayardansañçı. Keçigip kalıp cürdüñ, - dedi. Çın ele Kaliman akça sanap atkan. Berkini tıñşap da koygon cok. Bir top kagazdı çüpürökkö tüyüp tartmaga saldı da, şark ettire kayta caap saldı:

Taktasa emne eken? – Al Satımkuldu akıraya bir karap alıp, sırtkı bölmögö çıktı. Birinçi smenanın baştalarına ali köp bar bolçu. Satımkuldun kıcırı kele tüştü. Mınçalık akçanın barın bilgen emes. Al go al bolsun. Süylögön sözün, köz karaşın aytpaysıñbı. Kekeerdegendey al emne kılıp iyiptir? Kudayın karasaçı. Kantken menen al sabır etti.

Eki közü Kalimanda. Kañçalık cüzü carık, toktoo körüngönü menen, kim bolso da anın azırkı abalın, kuyundana sapırılıp catkan sanaasın bir karaşta ele baykaganday.

Kaliman tündösü celbey, kazanda kalgan kartöşkönü cılıtıp kelip, tegerek stolgo koydu. Çay içip oturuşkanda:

Cebeyşiñbi,- dedi Kaliman kabagın çıtıy. – Kapıray, de emne bolubatasıñ?..

Ooba, Satımkul bayagı Satımkul emes ele. Cürögünö eç nerse barbay, öñü da kubarıp turgan. Toktono albay turgan. Oşentse da... mıskıldaganday cılmayıp turgan...

Kaliman anı baştagıday kördü:

E, cebeseñ... mına! – dep kaşığın kañk ettire kalay tabakka taştap iydi. Satımkul daroo süylöp albay, eki- üç tamagın kırıp, anan cay gana:

Bul emnesi eken?.. Kaliman, kelçi cayınça süylöşüp alalıçı. Mintip otursak munun ayagı cakşılık menen bütpös. – dedi. – Seni cekirip atkan cerim cok. Tek gana... Murda, men askerge keterge çeyin sen takır başkaça eleñ. Kelgenden kiyin dele. Uşu akırkı bir cıldın ötü ele özgörüp kettiñ. Ce bu çanganıñbı? Ce bölök da bir bilgeniñ barbı? Tüşünböym. İşenseñ, mende eç aram oy cok. Tilegim ele kol karmaşıp biri-biribizge öböc bolup, cakşı çaşap ötsök degende.

Bayatan andan közün albay, misireyip olturgan Kaliman saal külümsürögönsüp:

Antkorlonbo! – dep aldı. – Antkorlonbo. Sılap- sıypap, cüyö sözdönüp koyot. İçiñ irip, itatayıñ tutulup arañ turganıñdı aldağı közüñdön ele körubatam. Sen kaçan uşintçi eleñ? Bilibatam. Akça! Katıp koygon ekenmin, anın emnesi bar? Ce men anı törkünümö aparayın dep atıpmıñbı?

Kep akçada beken? Kaçan anı esepke alçu elem? Men mobu çaşoobuz tuurasında aytkanım.

Çaşoo da oşo akça menen çaşoo. Akçanı cerip kayda barmaksıñ? Ce al cönündö meni bilbeyt deysiñbi? “Kolunda bar bala süymönçük” degen. Eger eç nerseñ cok eken, körör elem seni kayda barıp batarıñdı. Salamga keler canga zar bolup, elden çıgıp kalarsıñ.

El deyt tura. Elden ebak çıgıp kalganıñdı bile eleksiñbi?

Kaliman ordunan tura kaldı:

Ay, degi senin oyuñ emnede?! Aytçı apaattanbay. Murda cakşı bolup, men emi cakpay kaldımbı? Seni elden elettetken, çettetken men ekem go!

Ooba.

Azırkı çaşoobuzga ıraazı emes ekensiñ da?

Ooba...

Emne, saga emi baarı birbi?

Ooba! Ooba, ooba... - Satımkul muunuga tüştü. Eleñdegen Temirin booruna kısıp, kantalagan çoñ közdörü menen tiginini cekire karap turdu. Kaliman eç nersedem kaparı çok nemeçe:

Baykuş ay-y... - dep arı bastı. Anan kadamın caylatıp, oylogondoy bir saam tim turgan soñ, artına kayrıla berip: - Anan calınıp- calbarıp, bosogodo butuma cıgılıp cürböğün? – dedi sözün ulay. Satımkul tetiri karagan boydon unçukpay koydu. Kalimandın açuusu çındap emi keldi beym, önünön kan- sölü kaçıp, erinderi birde kımtılıp, birde kıbırıp cattı. Arı ketip, beri ketip, anan Satımkuldun tak bet mañdayına kelip söömöyün kesey çañırıp iydi:

Sen kaysı alıña uşintet ekensiñ?! Bileñ sen, sen bir beçera – baykuşsuñ! Men mendigimden cüröm! Köröm emne boloruñdu... Kaysı ele ayal seni caktırıp turu deysiñ. Karkaygan gana...

Tart tiliñdi! Ayaldın baarı sendey bolso toydum! Temirim esen bolsun.

Temirden aylan! Kele! – Kaliman eñkee berdi ele, Satımkul anı oñ kolu menen iterip iydi:

Sen aylan! Balada akıñ çok. Başkanın baarı seniki... Maga deseñ külüñdü tüyüp ket.

Kaliman acaandana çuu kötördü:

Aylanay-yı-ın! Aylanayın el-cu-urt, öltürmök boldu! İi-iy!.. Soy-duu!..

Mınday dolunu kim körgön. Anın üstünö çaş ayalga bul caraşpayt da eken. Kıyalı bolboso, anın mınday beycaylığın Satımkul tüşündö da körgön emes. Tañ kaldı:

Koy ya, emi, - dedi. – Cılan çağıp alsa da.

O, beti kara! Koy, dep dagı. A- ay! Ceñe! Katıgün, ay, kayda cürösüñör degi? – Al kiçine oturguçu teep, tabaktardı tuş keldi ırgıta ketti. Coolugun başınan culup alıp, daa- daa ayırıp taştadı da, anan aşkananın kaalgasın eki kolu menen tarsıldıta baştadı. Temir korkup ketti okşoyt, çıñırıp iydi. Añgıça arkı üydön Kaliykalar kirip kelişti:

O, botom, silerge emne boldu? – Kaliyka eköñü almak- salmak karayt. Bular mıñçalıkka barat dep oylogon emes. Ayrılıp catkan cooluktu eñkee koluna alıp, Satımkuldun canına bardı.

Satım, e kokuy, bul emneñ? Bu Kudayga cagarlık iş emes. Sen uşunday beleñ? Kele balanı, beri kılçı. Cürögü da tüşüp kaldı go. Alda, aldña keteyin ay... - Al kolun suna berdi.

Berbeym! Eç kimge berbeym! – Satımkul ordunan tura, ketençikteyarttı. – Berbeym-m. Karmatpaym dagın...

Begimalı menen Kaliyka öydö- tömön kineleştirip olturuşpadı. Koşunalık mildet, uluuluk kalıs sözdörün aytıştı:

Bala bolup ketkensiñerbi? Murda bolso bir cön, Temirdi kayda alıp barasıñar? Adam arkı- berkini oyloş kerek da!.. Koy, el ukpasın. Baarı uşu cerde kalsın. Andan körö cakşılup ookat kılğıla. “Caman söz can keyitet, cakşı söz can eritet”. Oşo zaman söz ele cerge kirsın, köñül kaltırat. Koy emi koygula, murdagıday ele ıntımak üstündö cürgülö, - deşti.

Satımkul ündöbödü.

Albette, al dele, Kaliman dele cakşılup cön sözgö kelişe bolmok.

Birok, alar antişpedi. Adilettüülüktü açuu basıp ketti. Ala kaçıp, alardı ara coldo kaltırdı. Eköo teñ erteñki kündü oyloşkonu cok. Tak uşul kıyapattuu uçur kıyın alda kimderdin ömürünö tak saların, cazıksız kıynoodo kaltırarın bilişpedi...

II

Apreldin ekinçi carımınan tarta Satımkul uçaska normirovşığı bolup iştey baştı.

A dep Yakovlev çakırıp, bul orundu sunuş kılğanda, al ce ıraazı ekenin, ce ali da taarınıçta ekenin özü acırata albagan. Tarasov da. Sebebi, Satımkuldun turuşu, köz karaşı eç bir belgi berbegen. Anın süyünücü menen taarınıçı bir tüyünçökkö orolup, köñülünün tüpküründö katılıp catkan.

Kubanıçtın cışanasın al emi- emi gana sezıp cüröt. Özünçö kubanıp cüröt. Al azırkı orduna, algan mayanasına süyüngönü cok. Albette, bul caman emes dep koyçu. Anın delebesin kozgogon aylanasıdagı adamdardın körsötkön köñülü, işeniçi.

Temir emi Kaliykaga kadimkidey könüp algan. Abalkıday Satımkuldu tutkaktap, anı eerçiy ıylabayt. Keede gana bolboso, köbünçö Kaliyka emne dep alaksıtsa, oşogo makul etip kala beret. Bul da Satımkul üçün o, bir top sooronuç da. Baarıdan al mına uşuga süyünöt: Sadagam, eptep torolup alsañ eken. Özüñö da, ataña da cakşı bolboyt bele. Kurgan kusalık a! Netken menen eneñ da...

Bul oy uulu eköo keçinde, özdörünçö calgız catkandarında kele turgan. Antkeni emne capsa oşonun baarın teep salıp, koynundagı ısılapımşıp catkan Temiri keede uykusurap kolu- butun serbeñdete, emçek eemp catkansıp, kiçinekey erinderin kibirata berçü. Anan közün açıp, emnegedir, emşeñdep ıylap iyçü. Al uçurda Satımkul ne demek:

Ukta, sadagam. Uktay goy, - dep taptamış etip, anan anı menen koşo özü da ıylap iygisi kelçü...

Keñsede iştegender a degende ele, emnegedir, aga can tarta baştaştı. Alarga al oor basırıktuu, karapayım köründü. Kayırımıduu köründü. Azırkı tünttүүлüğün anın uçurdagı abalına tete coruştu. Anın üstünö müşkülü bar adamga kim dele bolso iye tartat emespi.

Al olturgan bölmödö bardığı bolup üçöö: özü, buhgalterdin cardamçısı, anan bayagı Galyatina degen ekonomist kız.

Aytmaqçı, Galyatinanı azır dele caktıra berbeyt: “Adis” dep...

Çınında Zinaidanın adisi adis da. Ekonomist. Adistigi bir, a beş cıldan aşuun stacıçı. Balkim camandık, cakşılık başınan öto elek, caşoonun emnesin biler deysiñ degen oyodur? Sogušta özünön bölök kişi bolbogondoy, soguşun kaarın bilbegendey sezer?

Zinaida özü caş bolgon menen, cupunu cürgön menen, başınan o, köptü ötkörgön. Atası Nikolay Galyatin Sovettik Armiyanın törölgön kününön tarta askerdik kabarcı katarında iştep kelgen. Alar Moskvanın astındagı İstra şaarçasında turuşçu. Bir üydö eköo. Eköo degen gana atı. Atası köpçülügündö sırtkarı cürçü. Kabarcının işi oşo da.

Zinaida finansı- kredit tehnikumunun ekinçi kursun bütüp catkan çagı. Al kezdi Zinaida cakşı bilet. Eskerüünü cakşı köröt. Kim ele tuulgan cerin, ata- enesin, caş bala kezın oylobosun...

Apası Kristina erte ketti. Al tuptuura Zinaidanın azırkı kuragında bolçu. Anın öñü- tüsü, turpatı, al emes erkelete aytkan kee sözdörü da, künü büğünküdöy közünö körünüp, kulagina ugulup turgansıyt. Apası arıkçıray, kelbettüü adam ele. Oruşanı ukmuştıuday ukkuluktuu aktsent menen süylööçü. Al Frantsiyadan kelgen de Lionde attuu incenerdin kızı bolo turgan. Kelişimdegi körsötülgön möönötü ayaktap, ob’ekt kurulup büt köndöy kiyin de Lionde üy- bülösü menen tuulup- öskön cerine- Marselge

köçüp ketti. Kristina turmuş kurup, bul cerde kaldı. Atası aga, anın süyüsünö toskoolduk kılğan cok...

Alardan kat üzböy kelip turçu. Birok, soguş... Soguş başaldı, kat da toktoldu. Oşo soguş baştalardın aldında bir (carım ay murdaraak beken?) kat keliptir. Anın ayagında çoñ- çoñ tamgalar menen orus tilinde: “PROŞÇAY... PROŞÇAY, NAŞA MALEN’KAYA” dep koyuşkan eken...

Azır alar kayda, emne boluştu? Belgisiz...

Atası anda anı okup çıgıp, köpkö çeyin oylono olturup kalgan. Emne üçün? Zinaida azır da bilbeyt. Al uçurda anı bilgisi da kelgen emes. Kiçine çağındagıday atasına erkelep, anın kögültür, oyluu közdörün karay bergen. Aytmaqçı, anın közdörü oşo atasınıkın tartsa kerek... Çaçtarı da. Birok, atasının çaçtarı erte agarıp ketken. Başta, mına mobu özünün çaçtarına okşop tolkun tarta, ak ölöñdöy kabulup turar ele. Cay aldındağı ak ölöñdöy!

Apası keptöör oorusunan kaza taptı. Albette, bul atası eköönö oor boldu. Anda al kiçine ele. Antkeni menen cetimçilikti ançalık tartpadı. Atası oşo gana dedi. Apasının arbagın, aytıp ketken kereezin sıyladı.

Ata...

Faşisttik Germaniyanın armiyası Moskvaga cakın kirip kelgen kez. İstradan alıs emes cerdegi Volokolamsk aymagındağı salgılaşuu kimdin esinde cok? Tak mına oşol cerde bizdin cerdeşter kaytalangıs erdikteri menen özdörün tübölük dañkka bölöşpödübü.

Al cerde Galyatin da bar ele. Cönököy askerdik kabarçı. A dağı mına oşol cerde Mekenı üçün can bergen.

Anı Zinaida akırkı colu İstradağı üyünön kördü. Akırkı colu koştuşup kaldı.

Kıştın kışırıp turgan çağı. İstra abalkı şaar keypinen ketip, özünçö bir cabırkagan cay, eli taştap ketken comoktoğu kıştakka okşop een kalgan. O, bir kezde anı “Sneguroçkanın mekeni” deşçü emes bele!

Galyatin erteñ menenki saat segiz çende kirip keldi. Zinaida lıp ordunan tura:

Pa- pa! – dedi. Köptön beri körö elek ele da. – Papa...

Atası anın mañdayınan öptü:

Sadagam, kanday?

Papa, otko... Üşüdüñ go. Kursagiñ açpı?

Galyatin ak koydun terisinen içtelgen çolok tonun çeçip atıp, cıluu cılmayıp koydu:

“Kursagiñ açpı...” – Al beri bastı. Meştin oozun açıp, şadılıu koldorun caya berdi da, oluttuu: - Kızım, azırınça kursak tok. Can açıp atpayıbı, - dep uladı. Kabagı bürkölüp, caak bulçuñdarı бүдүрөйө түştü. – Nemetster üyübүздün darbazasın urgulay baştabadıbı.

Zinaida unçukpadı. Atası kapadar ele. Açka da ele. Aytpasa da alakandagı aktalbagan taruunun dayınday, dapdaana körünüp turbayıbı. Sakaldarı öskön. Erinderi kesilgen. Közdörü çala uykuluu. Çaçтары murunkudan da agarıp baratkan öñdüü.

Ak dagı oñso kerek go...

Zinaida saamga, atasının ker sarı tartkan cüzünö oynop catkan ottun carıgının közün albay olturup kaldı.

O, cılıy түşpөдүmbü, Zinoçka. Cakşı turduñbu, sadaga? Eç ceriñ oorugan cokpu? Meni aytıp koyosuñ, özünñdün tamak-aş cagiñ emne bolup atat? Kartoşkañ tügönö elekpi? – Al cadıramış etti. Kızın kaygırtpayın degeni go.

Basa, kartoşka bar emes bele! Papa, azır...

Galyatin baş iykey, kızının koldorun sıladı:

Meyliñ, altınım.

Zinaida lıp tura sırtka – “pogrebdi” karay çurkap çıktı. Atası anın artınan eerçiy karap turdu. Emnegedir, üşkürüp iydi. Ordunan tura, terezeden narı kar camınıp, toñup catkan İstra suusuna, tokoy çetine köz ciberdi...

Anan tigi tekçeden kürmösünön eskiliginen sargaya baştağan kat, sürөттөрдü alıp çığıp, uzun stolgo caya tarttı. Kaytalap okuy turgan kattar, kadala karay turgan sürөттөр köp ele. Dalaydan beri al bulardı kaytalap okubagan, körbөгön. Aga çolosu tiybegen. Emi mından kiyin da anday uçurdun bolor, bolbosun kim bilet...

Zinaida kartöşkösün aarçıp atıp, kezegi menen aga köz cibere içten tınat. Atasının abalın al cakşı түşünüp olturgan. Anı alaksıtkısı kelbedi: Meyli, balkim... Sagıngandır? Körgüsü kelgendir, dedi.

Galyatin anı esinen çıgarıp koydu okşoyt. Ooba, azır ötkön cıdar, ötkөндөгү kişiler menen, özünön çaştığı menen aralaşıp cürgön. Birde cılmayat, birde suz... Saam ötүp al kızıl barkıtka orolup koyulgan, daldagayraak plastinkanı koluna aldı. Aldı da tigi

Kristinanın sürötünö karadı. “Kristina, menin Kristinam, kança cıldar öttü. Birok, kulagımdan külkün, köz aldımdan elesiñ ketpedi. Dayım birge cürgöndöymün. Birok, çındıkka köşögö tarta alambı? Sen coksuiñ... Coksuiñ!”. Al akırın barıp plastinkanı radiolaga koydu da, Zinaidanın canına kelip oturdu.

Ravel’, “Bolero”. Algaçkı akkord. Al Zinaidanın kolun karmadı.

Ravel’. Muzıka çoñoyo berdi. Al Zinaidanın kolup karmadı. Canagıdan kısa karmadı.

Ravel’! Muzıka bir kalıpta katuulap barattı. Al tigi portretke tigildi.

Ravel’... Portret kubulup cattı: birde Mona Liza – tabışmaktuu cılmayuu, kılığa köz baguu. Anan barıp özü – Kristina. Tirüü Kristina. Cok, Kristina emes – süröt. Tim gana süröt.

Muzıka bütörünö az kalgan. Keremettüü muzıka. “Kristina” muñayıp baratkansıdı. Galyatin ordunan turup barıp, radiolanı toktotup saldı. Anan bir paska çekesin mıççıy üydün sol iptasına süyönüp turdu. Cakasıñ boşottu...

Papa, suu uurtaysıñbı? – Zinaida anı süyöy canındağı stulga olturguzdu. – Papa, bul emne ele?..

Papası anı kandaydır eröön karap:

Turmuş, - dedi, - Bul turmuş, carıgım. Kristina bul muzıkanı “özünçö ele turmuş” deçü. Cakşı körçü. Al anın cetken ceri – çegin bilse da, bilgisi kelbegen. Caş ketpedibi. Oşentçü. Dayıma bul muzıkanı uga bergisi kelçü. Kıynalsa da, cötölö, canı cer tartıp arañ otursa da meyli, uga berçü. Birok, bilem, bir da colu akırına çıga ukpagan. Balkim, caş künündö caşoonun ayagın, aga çekit koygondu kaalagan emestir? – Al caloorup iydi. Plastinkanı koluna ala ayar sılap turdu. Anan anı Zinasına sundu. Al anın: “Ooba, apañ munun ayagına çıkpay ketti. Ökünçü menen ketti. Men ançalık bolboso da, Kristinamsız calgızdıktı eptep caşagan bolom. Otko baram. Kim bilet?.. Sen munu alıp cür. Ömürüñ uzun, turmuşuñ üzürlüü bolsun. Biz körgöndü sen körbö. Biz tartkan tartkılıktı sen tartpa, kereezim...” degeni belem?

Alar köpkö olturuşpadı. Bir az şam- şum etişip, anan tışka çığıştı. Suuk. Karagaylardı bubak baskan. Çoñ köçö menen kelatıştı. El körünböyt. Tee alıstan, arkı uzun tilke tokoydun narı cagıman artilleriyanın düpüldögön ündörü, “fugastın” düp etip barıp, anan çatıray carılğan dülöy dabıştarı ugulat.

Körüstöngö bir pasta ele kelip kalganday boluştu. Kristinanın cepireygen mürzösü. Kar. Bir gana dat baskan krest, can cagina cazılğan ısıyı anın söögü uşu cerde ekenin bilgizip turgansıyt. Söögü. “Kristina...”

Kız menen ata eköo eki cerde, oñ cakka oop kalgan krestten közdörün albay telmirişet. Galyatin kar urgan cazuulardı cüz aarçısı menen sürtö:

Koş-ş... - dedi. – Koş, Kristina.

Cürögünün alda bir nerseden kabarı bar belem?

Zinaida anı kuçaktap ıylap iydi...

Galyatin kızın booruna kısa ööp- ööp aldı da, koş degendey akırın “çest” bere narı kara coldu karap cönödü. Artına kılçaybadı.

Zinaida turat andan közün albay.

A mürzö? Mürzö tomsorgon boydon kala berdi...

Atası kayırılıp ekinçi kelbedi. Al üçün “... turmuş” oşo kündün keçinde ele oynolup bütkön bolçu...

Satımkul uşulardı bilgenbi? Ariyne cok. Eger bilgende, al minday oydo bolmok emes. Kantken menen soguştuñ parancısın cerpe taştap, anın suuk ırañın öz közü menen körüp kelgen can da. Ooba, al soguştu, camandıktı calgız özü körüp, calgız özü tartkan adamday sanaçu.

Zinaida anın oyunan alda kaçça oolak bolçu. Tükşümöl da albagan. Teskerisinçe, aga cardam etsem deçü. Bul boor oorugandık, karalaşkandık emes, tek, sıylagandık ele. Blanktı tolturganında da kayerine emne cazıştan öydö aytıp bere turgan. Tigi munu başkaça tüşünçü. Zinaida tıñdısınıp atkanday sezçü. Birok, akarat kılçu emes. İçten tımp tim bolçu.

İştegeninin üçünçü ele künü, “hronometrac” casoo üçün, eköo şahtaga tüşüştü. Ötkööl cañıdan baştalıptır. Cumuşçular da cañı ele kelişken okşoyt. Uçuraşkandan kiyin, dağı bir azga koburaşıp olturuştı. Begimalı baş bolup, bardığı tört kişi eken.

İ, çoñdor tekşergenı keldik degileçi? – Begimalı tamaşaladı. Satımkuldu karap: Ee, Satım, eç nerse emes, bara- bara könüp ketersiñ. Kön, könügö berginiñ degendey kaşın serpe köz kısıp koydu da, sözün uladı. – Kelgile, kelgile. Kana, baldar, anda baştadıkpı. Eki kişi bekitmelerdi kampasın. Ustundar bar. Sen, Turar, eköobüz porodanı taşıganga turalı. Caraybı? Arkı kompressorçuga kıykırıp koygulaçı, aba bersin.

Berkiler orundarınan turuştu. Aytkanday ele, kazmanın oozu çende bir top ustundar catkan eken. Uzun boyluu, muruřčan menen dağı biröö anı karay başıştı. Begimalı, Turar eköö karbidkaların küygüzüşü, işeke kirüügö kamdanıp atışat.

Zinaida sekundomerdin birin Satımkulga suna:

Siz mında kalıñız. Tigi bekitmelerdi dayardagandarga, zaboygo men barayın. Cana men aytkanday toltura beriñiz. Ar bir elüü minutta tınıguuları kerek... - dedi. Satımkul ooba, degendey başın iykedi.

Ořentip, Satımkuldun ekonomika boyunça algačkı kadamaı casaldı.

Al tigilerdin ar bir kıymıldın kagazga tüşüşö berdi. Blankalar tolup ııktı. Ulam biri bütüp, ekinçisin alğan sayın, arkı eköö anı kılıya karaşat. Özdörünçö birdeme deşet. “Mümkün caman körüp atışkan ııgar? Caktırışpas? İşenbegendey anın mañdayına turup alıp kılğan işin, ubaktın esepke algandı kim ele cakşı körsün? Cön koyup, alardın aytkan, kaalagan sandarın cazsambı? Anda canakı neme emne deyt? Cok aga uyat bolboyun. Sır aldırabayın.”. Al baarın caza berdi. Eç nersege köñül bölbödü. A tügül ar bir cıyırma minutta toltura porodası menen vagondordu aydap ııgıp, arkı otvalga kür- r ettire tögüp ketip catkan Turardı da baykabadı. Başta anın ekonomikalık adabiyattardı okup cürgönün aytsak kerek ele. Teoriya – teoriya da. Anda “Cumuşçu künün fotografiyaloo” degendi oñoy eken go degen. İş cüzündö al mınçalık bolorun kaydan biliptir. “Da- da...” Satımkul kısınıp ketti. Bütökön boyun ter basıp, uurulugu açılıp, el aldında coop ayta albay turgan nemeçe, eki beti duuldap ııktı: Degi smena bat ele bütsö eken.

Anın samaganı da keldi. Smena ayaktadı. Altı saattık cumuş künü. Aga altı saat altı ayga, al emes, altı cılga aylanıp ketkensigen. Akırkı çekitti koyup, arkı eköönön oolaktay baştı. Bir nerse dep surap ciberişpegendey ele dedi. Añğıça boz ala bolup narıdan Zinaida ııktı:

Nu, kanday, Satımkul Orozaliyeviç, baarı ordundabı?

Oşondoy go, - Satımkul işeniçsiz küñk etti.

Cakşı anda, kazmanı bekitüü, burguloo işin kiyinki smenadagılar casaşat eken. Bizge azırınça uşu gana kerek ele da. Kana, anda baştıkpı?

Bir topko unçuğuşpay kelişti. Bayagıda Satımkul Stepandı alıp kele catıp oni on beş kadam cetpey cıgılçu Çoñ- Bulaktın keçmeligine cakınday bergende:

Kiçine es alıp albaylıbı, - dedi Zinaida col ceegine kayrıla. Satımkul andan ötüp barıp toktodu. Ündögön çok. Zinaida canındağı kök şiberge cüyürtö bastı da, eki alakanı menen kulagın caba közdörün irmegiledi:

A, PMLdın ünü, ay! Kara, kulagımdın düñgürögönü ali basılбай atkanın...

Anın azırkı körünüşü bir başkaça ele. Tatına ele. Erteñ menen uykudan cañı oygonup, cumşak, narı cıluu töşögünün üstündö kerile estep turganday ele. Kökürögü tosurayıp, ansız da içke beli ogo beter kınıya Satımkuldun kaçandır bir kinodon körgön suluusuna okşop ketti. Zinaida oşo kelişimdüü kerilgen kalıbında, başınan coolugun ala, iynine tüşö bergen tarmal sargılt çaçtarın silkip- silkip aldı...

Satımkul andan köz cazbadı. Zamatta cürögü eldir- seldir udurgup çıktı. Bul emne? Uturumduk aser ce canağı cakşı körgöndüktün cılt etken bir elesibi?

Cok, bul eçteme emes bolçu.

Kantip, anda emne üçün?.. Kantip... Uşıntip ele. Bul erkekterdin ebaktan beri kele catkan adatının biri... Ayaldın acarı alardı emne gana kılбайt deysiñ! E! Anı aytkanda ne, aytpaganda ne...

Eç kimisi süylöbödü. Öspürüm bala, sekelek kız sımal eköo teñ iyne cogotkonsup cer tikteşti. Zinaida kıyalduu külümsüröp, oñ kolu menen şiberdi arkı-terki capıra, elpi erkeletkensip atkansıdı. Oşol uçurda anın közünö ötkön cılı nak uşul cerde bolgon okuya elestep ketti. A degende kabagı bürkölüp barıp, anan kayra cazgı kündöy carık etti. Camalı candı. "Satımkul Orozaliyeviç..." Emnegedir, cürögü ergidi...

Satımkul özünçö tañ: Emne ele mınça kılıktanat? Köptördün aytımında, oor basırıktuu kız bolo turgan ele go. Ce bul meni kün muruntan mısıldagısı barbı? Degi ayaldın kol aldında iştegilik kılbasın...

Al oyu azırkı iş cagdayınan aşa çaap baratkanın seze koydu. Oyu özünön özü toktodu. Anın kabak- başı ogo beter suz tarttı. Kürsünö ordunan kozgoldu. Bul olturuş aga eç cakpagan. Bir cagı cazgangan. Kimdir biröo körüp kalabı dep oylogon. "El oozunda elek çok" körö albagandar uşak taratıp iyışı da ıktımal. Ce alarga söz tabılбай atıptırıbı?

Satımkul bir paska özün oşol uşakçılardı ulagasına, kaalga daldaasına koydu.

“A, oşol kurusun! Balakettin baarı özündö. Kaliman kanday ele? İçti da, tıştı da özü bütürgön kelin emes bele. Kayran kelin! Anın ubalı uşu “korogoy koldu” soo koyot deysiñbi?..”

Anda ekinçisi baştagansıyt:

“Ooba deseñ, emi karabaysıñbi? Basa, entelep cürüp ornoşup alğanın ayt. Al, al bekerinen cantalaşkan cok. Tiginisi da oñoyunça kol kabış etken cok deşet go...”

Alar şıbıraşa kalışat. Anan şıpşınmay, betterin çoyo ayran kaluu. “Cazıksız” sözdör kayra aytıla baştayt. Baarnıki ele: Ukkan kulakta cazık cok...

Söz ulanat:

“Aytmaqçı, canakı sarı kız eköo soo emes. Keçee kelatıp, botom, eköönün tigi orto coldun boyunda...”

Anı üçünçüsü koştóp ketet:

“Alda, aylanayın ceñem, ay, kaçan bolso sıpattap süylöysüñ. A tigi tarbiyañar cakşı da. Sarı kız dep, anı kız kılıp koygonun ayt. Hihi...”

“Deseñ...”

“Ha-ha-ha...”

Satımkul selt etti. Arık moyunu ogo beter uzara tüşkönsüdü. Baştağı baamı, oyu özgörüp, oşo zamat emnegedir Zinaidanı ayap ketti. Koñur ünü menen cay gana:

Zinaida Nikolayevna, ubakit ötüp barat, bugünkü materialdardın cıyıntığın da çıgarış kerek go, - dedi.

Tigi bir nerse aytayın dep baratıp, kayra toktodu.

Kabinet boş eken. Buhgalterdin cardamçısı bugün GOS’ANKtın rayonduk bölümünö ketkeni catkan... Zinaida öz orduna ötüp barıp, stoldun üstündöğü kagazdardı irettey ketti:

Ay uşu kagazdar! Bir caktan cıynaktasañ, bir cagınan kayra tolup çıgat. Uşintip cürüp ötöbüz go.

Munu Satımkul kulagının sırtınan ketirdi. Al akçasın aldırğan nemeçe, töş çöntögünö oñ kolun sala, dendaroo turgan.

Satımkul Orozaliyeviç, sizge emne boldu?

Meni aytasızbı? İ-i, tim ele.

Kim bilet... Men taza formaga toltura bereyin, siz dele köçürö beresiz go. Dağı bir ıret karap çıgasızbı? – Zinaida tiginin abalına ançalık tüşünö berbedi: Cogotup koydubu? Ce...

Satımkul tört büktölgön blanktardın bögümün caza baştı. Kaştarı tike mañday kalkıp turgan kayıktardın kölökölöründöy birde cakındap, birde cayılıp attı. Kuuş kelgen mañdayın çıbırçık ter bastı.

Zinaida emi baarina tüşündü. Aga oşo tüşüngönü kıyın boldu: Emne kılsa?.. Özünün körsötküçtörün tirkep bütköndön kıyın da, kalp ele bir nerse cazımış ete berdi. Satımkul bayagı boydon olturat. Al dağı özünçö emne kıların, emne aytarın bilbey kısılıp turgan... Ar bir iştin “a” degen aribin çiyüü kıyın go!

Akırı Zinaida çıday albadı, kolundağı formanı stoluna koyo tiginini közdöy bastı:

Siz baştay eleksizbi? Ubakit da bütüp barat... Eç nerse emes, sizdiki az ele boluşu kerek. Kana? – dedi anın canına kelip. – “Emgek bölüştürüşümö” karşı emessizbi? – Zinaida anın kagazına eñkee bergende, bir tal çaçı Satımkuldun iyninen ala salına, asteydil sılap ketkensidi. Terezeden tüşüp turgan kündün nuru tolgon nerseden oşonu ele baykap, oşonu ele körö koygonsup, aga tögülö kaldı.

Tögülö kaldı... Ak ölöñ tal- tal bolup, aga erkelegendey termelip turdu...

Zinaida blanktardı ulam birden karap çıktı da, kabatırdıktın bir belgisin bilgizbey:

O, material bir top turbaybı, - dedi. – Mm, ustun dayardoo... on ceti minut. Tirööçtün birine...

Satımkul künöölüü okuuçuday baş kötörbödü. Al emneni oylop, kanday sözdü kütüp olturgan cok deysiñ!.. Zinaida anı karay albadı. Katuu aytuu mınday tursun, anı oş karap koyuunun özü da oor tiymek.

Sizde taza blank cokpu? A, azır... - Zinaida suroosuna coop kütpöstön, narıdan aktay blanktın birin alıp kele koydu da, tiginin cazgandarın karaştıra ketti. – Mına uşul ele cetişeer deym? Bir “seksiyanı” dayardoo ubakitı, smena boyunca casalgandardın calpı sanı. Kalganı özü ele çıgat da.

Satımkuldun bir “tutam” kagazdarındağı körsötküçtör bir barak kagazdın betine da tolboy kaldı.

Bul uçur, bul okuya Satımkuldun esinen ketpes! Kiyin- kiyin... Bir gana aga ırakmat aytkanın, aytpaganın bilbeyt. Bilgeni caz bolçu. Köñülü pas bolçu. Attiginiñ oşondo bir az cıлуу söz aytpasa da, anı cıлуу karap, ıraazı ekenin bilgizip koyso emne!

Mına oşol kündön tarta Satımkul menen Zinaidanın ortosunda kandaydır bir coldoştuk, biri- birin cakın körgöndük sezimi payda bolo baştı. Albette, bul köptön barıp keldi. Kanday aytpağın, ötkön iş, ketken kişi oñoy menen esten çıkpayt tura...

9- May keldi. Ceñiş künü!.. Erteñ menen turganda Satımkul kandaydır özün ceñil sezdi. Cürögün kubanıç biyledi.

Bul soğuştan kiyinki ekinçi ceñiş künü ele. Al narıda ak marli menen cabıla ilinip turgan formasın aldı. Anı mına bügünküdöy saltanattuu kündördö gana kiyüüçü. Temirdi Kaliyka tamak bergeni cana alıp ketken. Satımkul casanıp- tüzönüp, anan arki Begimalınıkına kirip:

Coldoş cookerler, mayramıñar menen! – dep caltırata tazalangan kara ötügünün apkıttarın tırs kağıp “çest” berdi. Üydögülör capırt aga karaştı. Baldar oozdorun açıp, közdörün alaytıшат.

Özüñdü da, Satım! – Begimalı ordunan tura aga kol berdi. – Öydö öt.

Kel, aylanayın. – Kaliyka Temirdi öödö kıla: - Bu ki- -im? Ata go deym? Uçu balanın ataşı go-o! Ayi-iy, karaçı atanın ordenderin, karasañ?

Satımkul törgö öttü. Temirin aldı. Kaliyka anı topoyto kiyintip koyuptur. Çaçtarı serbeyip, közdörü bakırañ- bakırañ etet. Al edireñdey borsoygon kiçinekey koldoru menen atasının şığırağan medaldarın karmalay ketti...

Satımkul anı- bunu süylöşüp bir az olturgan soñ, sırtka çıktı. Tutkaktaganınan uulun kötörüp aldı: Emi, baykesi, aynıp ketip elge uyat bolbogoy elek, - dedi özünçö. – Bügün bir eköobüzmayramdaylık deysi- iñ”.

Begimalılar azır senin artıñdan çıgabız dep kalıştı.

Satımkul keñseni közdöy bastı. Al açık eken. “Kızıl üydö” eki cigit portret, bayraktardı toptop catışıptır. Uçuraşıp, alardın canında bir azga turup, anan özü olturuuçü bölmögö kirdi. Tigilerge coltoo kılbayın dedi körünöt. Köçö caktı karagan eki terezeni teñ açıp koyup, stol cagına öttü. Temirdin süyünüçün aytpa! Bir maalda al koldorun serbeñdete, talpınıp iydi.

Al emne eken?.. – Satımkul Temiri talpıngan, Temiri umtulgan cakka burula karadı.

Anın tak mañdayında canağı eki terezenin ortosunda “Biz tınçtıktı kaalaybız!” degen çoñ plakat ilinip turgan. Emçektegi çaş balasın booruna ala cılmaya tartkan ayaldın sürötü. Uşunçalık cönököy, arı elestüü da. Bir karaşta Zinaidaga okşop ele. Bayağı iyinge tüşö bergen tolkunduu sargılt çaç, çiyim kıygaç kaştarı. Köz karaşı – oyluu, meer tögüm.

Temir talpınganın koybolu. Atası al uçurda emneni oylop, emnelerdi eskerip atkanın kaydan bilsin. Aga ene, enenin erkeletişi... ak maması kerek ele.

Satımkuldun maanayı öçüp, emne kıların bilbey, tigi plakattı karagan boydon telmire olturgan. Dal oşol tuşta oñ terezenin canına Zinaida kelip kalbaspı.

Cok, ötüp ketpedi, eki közü Ata, Balada! Bir kezderge ata, bala bolup, a dagı uşintip atası menen birge olturçu emes bele...

Mına uşul uçur aga ayabaganday taasir etti.

Al aga anın bala kezindegi turmuşunun bir elesin berip iydi.

Aytmaqçı, tabiyatındabı ce atasının taasirinen ulambı, aytör, al cazgandı cakşı körör ele. A turgay bir kezderde, özünün kündölügün da caza baştagan. Birok, al kündölük cakşılık menen baştalğan bele?

“1941- cıl, 25- noyabr’. Atamdan ayrıldım...”

Ooba, anın kündölüğü “... Atamdan ayrıldım” dep baştalğan. Ayagı...

Cok, zamandaş, biz şaşpasak. Baarın bolboso da, mına uşul uçurdan tarta, anın cazgandarın okup koysok...

9- may, 1947- cıl. Acı- Say

Bügünkü kün men üçün Ceñiş künü katar gana ötpödü. Ömürümdün bir tüstüü baraktarı bütüp, kandaydır bir, başkaça – cañısı açıldı.

Cok, anın açıla bergenine köp bolgon... Ariyne, eger baştagılar kayra kaytalansa kabak bürkörmün, kaygırrarmın. Enesi ölgön balanı ıyloogo kim üyrötsün? Özü bilet. Men da kaygı menen kandayça küröşüünü bilem! Maga al cañılık emes! A eger mından arı “al” kaytalanbasa emne demekmin? Anda men tagdırıma ıraazımın. Uçkan cıldızday cark etip barıp, kayra öçö turgan tirlikti kim ele camandıktan arılbay, carık düynönün

üzürün körböy ötüp keteyin desin? Andaydın çaşoosun çaşoo dep aytuu kıyıdır. Bakıttı tepsep cürsö da, bir nersege umtulbagan adamdın ömürü ömürbü?!

Ooba...

Caşoo degen küyüp turgan ot bolot.

... Calın öçüp, anan barıp çok bolot.

Külgö aylanıp ayagında, akırı

Şamal aydap, sapırılıp çok bolot!..

Meyli çok bolsun! Men emne kılmakmın? Aga kaygırbaym dağın. Birok kaçan, kanday turmuşka tuş kelbeyin, ömürümdün kaysı belesin aşpayın, bul barak men için küyüp turgan şam bolor. Kaygırsam da, kuunasam da, mına uşunu karap koyup cürörmün... El kanday deşse deşsin! Mına bir cıldan kiyin otuz. Anan... Anan kalğanın aytıp ne kılayın, ulam bargan sayın ulgayasıñ, kartayasıñ. Kartaygan kezde kazırkıday kaydan! Özün gana emes baarı kartayat. Baarı, Kıyal, kumarıñ da...

İstrada bir top baldar bar ele. Tehnikumda da. Kee birleri maga köñül koygondorun tuyuçumun. Birok, bir da biröönö “coop” berbegem. Çok, alardın içinen maga teñi cogunan emes, özümdü oşol çaşımnda alardan alda kaçta estüü- baştuu körgönümdön. Emne için oşenttim? Estüü- baştuu, toktolgon kurak uşubu? Mümkün eñ bolbogondo, biriñer üzülüp baratıp, meni “çalpoonu”, “boy kötörgüçtü” eles alğan çıgarsıñar? Oşondo da cılmayıp bir külüp koybosom kerek, e? “Köz coosunun alğan” cüzümdü burup ketkendirmin. “Köz coosun alğan...” Aytmaqçı, munu anda kimiñer oylop taptı ekensiñer? Emi körsöñör, balkim, antip aytpaarsıñar deym? Kıyla cıldar ötpödübü. Özgörülgön çıgarmin. Anı tanuuga kayda. Emne aytsam, kanday kıyal körsötsöm, al için keçirip koygula? Dağı bolso dele aytarım, anda menin kupuluma eç kimiñer tolo alğan emessiñer. Siler tim gana cakşı baldar, cakşı coldoştor eleñer. Anı azır dağı çaşıra albaym. Açıgın aytsam: “Süylögöndö adamdın köñülünö keter, ketpesinö karabaysıñ. Tike süylöysüñ” deçü emes beleñer, emi dale oşo... Tanazar alboočulugum da. Emne kılmakçımın? Münöz tura.

Men kim menen süylöşüp atam?

Ooba, bir katar baldar bar ele. Birok, alar cürögümdü ançalık biylebegen. Balkim, anda balalık oynook dil basımdululuk kılıp ketken çıkar? Dağı aytam, baarı bir alar Satımkulçalık taasir ete alışpagan. Caş çağımnda coluktursam anı, mümkün, Romeogo, süygön kaarmanım Ovodgo okşotot belem? Alar maga Satımkulday şıñga

boyluu, Satımkulday tarmal çaç, kara toru cigittey elestööçü. Romeo menen Dcul'etta, Ovoddun tagırınday tagdırdı kaalabagam. Romeo- Romeo, Ovod – Ovod! A Satımkul kim?

Satımkul – balanın atası. Üy- cay kütüp körgön kişi. Cana da carmaç. Carmaçtıgı, bir kolunun muluktugu çınımdı aytayın, meni ança öyütkö salbayt. Arı ketse Ovoddoydur. Satımkul dele... Menin cakşı bilgenim al- adam. Caşı ilgeri bolso da, zamandaşım.

Balkim menin aga imerile tartkanım külgün çağımdın ötüp baratkanın sezgenimden, aylasızdan tobokelge salganıman ulam bolup cürbösün? Ce balkim, bizdin şorubuzga, degele erkek attuunın azdıgındır?

Kızık, aytör...

Men terezenin canına barganımda, al oyluu oturuptur. Uulu da al karagan cakka talpınıp, külüp turuptur. Men ötüp baratıp, kayra ketençiktey, oşol ele terezenin canına toktop kaldım. Ne ata, ne bala meni baykaşpadı. Satımkul askeriy kiyimçen eken. Oşo zamat, köz aldıma samparlap atkan kar anan anın arı cagınan kapitan formasında atamdın elesi tartıla kaldı. İlem- salamda al Satımkuldun beynesı menen almaştırıldı. Balasının orduna men özüm turganday sezıp kettim. Kiçinekey Zinoçka bolup...

Men terezege cakınday bastım.

Aytmakçı, anı caktırıp, murdagıdan da cakşı körüp baratkan sezimdin cetegine kalganım mına uşundan ulamdır?

O, cok!

Ce ayap ketkenimdenbi?

Cok, dağı cok.

Özüm da bilbeym. Emne sebepten, kantıp? Menin bilgenim mendegi kız sezimi çını emi oygongonsudu. Satımkul Orozaliyeviç... Men terezege cölönö bergende gana al meni baykas aldı:

Zinaida Nikolayevna, salamats-s? – Al ordunan tura: - Mayram eken. Temirtay eköobüz çıgıp kaldık, - dedi.

Men emne demekmin? İi, degendey cılmayıp koydum.

Basa, mayramıñız menen!

Sizdi... uuluñuzdu da. – Az cerden “Temirtaydı” dep iye cazdadım. Anın ısımnı baya küñü, 1- Mayda al, İra – baarıbız çoquu oturganda ukkam. Uşu menen sözübüz da

bütöksüdü. Al stoldun artında, içte. Men sırtta. Al beri baspadı. Men basıp kete albadım. Köz karaştırıbiz eköübüzdün ortobuzdagı calgız tanap sıyaktandı. Temir da kıbrı etpey közdörü menden ötöt. Azdan soñ meni karay talpına ketti. Edireñdey:

Bfa, bfa-a, - dedi. Baarınan cañkı közdörüçü! Andan bakıttın, kubanıçtın uçkundarı çaçırıp turgan. Men emne kılarımdın aylasın tappay kıstala tüştüm.

Oşo zamat:

Kele goy, Temirtay. Kelçi maga, - dep ciberipmin. Bul söz oozumdan kantip çıgıp ketkenin özüm da bilbey kaldım. Al özünön özü ayılğansıdı. Satımkul kelip, anı maga berdi. Bir çoçurkap koyso emne! Moynumdan kuçaktap cıgılbasıp... Men ömürümdö balanın biröögö uşunçalık boor berişin körgönüm uşu. Cıtıçı! Men ögülö anı kökürögümö kıstım. İçim elcirep, iyip kettim. Dağı da bek kuçaktap süygüm keldi. Buga men ömür boyu toyboocuğay sezdim. Bala...

17- may, 1947- cıl. Acı- Say.

Bir cuma öttü.

Çıraktı mañdayıma koyup, dağı calgız oturam. “Dvicok” bugün, emnegedir, erte toktodu okşoyt. Kara, maga anın ünü da ermek ele. Aylanam cımcırt. Oy, kıyal cana özüm. Anan cürögüm. Egerim es algandı bilbegen, menin kiçinekey cürögüm. Eh, a dağı çaalğar, e? Ömürümdün akırkı ilebi çıgarda: “Irakmat saga”, dep aytuuga ülgürö alar bekem? Ay, ante albaym go. Ümüttön küdür üzüp, anı oylogonço, akıl- esim tübölökkö kaltırıp kete berer. Kanday ökünüçtüü.

... Dağı calgız oturam. Irasın aytsam, dağı emneden baştaarımdı bilbeym. Bir top cıldar ötsö da kaniyet kılar, kagazga tüşürör eç nerse cok ele. Emiçi, uşu kündördün içinde emneler gana bolbodu. Maanisi zor okuyalar, birinen sala ekinçisi öttü deysiñbi, cok. Balkim, düynö cüzündö ötsö ötubatlandır. Balkim biröö gana emestir, miñdir, milliondur? Düynö – düynö da. Men özümdün içki düynöçöm cönündö aytkanım. Azırınça meni alaksıtkan, kanaat bergen oşo.

Birok, men üçün al çoñ. Eñ çoñ! Biröölörgö al alıstan ülbüldögön cıldızdaydır? Kantken menen, ar adam özündö tak ele oşondoy cıldızı bar ekenin tana albas...

25- may, 1947- cıl. Acı- Say.

Menimçe, Satımkul bir nerseni baykap cüröt okşoyt. Oyumdagını men can kişige bilgizbesem degem. Özgöçö Satımkulga. Eger çını menen al bilip kalğan bolso, anda men özümö özüm çıkkıncılık casadı. A balkim anday emestir? Anın eç nerseden

kabarı cektur? Tim gana maga oşondoy körünüp catkandır? Kim bilet. Aytor, al maga bayagıdan başkaça bolup baratkan öñdöü. Murda menin köz karaşıma, aytkan sözüme, a tögül, baskan- turganıma da azırkıday karooçu emes.

Meyli, bir oydon men üçün anın erterek ele bilgeni cakşı. Eñ bolbogondo şek alsa kana. A egerde mendegi sezim anda cok bolsoçu? Cürögü menin cürögümdün ün cañsoosuna coop berbey koysoçu? Cok, anda oşo duduk boydon kalganı oñ! Anda men cürögümdün aylasın emne kılar ekem? Cok- cok, men anı cardamsız taştabaym. Ömür boyu doomat, üşürügün ugup cürö albaym. Anda menin caşoom caşoo bolbos, caydın tolup turgan maalında suudan öksüp sargaya tartkan gülgö okşop kala berer.

Eger al çınında men tuuraluu koş köñül bolsoçu? Anda...

29- may, 1947- cıl. Acı- Say.

Eki kündön beri Satımkul işke çıga elek. Balası oorup catıptır. Temir...

31- may, 1947- cıl. Acı- Say.

Temir demekçi... Keçee Begimalı aganı colukturdum.

Satımkul Orozaliyeviçtin uulu kaday, cakşıbı? – desem.

Cakşı, - dedi al. – Bütün kadimkisindey köñülü açılıp, oynop kaldı.

Men özümçö kubandım. Basa, dağı bir cañılık. Erteñ menen Satımkul süyünçölöp keldi. Tündö Kaliyka ceñe kız töröptür. Bolsun! Dedik...

Menin kaygım Temir. Emi anı kim karar eken?

Uuluñuzdu kimge taştadıñız? – desem Satımkul:

Ee, atası, - deyt. “Atası” Begimalı go keypi. Dele kamırap koyboyt. – Aga emi baarı bir okşoboybu. Kimisi çakırısı anısı çakırsın, bara beret. Tuk da, “otkaz” cok... - Al, emnegedir, bugün mayır cürdü. Murda baykagan emesmin, bir top tamaşaköy turbaybı. Emneden ulam?.. İ, basa, baldar tuuraluu kep bolo ketip, ar kimimiz alardın sözdörü, cosundarın aytıp, külüp atkanbız. Anan barıp azil sözdör baştalıp ketti. Baarıdan maga Satımkuldun bir aytkanı caktı. Azır da anı estep alıp cılmaya tartam.

Mugalimi birinçi klassta okugandarga suroo beret imiş:

Kana, baldar, aytkılaçı, siler uy kanattuularınan kaysılardı bilesiñer?

Baarı kadırese çoñ kişilerdey, salabattuu oylop kalışat. Bir maalda astıda oturgan bala:

Eceke, took, - deyt.

Took? Tuura aytasıñ, Aken. Took. Dağı? – Mugalim moynun sozo baldardı kıldırata karayt.

İ, kana?

Tigiler kabaktarın çıtışıp, dele boluşpayt deyt. Oo bir ookumda barıp, ekinçi bala kol kötöröt. Al emneni aytmak:

Eceke, dağı bir took, - deptir...

Satımkul kabagı açık cürsö közgö cıluu, arı caydarı da körünöt eken.

Baarı bir, maga al sumsaysa dele suluu, cagımduu...

5- iyun', 1947- cıl. Acı- Say.

Begimalı aganıkınan cañı ele keldim.

Baya İra, Stepan İvanoviç bolup, alardı kızının törölüşü menen kuttuktaganı barganbiz. Üylöründö bizden başka on çaktı kişi bar eken. Tarasov, partorg, dağı biröö biz kelerden bir az murdaraak çıgıp ketişiptir, üy eesi aytı. Men taanıgandardan: başkı buhgalter, mekteptin direktoru, Begimalı agay menen birge iştegen eki- üç ötköölçü.

Satımkul üy eelerine kol kabış etip, kirdi- çıktı cumuş menen köbünçö sırtkarı cürdü. Kırgız arasında ötkörülgön külpöttö birinçi boluşum. Kudu kazaktardıkınday kelet eken. Sarmerden aytıp çok saluu, komuz çertüü.

Tamak- aşı da...

Anan kırgız, kazakka münözdüü kelgen basmırttık, cöö sözdördü süylöp oturuu.

Ülpöttün körkü – İra. Bakıldap- şakıldap, kaydağı oydo cektun baarın çaşoodo. Tegerektegiler oşonu ele karaşat. Özgöçö tör caktağı ak sakal adam, menin baamımça, obolu ança caktıra berbey catkan. Bara- bara a dağı iye tarta baştadı okşoyt, canındagı calpak murun cigitke:

Ata- a, mınday bolbospu a! Tarsıldap kara. Beçara... munun coldoşu kaysı? – dedi.

Te, şapkeçen cigit. – Al eegin kötörö Stepan İvanoviçti körsöttü.

İ- ee, teñ eken. Kuday baktı bersin. – Abışka ıraazı bolgondoy sakalın silagılıp, başın iykedi.

Menin köz kıyğanım Satımkul. A dağı kirgen sayın meni calt karap, anan aylançıktap alda bir nerseler menen alektengensip kalat. A İra bayagısınan beter bapıldap algan. Anın kay bir sözdörünön üydün içi tüp kötörülüp ketçüdöy “ü-üü!” etip barıp, anan basılat.

Naristege ısm koyuu baştaldı. Oo, al özünçö ele şaan- şököt tura. Ar biribiz kagazga özübüz süygön ısmıbizdi cazdık, üç kişiden turgan “komissiya” şaylandı. Alar baarıbizdın kagazdarıbizdi çogultup, narkı bölmögö kirip ketiştı. Anın tartibi kanday ekenin kaydan bileyin. Mınday, tigindey deşip ele bakıldeşip catışkan. Kızuu kişilerdin arasında oturuu... kızıık da, kıyın da. Ança- mınçadan kiyin alar kayra kiriştı. Kızdın atı Kıyal boldu.

Kıyal!

Kanday sonun ısm. “Kim koydu eken?” dedim içimde. Ana, anı czgan kişi da ataldı... Satımkul!

Kayda cüröt? Kirsin, - deştı.

Begimalı aganın uluu kızı:

Satım abambı? Satım abam üyünö ketti. Temir oygonup alıp ıylabatat, - dedi. – Biz oşondo bolçubuz. Bizge sooronboy koydu.

Temir. Anı taza esimden çıgarıp iyipmin. “Temir... ıylabatat”.

Tak oşol uçurda al emes, menin oyum oygondu. Menin cürögüm ıylap cattı. Cıyrıla tüştüm. E! Anın canakı kurgan enesi bolso, Satımkul moberekilerge okşop, eçteme menen işi cok, tamekinin tütünün “bfü” ete üylöp koyup otura berbeyt bele dedim özümçö. Canatan beri, balkim, al bir mında, bir anda – uuluna barıp kelip atkandır da? Bala ele kurusun. Ene deybiz, balaga ata dele çoñ paana turbaybı. Aytmaqçı, anı men öz başımdan ötkörgön cok belem? Maga cañılıkpı al?

Mına, Temirin booruna kımtıy kuçaktap, eşikten Satımkul kirdi.

Temir.

Temirta- ay.

Satımkul...

Satımkul, oy seni azançı koyo turgan eken. Baarıbizdi buta atım kaltırdıñ go.

Oşonu aytsañ...

Kana, anda caman böbögünün urmatına birdeme dep aldırıp koy, aylanaysın. – Begimalı aga Satımkulga stakan sundu. – Kıyalıñdın süymönçülüğü için!

Boluptur, Beke. – Satımkul Temirdi aga bere, stakandı aldı:

Menin aytayın degenim, tuugandar, Kıyaldın ömürü uzun, kıyalday suluu bolsun. Anı tapkan ata- enesi Bekem menen Kaliyka ceñem uşul çürpölörün aman- esen östürüp, ubayın körüşsün!

Olturgandar duu kötörüp iyişti...

Temir koldon kolgo ötüp, akırı maga keldi. Men anı süygön cokmun. El eröön köröbü dedim. Eç kim cok bolgondo, booruma bekem kısıp- kısıp betinen, kiçinekey koldorunan öpkülöböyt belem. A, men anı ançeyin atınan çakıra, ülpü çaçtarın uypalagan boldum. Al edireñ- edireñ etip, koldoru menen erinderimdi karmalayt. Balanın baaridan köñülü kuunak kezindegisi sonun go! Közdörücü... Bütköy düynö çoguusu menen oşo közdöründö turganday. Men astırtan Satımkulga karadım. Al, emnegedir, oyluu olturuptur. Oyunda emne? Mümkün, Kalımanı esine tüşüp catkandır? Kanday aytpagan menen algaçkı süyüüsü, mintip aldeylep oturgan calgız, narı tun balasının enesi da. “Bir üy- bülönün iç ara işine kiyligışip bolboyt” degen tuura söz. Elderdin aytımında, Kalıman gana künöölüü sımal. Başkalardıkı – başka, a İra menen Kaliyka ceñeme kantip işenbeyin. Alar maga ayıñ aytpagan kişiler. İşenem. Birok, keede özümçö oturup, mümkün, baarı kelip Satımkuldandır deym. Anın künöösün bir Kalimandan bölök kaysıl ayal bilmek? Antpese, cön ele balkanaktay erkek balasın taştap atıp kim basıp ketsin? Cana dünüyö cıya baştaganı dele bekerinen emestir? Özü, atı karalangan Kalıman, balkim, peyili keñ, cakşı kişidir? Balkim, Satımkul anın oyun, körsötkön cakşılığın teskeri tüşünüp, anın oşo oyun, özün da tebelemekçi bolgondur?

Mümkün, mümkün... Mümkün. Bir gana...

Baarı mümkün! Ay cerden, Cer Kündön alıstap, Aalamdı kezip ketişi mümkün. Adam balası oşondo özü gana beken, urpagı üçün, ukmuştıuday keremetterdi casaşı mümkün.

Önör ösüp, ömürdü öçpös kılsaçı? A dağı mümkün. Birok, Aalam kıymılın, ubakıttı toktoto albaysıñ. Bul mümkün emes!

Kalp aytılsa da, kalptın özü çın bolboyt. Mümkün emes.

Kanday gana eneni albaylı, eneni- ene deybiz. Ene deböögö mümkün emes!

Satımkuldu karap, men da oylono kaldım. Kimisi künöölüü? Çını köönümdö: künöo oşo Kalimanda ele bolso kerek deym.

Dağı kaçça oturganıbzdı bilbeyim. Temir uktap ketti. Bakıldak, katkırık- külkü bargan sayın küçöp barat.

Temir ulam çoçup, tıñ ala albay koygonunan, anı kötörüp tışka çıktım. Ayerde catkırıp koyuga oruntuktuu cay cok eken. Kayda alparmak elem, Satımkuldunun közdöy bastım.

Birinçi bölmödön narı carık boydon turgan törkü bölmögö öttüm. Begimalı agaydın canakı uluu kızı baş bolup, çilkıy mayda baldar ar kimisi ar kaysı cerde, karşı-terşi tüşüp uktap catıştıdır. Apası özdörünçö bolsun dep, atayın ciberse kerek go mında. Aldılarında bir gana şırdak. Sol ıptaada calgız kerebet. Üstü cuka cuurkan menen cabılıp koyulgan. Balanın kiyimderi, oroo- çulgası, calgız cazdık. Baş cagına arta salıngan boz şinel'. Tegerekti karadım. Közgö urunar carıtıluu eç nerse cok. Cadegende terezesinde parda bolsoçu. Men kerebettin üstün cıynaştırı Temirge orun kamdap, cañı gana anı catkızmakçı bolgonumda, al közün açıp iydi. Maga tartındı. Men tañdayımdı şık- şık ettire aga eñkee berdim. Taptagıladım. Al da menin erinderimdi, saamaylarımı karmalap, ulam közdörü koyuulana berdi. Keede uurtunan saal cılmaya, kiçinekey erinderin bülküldötüp koyot. Dağı külümüş etet. Men andan ketkim cok. Közümdü albay, canında otura bersem deym. Betimdi aga cakın alparam. Balanın cıluu demi urunat. Cıtı kelet... Elenik meerim maga oşondon birinçi iret sezildi belem?

Balkim, men uşintip eç nerseden kaparsız tañ atkıça otura da beret belem, kim bilet. Bir maalda artıman biröönün kirgendegi dabışı uguldu. Kim bolmok, albette üy eesi da. Burula karadım. Ooba, Satımkul. Al maga cakın kelip toktodu. Suz. Men cay gana orduman kötörüldüm. Al, kandaydır buulukkanın toktoto albay arañ turgan adamça, tegerekti aylanta bir karap:

Uşunday bizdin turmuş! – dedi meni menen ançeyin süylöşüp atkanday. Birok, ününün kaltırap çığışı, oñ kolu menen sokur nemeçe gimnasterkasının ulam bir topçusun kaysalay karmalaşı, anın akılı azır ordunda emes ekenin ayginelep turgan.

Emne eken, cakşı, - dedim men oyumda eç nerse cok.

Satımkul canağıdan da tünörö tüşti:

Albette! Ayalı taştap, eldin közün tike karay albay cürgön baykuştuku anan kanday bolmok...

Men emne dep aytarımdı bilbey, anı tiktegen boydon kala berdim. A dağı unçukpadı. Menin sözüüm aga katuu tiydibi? Kakşık dedibi? “Emne eken? Cakşı...” Emnesi cakşı? Ye, Kuday, munun emnesi cakşı?! Kantip aytım eken aligintip. Aytaarga başka kep cok bele?

Egerimde mınday cekirüünü ukkanda oşo ukkan boydon kalıp kalbay, aga coop, özündöy tatık berüüçü canım bu saam, emnegedir, eldir- seldir udurgumuş etip, anan özünön özü barıp tım boldu. Keçir desembi? Cok. Andan körö, uşu boydon

unçukpaganım oñ. Nepada, dağı mından da keskin sözdör ayılıp ketse, men kaday abalda kalam? Cok, cok... Men andan cıluu köz karaşımdı albay, eşikti karay bastım.

Cup iregeden çıga bergende:

Toktoñuzçu, kiçine toktoy turuñuzçu? – dedi Satımkul.

Men aga burula berdim. Al demi menen cılıtkanı atkansıp, kolunun sırtın oozuna cakındattı. Uşu turuşunda al maga çını üşüp turganday körüngön ele. “Kış künündö” turgan ele. Al ordunan cıladı, unçukpadı.

Bir azdan kiyin:

Zina, - dedi birinçi colu atıman atay, - sen eñ sonun adamsıñ. Men bilem. Köptön beri bilem. Birok, özünö ayta albagam. Mümkün, meni oyuñda caktırbassıñ, caman körörsün? Anı bilbeym. Eger bilsem... Ce, balkim... - al toktoy kaldı. Közdörü eköobüzdün ortobuzdan alda bir nerselerdi izdegensip atkanday. Kulagıma cer titirerdin aldında, alıstan kelatkan ukmuştuu düñgür dooş ugulup, anan oşol cer öndüü önö boyum dür- dür etti... Satımkul sözün burup ketti. Dağı emne dep iyet dese kerek go.

Maga emi baarı aykın boldu. Kantse da anın sözünün ayagina çıga aytkanı, “ce, balkim...” degen sözdü kiçine ulap koygonu cakşı bolmok. Al antken cok. Akırın başın kötörüp:

Zina, meni keçirip koyçu?.. – dedi.

Men eç nerse dey albadım. “Keçirip koyçu?..”

3- sentyabr’, 1947- cıl. Acı- Say.

Çoñ süyünüç! Bizdin çalgındoo Partiyabız özünö tagılğan mildetti möönötünön murda atkardı. Bolcoldongon ken, anın calpı zapası anıktaldı. Taktaldı. Albette, bu kendin maanisi, maştabı da zor ele... Al şahta kuruuçularga ötkörülüp berilgenden kiyin, ayaldabay Partiyanın naçal’nigi baş bolup, bir katar adister köçüp ketiştı. Tarasov da. Alardı kalgan baarıbız tee Köl ceegindegi buruluşka çeyin uzatıp barıp cürdük. Alarga baktı- taalay, işterine iygilik kaaladık.

Coldoru açılısın!

Mına bütün İra menen “Dyadya Stepanı” uzattık. Azır da içim açışıp arañ oturam. Kañçadan beri birge cürüp, emi mintip alardan kala bergenimdi aytpaysıñbı. Meni soorotkon Satımkul, Temir... Emne kılmakmın? Barsa barışsın. Esen- soo cürüşsö bolgonu. Tagdır emi meni mına bu eköönön, menin eñ cakın adamdarımdan acıratpasın! Tileğim uşu. Satım, Temir... Bular canımda ekeninde menin töböm köktö. Kabagım

carık, köñülüm tınç! Adamga mindan başka emne kerek? Men bayagı emesmin. Menmenmin. Bögünkü Zinamdın. Men emi baktılıumun. Ooba, Satımkul eköübüz ali baş koşo elek bolsok da, bir üydön tütün çıgarbasak da, baktılıumun. Bir gana anın meni süygönü men üçün bakıt emespi. Temirçi? Temir bizdin süyüübüzdün şiresi. Tilegibizdin seresi.

İra, menin carkın İram cönöp baratıp da mintip surap kaldı:

Zinoçka, canım, sen bekerinen kalıp atkan cokuñ. Atın surabayın. Balki, açık emestir. Deği aytçı, sen aga işenesiñbi? Al seni ömür boyu asıray algıdaybı? – dedi. – İlayım oşondoy bolso eken. İlayım cakşı adam bolso eken. Men saga oşondoy gana adamdı ıraa köröm. Baktılıu bol!

Men ooba, men aga işenem degendey başımdı iykedim, koldorun kıstım:

Silerdi, İra, esimden çıgarbaym... Koş. Amançılık bolso dağı körüşörbüz, - dedim. – Koş...

Attiginiñ aytıp dele koysom bolmok eken da! “Al – Satımkul, İra, Satımkul!” dep.

29- oktyabr’, 1947- cıl. Acı- Say.

Men baktılıumun! Bögün Satımkul eköübüz baş koştuk.

Temir, menin Temirtayım mına cazgandarımdı kara- ap, ulam külüp koyup canımda oturat.

Ooba, baktılıumun. Kanday gana baktılıumun deysiñ!..

III

31- oktyabr’, 1947- cıl. Acı- Say.

Bögün 1963- cıldın 31- oktyabr’ künü. Kün demekçi, kün ali kele elek.

Eşik karañğı.

Üydö calgız olturam. Kıyal cana keçten beri meni menen bolup, üyünö cañı ele ketti.

Mına bu kurgan depterçem... deği tapsamçı. Esime cara çıgıp, kayda koygonumdu da bilbey kalıptırmin. Köptön beri kolgo alğan emesmin. Kara, sargaya baştağan tura. Anan kantet. Kagaz sargarmak tügül, özübüz emne bolduk?..

“29- oktyabr’, 1947- cıl. Acı- Say...”

Bögün otuz biri. Oktyabr’... İi, demek, on ceti cılga aylangan eken go. On ceti cıl... Aa, ubakit degen uşu- ul.

Men çarçadım. Ötö çarçadım. Es alsambı? Cok, emnenin es alğanı. Eki aydan beri catıp, cadap da bütpödümbü. Canım cer tartat. Meyli! Ötköndü dağı da kayra bir eskerip, bugünkü tündü öz közüm menen uzatayınçı...

Ooba, eskerüü gana. Emi kündölük alparuu kayda-a. Andan beri köptöp öttü. Birok da, alar maga künü bugünküdüy körünüp turat. Unutulbayt eken.

Kaysını aytayın. Tagdırım uşu eken. Emi menin köz çayımdı kim aarçıyt? Kim soorotot? Kim?

Emi degi “bul düynödö” cakın kişim barbı? Temirim ele bolso gana.

İras, andan men baktılıuumun degem. Sebebi, baktılıuu elem!

Biz uşunday ıntımtuu turduk. Eköübüzdün teñ çınığı turmuşbuz emi gana baştalğanday ele. Özgöçö adepki kündörü! Azır anı oylosom, bir turup cılmaygım, bir turup ıylagım kelet. Antkeni, alar cılmayganday ırıs- keşiktüü, oysanaasız bar tögüm kündör bolçu. Caş elek, canaşa öskön çınarday elek.

İylagım kelgeni, al kündördün oşo kılçaybasın tuyganım...

Noyabr’ mayramınan eki- üç kün murdaraak boluşu kerek. Belek katarı Satımkul maga köynöktük tatınakay, öñü basmırt şotlandka, Temirge kolyaska alıp keliptir. Kün keç tartıp baratkan. Al tigi sırttan ele bakıldap kirdi:

E, maması, Temir!

Men kolyaskanı körüp süyünüp kettim:

İiy, Satım, ıras kılğan turbaysıñbı. Bu kaçan tüşüptür?

Cañı ele. Cetpey kalambı dep canım kalsaçı. Aa, Zinoçka, bu saga, - al kolyaskanın içinde kagazga orolup catkan ali kezdemeni maga sundu. – Köynökkö. Öñün karasañ, cakşınakay, e?

İi. İrakmat, Satım, ırakmat!

Al menin Satımkuldan algaç ıret alıp atkan belegim ele. Arzanbı, kanday, maga al başkaldın baarınan kımbat bolçu. Sebebi, belektin özü emes oşo belek etken niyeti kımbat bolçu.

Satımkul kolyaskanın özünçö orolup koyulğan burama, bölüktörü menen alek. Men tigi döñgölök, karmagıçtın kir çalım cerlerin çüpürök alıp, tazalap catam:

Satım, Temirdi musuna oturguzup alıp, azır eşikke çıgıp kelbeylibi?

Meyli.

Men törkü bölmönün kaalgasın aç a bergem. Temir oygono baştapır. Bir közü açılsa, bir közü cumulgan boydon. Oşentse da uykusuraganı cazılbay, uurtunan cılmaya tartat.

Temir, menin kiçinekeyim, - dedim kırgızça. – Bilesiñbi, atañ saga emne apkelgenin? Maşına, ayay maşına. Cür, tüşösüñbü? – Men anı cıpcıluu boydon, kökürögümö kısıp alıp kayra çıktım. Satımkul çögölögön kalıbında meni ele karap kalıptır. Elden murda men anı eles algan emesmin. Temirdi kolyaskaga oturguzup atıp:

Mm, ukmuş ekenbi? – dedim. Bala ghı-gıg... ete carkırak temirlerin karmalap attı.

Satımkul ordunan öydö bolo berip:

Zina, sen emne, kırgızça bilesiñbi? – dedi menden közün albay. Al köz karaşta kubanıç da, tañdanuu da bar ele.

İ anan... Kaysıl eldi eldesen, a tuurasında baarın, birinçi kezekte tilin bilişin kerek da. Antpeseñ tekeberdik bolboybu? Kañça cıl Kazakstanda cürdüm...

Zina, degi sen kimsiñ?.. Sen, sen biz üçün, Temir eköbüz üçün caralğan bir perişte bolup cürbö? Sen adamdan başkasıñ!.. Emne deyin, men tagdırıma ıraazımın. Bir saga colukturganı üçün ele ıraazi bolboymunbu.

Men, emnegedir, iñgaysızdana tüştüm. Anın aytkandarı uşunçalık salmaktuu sözdör ele. Birok, atayı murdatan dayardalıp alınbay, düynödögü eñ cakın kişimdin te cürögünön çıkkın acap sözdör ele. Men anın kökürögünön aymap idim:

Men kim boloyun, men senin carıñmın. Senin Zinañ...

Senin... - al meni kuçağına kısa, çaçtarıman iskey ööp iydi. – Ooba, canım. Sen mendik, men sendikmin. Sensiz dalay kündörüm tek, öküttö ötüp ketken eken...

Eköbüz Temirdi kolyaskasına olturguzup alıp, köçögö çıktık. Kolyaskanı Satımkul alıp, men anın canında, canaşa baratm. Temirdin köönü çak. Kıñıldap koyot. Eki cagın, almak- salmak bizdi karayt. Anan barıp talpına ketet. Colukkandar, tigi üylörünün canında, çetkeeri turgandar, baarı- baarı biz menen uçuraşıp, eerçiy karap kalıшат. Men ogo beter Satımkulga kınalam. Ulam Temirdi oñdop oturguzup, aga birdemem degen bolom. Oşondogu taalay, sıymıgım dağı bir colu kaytalanbastır, e?!

Al күnü biz köpkö oturduk. Oşol cılı küz dele cıluu bolbodubu.

Demeyde küzdü süyüünü eskerüü mezgili deşet. A men üçün, teskerisinçe, süyüünün tolukşugan çağı ele. Anda maga baarı suluu, kooz körünçü. Bozorgon talaa,

boz çalğan asman, erteli- keç sıdırım tartkan kerimsel cel da. Cadegende kuuragan calbıraktardın oyku- kaykı cerge tüşüp catkanı da, kandaydır bir caraşık berip atkanday sezilçü. Körsö al aylana- çöyrönün özün oşo öz kalıbında kabıl albay, aga bir başkaça ergüü, kıyaldanuu menen koşo karaganıñdap ulam turbaybı. Antpese andağı küz mına emki küzdön başkaça bele? Azır dale dal oşondoy cıluu, dal oşondoy boz sargıl. Birok, men azır tigi tüşubatkan calbıraktarga, oy- talaaga andağıday kızıkpaym. Andağı kıyal cok...

Ooba, al künü biz köpkö oturduk, eşiktin aldındağı tepkiçte. Calañ eköübüz gana: men, Satımkul. Temir uktap kalganınan, catkızıp koygonbuz. Aysız, karañğı tün bolçu. Cımcırt. Satımkul oñ cagımda. Üstübüzdö calgız celetke. Satımkul kınılday, kırgızdın bir obonun sozot. Men başımdı aga cölöy, ulam ıktay berem. Aga koşulam. Sözüñ aytpasak da, al obon eköübüzdün mahabbat sezimibizdi süyöy, Ay- Aalamga car salğanı kıldırıp ketip atkansıyt.

Kaysı ır ele? Aytör, Ala- Too, Isık- Köl, anan aşık car! Bul üçöo maga mahabattın maktamı simal körünöt. Kulakka cagım, canga süyküm.

Ah! Ar elde ele uşu go. Kazak kalkı Sarı- Arka, erme çölün ırdap kelip, aşık carın eskeret. Saulem, Bota közüm deyt. Orus eli melmildegen Bolgasın, tokoyluu çaşıl talaasın ırdayt. Kögültür közdüü közölün körüügö zar ekenin, sagınganın bayagına koşot. Bayan, dombura cana komuz! Alar ar başka dobuş berse da, anın mazmunu bir. Samaganı, dañaza kılğanı da bir. Al – süyüü. Cok, bul süyüü calañ gana eki çaşka: ulan, kızğa taandık emestey. Al Ata Curtka arnalğan süyüü. Çoñ süyüü!

Satımkul keede asmandı karayt.

Men:

Al emne, Satım? – deym.

...

Men suroomdu kaytalaym:

Satım, cıldızbı?

İgi...

Anan mañdayıma tüşö kalgan saamayımdı ilesılay, al karagan caktı men da karaym. Karañğı asman, cıldızdar... Okea- an!

Adette mahabat tuuraluu söz bolo kalganda, adegende ele Aydı aytışat. Kitepte da, kinodo da oşo.

A, cıldızdar?

Eh, cıldızdar, cıldızdar! Silerdi kimder karabagan? Kimdör sanabagan? Siler ezelden beri eki caştın ermegisiñer! Samagan tilegi, tügöngüs ümütüsüñör.

Silerdi kim sanap bütkön!? San cetpeyt!

Siler süyünün özüsüñör.

Süyünün otu öçmökpü!..

Aradan mına eki carım cıl öttü. Şahta kuruuçular negizgi cana cardamçı stvoldordu, başkı cük taşuu şregın ötüünü ayatktap kalışkan. Aga katar zavoddun kuruluşu da bütör aldında turgan. Bular cönündö köptördü aytar elem. Baarı teñ menin köz aldında bolbodubu.

Ayaldabay Rudnik işke kirişti. Acı- Sayda cañı turmuş başaldı.

Aytmaqçı, Acı- Say bir kum oynogon say boyundagı kiçinekey kıştakça emes bele. Emi al özünçö şaarçaga aylanıp baratpaybı. Kañça özgörüülör boldu deysiñ! Katar- katar tamdar turguzuldu. Bakşagı östü. Eli östü.

Ataganat, uşunu Satımkul körsö kana!

Dagı aytam, biz uşunçalık intımtuu turduk. Bul menin ömürümdögü eç nersege almaşkis, eç nersege teñegis kılım tete kündörüm ele. Emne üçün kubanıçta ubakit uşunçalık tar da, ubayımçılıkta uzun? Maga azır mobu bügünkü tündün özü ele kılımgı tete bolubatpaybı.

Emi sözdü sozup oturganda emne, zarıgıp cetken bakıtım men üçün, saratan çildede dıbrap ötkön bir, ötkün sıyaktandı. Men Satımkuldan acırap kaldım. Kim bilsin, balkim, al eköübüzdün tagdırıbiz uşundaydır?

Eger turmuş, çın ele, ot bolso, anan calını öçüp çok bolso, çok külgö aylanıp akırı şamal aydap çok bolso, anda menin turmuşumdun calını dal oşondon tartıp öçö baştağan...

A künkü “okuya” bügünküdöy köz aldında. Men anın kımındayınan beri terip aytar elem. Birok... Aga kuduret kana! Cürögüm çıdabayt, ditim barbayt.

Satımkul...

Al booruker, kayırımduu ele. Adilet ele. Mına oşo adilettik dep barıp, caza taybadıbı.

... Tüş oop kalgan. İş boyunca upravlyayuşçiyge kirip barsam Satımkul, üçünçü uçastkanın naçal'nigi, anan dağı bir toptoru oşondo oturuşptur. Sırtkı türlörünö karaganda, alda bir nerse tuurasında talaşp catışkan öñdüü. Bir- birine söz berişpeyt. Meni körüp, toktop kalıştı. Upravlyayuşçiy men alpargan kagazdı alıp, unçukpay kolun koydu da, kayra berdi. Adatta al kanday gana dokument bolbosun dıkat okup ıgıp, künöm sanagan cerin taktaş üçün, suroo berip kala turgan. Bu colu antpedi... Men ıgıp kettim.

Köp ötpöy Satımkul men oturgan bölmögö kirdi. Kabagı salıñkı.

Cıynalıñnar büttübü? – Men anın köñülün kötörmökkö külö бага süylödüm.

Büttü go.

İi?

E, tigi üçünçüdögülördün akkorduk işinin kölümü... - Al toktoy kaldı. – Baya erteñ andağı cumuşçuların bir tobu maga kelişiptir. Menimçe, uçaskanın naçal'nigi, normirovşçigi – eköo teñ tuura kılışkan emes.

Emne boldu anan?

Emne bolsun, “naryaddı bir capkandan kiyin büttü” deşet da. Orto cerde cumuşçular küyüp kalganı atışpaybı. Alarda emne ayıp? Aldın ala söz bergenden kiyin, aytkan summanı beriş kerek ele da. Akkorduk cumuştu alar oyunçuk katarı köröt okşoboybu...

Men unçukpadım. Satımkul dağı da birdemelerdi aytıbatı... açuulanıp attı. Akırı ordunan tura:

Men munu bu boydon kaltırbaym. Oşol avariya bolgon cerdin özünö barıp, çenep kelem. Beri kalganda, bu... bu bizdin mildetimiz da! – dep, meni bir az karap turdu da, anan artına kayra karabastan şart ıgıp ketti.

Bar bütkönü oşo.

Men anı ekinçi colu körödüm. Mende oşo akırkı elesi kaldı. Satımkul degen atı kaldı. Anı “şahtı basat” biz – Temir eköobüz ansız kalabız degen üç uktasam tüşümö kirgen bele. Degi al oylo kelçü nerse bele?

Anın ömür colu emi gana aduulay baştağı ele go. Baarı aldıda ele go. Anan karabaysıñbı, aligintip... Cok, men a tuurasında: bolgondı bolgondoy, körgöndü körgöndöy aytıp bere albaym. Aga kudretim cetpeyt... Kuday andaydı pendem degeninin başına salgılık kılbasın.

Satımkul, Satımkuldun elesi dayım meni menen!..

Al cönündö oyloy bergim kelet. Oyloy berem.

O, andan beri kaçça cıdar kır aştı deysiñ!

Temirim, al kezdegi baltır beşik Temirim cigit boldu. Men ulgaydım, betime bırış tüştü, çaç agardı. Caştık otum öçtü.

Tagdırıma taarınsam da, anı bildirbedim...

Temirdin kantip boy cetkenin ançalık eles albadım. Baarı köz açıp- cumğuça ötüp ketkensidi. Esimde kalganı eki aga uçur: Temirdi adep mektepke bergenim, anın onunçunu bütürüşü.

Elüü üçünçü cıl beken, ce... Dağı küz. Temirdi kiyinte, koluna güldeste karmatıp alıp, mektepke bardım. El köp. Basımdusu taanış:

Oo, uuluñuzdu apkeldiñizbi? Ubakıttı karaçı. Kapıray, cıdar degi emne bolup ötüp ketibatat?

Adam, kişi ulam kiyinkilerdi körüp kartayat eken...

Aman boluşsun! – degen ele sözdör.

Menin kubanıçımın çegi çok ele. Mekteptin direktoru cañı bolçu. Bizdin katar kelgende:

Cakşı cetkenbi? – dedi al.

Ooba, - dedim men. Çındığı cetige tolo elek ele.

Familiyası kim? – Tigi Temir eköbüzdü almak- salmak karap turdu. Men anı eröön körbödüm. Al maga könümüş bolup kalgan. Bul emne, birinçi tañ kaluu beken?..

Orozaliyev.

Atasının atı?

Satımkul.

Metrikası canıñızdabı?

Bul suroo meni tuyukka keptedi:

Anın emne keregi bar?

Oy, ece-e. Al bizdin mildet da.

Metrika canımda ele. Birok körgözgöngö ditim barbadı. Kokustan Temirdin közüñçö “Enesi – Kaliman...” dep okup iyebi dep tartındım.

Enesi sizsizbi?

Bu kaday? Körböy turasızbı?

Temir maga ıktay, tiginı badıraygan çoñ közdörü menen caman karap turdu.

Direktor oroy ketkenin sezip kaldı belem, buşaymandana:

Keçiresiz, ulutu kırgız delip cazılğan da? – dedi.

Albette.

Kaysı klasska beresiz? Oruşçagabı ce...

Kırgızçasına ele caziñız.

A balkim, oruşçaga ötkörgönüñüz tüzüktür? Bala çaynalıp kalat go, üydö oruşça, biyerde kırgızça.

Tigi tañdana tüşkösüdü. Birok, anısın sezdirbeske saldı. “Eköübüz” degenden al Temirdin atası cok ekenin bilip kaldı okşodu:

Meyli, meyli, ece.

Irakmat. – Men Temirdi koldon ala çıgıp barattım. Tigi karındaştı erinderine süyöy, bizdi cıluu köz karaş menen uzatıp kaldı.

Bul Temir eköübüzdün algaçkı sinoobuz boldu.

Ulam al es tartkan sayın, menin cürök zaadam küçöy berdi...

Dagı bir okuya. Temir ekinçi klassta okup cürgön. Bir küñü sabaktan keler zamat:

Apa, ögöy degen emne? – dedi. Men a degende daroo coop bere albay, seldee turup kaldım:

Iya?..

Al meni calooruy tiktedi.

Ögöy degen... Emne bolmok ele? Söz. – Men buga ança maani berbegendey, anı başkaga alaksıtkım keldi. – Temirtay, kursağıñ açtıbı? Emne kumsarıp... Eç ceriñ oorugan cokpu?

Al menden közün albay, başın ca-ay çaykap koydu...

Ooba, al öñünön ketip turgan. Közdörü da muñayım ele. Alda bir nerseden küñüm sanaganday, cürögüm zırp etti. Anın kepkasın alıp, uyulgu tarmal çaçınan sılagılap, dagı birdeme demekçi bolgonumda, al meni kuçaktap, ıylap ciberdi.

Temirtay, sadagam, - men çögölöy kalıp anın kiçinekey başın kökürögümö kıstım. Emne boldu dep, kaytalap suroogo erkim cetpedi. İştin cayın toluk bolboso da, eles- bulas bocomol alıp atkam: Kim ayttı eken? Tilegiñ katkan, can! Sen ele körö

koydu beleñ? Biz menen işiñ kañça? İçimden anı kargap- işlep, naalat ayttım. Azır, mına azır ele barıp, tıtip cegim bar. Kim, kim?! Temir öpkösü öpkösünö batpay, ulam meni kısa kuçaktap, burkurap ıylayt. Akırı çıdabay kettim. Men da ıylap iydim. İy aralaş:

Aytçı, carıgım, emne boldu? – dedim. – Seni ıza kılğan kim, ayıtçı? Ayıtçı...

Sen başkanın balasıñ. Senin eneñ ögöy dedi... - Al ogo beter üñüldöp iydi. Ananayınım, ay-ya... Anın aytkandarı ayanıçtuu ünü menin esimdi tumandatıp, eeliktirip baratkansıdı.

Al kim eken?! – dedim zamatta soorono. – Cürçü! – Men anı kolunan cetelep, eşikti közdöy cönödüm.

Oşondogu asman uşu go!.. Al Kıyal eken. Anda men Kıyal tügül Kuday bolso da, kayra tartkıday emes elem.

Başımda coolugum, butumda kepiçim cok, Begimalı aganın koroosuna kirip bardım.

E, beybak! Kıyal, beri çık! – dedim beriden ele. – Kayda cürösüñ!?

Al çakaga bir nerse salıp, kampaçadan çıga bergen eken. Meni körörü menen tıp toktodu. Kolunan çaka tüşüp ketti. Mañaların açıp- cuma ketençiktedi. Üröyü uça:

Zina ece, al özü. Temir birinçi özü tiydi... - dedi.

“Tiydi...” Sen emne dediñ?! Anı kaydan ugup cürösüñ, ıya? – Men aga cakınday bastım.

Ecekebay, apam, apam aytkan. – Al korkkonunanbı, ce meni körüp “ererkep” ketkeninenbi, közün basa oltura kaldı.

Añgıça üydön Totu çıga keldi:

E botom, emne boldu?

Men:

Bu siler kaydan çıkkın sancıraçı bolup kettiñer ele! Bizdin kim ekenibiz menen silerdin işiñer emne? – dedim alkına. – Öñgönü koyup özüñdü aytpaysıñbı! Sen kimsiñ?

Cön- caydı al daroo tüşünö koydu:

İiy, t-tirigiñdi köröyün dese, tirmiygen! Bul uşintmek, ay! – Totu Kıyaldı şap çaçınan ala ura ketti.

Men bara- bara boyumdu cıya baştadım. Meni soolukturgan Kıyaldın ünü boldu. Çıñırganday, calınganday bolso adam çıdap tura algıs. An sayın tigi küçöp urat. Zamatta

Kaliyka ceñemdin elesi köz aldıma tartıla tüştü. Men cügürüp barıp, tiginin kolunan Kıyaldı culkup aldım:

Eey! Cetpedibi emi! Öltürösüñbü balanı?

Al cütkünüp barıp, anan oşo titireñdegen boydon turup kaldı. Kıyal meni kuçaktay kököydü kesken muñduu, arı açuu soluktagan ünü menen ıylap attı. Temir künöö mende deybi, anın ayırık ceñinen karmalay cer tikteyt.

Biz aytip turganıbizda, darbazadan Begimalı aga kirdi. Ar biribizdi kıldırata karap, anan bizden oolagıraak kelip toktodu. İçke muruttarı kıymıldap, kirpikteri udaa-udaa irmeldi. Al mintip turganda, Totu koldorun cañsagılap, aga bolgon iştin cayın ayta baştadı...

Begimalı agaydın başı ulam ıldıylay berdi. Bir nerse deseçi! Oşo unçukpagan boydon akırın buruldu da, tamdı aylana basıp ketti...

Uşul ele beken? On beş cıldın içinde mındaydın dalayı öttü go. Anın baarın ayta alambi?

Ee, biz çaşagan turmuştan, menin turmuşumdan apam ketti. Atam, Satımım ketti... Birok, çaşoo kumarı, keleşekke bolgon işenim, adamdık erkim kaldı.

Öğş-ş... Tañ ataar da maal boldu, emne üçün carık kirbeyt? Ce kün bürkökpü?

Temirim oorukçan bolup çoñoydu. Dalay azaptı tartım go. Anın baarına ıraazımın. Bir gana... Atıñan aylanayınım, al sezgiç ele. Kabagım saal bürkölö tüşsö üyrülüp- canıp, canı kalbay kalçu. Anan ünü!.. Kiçinesinen tarta ırdagandı cakşı körçü. Oyçul da ele. Köl üstündö kayık menen köpkö deyre cürö bere turgan. İşke karap, kiyinçereek pocyolokton pristanga köçüp kelip alğanbız. Anın ünü maga tolkundar menen carışıp, tee alıska- alıska ketip atkanday ugulçu. Küñgöy, teskey kırka tartkan tigi ala malakay aska toolor da anın ırına, ün ırgagına maaşırkana anı tiktep turganday körünçü. Men sırtka çıgıp, andan közüm albay köpkö turar elem. Anda menin ırısım Isık- Kölümün özündöy ele eken go...

Al ceti kılduu gitarasında oynop, ün koşkondo, men özümdü te Köktö cürgöndöy sezçümün. Gitara kılı terilip, kudu köl tolkununu sımak bıdırıp barıp, anan anın keremet ünü oşo kayığı menen koşo ulam alistay berer ele. Begimalı aga: “Bu uuluñdan birdeme çıgat, Siniçke. Uşunun okuusu bolso, ciberseñçi” dep köp aytçu. Menin da oyum oşondo ele. Birok, aga özü inabay koybodubu. Al too incenerinin okuusuna baram, ır emne kaçmak bele deçü.

Çınımdı aytayın, al ulam mektepti ayaktarına az kalgan sayın, sanaam murunkusunan da arta baştağan. “Eger Frunzege barsa, ayerden öz enesin taap ketebi” dep korkçumun. Kantip ele bilimden öksüsün deyin, azırınça calgız balamdı okutup aluuga al- küçüm cetet ele go! Oşentse da cañkı oydon ulam:

Temirtay, azır institutka ötüü üçün, keminde eki cıldık stac kerek deşet, anday bolso iştep ele alsañçı? – dedim al mektepti bütöördö. Al inabadı:

Mınday dele kirgender bar, apa. Men da araket kılıp köröyün. A balkim, ötüp kalarımın, - dedi.

Aylam ketkeninen:

Anda meyliñ, carıgım. Birok, Frunzeden körö borborduk VUZdarda cakşı go. Moskvaga barasıñbı? – dedim. Al inabadı:

Koyçu, ayakta emne bar? Andan körö Frunzege ele barganım oñ, apa. Kelip-ketkenge da... Çıdabaym go, - dedi. – Sagınam da seni.

Men Temirime işendim, makul boldum...

Ooba, Temirimdin kantip boy tartkanın eles da albadım. Baarı teñ köz açıp-cumguça ötüp ketkensidi.

Mektepti al cakşı bütürdü. Calañ 4, 5. Uşul iyundun cıyırmaları beken, cıyırma beşi beken, bütürüüçülördün keçesi bolup, andan dele keç kayttı. Men kalgan ata-enelerdey ele, saltanat bölümünön kiyin cürö bergem.

Tañ kılayıp kalgan. Emnegedir cürögüm çıdabay, terezeden ulam col caktı karap koyup catkam. Bir maalda baş kötörsöm, tee Köl cakkı buruluşta Temirim bir kız menen turat. Anı daroo taanıdım. Kıyal. Oşo zamat özümdön özüm bir kızıkıy bolup kettim. Cok, al cön gana tolkundoo emes, ene sıymıgı ele... “Bizdin uul, kız! Biz çoñoytkon, biz...” Men alardı canına barıp, eköönü teñ kuçağıma ala süygüm keldi. Kıyal... Attiginiñ, Kaliyka ceñem tirüü bolgondo emne! Meyli, Begimalı aga bar. Al baykuştun emne, kubanıçka, süymönçülökkö ukugu cokpu?

Demekçi, al bat karıp ketti. Köbünçö ubayımdan ulam go. Bizdikine kelip, dalayga çeyin koburaşıp oturup, anan ketet. Eki sözünün biri ele Kaliykası: Bayağı, esiñdebi, Siniçke. Kaliyka Kıyaldı eerçitip alıp. Aytsañ oşonu?

Men anın ötüñün kaytarbaym. Kaliyka ceñemdi eskerip berem. Al anı birde muñayım, birde közdörün irmegilep kubana ugat. Albette, Kaliykasın, ötkön küñdörün

eske saluu al üçün kızık da, kıyın da ele. Tüşünöm. Anın kiyinki çaşoosun al kezdegi çaşoosu menen salıştıruu kayda! Anın kaniyet etkeni baldarı. Baarı çoñoyup kalışpadıbı. Tigi Kıyaldı ele karabaysıñbı. Emdigi cılı a dagı onunçunu bütüröt.

Köp ötpöy Temir da keldi. Men uktamış bolup catam. Al meni oygotpogondoy elem, es alsın degendey, akırın öz bölmösünö ötüp ketti.

Kün cayıla berdi. Üydün içi carıkka toldu. Men törkü bölmönün kaalgasın açıp, Temirdin canına bardım. Al kiyimçen boydon uktaptır. Galstugu oñ cagina oop, cazdıktan ala salınıp catat. Terezegin açıp koygon. Men akırın canına çögölödüm. Kiçinekeyindegidey anın tarmaldangan kara çaçınan sılagılap, saal tompogoyuraak çekesinen öptüm. Kaştarı atasınıkınday koyuu ele. Murunu da kırdaç kelip, Satımkuldukuna okşop ketçü. Birok, oñü başkaçaraak bolçu. Kubagay bolçu. Men anı eñkee dagı öptüm: A aram dese vino cıttanat. Meyli... Kolumdagı cüz aarçım menen mañdayın, köz aldıların asta sürtüp koyom. Büt caratılışım, enelik meerimim menen cıluu cılmayam. Murutu çıgayın dep kalıptır. Dagı cılmayam: Kişi, kişi. Camanım a! Men ötköndögünün baarın unutup iydim. Alar bir kündöy da körünbödü. Oşondogu minuttar men üçün çeksiz bolup catkansıdı. Kanday minuttar ele!

Temir Frunzede bir ayça cürüp keldi. Keçinde, el orunga oturgan maal bolçu. Coldon çarçagan okşoboybu, oñü ogo beter kubarıp, maga taza cüdöo, azıñkı köründü. Közü alaygan. Col, anın üstünö cıyırma kündün içinde beş ekzamen berüü oñoybu. Sadaga boloyunum, anan ötüp alğanın ayt. Men aga calınıp- calbarıp canınan çıkpaym...

A dagı meni sagınıp kalıptır, betimden sılagılap, külümsüröy köpkö karay berdi:

“Apa, eç ceriñ oorubay cürdüñbü? Sanaa tartkan cokuñbu? Deği emi ıylabay cürçü? Men çoñoyup kalbadımbı. Iylaba, e? Aman bolsom, apa, seni eç nerseden kem kılbaym. Sen menin sıymıgımsıñ! Apatayım!” dep atkansıdı. Men içimen ererkep iydim: “Carayt, sadagam, ıylap emne...” Birok çıdabadım, ıylap iydim. Süyüngönümdön, cetine albaganımdan ıyladım:

İrisim. Menin künüm. Tagdır emi senden ayrbasın.

A künü da erteñ menen anı erkelete mañdayınan ööp alıp, kızmatıma kettim. Maga aylana büt boydon süyküm köründü. Baarı menin baktım menen kuttuktaşıp, cılmaya karap turuşkansıdı. Özümçö delebem kozgolup barattım: “Ey, Ala- Too, Isık- Kö! Ey, Sarı- Talaa, menin asıl cerim! Temirim keldi. Okuusuna ötüp keldi! Al emi

adam! Boy cetti! Demek, menin araketim, meenetim tekke ketken cok. Bala östürdüm. Men Enemin. Eneni karap koygulaçı!”

Aydın ayagı emes bele. Otçettu ötkörüü maalı. Dele iş köböyüp, ubakit tarıp atkan kez.

Şaşke çende Köl caktığı beleske çıgıp karasam, Temir bayagı kayığına tüşüp, kaadasınça köldü ceekley baratıptır. Bir az cel cürüp turgan. İrdaganı ugulbayt. Közümdü albaym. Sagıngan eken go, seketim. Meyli az kün bolso da, köñülü açılıp ketsinçi.

Men aga kılçak- kılçak karap koyup, keñseni közdöy bastım.

Kanç ubakit ötkönün, işke alaksıp atıp baykabapmın. Bir malda baş kötörsöm, bölmönün içi karañgı tarta tüşüptür. Eşikte eç nerse körünböyt. Şamal kötörölüp, narıdagı terekterdi capıra, kum uçurup catkan eken. Kaydadır kaldır- küldür wtip, tunike temir uçup tüşkönsüdü. Bak- bak etken ündör. Barca tartıp kelgen parohoddun küüldögön dooşu. Koyçu, tuş taraptın baarı kımkuut... Kürsö- tars.

Men orduman tura kaldım. “Ulan! – dedim. – Ulan...” Oyumda bir gana Temir. Temir emne oldu?.. Eleñ- bulan eşikke atıp çıktım. Aylana küñürt tartıp, Ulan ulam katulap baratkan eken. Belesti aştım. Köldü karadım. Temirim cok! Men ünümdün bardığınça kıykırıp iydim:

Temi-ir!..

Coop katarı eç nerse ugulbadı. Al emes özümdün ünümdü özüm uga albadım. Kuyukkan cança emne kılarımdı bilbey, koldorum menen közümdü basıp, tensele tegerenip turdum. Mobu bolubatkan apaatını körböyün dedimbi? Ce oşo körgönümdü köönümdü: cok, bul tüşüp bolso kerek dedimbi? İşengim kelbedibi?

Ilayım tüşüm bolso kana!

Men közümdü kayra açtım.

... Öñüm! Aylana- tegerek abalkısınday emes ele. Askar toom kayda? Acarluu Kölüm, asmandagı Künüm kayda? Ca, ca-a... Calgızım kayda? Ey, şaa kurut şamal! Sen uşunday belen? Baarınan sen küçtüü belen! Men tozokto, ukmuştıuuday çoñ, tuyuk boz kumaranın içinde kalganday sezdim. Köl köl emes ele bir tuylap catkan aleemet bolçu. A, ontogonuçu... Arı cagı körünböyt.

A dagı dumugup, can aylasın taba albay, mobereki “kumaradan” kutulup çıguu üçün, bar küçü menen alpuruşa, anın ıptaa- ceegine uruna- berinip catkan.

Emne bolup baratkanımdı bilbedim. Zamatta ötköndör köz aldıma tartıla tüştü.

Ötköndör... Anan Temir. Temirdin kiçine çağı... Al te nariste kezindegidey cılañayak, cılañbaş tigi örköçtöngön tolkundardın üstü menen meni közdöy delbirey çurkap kelatkansıdı. Cardamga çakırgansıdı:

“Apa-a! Apa-aa?..”

Anın apapak denesin, cüzün, baya tarmaldangan kara çaçtarın keede boz çalıp, keede köbük sermegen çarpındı körgözböy kalat. Oşondo da: “Apa-a! Apa-a?..”

Kayta ele bayagı eles.

Kudayım ay!

Bir maalda tee alıştan bir kara nokot körüngönsüdü...

Ceek. Ceekke cakın köñtörülüp catkan eski kayak.

Ooba, men emne bolup baratkanımdı bilbedim. Kayıktı suuga sala, calgız kalagı menen süzüp cönödüm.

Kayıgıma suu tolol, çapçılal ırgıtam:

“Cok! Men cetişim kerek...”

Kalagım sındı, ırgıtıp iydim:

“Co-ok!..” Kolum menen şilep baram. Tolkun şar etip kelip bir tiyet. Men kayıktın kırına kapşırıla tüşöm. Oşo kayak- mayıgım menen bir paska küm- cam bolup barıp, kayta çıgam. Öcördönöm. Başıman cooluk ketip, tigi kök irim aralaş kökkö serpilgen köbük öñdöngön buurul çaçım caak, mañdayıma çaptalışıp, erinderim dirildeyt. Ansayın alga umsunam. Temirdin elesi ulam alıstap barat. Öçüp barat...

Emi ceek da körünböy kaldı. Bayagı cıñı cok kumara! Köbürgön Köl. Anan seresine cete albay közün artkan, közün artkan men gana!

Temi-ir!..

Bara- bara aldan kettim. Kayıgıp kettim. Közüm bozorup, tolkundun şarına turuştuk bere albay, akırı kayıkta kaptalıman barıp tüştüm. Oñ kolum anın kırına arta salınıp kalgansıdı. İşkemge kelbedi... Emi kıykıra da albadım. Caagım karıştı. İçimde gana karaldımdı cektöp cattım...

Emi anı men çakırıp çattım... Akırın ısımın kaytalap çattım: “Temi-ir, Temirta-ay!.. Apañdı uşinttiñbi?”

Büttü, oşo gana.

Akırı körgönüm kara buloo tartkan keme boldu.

Kimdir biröönün ünü ugulgansıdı. Oyumda: Közümö birdeme körünübatabı? Ce esimen tanıp baratambı? – dedim.

Oşo gana.

A Temir bolso...

Cok, al özü aytsınçı.

... Oşol künü erteñ menen apam meni mañdayıman süygöndö, men oygoo catkam. A colku anın canıma kelişi, koldoruman, mañdayıman öbüşü, “men emi barayın, e” degeni murdagılarının birine da okşobodu. Başkaça sezildi. Aga çeyin bul cön gana könümüş, baykala berbey turgan önököt ele. Anı ançalık dele baykay berçü emesmin.

Tündösü köpkö çeyin uktay albay, öz oyum menen alek bolup cattım. Birotolo apamdı taştap ketüü, men üçün öto oor ele. Birok, tiyaktağı öz apamdı, andağı böböktörümdü oylogondo, emne sebeptendir bul apam çını bötön adamday köründü. Anın on ceti cıldık meeneti tigilerdın bir- eki kündük köñüldörünö teñ kelbedi. “Cok, ketem. Ketem, - dedim içimen. – Emne, öz enemdin meerimine, öz oçoguma ukuksuzmunbu? Ketem!”

Apam canıman tura bergende men baş kötörö, anı kuçaktap kaldım. Kolunan karmagıladım. Çekemdi kökürögünö süyödüm: Koş! Apa... Koş, cakşı adam! Baladık künümdün kıyıspas dosu. Düynögö közümdü açkan, col körsötkön kösömüm. Meni künöölöbö? Tabiyattın mıyzamı uşul eken. Men öz eneme ketkeni atam. Koş bol, apa. Apa-a...

Közüm çaşıldanıp ketkensidi. Denem kaltıradı. Apam bolso es tartkandan beri maga taanış, süyküm közdörü menen meni cıluu karadı da, dağı bir iret mañdayıman öbö:

Uktay goy, carıgım. Çarçadıñ go, men barayın, e? – dep kılçaya çıgıp ketti. Menin öñübaşım, köz karaşım, aga men çaalıkkanday körüngön okşoboybu. Oyumda emne bülük tüşubatkanın kaydan bilsin.

Al keter zamat orduman turup, çala- bula cuuna koydum da, sırttı karay cönödüm. Cok, oşo boydon çıgıp kete albadım. Bosogonu attap- attabay, kayta kayrıldım. Akırın üydü aralay basıp, akırı törkü bölmönün oñ iptasında ilinip turuuçu,

apam eköobüz birge tüşkön çoñ süröttün canına keldim. Köpkö karadım. Anan koluma aldım. Asteydil betinen sıladım. Aynegi muzdak eken, içirkene tüştüm. Ala ketsembi dedim.

Birok...

Men colgo çıgar zamat, öydötön maşına da kelip kaldı. Kol kötördüm...

Beketten öto bergende, Ulan başaldı.

Maşına zorgo cürüp barat. Men bir nokottu tiktegen boydon kelatam. Ulan emes, Tayfun urup ketse da, baykagıday emesmin. Menin içimdegi ulan alardın baarınan öktöm bolçu.

Albette, algaçkı kündörü “buga” ançalık dele maani bergenim çok. Beykapa cürö berdim. Öz üyüm, öz kişilerimdin arası. Maga mından başka emne kerek? Çınında es tartkandan kiyinki kupuya oyum, samaganım uşul ele da?

A dep Frunzege kelgende, izdesembi dep cürgöm. Atı- cönün, a tügül, üy daregin da bilçümün. Birok, çının aytuu kerek, ançalık dele aşıkkan emesmin. Ekzamenderimden ötüp alayınçı. Anankısın dağı körö catarımın degem.

Kündör öttü. Ekzamenderimdi tapşırıp da büttüm. Cakşı tapşırdım. Konkurstuk komissiyanın çeçimip ugup, ötkönümdü biler zamat, borborduk telegraftan apama telefon çaldım. Oy anan apamdın süyüngönü-ü! Ali telefon arkıluu “... mañdayıman süyüp”, aylanıp- tegerenip attı. Cakşı attı. “Kel, sadagam, okuu baştalgança bir kelip ketçi, kubançım. Sagındım, kelesiñbi?” dep eki- üç kur aytıp iydi. “Sözsüz baram, apa! Men da sagındım”, dedim.

Ooba, çını sagıngam. Oşol ele küñü keteyin degem.

Birok...

Arı bastım, beri bastım. Köñülüm eki aç bolup, emne kılarımın aylasın tappay kabatırlandım: Kur degende bir colu colugup koysombu dedim. Kızık... Akırı Bayetov köçösündöğü köönümö batkan belgilüü nomerlüü üygö bardım.

Koş terezesi köçönü karagan, çakan ak tam eken. Eşiginin aldında kançağa turbadım. “Kirsembi? Kirgende emne deym?”

Tigi caktağı emi ele üyrölö calınıp kalgan, carkın apamdı oyloym: O, al meni kütüp, ulam col karap oturgan çıgap da?..

Çaynaldım. Akırı çıdabadım. Kaalganı tıkıldattım.

Kim? – Kız bala sıyaktandı.

Men...

Tigi ekinçi eç nerse degeni cok. Kaalganı açıp, meni tiktep aldı. Çın ele on üç, on törttögü kiçine kız eken.

Kim al? – Apam boluş kerek...

Temir... - men munu kaltaarıy aytım.

Iya?! – Aşkana caktan bolkogoyuraak kelgen, orto caşar ayal çıktı. Anın artınan koluna gazeta karmap köz aynekçen kişi, anan madıra baş bir caş bala meni közdöy basıştı.

Apamdın cüzün birinçi körüşüm ele da.

Emnegedir, al maga uşunçalık cakın, uşunçalık süyküm köründü. İçim elcirep, özüm da tolkundap kettim:

Apa!?. – dedim. Al eç nersege tüşünö berbegendey, kapiletten uykusunan oygongon kişiçe közdörün bir cüyürüp, bir bakırayta kayra ketençiktey tarttı:

A-a...

Berkiler meni tegerektep kalıştı. Apamdın abalın tigi kişi tüşünö koydu okşodu:

Kaliman, ay-y! Kantet, bul Temir, Temir eken da. Çoñoyot degen, izdep kelet degen uşu.

Mına oşondo barıp, apam:

Kulunu-um!.. – dedi kuçagın caya.

Men karındaşım Gülcan, kiçinekey inim Çokon menen da körüşüm. Öz oçogumdu, cakın adamdarımdı taptım.

Anda üç künçö turdum. Murdagı caşoom mına uşu üç kündögümdün bir kündögüsünö tatıbagansıdı. Kanday aytpagan menen, özgö cetpeyt tura dedim özümçö.

Oşo üçünçü künü erteñ menen:

Kölgö barıp apamdı körüp keleyin. Kur degende bir kayrılıp kolboston, basa bergenim bolboyt go, - dedim men.

Apam caktırbadı. Tak sekirip turup aldı. Aytkanı ele: “Ko-oy, koy, aylanayın. Al bir balee. Balasıñ, aldap alıp kalat. Koyçu...”

Atam (“ata” debegende emne demekmin) anı cön körgön cok:

Kaliman, kandaysıñ degi özün?! Bala köñüldönüp ay-tpaybı. Tuura aytat, barıp kelsin. Anın emnesi bar?

Akırı apam makul boldu.

Men Kölgö barıp, kayta ele kiyinki künü kelip kalışma al abdan süyündü!

Atam:

Mamañ kantip kaldı? – dedi.

Apam... -Men muunuga cer karadım.

Apam bolboy atıp meni catakanadan ıgarıp aldı. Okuu başaldı. Men instituttan kaytkança, Gülcan mektebine ketet. Apam menen atam kızmattarınan keç kelişet. Üydö Çokon eköobüz gana kalabız. Oy, emi anın tentegin, çoyokesin aytpa! Tim elebi, suu kuydu. Anı karap, keede men kiçine çağımdı eskere ketem. Men da erke elem. Baykuş apam men için, kaçça azap çekpedi deysiñ! Oşondo da bir colu ay! Dep koygon emes. Dayım menin oyum menen bolçu.

Mında Çokon. Aylasın gana tappayt-ov. Baarı oşonun oyu menen boluşat. Men dagı anı cakşı köröm. Birok, keede uşunçalık cinim kelet deseñ...

Gülcan oo, al cakşı kız. Estüü. Özü da ilberiniki. Kimge bolbosun sılık- sıpaa mamile casayt. Süylögön sözü da ordunça.

Bara- bara men özümdü kandaydır, artıkbaş, ögöy seze başadım. Bul üy maga cön gana ubaktıluu oyun koyup keterlik, cakşı casalgaluu stsena katarı köründü. A, andagılar öz roldorun tabıgısınday atkargan bir top tüzük artistter ele. Meniki casalmaluu bolçu. Degele men için munun baarı casalmaluu bolçu.

Sabakka ketem. Krucokton kaytam – keede erte, keede keç. Maga ançalık köñül burulbayt. Bar bütkönü: “Çoke”, “Gükü”. Oşolor gana... Özümçö “Balkim, meni çoñ katarı sanaşar? Çındığı men emi cigit, studentmin da, - deym. – Birok, tigi apam uşintçi bele? Aga men bayagı ele Temirtay emes belem...

Ariyne, tuulgandan başka bolup, “başkanın” kolunda ösköndüktün, kanday aytpagın, özünün özünçö sebebi, özgöçölügü bar tura! Men anı kiyin- kiyin bilip cürböymbü.

Sentyabrdın ekinçi carımında biz cardamga kettik.

Bara- bara kün salkın tarta başadı. A dep kiyip barganıbiz cuka ele. Baldar bir- eki küngö uruksat alıp, üylörünö barıp kelip catıştı.

Ayerde Bazarbay degen bala eköobüz cakın imalada elek. Üyünö a dagı barıp kelgen. Aytip tügötö albayt. Anın bir gana enesi bar eken. Cıluu kiyinip kelgeni, apasın körüp kaytkanına kubanıp cürdü:

Atam askerden kaytcan cok. Turmuşubuz o bir top ele kataal boldu. Birok, apam men gana dedi. Çoñoyttu. Emi da mintip okup al debatpaybı. Degi ene degen altın go, - dedi al söz arasında. – Kee biröölör enenin emgegin baalaşpayt. Çoñoyup algandan kiyin basıp ketişet. Ayla cok. Anday nemelerdi atıp ele taştasa!

Maga bu ayabay katuu tiydi. Apam esime tüştü. Degi ele al öz apama karaganda oyuma murdaraak kelçü. Kiyinki kündörü tüşümön da ketpey koygon. Keede turup özümdü özüm cekteym, cemeleym...

Bazarbay canakını aytıbatkanda men kızılçanın üymögünö başımdı koyup, çalkaman tüşö asmandı karap catkam. Añgiça karkıralardın kaa- kaa etken ündörü uguldu. Ana özdörü... Bizdin üstübüzdön bir iret kaalgıy aylana berip, anan kırka tartkan boydon saparın uladı. Emne üçündür, alar meni körüp, apamdan dubayı aytıp ötüşkösüdü. “Ooba, apam da bulardı körgöndür? Temirim kayda eken? Özünö etiyet bolgoy ele degendir?” Zeenim keyip ketti. Kömkörömön tüşüp, ıylap iydim...

Köp ötpöy cetekçi agayıbiz maga da uruksat berdi.

Üygö keldim. Bir “atamdan” başkasının baarı bar eken. Beti- başım çambıl ala. Üstümdögü kiyimim da kirdep bütkön.

Bosogodon attarımnenen baarı meni capırt karaştı. Çokon söömöyü menen meni körsötüp:

Apa, Temike keldi, - dedi. – Karasañ. Ha, bokoço, bokoço...

Berkiler külüp iyişti. Albette, biyerde oygo ala turgan dele eç nerse cok bolçu. Men da külgönü baratıp, birok, emnegedir, kayra mostoyo tüştüm: Munun emnesine küleşöt? Al az kelgensip, apam tura kalıp meni uturlay baskandın orduna, demeyde ayıluuçu: “Kıynalğan cokuñbu? Kursagiñ açpay cürdüñbü” degen cıluu sözdün orduna, kabagın çıtıy:

Ay, Temir, kubunup kirseñ bolboybu! – dep aldı. Kozgolgon cok. Gülcan gana menin canıma kelip:

Ke, kepkañdı. Celetkendi çeççi... - dedi.

İçimen tındım. Apamdın sözdörü maga ayabay katuu tiydi.

“Atam” keç kayttı. Alarda otçettuk kayra şayloo çoğuluşu boluptur:

Uulum, keldiñbi? Kanday, kolhozgo başkarma boluuga caray turganıñbı degi? – Al tamaşa çala küldü.

Köñülüm bir az kötörülö tüşkösüdü:

Bilbeym, - dedim men da cılmaya tarta.

Kün da suuktap barat, üşüp cürgön coksıñbu? – Al menden coop kütpöstön apama kayrıldı. – E, apası, bu balaga bir kupayke alıp berbeseñ bolboyt go. Öñünön da aza tüşüptür. Oorup kalbasın?

Apama bu ança caga berbedi okşodu:

Bala emespi, eptep çıdaar. Aga emnenin kaygısı? – dedi al. – Anı alganga da...

Menin apama karata oyum kün sayın özgörülüp barattı. Anın ılım, meeri meni cılıta alğan cok. Deği enelik sezim enenin baarında ele bolo berbese kerek go.

Apakem, menin apatayım, kanday ele!

Al düynögö calañ men üçün caralıp, men üçün çaşaganday emes bele! Anı karagan sayın et- cürögüm elcirep, erkelegim kelçü. Erkeleşümün... Men emne debeyin, al oyum menen bolçu, erkime koyçu.

Anın oozunan adam, adamgerçilik, el, cer, suluuluk tuuraasında ugar elem.

Emiçi?

Men... men munu menen bul apamdı caası katuu, narı taşboor can degim kelbeyt. Köñül kalgıday maga ançalık kapaattık kılğan cok. Üy arasında boluuçu mayda- barat işterge, öydö- tömön sözdörgö öz uçurunda terikkenim menen, aga aşkere maani berip sarkın saktabastan, bara- bara alardı unutkanıp koyup cürdüm. Kanday aytpağın ene... Ooba, kıyalı çukul. Körpay düynö, tıyın- tıprga karoo. Emi tört tarabı töp kelgen kim bar deysiñ. A dele pende da.

Birok, kañçalık öz bolbosun, kañçalık üyrülüp canbasın men aga boor albadım. Aytıbatpaymınbı, aga karaganda Apam – menin carkın apam ar kaçan oyuma birinçi kelip, elesi köz aldıma tartılıp turçu; meer tögüm közdörün menden albay cılmayıp, bir ese muñayıp turçu.

Mayramga karata ötkörölö turgan kontsertibizge kayradan dayardana baştağanbız. Otuzunda akırkı repetitsiyabız bolmok. Anı keçe katarı ötkörölö deşken. Oşo otuzu künü üygö kelip:

Bügün bizde keçe, - dedim.

Sen dağı çıgasıñbı?

İgi.

Bir “atamdan” başkası buga nazar salışpadı. A, apam... Aga baarı bir ele.

... Politehnikalık instituttun cañı imaratu.

Zalga el cık tolgon. Kontsert calpı hor menen başaldı.

Ar kim öz nomerleri menen, birinin artınan biri çıgıp atışat. Men ayak çeninde ırdamakmın. Stsenanın narı cagındağı küñürt burçta calgız olturam. Menin oylogonum bugünkü kün, tañ- tamaşa emes ele. Özüm biyerde bolgonum menen oyum tee alista cürgön. Apam köz aldıman ketpey, meni çakırıp atkan. “Oorup kaldıdı? Sagındıdı? Sagındıdı... Men emi anın sagınıçına arzıymınbı? Arsız canım! Kantıp kana?.. Apakem, abiyirim meni keçirer beken? Mümkün, ali da apamdın maga bolgon süyüüsü cana elektir? Kaytadan kayrılıp baruuga keç emestir? Azır, mına azır ele?..”

Men orduman tura tam booruna süyönö berdim.

Narıdan koldor çabıldı. Güü- gü ündör kötörüldü. Al maga baya künkü Ulandın aybar dooşu katarı ugulup ketti. Alıstap apamdın ünü kelip atkansdı: “Temi-ir! O, calgızım!..” Men közümdü açıp- cuma aldastap arañ turganımda, kontsertti alıp baruuçı arıdan baş baga:

Orozaliyev, bolboysuñbu? Azır sen çıgasıñ, - dedi.

Iya? Menbi? Toktoñuzçu. Men, men...

Emne men?! Kana, batıraak. El kütüp kalbadıdı. Kaysı ır ele?

“Mama...”

Men stsenaga çıkkanda, eldin kobur- soburu toktolup, baarının közdörü maga kadaldı. Cımcırt. Tolkundaganım basılsın dedimbi, aytör, tamagımdı kırımış etip, bir az turdum. Anan barıp pianinodo koştooçu köz aynekçen cigitke baş iykedim.

Algaçkı akkord kayrığı.

Menin azarım ırımdı saal koñururaak abazım alıska- alıska alıp ketip atkansıdı. Özüm da oşo menen koşo kanat kakkansıdım. Zalda emes, Isık- Köldün ceeginde eç cazıksız calgızınan acırıp, calgız kala bergen asıl apamdın karaanın karap turgansıdım.

E, emi anın elesi da körünbödü. Bir gana üzülüñkü ünü:

Temi-ir, Temirta-ay! Temi-i...

Kañırığım tütödü:

“Ma-ma...”

Akırı ünüm buuldu. Közdörüm köölgüp barattı.

Olturgandar uu- duu. Kübür- şıbir. Men eç nerseni körbödüm. Körgönüm, bir gana, tigi kire berişke cakın katardagı calgız atam boldu. Al çekesin eki koldop mıkçıgan boydon olturup kaldı.

Men ogo beter muunum boşop, ererkep iydim. Anı ekinçi karay albadım. Çıgıp kettim.

Karañgı tün ele. Birok al carıgın, cogotkonun izdep çıkkan.

“Koş, - degen içinen. – Koş, ata. Cakşı adam ekersiz. Az da bolso Ata dep kaldım ele. Irakmat, Sizge.

Meni künöölöbögülö? Baarı bir, men çıday albayt körünöm. Kurgan Enemdin meerimine zar kaga, sagınıp bütpödümbü.

Men barayın. Al meni cektöp, Temirim dep çakırıp catpaybı.”

2.2. ANA ŞEFKATİ

Hey, akran! Sana sesleniyorum. Yüz yüze görüşmesek de senin ılık nefesini hissedip gözlerin gözlerime aşınadır. Gönlüm beğeniyor, yakın hissediyorum. İçimdeki her şeyi en küçük ayrıntısına kadar anlatmak istiyorum. Anlayacaksın diye düşünüyorum. Belki küçüksün, belki de büyük.

Ne önemi var ki?

Akranız. Aynı hayatı yaşıyoruz.

Ben öyle maddiyattan, siyasetten bahsetmek niyetinde değilim. Söyleyeceklerim hayat, hayatta olanlar hakkında. Düşüncelerimde neler varsa onların hepsini anlatayım.

Ben anne ve babamdan erken ayrıldım. O zamandan bu yana çok yıllar geçti. Babam ve annemin simaları zaman geçtikçe daha da silikleşiyor. Keşke bir fotoğrafları olsaydı.

Evet, o günden bu güne birçok yıl geçti.

İhtiyar Albert’in teorisini dikkate almazsak zamanın akışı her yerde aynı. Yoksa dünya o günden beri bazen hızlı bazen de yavaş mı dönüyor diyorsunuz? Ne yazık ki günler benim için bazen çok uzun bazen de bir o kadar kısa geçmişti...

Her neyse! Geçen geçti. Bunları aklıma getirip de ne yapayım? Keyfim kaçmasın, moralim bozulmasın. Başkalarını bilmem, ben kendim bunlardan bıktım, usandım...

Anne baba lafı eskimezmiş de. İnanır mısın, ne zaman anne baba kelimeleri kulağıma çalsa, nedendir bilmiyorum, yüreğim ezilir, bir an için kendimi bir çocuk gibi hissederim. İçimden “Baba! Anneciğim!” derim. Keşke birisi “Efendim!” dese...

Daha konuşmanın başında kendinden söz etmeye başladı, bu kendi hayatı hakkında imiş deme. Konuşmamız, kaderi benim kaderime benzemeyen yine de aynı zamanı paylaştığımız bir kişi hakkında olacak.

İkimiz geçenlerde Moskova'da, “Gençlik” misafirhanesinde karşılaştık. Söylediğine göre okumaya gelmişti. Ben, Sovyet bir grup gençle birlikte “Uluslararası Öğrenci Merkezi”ne gidiyordum.

Benim hemşehrim, hem neşeli hem konuşkan bir delikanlıymış. Biz çabucak kaynaştık.

Vedalaşacağımız gün misafirhanenin yan tarafında bulunan açık terasta oturduk, uzun uzadıya sohbet ettik. O belki bana güvendiğinden, belki hemşehrisi olduğundan ya da bir büyüğü olarak beni saydığı için mi bilmem, kısacası bana kendisi hakkında pek çok şey anlattı.

Madencilik, madendeki işler hakkında pek bir şey söylemedi. Neticede kendisi maden uzmanı, o konuları ben söylemesem de bilir, diye düşünse gerek.

Özellikle annesi hakkında konuşurken onu bir görseydiniz!

Anne, anne...

Onun anlattıkları hiçbir zaman aklımdan çıkmıyor. Nasıl çıksın ki?..

Şimdi bile, anlattıkları kendim bizzat görüp yaşamışım gibi gözümün önünde canlanıyor.

Saklayıp ne yapalım, anlatalım. Biz söyleyelim. Hayat şahit! Herkes anlatsın. Anne, çocuk anlatsın!

I

Çilde. Ayrıca o kış o kadar sert, o kadar uzun sürdü ki. O zamanlar şimdiki gibi otobüsler yoktu. İkiisi açık otomobillerle gitmişti.

Keşif partisinin bulunduğu yer biraz kuytuydu. Girişte bir bariyer yerleştirilerek bir geçiş sistemi oluşturulmuştu. Silahlı bekçiler vardı. Satımkul bir anda şaşkına döndü. Bir an için bu manzara, savaş meydanındaki bir görünüme benzedi. Salyasını yuttu, sağ kolu ile tumağını aşağı bastırdı ve kulübeye doğru yöneldi.

Kaliman ise ufak tefek ev araç gereçlerinin sarıldığı paketin yanında kaldı.

Şoför montunun yakasından sarkan atkısını yukarıya doğru çekip düzelterek başını kabinden dışarı çıkardı da:

“Haydisene!” diye arabasını hareket ettirdi. Bu, onun “Tamamdır. Haydi hoşça kalın!” demesiydi.

Araba yola koyuldu, diğer tarafa doğru yöneldi. Elindeki eşyalardan ayrılan bir şey gibi, yol üzerindeki kar makinesinin ardından kıvrıla kıvrıla giderek onun izinden yol aldı. Sonra Kaliman’ın çizmesini, çorabını yalayıp geçerek paltosunun eteğini savurdu da sakinleşti.

Satımkul uzun süre ortadan kayboldu. Bekçiye parti başkanının imzalı mektubunu gösterse de diğeri: “Bu işe yaramaz.” dercesine hiçbir şey söylemeden dudaklarını büzüp başını salladı ve mektubu geri verdi.

Personel bölümünün telefonu kolaylıkla ulaşamıyordu, hep meşguldü. Satımkul’un sabrı taşı.

Sonunda başkan ile görüşerek izin aldı. Kulübeden fırlayarak çıkıp Kaliman’ın yanına geldi. Alelacele:

Haydi, gidiyoruz. Epey üşüdün ya, dedi.

Yaya mı?

Evet.

Ya eşyalar?

Hangi eşyaların vardı ki?

Satımkul, çizgili kırmızı heybeye konulmuş derli topluca sarılan eşyaya eğildi: “Haydi, sırtıma almama yardım et.” dedi. O ipin bağlı olduğu yerden tutarak çömeldi.

Bariyerden bir hayli uzakta bir yermiş. Satımkul, tam yolun ortasında yükünün ağırlığından dolayı arada bir sendeleyerek önde ilerliyordu. Kaliman arkada, elinde bavulu. İçten içe ona acıyordu. Bazen:

Satım, birazcık dinlensen ya, diyordu. Satımkul ses vermiyordu. Ağzından çıkan buharlar sağ omzundan arkaya doğru salınarak kayboluyordu. Tumağının sağ kulak ucu, palto yakası beyaz kırağıya bürünmüştü.

Akşam ancak ulaşmışlardı. Partinin bürosu tek katlı, yüksek bir binadaymış. Bölüm başkanı, kapı önünden karşıladı. Elini uzatarak:

A, Orozaliyev, siz misiniz? Merhaba. Haydi, tanışalım, ben Tarasov.

Merhaba. Evet, Orozaliyev'im.

Peki. Bu sizin eşiniz galiba? O, Kaliman'a da elini uzattı:

Merhaba. Epey yorulmuşsunuz. Haydi, buyurun içeriye.

Oda oldukça küçüktü. Masa, beride iki üç tane sandalye yerleştirilmişti. Işığı yaktı:

İşte, bizim ahvalimiz. Yaşıyoruz.

Diğer ikisi etrafa bakınıyordu: Hımm, hım, ya!

Geçenlerde mektubunuzu aldık, her ne ise de çağırmanız gerek, dedik. Yanılmıyorsam, "Askere, Dağ Madenleri Teknik Okulunda okurken gittim." diye belirtmişsiniz, değil mi?

Evet.

Kaçıncı sınıfta?

İkinci.

Peki, askeri unvanınız?

Teğmen.

Güzel. Hangi maden konusunda araştırma yaptığımızı bilerseniz gerek, dedi bir anda somurtarak.

Elbette.

Birbirlerini bir anda sınavarak bakıştılar, daha sonra gülümseyiverdiler.

Yoldaş Orozaliyev, affedersiniz. Bana göre, maden ocaklarında, dehlizlerde sizin için çalışmak zor, diyerek biraz çekimser kaldı.

Söylediklerinizde haklısınız, dedi Satımkul onun düşüncelerine katılmış gibi. Seyrek kara kaşlarını kaldırıp masanın üstündeki parmakları yumuk sol eline bir müddet somurtarak baktıktan sonra, onu sezdirmeden kendine çekti.

Yoldaş Orozaliyev, şimdilik işçi olarak çalışın. Önce bir çalışın, daha sonra size uygun bir iş bakarız. Ne dersiniz?

Ne söyleyebilirdi ki? Satımkul kabul etti.

Diğeri yedinci bölgenin görevlisine verilmek üzere bir kâğıt uzattı:

Yarın ben de telefonla görüşürüm. Şimdi kalacak yer meselesi. Bizde yer var. Fakat biraz uygun değil. O gülümsedi. Sizin için fark etmese de... Sadece eşinize uygun mu ki? Neyse, haydi gidelim.

Beş altı tane kerpiç ev vardı. Onları geçtikten sonra biraz ilerleyince sıra sıra dikilmiş çadırlar görüldü. Dört köşeli küçük pencerelerinde parıldayarak ışık saçıyordu. Takır tukur sesler.

İşte geldik, dedi Tarasov. Bizim “Zafer Sokağı” diye adlandırdığımız sokak bu.

Tarasov ortaldaki bir çadırın kapısını açarak:

- Ahvaliniz nasıl? Size yeni komşu geldi, karşılamayacak mısınız, dedi şakayla. İçeriden:

Öyle mi?

Hani, nerede?

“O kim ki?” diye sesler geldi. Aynı anda iki üç kişi eşikte belirdi. Yüzleri ayırt edilmiyor. Aralarında bir kadın vardı.

Hımm, niye bekliyoruz? Haydi, eve girelim, dedi onlardan biri.

Sağ olun, teşekkür ederim, şimdi...

Tarasov Satımkul’un elinden tuttu:

Yoldaşlar, komşunuz ilk önce odalarını bir görsün hele.

Ev nereye kaçacak? Büyük ihtimalle beş numaralı çadırır.

Yaa, karanlık da şimdi. İra, bizim diğer kandili getirsene. Gazı var mıydı ki, dedi sesi kalın birisi.

Hepsi birden söylene söylene beşinci çadıra girdiler. Lambanın ışığı zayıftı. Üstelik çadırın içini de, nasıl desem, eski samanın kokusuna benzer bir rutubet kokusu sarmıştı. İki tarafta iki tahta. Girişte küskü duruyor. Söyledikleri gibi bomboş, yaşanılacak yer değil. Soğuğun dışarıdakinden farkı yok gibi. İra, yeni ev sahiplerine baktı. İkisinin de rengi atmış, yüzleri asık suspus duruyordu. Bu da yetmezmiş gibi yas tutarcasına hepsi birden yere bakıyordu. İra, çevreye şöyle bir baktıktan sonra:

İı, nasılmış, dedi. Satımkul başını ona çevirip yavaşça gülümsedi.

Haydi, öyleyse gidelim mi, dedi İra neşeyle.

Satımkul ile Kaliman uzun süre öylesine oturdu. Diğerleri Satımkul’un çalışacağı yerde çalışıyorlarmış. Satımkul’un endişesi azalmış, rahatlamıştı: Bunlar da çalışıyormuş. Şartlar o kadar da kötü değil galiba. Ne yapalım, savaştan kötü değildir ya.

Bir buçuk iki saat kadar oturmuşlar. Satımkullar yemeklerini yedikten sonra, şimdi gidelim, dediler. Ayrıca yolda yorulmamışlar mıydı? Kaliman, çadırı düşününce yüreğine korku düştü. Burayı beğenmemişti: Aptalım, neden razı oldum ki?

Onları çadıra İra getirdi.

Ne kadar ilginç! Satımkul ile Kaliman, değişik bir film izliyor gibiler. Çadırın içi süpürülmüş. Tertemiz. Eşyaları açılmış, tahtanın üzerine yerleştirilmiş. Sobada gürül gürül odun yanıyor.

“Yoldaşlığın gücü sadece savaş meydanında değil; barışta, huzurlu günlerde de böyleymiş demek!”. Satımkul canı gönülden razıydı. O, İra'nın elini tutarak:

Sizlere çok teşekkür ederim...

Kaliman da İra'ya gülümseyerek baktı.

Bir şey değil, dedi İra çıkarken. Rahatça uyuyun, hoşça kalın. Sobada odun biterse, kömür diğer tarafta, diyerek kulübenin nerede olduğunu söyleyip gitti.

Satımkul zayıflayıp rengi solduğundan mı ya da çöpurlarından dolayı mı, her neyse, yanakları çökmüş, gün geçtikçe daha da kötü görünüyordu.

Üç ay kulede çalıştı. Kış günü... Bir süre zorlandı. Ayrıca yoksulluk. Eğer sol kolu sağlam olsaydı, diğer madencilerle güle oynaya çalışırdı.

Bazen cayar...

O baştan nazik, merhametliydi. Halk için canını bile verirdi. Kalabalıkla birlikte olmayı severdi. Özetle, insanoğlunun karakteri ilginç bir mayadan oluşmuştur.

Bundan on gün kadar o, 17 numaralı maden ocağına makinist olarak atanmıştı. İlk günden beri “Maaşını komşularınki gibi alamazsın.” demişti Kaliman, şimdi daha çok kızar oldu.

Dün Satımkul işten döndüğünde, Kaliman eskiden olduğu gibi temiz kıyafetlerini alıp:

Yıkanın, diyerek suyu ısıtmadı. Morali yoktu. Satımkul içeri girdiğinde gözünü devirerek şöyle bir bakmış, ön taraftaki peykenin oturduğu gibi yerinden kıpırdamamıştı. Yastıkların yüzünü geçiriyordu. Geldin mi, gittin mi ile işi yok, oralı bile olmadı.

Satımkul:

Sana ne olmuş?, dedi.

Cevap vermedi Kaliman.

Bırak yapma Kaliman. Son günlerde çok tuhaflaştin, dedi Satımkul ve eşige doğru yöneldi: Haydi, su var mıydı?

Kaliman yalın ayak geldi ve çömçe ile ona su dökmeye başladı. Hala ses çıkartmıyor. Satımkul yıkanırken arada bir ona bakıyordu. Kaliman'ın bakışları, suyu bazen ölçmeden azar azar bazen de çokça döküşü, pek çok şeyi anlatıyordu.

Satımkul hiçbir şey anlamıyordu. Ne oldu ki, birinden kötü bir söz mü işitti? Kötü Söz? Kötü iş yapmazsa kötü sözler nereden çıksın ki? O sağ eliyle sulu yüzünü okşayarak oturduğu halde yere baktı. Kaliman'ın gidiş ayak seslerini duymadı.

Vakit yavaş yavaş ilerliyor, akşam oluyordu.

O, havluyu ilerideki yastıkların üzerine fırlatarak Kaliman'ın yanına gelip oturdu:

Kaliman, ben her şeyi anlıyorum. Fakat sadece anlamakla senin istediklerini gerçekleştiremiyorum. Şimdi genciz. Biz de giderek diğerleri gibi oluruz. İşte bu şekilde oturup birlikte yaşamamız her şeye bedel! İşler fena değil. Yakında maden ocağı da açılacak diyorlar. Hayatımıza şükretmemiz gerekir.

Kaliman konuşmaya başladı:

İş... Birlikte yaşamak da bir marifet mi? Elinde beş kuruşu olmayanın yapacağı ne?

Bıraksana, Kaliman az çok eşyamız var. Birinin eline muhtaç değiliz. Boş konuşmanın ne gereği var? Ayrıca hep başkalarından bahsediyorsun. Onların her yeri sağlam.

Aa, sen akıllısın! Savaş malulüsün. Kendi pısrıklığından bu şekilde geziyorsun. "Ben eğitilimiyim. Ağır işlere yaramam.", diyemiyor musun?

Ne yani, sadece ben tek değilim. Bendeki akıl herkeste var. Hem eğitilmiş olanlarda hem tecrübeli olanlarda... Onlar da burada çalışıyorlar.

Çalışırsa çalışsın. Birinin diğeriyle işi yok. Sen savaşta bulundun, onlar için, onlar için canını vermekten çekinmedin!

Satımkul dayanamadı:

Hala bitmedi mi Kaliman? Biz sizin için, hepiniz için, halk için, namus için savaştık. Benim gibi milyonlar var. Onların her biri senin dediğin gibi yaparsa ortalık ne

olacak? Ya öbürlerine Allah'tan reva mıdır? Savaş zamanında kimler zorluk çekmedi ki?! Bencilliği bırak artık!

Bencillik değil bu, hayattan bahsediyorum.

Hayattan mı? Bununla ne demek istiyorsun?

İşte.

Açıkça konuş.

Hayattan diyorum ya. Bayağıdır Satımkul'a sırtı dönük oturan Kaliman dönerek dik dik baktı. Hayattan. Bu da yaşamak mıymış?

Yavaş ol artık.

Olamam. Komşulardan mı sakınıyorsun? Duyacaklar mı ki? Duyarsa duysunlar. Çekinecek halim yok. Madem utanıyorsun, doğru dürüst geçim sağla. Sabahın köründe gidiyorsun, çamura beleniyorsun, kazandığın boğazımızdan artmıyor. “Yavaş olsana” diyor bir de. Haydi, söyle kaç aydan beri dışarıdasın? Seni feraha kavuşturacak ne iş yaptın? Kış boyu bu şekilde çadırda yaşadık. Üzerimize giyecek bir şey alabildik mi? Ne zamana kadar dayanılabilir? Söylesene. Ben sen olmadan da tek başıma iken bundan güzel yaşıyordum. Evim sıcak, kıyafetim bütündü. Sadece senin için gelmişim. Kaliman ağlayıverdi.

Satımkul ne yapacağını şaşırıldı. Kaliman'ın “Senin için diye...” dediğini nedense doğru buldu. Demek ki kaç yıldır umudunu yitirmeden, beni bekleyen Kalimanımın gönlünü mü aldım? Kış, tarla, çadır... Bu çadırın hendekten ne farkı var? Lanet olsun! Bunun sonu ne zaman gelecek?

Tamam, Kaliman, ağlama lütfen.

Ben üzüntümden söylüyorum. Seni diğerlerinin arasında durduğunu görünce üzülüyorum, dedi Kaliman aniden değişerek. Askerden kalma kıyafetlerin de eskidi bitti. Ben kendimden bahsetmeyeyim bile. Tarasov iyi bir insana benziyor, konuşup beni de işe girdir. Hem evde otura otura sıkıldım. İra kadar olamam mı? Ben de çalışayım.

Bunu ağzı söylüyordu fakat aklı, “Erkekmiş, çalışıp kendim çabalamasam bu beni rahat ettirmez.” diyordu.

Çok geçmeden Kaliman da işe girdi. İş yeri eve çok uzak değildi. İra da orada “dizelci” olarak çalışıyordu. Bir gün öğle yemeğinde o, Kaliman'ı çağırdı. Kaliman kulenin olduğu tepeden aşağı inip su kenarında olan araç salonuna gelinceye kadar o,

suyun kenarındaki otun üstüne ekmeğini yiyeceğini çıkarmıştı. Giydiği siyah tulumunun sırtı, yanları yağdan parlıyordu. Kokusuna ne demeli? Kaliman, bu kokunun mazot mu ya da gres yağı kokusu mu olduğunu ayırt edemedi. Ama bu kokular birbirine çok benziyordu. İra, jeneratörün altında duran kovayı çekip çıkardı, ellerini yıkadı ve Kaliman'ın yanına geldi:

Nasılsın komşum? Alıştın mı, burada da komşu olacağız herhalde. Bu çok iyi oldu. Erkeklerin arasında ne olursa olsun, kadın çok rahat edemiyor. Haydi, o zaman yemeğimizi yiyelim.

Ondan sonra onlar iyi anlaşmaya başlamıştı. Kaliman ilk görüşte, onu bayağı kaba bulmuştu. Nedeni ise o içindeki her şeyi olduğu gibi söylerdi. Konuşmaları, hareketlerinin erkeksi olması, bir de biraz kabaydı. Belki her zaman erkeklerle çalıştığından mıydı? Onlarla çok kolay anlaşırđı. Oradakilerin hepsi onun karakterini bilirdi. Genelde “Ha, İra mı?” diye, sadece bıyık altından gülümserlerdi. Bunu Kaliman sonradan öğrendi.

Yakınlarda... İşçiler demir çubukları birleştirip daha yeni tekrar kuyuya indirmeye başlamışlardı. O anda nedendir burgu makinesi, gürültülü bir sestten sonra birden durdu. Elektrik kesildi. Aşağıda dizel takır tukur çalışıyordu. Yeni vardiya amiri söylenmeye başladı:

Bu da ne şimdi?

Herkes birden toplandı. Ötede burgu karışımı hazırlamakta olan Kaliman da koşup geldi. Homurdanmalar... Amir tepeye çıkıp İra'ya bağırdı:

Alo-o, siz ne yapıyorsunuz orada? Dememiş miydik enerjiyi kesme diye? Haydi, hemen bağlayın hemen!

İra, kollarını sallayarak bir şeyler söylüyordu. Amir ise ellerini ovuşturarak sabırsızca biraz durdu, sonunda sabrı taşı herhalde:

Kadının işi ka-dın, diye ona doğru yöneldi. Elektrik ustasının dışında herkes onun peşinden gitti. Kaliman da. Varır varmaz amir kızmaya başladı. İra, onu ciddiye almadı. Hareket ettiriciyi kapatıp demir çekmecedeki vidaların anahtarlarını karıştırdı. Öbürü ne yapacağını bilemiyordu. Sabrı taşmış öfkesi çoğalıyordu. Sonunda:

Ey, siz şu an ne yaptığınızı biliyor musunuz? Kuyuda kaza yaşansa ne yapacaksınız? Bir şeyi anlıyor musunuz, diyerek onun karşısına dikildi. Sinirden titriyordu. İra, iki kolunu beline koydu:

Siz kendiniz anlıyor musunuz, diye bağırdı. Kuyuda kaza olur ama jeneratörde olmaz öyle mi? Bak sen! Eğer ben kaza yaparsam kuyu yarım saat değil yarım aya durur, bunu anlıyor musunuz, ha? İra'nın gözleri doldu, gözbebeği dışarı fırlayacak kadar oldu. Eli yüzü kir içinde. Kaliman ağzı açık bakakaldı. Kalbi güm güm atıyordu. Burada çalışmak zormuş. Maaş almaya gelince, boşuna buna inatlaşmışım. Kaza olacağını bildiğine bak, dedi kendi kendince. Önceden, “Kompresörü çalıştırıp yan gelip yatmanın neyi var? Bunu kim yapamaz ki? Benim gibi karışım hazırlasınlar bakalım.” diye düşünüyordu.

Amir hala diretiyordu. Yanında gelenlerden, “İra işini biliyor. Beklesek mi?” demesine kulak asmadı. Bir anda İra'nın canına tak etti herhalde, büyük anahtarı eline alarak:

Hey, civciv sen beni rahat bırakacak mısın? Yoksa... Haydi, gürültü yapma, çek git, diye bağırdı. Amir şaşırıp durdu. Kadınla dövüşecek değildi. O da karşılık vermek için geliyordu ki, İra karşısına dikilerek:

Ee, yeter ama artık! Güzellikle çek git buradan. Yoksa o incecik boynunu koluma dolarım. Ha-di, dedi.

Amir gözlerini kamaştırıp, geriye çekildi.

“Bu kadın deli mi?” dedi herhalde. Yanındakiler gülmekten zor tuttular kendilerini. “Yeni biri hem de genç. Nefsi kırılmasın.” dediler.

Diğerleri sigarasını içene kadar İra, makineyi tamir etmişti bile. Yağlı ellerini beze sildi. Şasiye çıktı ve marş anahtarını döndürdü. Dizelin yanına biriken mavi duman İra'nın gövdesini bir müddet çevreledi, sonra yukarı doğru yükseldi.

O an, o andaki İra hala Kaliman'ın gözünün önünde. İra, hiçbir şey olmamış gibi yine gülümseyerek yeni amire baktı. Onun bu bakışında, “Genç delikanlı, çok göğsünü kabartma; kuru inatlaşma yapma. Çünkü kuru inatçılık, her yerde lazım olmaz. Zamanını, vaktini bilmezsen bazen ona ar namusunu çizdirirsin.” der gibi alay vardı.

O, tekrar yere atladı. Dizelin takır takır sesi karışık:

Kızgınlığınız geçti mi? Haydi, şimdi ne bakıyorsunuz? Amir çocuk, bana küsme oldu mu, diye samimi bir şekilde çoktandır onu tanıyormuş gibi onun sırtına vurdu.

Affedersiniz, diyerek öbürü de gülümsedi.

Satımkul, aklındakileri gerçekleştirmek için canını dişine takarak çalışsa da gücünün yetmediğini çoktandır biliyordu. Şimdiki işi, gerçekçi olmak gerekirse, çocuk işiydi. Düğmeye bas, tekrar onu çek. Bunu kim yapamasın? Yapacak bir şey yok. Hesap yapmak, teknik sorunları çözmek için yeterince eğitimi yoktu. Okumak istiyor ama şartlar nerede? Tarasov, o gün güzel söyledi: Haydi Satımkul, okulunu bitirmeyi az kalmış, gönderelim seni, sınavsız kendi kursuna kabul ederler. Teknik Meslek Okulunu bitir. Dağ Madeni'nde şimdilik milli kadro yetişmiyor. Gitmelisin. Sonra buraya geri dönersin. Tekrar söylüyorum, gitmelisin, dedi.

Satımkul, bir hafta boyunca Kaliman'ın karşı çıkmasına rağmen, gideyim diye yeltendi. Mutluydu.

Evet, o kendi de okuma taraftarıydı ama Kaliman inatlaştı, hiç onaylamadı. Onun bulduğu tek bahane, "Geçim ne olacak? Yalnız sıkılacağım." idi. Kısacası, bahane çoktu. Daha genç yaşından geçim sıkıntısını bu kadar ciddiye alan kimi gördünüz? Satım, buna çok takılmazdı. Onun kafasına takılan Kaliman'ın yalnızlığıydı. Önceki gibi olsa, gözü kapalı giderdi. Şimdi gebe durumundaydı. Nasıl bırakırdı?

Satımkul'un şimdiki düşüncesi, elinden gelse, masa başı işte çalışmaktı. Gün geçtikçe bu konu onu rahatsız ediyordu. Ama kimseye, hatta Kaliman'a bile söyleyemiyordu. Sadece kendince hayal ediyordu. Onun sebebi... korkuyordu. Aklınla iş yapmak, eğitimin yetersiz ise zordu. Duyduklarına göre ofiste ekonomist için boş bir pozisyon vardı. Onunla ilgili Tarasov ile üstünkörü konuşmuşlardı.

Kaliman yine aynı kulesinde. Bir de o artık Satımkul'u iyice yönetiyordu. Arkadaşları şakayla karışık Satımkul'a, "Sen bize katılmıyorsun, iyice yalnız takılıyorsun. Kulübe de gelmiyorsun, yoksa yengeden mi korkun var?" dediğinde Satımkul, "Yapmayın arkadaşlar." diye zorla gülümseyerek oradan uzaklaşmıştı. Ne kadar şaka olsa da, düşünülmeden söylenen bir şey ise de onun zoruna gidiyordu. Çünkü onun ruhunda çocuk kadar saf, çocuk gibi temiz gerçek vardı...

Hangi erkek olursa olsun, kadının kaprislerine dayansa da "Ben bilirim." edalarına boyun eğmez.

"Ben bilirim." demek ailede sorun mu? Kim ne kadar saygılı olmayı bilirse, o bilir. Burada kadın ve erkeğin farkı yok.

Sonunda Satımkul Tarasov'a da geldi. Tek oturuyordu:

Satımkul gel, gel. Otur, deyip öne eğilerek elini uzattı.

Satımkul, huzursuzca şapkasını kurcaladı:

Ben sizinle bir danışayım, dedim...

Buyur.

Satımkul kafasını yere eğerek:

Ben... Vladimir Nikolayeviç, bu sene okula gidemiyorum.

Neden? O, kaşlarını çattı. O gün konuşmuştuk seninle. Bu nasıl olur?

Evet. Ama...

Ben seni anlayamıyorum, Satımkul. Parti başkanıyla da konuşmuştum, diye başını salladı. Üzücü, üzücü.

Vladimir Nikolayeviç, beni affedin. Şartlar böyle. Başarının geçi olmaz derler, sağlık olsun önümüzdeki seneler de bakarız. Ama ben size bu iş için gelmişim, diyerek Satımkul yüzüne baktı.

Ee?..

Ofiste yer varmış, doğru mu?

Evet, orada bir ekonomist eksik. Eko-no-mist özellikle bastırarak söyledi. Onunla, sen bu işe yaramazsın, bu iş için özel diploma lazım, demek istiyordu. Satımkul bunu anlamışsa da, anlamıyormuş gibi:

Eğer öyleyse neden birini almadınız oraya? Yanlış bilmiyorsam pozisyon çoktandır boş, öyle değil mi?

Evet, dedi Tarasov. Başka bir şey söylemedi. İkisi de bir müddet sessiz kaldı. Her ikisi de birbirinin aklından geçenleri açıkça görüyordu. Bunu öyle bırakmanın faydası var mıydı?

Vladimir Nikolayeviç, dedi Satımkul. Ben de anlıyorum. Anlayışımın dolayısı, bugüne kadar seslenmedim. İnanır mısınız şimdi de bu niyetimi başkası burada kalsın, eşime bile söylemeden geldim... Siz bilirsiniz.

Kendim biliyorum da, Satımkul, çok lafa gerek yok. Sen darılma bana. İnsanın şevkini kırmak kötü bir şey derler. Fakat bu konuda sana yardım edemem. Beni yanlış anlama, dedi ve yerinden kalktı.

Ben yardım istemedim. Düşüncelerimi söyledim, az veya çok talepte bulunuyorum, Vladimir Nikolayeviç. Siz de savaş malulüsünüz, ben de. Söyler misiniz ilk başladığımızda kimimiz mükemmel iş yapıyoruz? Mesela, eğitim, hazırlık hakkında bize kimse sormuş muydu? Hayır. Biz zamanında öğrendik her şeyi. İlerledik.

Ona “savaş” denir.

Satımkul inatlaştı:

Savaş. Tabi savaş bu zaman gibi miydi? İşte savaş, deyip sol kolunu masaya koydu. Sonra sağ elini kaldırıp sözüne devam etti: Şimdiki gün... İşte bu kafa varken, nasıl bir insan gibi olmayayım? O zamanki güven neden şimdi yok?

Tarasov başını eğmiş, dinlemeye devam ediyordu. Onun düşüncesine göre de söylenenler doğrudu ama gerekçelerini ne yapacaktı? Zaten belli eğitimin olsa bile, birini bu veya öbür işe girdirmek zordu. En azından az çok tecrübesi olsa neyse.

Hayır, dedi Tarasov. Satımkul beni zorlama. Şimdiki işin de kötü değil. Sonrasında bakarız.

... Bunları ilk geldiğimde de duymuştum.

Evet, evet. Şimdi şöyle... Çocuk değiliz, her şeye ciddiyetle bakmalıyız. Doğruyu söylemek gerekirse, Satımkul ben seni çok tanımıyorum. Eğer Sonradan öyle böyle şeyler olursa ben de sıkıntılı duruma düşmeyeyim. Onun dışında birisine söz vermiştik, bugün yarın o da gelmiş olması lazım. Daha da söyleyeceğim, şimdilik çalışadır.

Hepsi bu mu? Diğeri kaşlarını çatıp omuzlarını oynattı ve gözlerini kaçırdı. Başka ne söyleyecekti. Satımkul sersemledi, yerinden zorla kalktı, düşünceli bir şekilde biraz durdu ve aniden çıkıp gitti. Onun dışında... Onun dışında... Onun dışında...

Akşam üzereydi. Güneşin sıcağı hafiflemiş, göl tarafından serin hava esiyordu.

Satımkul oraya yürüdü. Ana bariyer. Çizgili boyunlu zürafaya benzeyen bariyer... Onların buraya koyduğu düzeninde “ilk adım” idi. O geçmişe, Tarasov’a; hayır, hayır hiç kimseye gönül koymadı. Her şey kendi düzeninde gidiyor, kendi halinde çözülyordu. O ilk kez kendini başkalarından eksik hissetti, öfkeleni. Keşke gitmeseydin. Keşke baştaki gibi kendi içinde sadece düşüncesini yaşatıverse, o düşünceleri ile içini ferahlatıp devam etseydi.

O öbür çamlıklı dağları, güzel gölü görmedi. Ta uzaklardaki Orta Alkak Dağı’na dayanmış olan güneşi seyrediyordu. Onun insanlık ar namusuna sinsilik yapıp sağlığını alıp götüren, işte o güneşin battığı taraf değil miydi? Hatıraları canlandı, göz kenarları o güneşin ışınlarıyla parladi.

Satımkul baştaki gibi değildi, içine kapanmıştı. İşine gidiyor, sonra ev işlerinde ufak tefek işi... Kaliman da eskisi gibi ters konuşmuyor. Söylediklerinin hepsini kabul edip uyum sağlamakta ne var? Ne yaparsa da eşinin hal hatırını sorsa, gönlünü alsaydı olurdu. Ama o öyle yapmadı. En son “Ben bilirim.” diyordu.

Geldiklerine işte bir yıl olacaktı. Yaşamları kötü değildi. Fakat Satımkul, bugüne kadar üzerine yeni bir şey alamamıştı. Hala askerlikten kalma kıyafetleri. O, ondan şikâyetçi değil. Sanki eşi mi giyiniyordu? O da her şeye gözünü kapatıp diğerleri gibi olsak diye çabalıyor, ev geçimine bakmıyor mu? Bir yandan o da haklı. Giyecek nereye kaçıyor? Burası şehir mi? Satımkul’un tek endişe ettiği konu, Kaliman’ın anne baba konusuydu. Kaç defa Kaliman, “Anne baban yaşlandılar artık, uzak yerdeler; kendileri de gelemiyor, para gönderelim onlara.” dedi. Ama bir türlü bu soruya cevap alamadı. Bu neydi, taş kalplilik mi? Kendi evlatları böyle yaparsa buna ne? Sonradan onları konuşmayı bırakmıştı. Çok geçmeden Kaliman, doğum iznine ayrılmıştı. Şimdi hem dışarıyı hem evi Satımkul yönetiyordu. Bazen şimdiki komşusu Begimalı’nın karısı gelip ufak tefek yardım ediyordu. Kısacası onlar, iyi insanlardı. Bir yemek hazırlasa veya bir misafir gelseydi, “Haydi, buyurun gelin.” diye hep onlara çağırırlardı. İtiraz da istemezlerdi. Satımkul bazen utanırdı. Neden bizim evde böyle şen şakrak olmuyor? Neden bize kimse gelmiyor? Birimiz değil, ikimiz de çalışıyoruz. Begimalı tek çalışmasına rağmen geleni gideni eksik olmuyor. Sonra Kaliman’ın dedikleriyle kendi kendini sakinleştiriyor. Tek çalışıyor, ama üç kişinin kazandığını kazanıyor. Bu kadar olmasınlar da ne yapsınlar?

Evet, o güzel kazanıyordu ama gelenin gideninin olması ondan değildi. Bir bardak kuru çay güler yüz ile verilse, gelenlerle bir çift hoş sohbet edilse, gönüllerini alsaydı, kim gelmez ki? Kim onu beğenmesin?

Birileri gelirse Satımkul, Kaliman’a bakar. Kaliman, kaşlarını çatır; ondan bundan şikâyet eder. Her zaman böyledir.

İşte bugün İra, Kaliman’ın halini hatırını sormaya gelmiş. Onu gören komşu Kaliyka da geldi. Satımkul öbür odada kitap okuyordu. Yine ekonomi, yine finans... “Belki bir gün yine de bu işte çalışırım.” diye umut ediyordu. İra, her zamanki gibi konuşkan:

Kaliman, sen az değilmişsin ha. Hiç çaktırmadan bu kadar ay geçmiş, hala karnının durumu bu. Bence sen kız doğuracaksın. Ne dersin?

Bilmiyorum.

Kız olur, erkek olur, sağ salim doğsun da çocuk. Kahretsin zor. Ayrıca ilk doğum...

Satımkul odaya girdi:

Oo, İra, nasılsın? İyi misin? Gelin, gelin Kaliyka yenge, böyle geçin.

Kaliman çay koy!

Tamam, dur biraz, onu sensiz de biliyorum. Ha bir de hazır odunumuz da yok.

Hemen, hemen...

Satımkul, üzerine bir şeyler al. Bugün hava çok soğuk, dedi Kaliyka yenge onun peşine.

Girişte montu var. Can gerekirse giyer, diyerek gülümsedi sakince Kaliman.

Yapma, yapma lütfen, ilginçsin. Bunların gölgesi yeter, dedi İra.

Gölgesi yeter mi? Kocanın da kocası var. El âlemin kocası nasıl? Kimseye eyvallahı yok.

Yapma böyle, elinden geldiği kadar o da uğraşıyor, çabalıyor. Bunların hepsi nereden geldi? Kendi kendine mi geldi, diye İra her tarafa göz attı.

Hangisini söyleyeyim, onlar hep benim derleyip topladığımdan. Boşuna dağıtmaya ne gerek var. Eğer her şeyi ben boş verseydim Satımkul sokaklarda kalırdı. Burada saklanacak bir şey yok. Hep ben olduğum için yürüyor, onun kazandığı inan boğazdan artmıyor. “Bunların hepsi” diyorsun, bunların hepsi kendi alın terim. Diyorum ya, kimseye eyvallahım yok. Sonra bu parayı Frunze’de de kazanırım. Gittiğim yer, çalıştığım yer temiz. Ne zamana kadar böyle gidecek? Sonra... Bu da hayat mı?

Kaliyka, ağzını başörtüsünün ucuyla kapatıp söylenenlere şaşırıp oturuyordu. Önce Kaliman’ı hiç böyle düşünmemişti. Sesini düzelterek:

Yapma kurban olduğum, öyle olmaz. Üstelik doğumun yaklaşıyor, hakkı sevabı da düşünmek gerek, dedi. Kaliman, aldırış etmeden:

Hakkı, sevabı buna mı bağlamışlar? Çocuk erkek olur, kız olur. Büyüyünce kendileri annelerini buluyor, görüyoruz. Ona ne gerek var üzölmeye? Sağ salim büyüse yeter.

Bayağıdır Kaliman’dan gözünü ayırmadan dinlemekte olan İra ürperdi. Onu ilk defa görüyormuş gibi, “Sen böyle miydin?” der gibi. Nedense Satımkul’a acıdı. Kısacası, şimdi o, Kaliman’dan üstün göründü. Şimdi Kaliyka ile ikisi, “Bu nasıl olur,

sen bir şey anladın mı?” der gibi birbirine baktılar. Kaliman, hiçbir şeyden habersiz, yayıla yayıla yerinden kalktı ve mutfağa doğru yürüdü. Diğer ikisi sessizce onu izledi. Hayır, bu insanlık değil. Kocasını çabalıyor, sadece onun için, sakat olsa da öyle uğraşiyor. Üzerinde doğru dürüst giyeceği bile yok. Eğer öyleyse bu kumaş bezi ne yapayım, onu alacağına vücudunu örtecek bir şeyler alsın. Söylediği sözü, düşüncesi buydu. Kaliman, dıştan güler yüzlü, sevimli görünüyor ama içinde sinsi insanmış. Daha anne olacak, çocuk hakkındaki düşüncesine bak, daha çocuk doğmadan. Çocuk... İşte en son çocuk denilince, İra'nın içi sızladı. “Duyduklarım doğru mu yanlış mı?”, kendi kendine inanmıyordu. Nice insanlar ona sahip olamıyor, üzülmüyordu. Ah hayat, çok zorsun. Birine verirsin, diğerine yolunu gözetirsin. İra'nın içi sızladı. Bu evde daha da oturamazdı. Ona çok zor geliyordu. O, yerinden kalkınca Kaliman mutfaktan çıktı. Yüzünü çiller basmış, zayıflamış olduğunu yeni fark etti İra.

İra, nereye gidiyorsun, dedi Kaliman. Mutfaktan odaya doğru yöneldi ve durdu.

Eve, Stepan vardiyadan gelmiştir.

Otur biraz, çay iç, öyle git.

Teşekkür ederim, dedi. O, vedalaşmadan çıkıp gitti. Onun arkasından Kaliyka çıktı.

Kaliman bu durumu anladı mı, anlamadı mı belirsiz. Hiçbir şey yokmuş gibi, tekrar yerine gelip oturdu. Dışarıdan Satımkul'un sesi geliyordu. Birazdan o kapıyı sert itirdi, kucağındaki odunları sobanın yanına birden bıraktı, sonra durduğu eşik ağzından, “Bu huyunu artık bırakacak mısınız?” der gibi Kaliman'a sinirli baktı. Kaliman için ise fark etmezdi. Kaliyka ile İra ne biliyordu ki? Onun kurnaz sırrını, düşüncesini kocası da bilmiyordu. Aklına bile getirmezdi. Sahi, koca deyince, doğrusunu söylemek gerekirse, onlar karı koca gibi birlikte yaşamaya başlayalı çok olmamıştı. Daha evliliklerinin başında henüz ikinci aylarında iken Satımkul savaşa gitmişti. Kaliman o zaman yirmili yaşlarındaydı. Yirmi... Bu yaşlar bekar bir kadın için zordu. Haftalar aylar geçti, sonunda Kaliman dayanamadı. Köyü bırakıp şehre gitti. Bir taraftan para kazanmak -Köyde onu nereden kazansın?-, diğer taraftan özgür olmak isterdi. Ne de olsa köy dediğin köydür. El, söz, dedikodu, her şey elin gözünün önündeydi.

Tek odalı daire... Söyleyip söylememekte ne fayda? Gelip geçti çoğu şey. Fakat yaşam mücadelesi ilginç bir şeymiş. Biri ciddi şekilde ona ilgi gösteriyordu. Niçin

olduğunu Kaliman anlamıyordu. Eğitimli, göze hitap eden, hoşgörülü biriydi. Tek kusuru, mesleğinin öğretmen olmasıydı. Kazancı belli...

Satımkul geri döndükten sonra da buraya taşınana kadar da adam peşini bırakmadı. Ama Satımkul'un "Yeni maden ocağı açılıyor." demesiyle "Yeni maden ocağı ile paramız çok olacak." diye düşünmemiş miydi hatta?

Kaliman'ın şimdi her şeye gönülsüzce bakması, vicdanı; Satımkul'u, en kötüsü daha dünyaya gelmemiş bebeğini boş vermesine bunlar sebepti. Ne olmuş? Giderse bekleyeni var, başının üstünde evi. Gittiği gezdiği yerler temiz, çalıştığı yerler temiz. Onun kaybedeceği ne var ki? Kaliman işte...

"Onun üzerine... Bugün yarın o da gelmiş olmalı.". Evet, ondan bir hafta geçmeden söylediği kişi de geldi. Galyatina isimli kızmış. Satımkul, onu sadece dışarıdan görüyordu ama çok beğenmiyordu. Sanki o bile bile onun yerini almıştı gibi geliyordu ona.

Galyatina, İralar ile önceden tanışıyordu. Sadece İralar mı? Onların buradan önce de başka yerde birlikte çalıştıklarını sonradan öğrendim. Kısacası o kız, zamanla İralardan çıkmaz oldu.

Satımkul, artık ofise zaruri bir durum olmadıkça gitmiyordu. Fakat giden gelenden oradaki haberleri alıyordu. Galyatina'yı seveninden sevmeyenleri çoktu. Birileri, "Doğru yapıyor. Bazı normlar çok küçüktü, ekonomide tertip lazım." diye onu desteklerken, bir diğeri, "Bırak arkadaşım, sanki tüm memleket onunla ayakta duruyor. O kadar iyi ise yeraltında bir gün çalışsın da görelim normları tekrar karıştırdığını." diyerek karşı çıkıyorlardı. Elbette bu Satımkul'un hoşuna gidiyordu. Onun doğru veya yanlış yaptığı ne ilgilendirir?

Doğrusu, eski normların şimdi hiç gereği yoktu. Ne zamana kadar onu kural kabul edeceklerdi ki? Teknoloji, ziraat artık değişiyordu. Sonradan çıkan normlar kimler için? Evet, sonradan çıkan normların da eksiklikleri var, onu kabul etmek lazım. Onun için mecliste ne yazılırsa gözü kapalı onun hepsini kullanmak nasıl? Eğer öyleyse demek ki yerel şartlara uygun ayrıca norm düzenlemek gerek.

Galyatina, işte bunlarla meşguldü.

Geçen gün Stepan işe giderken Satımkul'a uğradı. Yanında Galyatina da vardı. Herhalde onların kazılmış maden kuyularıyla tanışmaya gidiyordu. İki görevli daha yeni madene inmek üzereydi.

Selam, dedi Stepan.

Diğerleri selamlaştı.

Aleykümselam.

Selam. Neden geciktin? Düzeni bozma sende de mi var? Hımm...

Satımkul seslenmedi.

Birazdan ikisi de aşağı indiler. Stepan cebinden sigara çıkarıp:

Haydi o zaman Zinoçka, biz de gidelim, dedi.

İşte bu Satımkul. Satımkul Orozaliyeviç. Tanırsın, bizim yakın arkadaşlardan. Satımkul dudaklarını büzürüp başını belirli belirsiz eğdi: Aa, sen miydin?

O, yaklaştı ve elini uzattı:

İyi, iyi Galyatina...

Galyatina Zinaida Nikolayevna! "Huzursuz planlayıcı" dediğimiz bu kız işte, dedi Stepan sağ kolu ile eskimiş püskümü şapkasını alına doğru çekerek.

Satımkul onun lafını devam ettirmedi. Soğuk davrandı.

Galyatina örtüsünü düzeltiyor, ikisine sırayla bakıyor. "Yakın arkadaşlar ha." dedi, az kalsın şakayla gülmekten zor tuttu kendini.

Doğrusunu söylemek gerekirse şimdiki duruşları arkadaşlara çok benzemiyordu. Stepan amca şaka mı yapıyordu? Hayır, ona da benzemiyor. Nasıl söylesem, Galyatina bu durumdan hoşlanmadı. Birinin hoşuna gitmediğini nereden bilsin? Stepan, arkadaşının gönülsüzlüğünü onun son günlerdeki suskunluğuna bağlıyordu.

Biraz daha ondan bundan konuştuktan sonra onlar gitti.

Ondan sonra Satımkul planlayıcı kızını görmedi, görmediğine de sevindi.

Ondan sonra mı veya başka bir şeylerden mi, kısacası son zamanlarda, İralar ile çok görüşmüyorlardı. Satımkul bir yandan buna üzülmüyordu. Ne de olsa yakından görüştüğü insanlardan uzaklaşmak insana zor geliyordu.

İşte bu olay yaşanmasaydı belki Satımkul, onlarla görüşmeyi tamamen kesmiş olurdu. Belki. Kim bilir...

Şu geçen haftanın salı günüydü. Vardiya bitmişti. Herkes evlerine dağılıyordu. Sonbahardı. Ufak tefek işleri tamamlarken Satımkul, havanın karardığını fark edememişti. Bir an nereden geldiği belirsiz bir çığlık sesi duyuldu.

Satımkul başını kaldırdı. Kimse görünmüyordu.

Karanlık. İleri yürüdü.

Yine o ses. Kadın sesi... Sonra o köşeden çıkageldi.

Kimse yok mu? Yardım edin, yardım edin...

“Bu kim? Kim ise de sağ değil!” Satımkul ona doğru koştu:

Alo, alo-o!

O aniden durdu. Yakınlarda biri olduğunu beklemiyordu:

Stepan İvaniç... Haydi, çabuk çabuk! Ona doğru koşup geliyordu.

Galyatina idi. Satımkul onu yaklaşıncaya tanıyabili. Kısa paltosunun önü, iki tarafa açılmış, çizgili kalın örtüsü boynuna düşmüş, göğsünden aşağı doğru bir şeyler bulaşmıştı. O, ulaşır ulaşmaz Satımkul’un elinden tuttu. Gözleri yerinden çıkacak gibi titriyordu. Yutkunarak ağzını zor açtı:

Stepan İvaniç!..

Stepan İvaniç... Ne Stepan İvaniç? Söylesene ne oldu, dedi Satımkul. Onu sağ elinden tutup silkeledi: Haydi söyleyin!

...Ölmek üzere, ölmek diyorum, dedi. Onun gözlerinden yaşlar aktı.

Efendim?! Satımkul, cevap beklemeden dümdüz “yedinci bölgeye” doğru yöneldi. Karanlık çöktü.

İkisi de sessiz. Satımkul önde. Galyatina onunla bir aynı hizada, bir arkasından geliyordu. Bir tek onların ağır nefes sesleri duyuluyordu... İşte geldiler.

İşte orada, diye Galyatina öbür tarafı gösterdi.

İçeride mi?

Evet, hemen ağzında.

Satımkul telaşla:

Kibrit var mı?

Var.

Versene!

Kazı yerine girdiler. Söylediği gibi olay yeri çok uzakta değildi. Kazı yerinin üst tarafı çökmüş, Stepan ve arkadaşının üstüne düşmüştü.

Aydınlattılar. Kazı yerinin sağ tarafında ters düz düşmüş sütunlar. Sonra bir kolu yakasına karışmış, acılar içinde Stepan. Kirpiklerine kadar toz içinde, ter içinde...

Satımkul şimdi kibriti diğerine uzattı.

Zinaida kibriti yaktı. Onun elindeki küçük ışık titriyordu. Çevredeki gölgeler onu taklit ediyordu. Satımkul diz çöktü ve Stepan'ın başını kaldırdı:

Stepa... Stepan!

Stepan ses vermiyordu. Öbür tarafta sendelemekte olan Zinaida'ya bakıp:

Niye duruyorsunuz? Eğilemiyor musunuz? Buraya, yakına getirsenize, diye homurdandı ve Stepan'ın başını tekrar yere koydu:

Stepa!?

O ses vermiyor. Satımkul, onun üzerindeki toprağı, taşları temizlemeye başladı. Stepan'ın arkadaşını tamamen kazıdan çıkaramadılar. Geç kalmışlardı. Yüzünü mendili ile kapatıp olduğu yerde bıraktılar.

... Onlar dışarıya çıktığında ay kayın boyuna kadar yükselmişti. Satımkul, Stepan'ı sırt üstü yatırıp bedenini ovalamaya başladı. Sonra gömleğinin önünü yırtıverdi ve eğilip göğsünü dinledi:

Step...

Durmadan "Stepa, Stepan..." dedi. Stepan ses vermiyordu. Gözlerini de açmadı. Satımkul çaresizdi.

Galyatina bir ona, bir diğerine bakıyor.

Ne duruyoruz, dedi Satımkul. Ayağa kalktı: Halka haber verelim mi? Gittikçe kötüleşiyor. Doktor... Doktora danışmamız lazım...

Hemen, hemen... Galyatina birisinden çekinircesine iki kolunu kaldırıp geri geri yürüdü, sonra kasabaya doğru koştu.

Stepan kendine gelmedi. Daha önce halsiz olmasına rağmen, arada sırada inleme sesi veriyordu. Şimdi o da yok. Bazen sadece bir yutkunma sesi çıkarıyordu, su ister gibi.

"Su mu diyorsun? Su... Su nerede? Hayır, uzakta. Stepa su mu? Stepa senin niye rengin gidiyor, Stepa?!"

Stepan! Satımkul, onun başını silkeleyip bağırıverdi: Sen güçlü birisin. Dayan! Biraz daha dayan!..

O, kasabaya doğru baktı. Kimseler görünmüyordu. Gökyüzüne baktı. Gri bulutlar ve ay... O an kulağına bir zamanlar dinlediği üzüntülü şarkı sesi duyuldu. Vücudu ürperdi, tüyleri diken diken oldu.

Artık bekleyemezdi, arkadaşının bir kolunu boynuna attı ve onu kucaklayıp kasabaya doğru yürüdü.

Satımkul gittikçe yoruluyordu. Gökteki ay da ona acıyor gibi onu aydınlatıp eşlik ediyordu. “Sen tek değilsin Satımkul, diren.” der gibiydi.

Bulutlar... Bulutlar... Daha da bulutlar...

Bir karanlık, bir aydınlık... Satımkul arada bir duraklıyor, Stepan’ın nefesini dinliyor. Sonra tekrar devam ediyordu.

Bir adım daha. Adım... Ha gayret! Gözleri alevlendi, eli ayağı şişti. Dinleneyim, dedi. Sendeleyerek durakladı:

Step?!

Cevap gelmedi. Bir tek yutkunma sesi...

“Su, su değil mi? Evet...”

Bir adım daha. Bu insan gücü dışında bir güç olsa gerek! Yoksa doğada yakın insan için, özel, başka bir güç var mı?

Sonunda Satımkul sendeleyerek kendini tutamayıp yere düştü.

Şimdi o arkadaşının değil, kendi kafasını kaldıramıyordu. Nedendir yakın bir yerden suyun şırıltısı duyuldu. Stepan yine yutkunur gibi oldu...

Suya az kala yetişmeden düşmüştü. Satımkul birazdan kendini topladı, ona su getireyim, dedi... Bir kulağa yetemeyen ince su... Suyun kenarına gelip elini suya sokunca, nedendir gözlerinden ateş fırladı. Kalbi burkuldu. Sağ elinin parmakları kendi kendine hareketlendi. Kemiklerine kadar sızlayıp acımaya başladı. Parmaklarından sağlam olanı yoktu. Tırnakları kırılmış, uçlarından kan sızıyordu. Satımkul acıdan dişlerini sıktı.

O anda millet gelmişti. Tarasov, doktor ve hemşireler, birçok daha kişi... Aralarında bir tek Kaliman yoktu.

İra yere çöküp Stepan’a sarıldı.

Diğerleri de kalabalık, onları çevreledi. Bazen sadece başhekimin sesi geliyor: “Arkadaşlar, aracın ışığını engellemeyin. Ötede durun, uzaklaşın biraz, geride durun!”

Satımkul daha ilerideydi. Kalabalık onu önce hiç fark etmedi. Bir tek Zinaida oraya buraya bakıyor, onu arıyordu. Sonra onu gördü yanına geldi:

Satımkul Orozaliyeviç, siz burada mıydınız? Ben de kim diyordum. O, sözünü bitiremeden Satımkul'a sarıldı ve alnından öpüverdi...

Satımkul onun dediklerini duymuyordu. Sadece:

Stepan nasıl? Doktor ne diyor, dedi...

Ondan sonra günler, haftalar geçti; yıl yenilendi. Stepan amca baya iyileşmişti. Şimdi ise hala aynı işindeydi. “E, ecelden kurtuldum.” diyordu. İyi tarafı, o kadar ağır yaralanmamıştı. Bir tek sağ kalçası... Sağ tarafındaki kalın basenine ağır bir şey düşmüştü. Herhalde kaldıraç veya bir sütunun başı düşmüştü. Bir de çok kan kaybetmişti.

Anlattığına göre o, işlerini bitirmiş, dışarı çıkmak üzereyken olmuş her şey. Vardiya ustası bundan önce uğramıştı, diyor Stepan. Tam o gün kompresörcü de izin almış işe gelmemişti. İkimizdik sadece. Kazı yerinin ağzı, oradaki boş vagonlar görünmüştü. Bir anda tam üst tarafımızdan çatırdama sesleri geldi. Sonra “güm” diye çöktü. Ben hemen arkama baktım, arkadaşım yoktu. Cereyan çarpmış gibi bir müddet öylece kalakaldım. Bağırma bile yetişemedim.

Ben hemen onun üzerini temizlemeye başlamıştım ki çatı bir daha çatırdadı ve çöktü. Ne olduğunu bilmiyorum. Gözümü açtığımda kasksız, toprağın tahtaların arasında yatıyordum. Bana ne oldu? Ağzım kurumuş, bedenim ağrıyordu. Her taraf karanlık... Toz kokusu. Ve kazı yerinin ağzı...

İki gözüm o tarafta. Kıpırdayacak halim olsa keşke. Ses seda yok. Her defasında “Bitti mi?” diyorum kendi kendime.

O anda birinin kompresör tarafına doğru geçtiğini hissettim. “Zina!” dedim kendimce. Geri dönerken “Uğrarım, bekleyin.” demişti Zina. Gerçekten oydu, tanıdım onu. İki tarafına bakıyor, eğilip kazı yerine bakıyor. Neyi görecek? Karanlık. O oradan uzaklaşır diye çok korktum. Bağırdım. Ama o sesimi duymadı...

Zina kol saatine baktı. Sonra ince geçidin sağ tarafına geçti. Burada içim içimi yedi. “Şimdi bitti.” dedim. Doğrulmaya çalıştım. Can havliyle bir elimle her tarafımı yokladım. Sıkıştırılmış havanın geçtiği demir borunun yakınında yatıyordum. Hiç

düşünmeden derhal elime bir taş alıp ona vurmaya başladım. Başta rastgele vuruyordum. O anda belirli kurallar aklıma gelmiyordu.

Çak- çak, çak- çak...

Zina'nın, kazının bir tarafından eliyle tutunarak gittikçe yaklaştığını görmeme rağmen vurmaya devam ettim...

O bir bu tarafıma, bir diğer tarafıma geçiyor, elinden bir şey gelmiyordu. Boş uğraş. Kadın, kadın ya, tekrar tekrar kafama sarılıyor ağlıyor, ağlamakla birlikte bir şeyler anlatıyordu. Ben hala kendimdeydim:

Zina, neden ağlıyorsun? Elinden bir şey gelmiyor. Sen en iyisi koş, koş çocuklara haber ver...

Kalabalığın çoktan dağıldığını nereden bilebilirdim.

Satımkul geldiğinde çok yorulmuştum. Aklım allak bullaktı. Dilim ağzıma sığmıyordu. Kulağım çınılıyordu. Onu görünce kendimi tutamadım, gözlerime yaş doldu, bedenim boşalmıştı.

Zina tekrar tekrar kibrit yakıyordu. Satımkul, karanlık aydınlık demeden üzerimdeki toprakları temizliyordu. Kibrit yandıkça onun fırlayacak gibi olmuş gözleri, alınına kaşına düşmüş uzun saçları görünüyordu. Sırılsıklam ter basmıştı. Evet, onun için çok zordu. Sadece sağ kolu... Kendi de sakattı zaten. Sonunda o yorulmuştu, zor kıpırdıyordu. Her tarafımız toz doluydu. Bir anda:

Kibrit bitti, dedi Zina.

Ya-ak, diye Satımkul bağırıverdi.

Son kibrit "şırt" diye yandı. Ben nefes aldım. Hayır, ben of çektim. Üzerim öyle hafiflemişti ki. O an kendimi kaybettim. En son gördüğüm; üzerime çapraz düşen büyük sütun, karnının üzerinde tutarak öbür tarafa çekmeye çalışırken onun çatlayacak gibi şişmiş damarları, kan çanağı gibi gözleriydi. Sonrasında ne olup bitti hiçbir şey hatırlamıyorum.

Nereden bilsin, bilecek halim mi vardı?

Öylece ilkbahar geldi. Satımkul'un ev hayatı, Kaliman ile ikisinin ilişkisi aynıydı... Aralarında ne kadar anlaşmazlık olsa da bugüne kadar bir kez bile sınırı aşmamışlardı. Çünkü Satımkul, Kaliman ile inatlaşmıyordu, ona karşı gelmiyordu...

Belki de onun baştan belli olan karakterinin yumuşaklığına sakatlığı sebepti. Belki... Üstelik o, çocuğunun babası. Kim yavrusunu sevmez ki? Kim yavrusunu bulduğu eşini sevmez, saygı göstermez ki? Sonra ilk çocuk, başta yaşanan kırgınlıkların tümünü kapatır. Kendi sevimliliğiyle, doğaya özgü mis kokusuyla, çocuk ismiyle, insanı tekrar baştan yaratmış.

Satımkul için geçen günler, savaş, Kaliman'ın karakteri, sanki bir ara gördüğü rüya gibi izini kaybetti. Onun şimdiki düşündüğü, umudu, bereketi beşikteki yavrusuydu. İlk duyduğunda, "Satımkul! Müjde, oğlun oldu!" dediklerine o sevinçten "Aa!" diye ağzını açamamıştı, pompanın düğmesini bir basıp bir tekrar bırakıp öylece kalakalmıştı. Sonra gidip:

Ağzına bal, diye elini uzatıp herkesi öpmeye başladı.

O günden bu yana dokuz ay gelip geçti. Onun sevincini paylaşmak ister gibi ilkbahar geldi. Geldi de erken geldi. Her seneye göre bu seneki ilkbahar daha sıcak, daha güzel hissediliyordu. Sonunda karın örtüsünü kaldırırcasına gök altında topraktan çıkagelen bembeyaz kardelenlerden bir demet toplayıp Temir'e armağan etti. O, "Yaz çiçeği gibi güzel, yaz günlerindeki gökyüzü kadar temiz düşünceli, yaz günleri gibi sevimli, vicdanlı bir insan ol!" dedi.

Kaliman tekrar işine başlamıştı. Satımkul:

Biraz bekle istersen, daha toparlayamadın, demişti. Ama o dinlemedi. Hala her zamanki gibi: geçim, eşya, maaş...

O hep ilk vardiyada. Satımkul ise artık hep ikinci ve üçüncü vardiyaya çıkardı. Her şey çocuk için. Öyle yapmazsa kim onu sevsin? Gece uykusuna değer mi? Olsun, Satımkul ona da razı. Onun gördüğü, bildiği sadece evi ve işi. Onun dışında her şey dışarıda. Arkadaşlarından, dostlarından da uzaklaşıyordu. Bunun hepsini anlıyordu. Bazen oturup kendine hayret ederdi. Elbette iyi değil. Tek başına nereye kadar? Ne de olsa kalabalıkla birlikte yaşamak güzeldi. Yapacak bir şey yok. Sonunda yaşam dediği bu olsa gerek.

Hayat deyince o gelip geçiyordu. Sen zorluk çekiyor musun, çekmiyor musun, onu ilgilendirmezdi... Satımkul düşündükçe bazen her şeyi baştan başlamak isterdi. Belki o zaman hayatı bundan daha güzel, huzurlu olurdu.

Son zamanlarda o, eskisi gibi değildi. Değişmişti. Kaliman'ın dediklerini bazen dinliyorsa bazen kulak arkası ediyordu. O, bunun farkında ama bilmiyormuş gibi davranıyordu. Kaliman Satımkul'u bekliyordu. Onun başlamasını bekliyordu.

Satımkul, onun iç niyetini bilmiyordu. Yoksa eskisi gibi devam eder miydi? Kim bilir? Bu sadece çocuk için değil; karısına, onun karakterinin değişmesine ümitlendiğindendi. Gerçekte Kaliman'ın başkalarından neyi eksikti? Güzelse güzel, geçimi sağlar mı sağlar. Bunun hepsini kapatan tek o karakteri...

Kaliman'ın beklediği, hayal ettiği de geldi. Satımkul ile ikisi sabahtan tartışmaya başladılar. Bakınca öyle ciddi bir şey yoktu ortada. Hani derler ya, "Çıkamayan göz idi, çıkıp gitti kendisi" diye, onun gibi. Eğer bunun sonunun nasıl biteceğini bilseydi Satımkul, hiç seslenmezdi.

Üçüncü vardiyadan daha yeni gelmişti. Beşiğinin ucuna bağlı oyuncacı ile oynamakta olan oğlunu, "Demir, Demirciğim!" diye sevdi ve dizlerine çöküp onu alnından öperek beşikten çıkardı: Hoppala, oğlum uyanmış mı? Nasıl, nasıl? Bak, babası ile oynayacak artık, annesi! Nerede ki? Satımkul çocuğu göğsüne yaslayıp mırıldanarak diğer odaya girdi. Kaliman diz çökmüş, dolabın önünde oraya bakarak oturuyordu. Çekmece öylece açılmış şekilde. Satımkul'un aklında hiçbir şey yok, yavaşça:

Bu parasını hesaplayan kişi mi acaba? Ay, onlar nereye kaçacak? Onu bırak da, işine hazırlan istersen. Geç kalırsın, dedi. Kaliman gerçekten de para sayıyordu, onu dinlemedi bile. Birçok kâğıt parayı beze sardı ve çekmeceye geri koydu. Şak diye tekrar kapattı onu:

Sayıyorsa ne olmuş, dedi Kaliman. O, Satımkul'a gözlerini devirerek baktı ve odadan çıktı. Birinci vardiyanın başlamasına daha vardı. Satımkul buna sinirlendi. Bu kadar parasının olduğunu bilmiyordu. O neyse de. Söylediklerine, bakışlarına ne demeli böyle? Terslenmek için ne yaptı ki? Allah'tan korksun. Yine de sabır dedi. İki gözü Kaliman'da. Yüzü ne kadar temiz, olgun görünse de kim olsa onun şimdiki halinden, içinde köpüren huzursuzluğunu tek görüşte anlardı.

Kaliman akşam yemeğinden kalan patatesi ısıtıp getirip yuvarlak masaya bıraktı. Çay içerken:

Yesene, dedi Kaliman kaşlarını çatarak.

Hayret, ne oluyor sana?

Evet, Satımkul eski Satımkul değildi. Kalbine bir şey varmıyor, rengi atmıştı. Kendini zor tutuyordu, ama yine de yüzünde gülümseme vardı.

Kaliman ise onu eskisi gibi görüyordu:

Ee, yemezsen yeme, diyerek kaşığı “tak” diye metal tabağın içine attı. Satımkul birden bir şey diyemedi, iki üç defa sesini düzeltti, sonra yavaşça:

Bu da ne böyle? Kaliman, gel ve sakince konuşalım. Böyle yaparsan bunun sonu iyilikle bitmez. Sana kötü bir şey yapmadım. Sadece... Ben askere gitmeden önce de sen başkaydın. Gelince de... Şu son bir yılda çok değiştin. Yoksa artık istemiyor musun? Yoksa başka bir bildiğin mi var? Anlamıyorum. İnan, benim hiç kötü niyetim yok. Dilediğim, sadece el ele tutuşalım, birbirimize destek olalım, güzel güzel yaşayalım.

Bir müddet ondan gözünü ayırmadan dimdik bakan Kaliman, hafif gülümseyerek:

Numara yapma. Numara yapma, sıvayıp sıvazlayıp kandırmaya çalışıyorsun. İçin için yiyor, kendini zor tutuyorsun. Bunu gözlerinden görüyorum. Sen ne zaman böyle yapardın? Biliyorum. Para! Evet, sakladım. Ne var bunda? Yoksa onu aileme götüreceğimi mi sanıyorsun?

Konu para mı? Hem ne zaman ona önem verdiğimi gördün? Ben hayatımızla ilgili konuşuyorum.

Hayat işte, parayla hayat... Para olmadan ne yaparsın? Yoksa bunu bilmediğimi mi sanıyorsun? Eğer beş kuruşun olmasın, göreyim seni. Nereye gidip sığınacağını selam veren birine muhtaç, halktan çıkıp kalırsın.

Millet diyor, milletten çoktan çıkıp kaldığımızı bilmiyor musun?

Kaliman ayağa kalktı:

Senin aklın nerede, söylesene? Önce iyiydim ama şimdi beğenmiyorsun öyle mi? Seni insan içine sokan kaynaştırın, bendim.

Evet.

Şimdiki hayatımızdan memnun değilsin öyle mi?

Evet.

Ne o, sana bir şey fark etmez mi?

Evet, evet, evet... Satımkul boğulur gibi oldu. Huzursuzlaşan Demir'i göğsüne sardı. Kan çanağı gibi gözleriyle ona nefretle bakıyordu. Kaliman'ın hiçbir şey olmamış gibi, "Ah, zavallı!" diyerek oradan ayrıldı. Sonra adımını yavaşlattı, biraz durdu ve geriye dönüp:

Sonra yalvar yakar ayaklarıma kapanma da, dedi sözüne devam ederek. Satımkul ters tarafa baktığı gibi hiçbir şey söylemedi. Şimdi gerçekten sinirlenmişti Kaliman. Beti benzi attı, dudakları bir kımıldıyor, bir titriyor. İleri geri yürüdü ve Satımkul'un tam karşısına durup işaret parmağını kaldırıp bağırarak:

Sen hangi halinle böyle yapıyorsun? Biliyor musun sen? Sen bir zavallısın. Ben, ben olduğum için buradayım. Göreceğim ne yaptığını. Hangi kadın seni beğenir? Seni gidi...

Kes sesini! Kadınların hepsi senin gibi ise doydum. Demirim sağlıklı olsun yeter.

Demir'e kurban ol sen! Ver! Kaliman eğildi onu almak için. Satımkul sağ kolu ile ittirdi:

Sen kurban ol! Çocukta hakkın yok! Başka her şey senin! Bana sorarsan küllerini topla da git!

Kaliman inatlaştı kavga çıkardı:

Komşular! Komşular el yurt, yardım edin, öldürüyorlar! Soyuyorlar!..

Böyle yamanı kim görmüş. Hem genç bir kadına yakışmıyordu? Karakteri olmasa, onun böyle çirkeflliğini Satımkul rüyasında da görmemişti. Şaşırdı:

Yapma, dur. Yılan mı soktu, dedi.

Oo, yüzünüz, yapma diyor bir de. Yenge, neredesiniz? İmdat! O, küçük iskemleye tekme attı, kaşık tabağı rastgele fırlatmaya başladı. Başörtüsünü başından kopardı, parçaladı ve mutfağın kapısını yumruklamaya başladı. Demir korktuğundan çığlık attı. O anda diğer evden Kaliyıklar koşup geldi:

Ne oluyor size? Kaliyka sırayla ikisine baktı. Bunların bu kadar ileri gideceğini tahmin etmemişti. Parçalanmış başörtüsünü eğilip aldı ve Satımkul'un yanına geldi.

Satım, nedir bu yaptığın? Bu Allah'ın hoşuna gitmez. Sen böyle biri miydin? Ver çocuğu, getir böyle. Korktu da çocuk. Ah, yavrum, ah... O, elini uzattı.

Vermeyeceğim, kimseye vermeyeceğim, dedi Satımkul. O, yerinden kalkarak çocuğunu çekti: Vermeyeceğim, dokundurmam bile...

Begimalı ile Kaliyka az çok elinden geleni yaptılar. Komşuluk görevleri, büyük sözü, niyetlerini söylediler:

Çocuk musunuz, sanki? Önceden olsa neyse, şimdi Demir var. Onu nereye götüreceksiniz? İnsan onu bunu da düşünür. Yapmayın, millet duymasın. Her şey burada kalsın. Güzel güzel yaşayın. “Kötü söz can sıkar, iyi söz can ısıtır.” derler. O kötü sözler yere girsün, gönül kırıyor. Yapmayın. Haydi, eskisi gibi huzur içinde yaşayın, dediler.

Satımkul seslenmedi.

Elbette o da, Kaliman da laf dinlemelilerdi.

Ama onlar öyle yapmadılar. Adaleti öfke bastırıldı, onları alıp götürdü orta yolda bıraktı. İkisi de yarını düşünmedi. Tam da bu kıyamet zamanının, sonradan kimlerin ömründe iz bırakacağını, yazıksız zorlukta bırakacağını bilmiyorlardı...

II

Satımkul, nisan ayının ikinci yarısından sonra saha karnecisi olarak çalışmaya başladı.

İlk başta Yakovlev çağırdı ve bu pozisyonu ona söylediğinde, onun buna sevindiğini mi yoksa hala dalgınlıkta olduğunu mu anlayamadı. Tarasov da... Çünkü Satımkul’un duruşu, bakışı hiçbir şey ifade etmiyordu. Onun sevinci de dargınlığı da, bir hurca sarılmış gönlünün derinliklerinde saklı duruyordu.

Sevinç duygusunu o daha yeni hissetmeye başladı. İçinde çok mutlu, o şimdiki pozisyonuna, aldığı maaşa sevinmiyordu. Elbette bu kötü değildi. Onu gururlandıran, çevresindeki adamların gösterdiği ilgisi, inancıydı.

Demir artık Kaliyka’ya iyice alışmıştı. Eskisi gibi Satımkul’a yapışmıyor, arkasından ağlamıyordu. Bazen, sadece oluyordu bu. Ama çoğu zaman Kaliyka ne diye avutursa öyle kabullenip kalıyordu. Bu da Satımkul’un gönlünü rahatlatıyordu. Her şeyden çok oğluna seviniyordu. “Yavrum, Bir an önce sağ salim yürüseydin, kendine de, babana da iyi olurdu. Hey gidi özlem! Ne de olsa annen...”.

Bu düşünce genelde akşam oğlu ile tek kalınca aklına geliyordu. Çünkü üzerine ne örterse örtsün üzerinden fırlatıyor, kucağında mışıl mışıl uyuyan Demir, bazen uykulu uykulu elini kolunu hareket ettiriyor, meme emiyor gibi dudaklarını emiyordu. Sonra gözlerini açıp ağlamaya başlıyordu. O anlarda Satım ne diyebilirdi:

Uyu, yavrum uyu lütfen, diye onu pırpırlar; sonra onunla birlikte kendisi de ağlayacak gibi olurdu...

Ofiste çalışanlar, nedendir, ilk baştan beri ona sıcak davranırlardı. Onlara o; ağırbaşlı, alçakgönüllü, vicdanlı görünürdü. Şimdiki suskunluğunu, onun zamanında yaşadıklarına yordular. Zaten özrü olan kişiye kim olsa iyi davranırdı.

Onun oturduğu odada hepsi üç kişiydiler: Kendisi, muhasebe yardımcısı, sonra Galyatina adlı ekonomist kız. Kısacası şimdi de pek beğenmiyordu onu, “uzman” diye.

Gerçekte Zinaida'nın uzmanlığı uzmandı. Ekonomist. Üstelik beş yılı aşkın tecrübesi vardı. Belki kötülük, iyilik başından geçmemiştir. “Hayatın zorluğunu biliyor mu ki?” düşüncesindeydi. Savaşta kendinden başka kişi olmamış gibi, savaşın acısını bilmiyormuş gibi hissedirdi.

Zinaida genç olmasına rağmen, bir şey belli etmemesine rağmen, çok şey geçmişti başından. Babası Nikolay Galyatin, Sovyet ordusunun doğduğu günden beri askeri haberci olarak çalışıyordu. Onlar Moskova'ya bağlı İstra şehrinde kalıyorlardı. Bir evde ikisi... Sadece ikisi diyen ismi vardı. Babası çoğu zaman dışarıda olurdu. Habercinin işi ne de olsa...

Zinaida Finans Kredi Mesleki Teknik Okulu'nun 2. sınıfını bitiriyordu. Bu zamanları Zinaida çok iyi hatırlıyordu. Hatırlamayı çok seviyordu. Kim sevmez ki doğduğu yeri, anne babasını, çocukluğunu hatırlamayı?

Annesi Kristina, aralarından erken ayrılmıştı. O tam olarak Zinaida'nın şimdiki yaşındaydı. Annesinin görüntüsü, oturuşu, duruşu, onu severken sözleri, hale göz önüne seriliyor; kulağına duyuluyordu. Annesi zayıf, hoş biriydi; Rusçayı çok iyi, hoş bir aksanla konuşuyordu. O, Fransa'dan geldiğinde de Lionde adlı mühendisin kızıydı. Geliş süresi sonlanınca Üs'sün kurulumu tamamlanınca, Lionde ailesiyle doğduğu büyüdüğü yer olan Marsel'e geri döndü. Kristina ise burada evlendi. Düzen kurdu ve burada devam etti hayatına. Babası onun aşkına, engel olmadı...

Onlardan devamlı mektup alırlardı. Ama savaş... Savaş başladı. Mektuplar da durdu. Savaş başlamadan, bir yarım ay öncesinde herhalde, mektup gelmişti. Onun sonunda büyük harflerle, “Hoşça kal! Hoşça kal! Bizim küçüğümüz...” diye yazmışlardı...

Şimdi onlar nerede? Ne yapıyorlar? Belirsiz...

Babası, onu okuduğunda uzun uzun düşündü. Neden? Zinaida şimdi de bilmiyor. O zamanlar bunu bilmek de istemezdi. Küçüklüğü gibi babasına sarılıp başını göğsüne yaslamıştı. Onun düşünceli mavi gözlerine bakıyordu. Onun gözleri babasına çekmişti, saçları da. Ama babasının saçları erken ağarmıştı. Başlarda tam onunki gibi dalgalı, beyazlaşmış dalgalanıyordu. Yazın kırağı basmış otlar gibiydi.

Annesi bir boğaz hastalığından vefat etmişti. Elbette, bu babası için de onun için de zordu. O zamanlar o küçüktü. Fakat yetimliği çok hissetmedi. Babası kendini kızına adamıştı. Annesinin ruhuna olan saygısından babası vasiyetini yerine getirdi.

Baba...

Faşist Almanya Ordusu'nun Moskova'ya yaklaştığı zamandı. İstra'ya yakın Volokolamsk ilçesindeki mücadeleyi kim hatırlamaz? Tam işte orada bizim hemşehriler eşsiz erdemleriyle kendilerini sonsuz üne yazdırmışlardı.

Orada Galyatin de vardı. Sıradan askeri haberciydi. O da orada vatani için canını vermişti. Zinaida babasını en son evinde görmüştü. Son kez vedalaşmıştı.

Kışın tam ortasıydı. İstra şehrinin keyfi gitmiş, kendiliğinden halkı tarafından terk edilmiş masaldaki kasabaya benziyordu. Oysa bir zamanlar ona "Karlara Kraliçesi'nin Ülkesi" derlerdi.

Galyatin sabah erken sekiz gibi içeri girdi. Zinaida ayağa fırladı:

Baba, dedi. Çoktandır görmüyordun.

Baba...

Babası onu anlından öptü:

Yavrum, Nasılsın?

Baba, sobaya... Üşüdün mü? Aç mısın?

Galyatin ak koyunun derisinden yapılmış kısa tulumunu çıkarırken hafif gülümsedi:

Karnın aç mı, dedi. O, yaklaştı. Sobanın ağzını açıp ellerini uzattı: "Kızım, şimdi tokum. Canım yanıyor." diye devam etti. Kaşları çatık, yanakları çökmüş... "Almanlar evimizin kapısını çalmaya başladılar."

Zinaida seslenmedi, babası kaygılıydı. Açtı aslında. Söylemese de havuçtaki işlenmemiş buğdayın tadı gibi tam olarak görünüyordu. Sakalı uzamış, dudakları çatlamış, gözleri uykusuz, saçları eskisinden de beyaz görünüyordu.

Beyaz da yorulmuş gibiydi...

Zinaida, bir müddet babasının sararmış yüzünde dans eden ateşin ışığını seyretti.

Ne güzel ısındım, Zinoçkam. İyi misin yavrum? Sağlığın yerinde mi? Beni soruyorsun? Kendin nasılsın? Yemeğini, yiyeceğini nasıl yapıyorsun? Patatesin var mı? O, gülümsedi. Kızını tedirgin etmek istemiyordu.

Sahi, patates vardı, babacığım. Bekle biraz...

Galyatin başını eğdi, kızının ellerini okşadı:

Tamam, tatlım.

Zinaida yerinden fırladı, mahzene doğru koştu. Babası onun arkasından baktı durdu. Nedendir içini çekti. Yerinden kalktı. Pencereden, kar ile örtünmüş donmuş halde olan İstra Nehri'ne, ormana göz attı.

Sonra çekmecedен sararmaya başlamış mektubu, resimleri çıkardı. Uzun masaya serdi. Tekrar tekrar okunacak mektuplar, uzun uzun bakılacak fotoğraflar çoktu. Çoktandır bunları tekrar okumamıştı, bakmamıştı. Ona vakti yoktu. Bundan sonra da öyle vaktin olup olmasını bilemezdi.

Zinaida patatesleri soyarken arada bir ona göz atıyordu. Babasının halini çok iyi anlıyordu. Onun dikkatini dağıtmak istemedi. "Boş ver. Belki özlemiştir, görmek istemiştir." dedi.

Galyatin, onu unuttu sanki. Evet, o şimdi geçmiş yıllarla, geçmişteki kişilerle, kendi gençliğiyle meşguldü...

Bir gülümsüyor, bir yüzü asılıyor. Birazdan o, kırmızı kadifeye sarılmış geniş bir plakı eline aldı ve Kristina'nın fotoğrafına baktı. "Kristina, Kristina... Kaç yıl geçti ama kulağımda gülüşün, gözlerimden hayalin gitmedi. Hep seninle gibiyim, ama gerçeğe örtü seremem ki... Sen yoksun, yoksun...". O, sessizce plağı pikaba taktı ve Zinaida'nın yanına gelip oturdu.

Ravel, "Bolero". İlk akort. O, Zinaida'nın elini tuttu.

Ravel. Müzik sesi yükseliyordu. O, Zinaida'nın elini tuttu, sıktı.

Ravel! Müzik bir düzeyde yükseliyordu. Gözleri portreye dikildi.

Ravel!.. Portre canlanıyordu sanki. Bir de Mona Lisa gizli gülümsemesi, güler gibi bakışları... Sonra gitgide kendi Kristina... Canlı Kristina... Hayır, Kristina değil. Fotoğraf, sadece fotoğraf...

Müzik bitmek üzereydi. Harikulade müzik, “Kristina” hayali kayboluyor gibiydi. Galyatin yerinden kalkıp pikabı kapattı. Sonra bir müddet alnını avuçlayıp evin sol tarafında dayandı, yakasını genişletti.

Baba, su içer misin, dedi Zinaida. Şefkatle onu yanındaki sandalyeye oturttu. Baba bu neydi? Babası ona boş boş baktı:

Hayat, dedi. Bu hayat... Canı Kristina bu müziğe, “başlı başlına bir hayat” derdi. Ne çok severdi? O zamanının, vaktinin geldiğini bilse de, bilmek istemezdi. Genç gitti. Öyle yapardı. Hep bu müziği dinlemek isterdi. Zorlansa da, öksürükten zorla tutunup oturacak bir yer bulsa da, dinlerdi. Ama biliyorum, bir kez olsun boşuna dinlememişti. Belki gençliğinde hayatına nokta koymak istememiştir. Onun içi sızladı, plağı eline alıp okşadı. Sonra onu Zinasına uzattı. Ona, “Evet, Annen bunun sonuna kadar yaşayamadı, hasretle gitti. Ben o kadar olmasa da Kristinam olmadan yalnızlığımda yaşayıp gidiyorum. Ateşe gidiyorum. Kim bilir?.. Sen bunu al. Uzun ömürlü, huzurlu yaşamın olsun. Bizim yaşadığımızı sen yaşama, bizim çektiklerimizi sen çekme, kurban olduğum!” dedi.

Onlar çok oturmadılar. Biraz bir şeyler yiyip dışarı çıktılar. Soğuktu. Kavakları kar basmıştı. Onlar anayoldan yürüyorlardı. Kimse görünmüyordu. Ta uzakta, ormanın öbür tarafından “topçu” sesleri geliyordu. Sonradan çatır çatır patlayan sağır edici sesleri duyuluyordu. Mezarlığa hemencecik geliverdiler. Kristina’nın küçücük mezarı... Bir tek paslanmış haç işareti, yan tarafına yazılmış ismi onun kemiklerinin burada olduğunu bildiriyordu. Kemikleri... “Kristina...”.

Kız ve baba, ikisi iki yerde, sağ tarafa eğilmiş olan haça gözlerini dikmişlerdi. Galyatin, karla örtülmüş yazıları mendiliyle sildi:

Hoşça kal, dedi. Hoşça kal, Kristina.

Kalbi bir şeyler hissediyor muydu?

Zinaida ona sarılıp hüngür hüngür ağlamaya başladı...

Galyatin kızını bağrına bastı, sardı, öptü ve “Hoşça kal...” der gibi yavaşça selam verdi ve öbür tarafa yola doğru yürüdü. Arkasına bakmadı.

Zinaida öylece kaldı. Gözünü ondan ayırmadı.

Ya mezarlık? Mezarlık bomboş olduğu gibi kaldı.

Babası bir daha dönmedi. Onun için “...hayat”, o günün akşamı oynayıp bitmişti...

Satımkul bunları biliyor muydu? Tabii ki, hayır! Bilseydi böyle düşünür müydü? Ne de olsa savaşın perdesini aralamış, soğğun gerçek yüzünü gözleri ile görmüş bir candı. Evet, o savaşı, kötülüğü, sadece kendi gördüğünü; zorlukları bir tek kendi yaşadığını sanıyordu.

Zinaida onun düşüncelerinin farkında değildi. Önemsemezdi de. Tam tersine ona nasıl yardım etsem diye düşünürdü. Bu acımak değildi, yardım etmek değildi, saygıdandı sadece. Formları doldururken bile, nereye ne yazacağını, her şeyi öğretirdi. O bunu farklı anlıyordu. Zinaida bilmişlik yapıyor sanıyordu. Fakat hakaret etmezdi. İçten sakinleşip seslenmezdi.

Çalışmasının üçüncü günü “zaman ayarlayıcı” yapmak için ikisi maden ocağına indi. Vardiya yeni başlamıştı. İşçiler de yeni gelmişlerdi sanki. Selamlaştıktan sonra biraz daha aralarında sohbet ettiler. Begimalı başta olmak üzere hepsi dört kişiydiler.

Oo, müdürüm, denetlemeye geldik desenize, dedi Begimalı şakayla. “E, Satımkul, bir şey değil, gitgide alışırın. Alış. Alışmaya bak.” der gibi kaşlarını oynatıp göz kırptı ve sözüne devam etti: Buyurun, buyurun! Haydi çocuklar, başlayalım mı? İki kişi kapatıcıları hazırlasın. Sütunlar var. Sen, Turar, ikimiz karışımı taşımaya hazırlanalım, tamam mı? Oradaki kompresörcüye seslenin, hava versin.

Diğerleri yerlerinden kalktı. Dedikleri gibi, kazı yerinin ağzına yakın yerde birçok sütun vardı. Uzun boylu, bıyıklı ile birisi daha ona doğru yürüdü. Begimalı ile Turar, ikisi madenci lambalarını yakıp içeri girmeye hazırlanıyorlardı.

Zinaida, saniye ölçerin birisini Satımkul’a uzattı:

Siz burada kalın. O kapatıcıları hazırlamak için kesime ben gideyim. Dediğim gibi doldurmaya devam edin. Her elli dakikada dinlendirmek lazım, dedi. Satımkul, tamam niyetinde başını salladı.

Böylece Satımkul’un ekonomiye ilk adımı atılmış oldu.

O, diğerlerinin her bir adımını kâğıda yazdı. Formlar dolmuştu. Durmadan birini bitiriyor, diğerini doldurmaya başlıyordu. Diğer ikisi ona bakıyordu, aralarında bir şeyler diyorlardı: “Belki, ondan hoşlanmıyorlardı. Onlara güvenmiyor gibi karşılına çıkıp her şeyi not tutan birini kim sever? Boş versem, sadece onların yazdırmak istediğini, söylediklerini mi yazsam? O zaman o kişi ne der bana? Hayır, ona rezil olamam. Belli etmeyeyim.”. Ama her şeyi yazmaya devam etti. Hiçbir şeye dikkatini dağıtmadı. Onun dışında, her bir yirmi dakikada içi karışım dolu vagonları getirip

arkadaki dozere döken Turar'ı da fark etmedi. Başta onun ekonomi konusunda kitaplar okuduğunu söylemiş miydim? Teori teoridir, orada “işçi gününü resimleme” deniyordu. İş üzerinde bunun bu kadar zor olacağını nereden bilsin? Evet, Satımkul bunaldı. Boynunu ter bastı, insan önünde cevap veremeyen kimse gibi yanakları kıpkırmızı oldu. “Şu vardiya bir an önce bitseydi.”

Sonunda istediği oldu. Vardiya sona erdi. Altı saatlik iş günü ona altı ay gibi, hatta altı yıl gibi gelmişti. Son notları aldı, arkadaki ikisinden uzaklaşmaya başladı. Hiçbir şey sormasalar keşke... Öyle derken ileriden toz toprak halde Zinaida göründü:

E, nasıl Satımkul Orozaliyevič? Her şey yolunda mı?

Öyle sanırım, dedi Satımkul. Emin değilmiş gibi mırıldandı.

İyi o zaman, kazma yerini kapatma işini sonraki vardiya yapar. Bize şimdilik bunlar lazım sadece. Haydi o zaman, gidelim mi?

Bir müddet sessizce yürüdüler. Geçenlerde Satımkul Stepan'ı alıp gelirken on, on beş adım yetişemeyip düştü, Büyük Bulak Geçidi'ne yaklaşıncı:

Biraz dinlenelim mi, dedi Zinaida yol kenarına dönerek. Satımkul onu biraz geçince durdu. Seslenmedi. Zinaida yanındaki yeşil çimenlere doğru yürüdü, iki avucuyla kulaklarını kapattı, gözlerini kamaştırdı:

Yükleyici makine sesine baksana, kulağımın çınlaması hala dinmiyor...

Onun şu anki görünüşü çok farklıydı. Tatlıydı. Sabahları uykusundan yeni uyanmış; yumuşacık, sıcacık yatağının üzerinde esiyor gibiydi. Göğüsleri kabarmış, onsuz da incecik olan beli, daha da incelmışti. Satımkul onu, bir zamanlar bir filmde gördüğü, sevdiği bir aktrise benzetti. Zinaida öylece esnediği halde başındaki örtüsünü alıp omuzlarına dökülen sarışın kıvrırcık saçlarını silkeledi. Satımkul gözünü ondan ayırmıyordu. Bir an kalbi küt küt atmaya başladı. Neydi bu? Geçici bir heves mi? Yoksa bir ara, biraz önce sevdiği aktrisin canlandığı hayalden miydi?

Hayır, bu hiçbir şey değildi.

Nasıl? O zaman neden? Nasıl? İşte böyle. Bu erkeklerin eskiden beri devam eden âdetidir. Kadının güzelliği onlara neler yaptırıyor ki? Onu söyleyen ne fayda, söylemeyen ne fayda?

Hiçbiri konuşmuyordu. Delikanlı adam, genç kadın ikisi de iğne kaybetmiş gibi yere dikiliyorlardı. Zinaida, düşünceli gülümseyip sağ elini otlarda sağa sola gezdiriyor, onları sever gibi okşuyordu. O anda onun göz önünde geçen sene tam orada olay

serpildi. İlk başta kaşları çatıldı, sonra aniden yüzü aydınlandı. “Satımkul Orozaliyeviç...”. Nedendir, kalbi burkuldu...

Satımkul kendine şaşırıyor: Neden böyle davranıyor, çok kişiden duyduğuna göre ağırbaşlı bir kızdı. Yoksa benimle alay etmek mi istiyor? Kadının el altında çalışmaya gör...

O, düşüncelerin iş konusunu çoktan geçtiğini hissetti. Düşünceleri birden kendi kendine durdu. Onun kaşı gözü daha çok asıldı. Yerinden kalktı. Bu oturuşu onun hiç hoşuna gitmemişti. Bir tarafı çekiniyordu. Birileri görürse diye düşündü. Milletin ağzı torba değil ki. Kıskananların dedikodu çıkarmaları da büyük ihtimal... Onlara laf mı yok?

Satımkul, bir an kendini o dedikoducuların arasına koyuverdi:

“Ah, utanmaz! Felaketin hepsi var onda. Kaliman nasıldı? İçini de dışını da kendi bitiren değil miydi? Zavallı gelin... Yazık ona... Onun ahı şu çolağı boş bırakır mı?..”

Oradan ikincisi devam eder:

“Evet, bakar mısın? Sahi, koşturdu durdu sonra kendini aldırıldı bu işe. O boşuna böyle uğraşmadı... Öbürü de boş yere desteklemedi.” derler.

Onlar aralarında fısıldaşır. Sonra yüzlerini buruşturup yazık sözlerini tekrar söylemeye başlarlar. Hepsi de kulaklarının duyduğu yazık olması...

Böyle devam ediyordu:

“Diyeceğim, o sarı kız ile ikisi boş değiller. Dün gelirken tövbe diyeyim ikisini yolun ortasında...”

Üçüncüsü oradan devam eder:

“Ah, benim sevgili yengem, ah! Her zaman böyle kibarsın, hep bu terbiyen yüzünden... Sarı kız diyor, onu kız yaptı. Ha ha ha ha...”

“Demel!”

“Ha ha ha ha...”

Satımkul irkildi. Zayıf boynu daha da uzadı gibi göründü. Baştaki anlayışı, düşüncesi değişti. O an nedense Zinaida’ya acıdı. Kısık sesiyle yavaşça:

Zinaida Nikolayevna, vakit geçiyor. Bugünkü malzemelerin de değerlendirmesini yapmalıyız, dedi.

Öbürü bir şey söyleyecekti ama vazgeçti.

Ofis boştu. Muhasebe yardımcısı bugün devlet bankasının ilçe şubesine gitmeye hazırlanıyordu. Zinaida yerine geçti. Masadaki kâğıtları düzenledi:

Ah, bu kâğıtlar... Bir taraftan topluyorum, diğer taraftan dağılıyor. İşte böyle hayatımız gelip geçecek.

Bunu Satımkul kulak arkası yaptı. O, parasını kaybetmiş biri gibi gömleğin cebine sağ kolunu atmış, anlamsızca duruyordu.

Satımkul Orozaliyev, size ne oldu?

Bana mı diyorsunuz? Hiç öyle...

Kim bilir?.. Ben temiz forma doldurmaya başlayayım. Siz de oradan bakıp yazın. Bir kez daha kontrol eder misiniz, dedi Zinaida. Onun halini çok da anlamadı. “Kaybetti mi? Yoksa...”.

Satımkul, dörde katlanmış olan formların tümünü çözmeye başladı. Kaşları bununla birlikte, karşı karşıya gelen kayıkların gölgesi gibi bir yaklaşıyor, bir uzaklaşıyordu. Endişelenince alnını ter basıyordu.

Zinaida şimdi her şeyi anlamıştı. Onun için bunu anlamak zor oldu. Ne yapmalıydı? Kendi göstergelerini kaydedip bitirdi, sonra bir şeyler yazıyor gibi devam etti. Satımkul aynı şekilde oturdu. O da kendi kendine ne söyleyeceğini, ne yapacağını bilemiyor, böylece oturuyordu. Her iş için “A” harfini çizmek zordu!

Sonunda Zinaida dayanamadı. Elindeki formu masaya bırakıp onun yanına yaklaştı.

Siz daha başlamadınız mı? Vakit de daralıyor... Neyse bir şey olmaz. Sizininki daha az sanırım. Hani, nerede, dedi yanına yaklaşarak. Emeğinizi paylaşmama karşı değilsinizdir, umarım. Zinaida onun kâğıdına eğilince bir tutam saçı Satımkul’un omzunu okşar gibi süzüldü. Pencereden gelen güneş ışığı, her şeyden çok sadece onu fark etmiş gibi, sadece onu görmüş gibi ona dökülüyordu.

Sarı saçları beyazlanmış dal gibi tutam tutam onu sever gibi sallanıyordu.

Zinaida formları tek gözden geçirdi, telaşlandığını belli etmeden:

Oo, malzeme çokmuş, dedi. Hımm, sütun hazırlama... On yedi dakika. Kaldıracın birine...

Satımkul suçlu öğrenci gibi başını kaldırmadı. O neler düşünüyordu, ne laflar duyacağını bekliyordu. Zinaida ona bakamadı. Sert bir şey söylemek nerede? Ona bir bakışı bile zor gelirdi.

Sizde temiz form yok mu? Bir dakika... Zinaida sorusuna cevap beklemeden yakınındaki masadan hemen temiz bir form getirdi. Onun yazdıklarını karıştırarak; “İşte bu kadar, yeter bence. Bir bölümü hazırlama vakti, vardiya süresince yapılanların toplam sayısı, gerisi kendiliğinden çıkar.

Satımkul’un bir tutam kâğıdındaki göstergeler, bir sayfayı kaplamadı bile.

Bu an, bu olay Satımkul’un aklından hiç çıkmaz. Daha sonradan... Ona teşekkür edip etmediğini hatırlamıyor. Hatırladığı ilkbahar mevsimiydi. Gönü yoktu. Keşke o zaman ona sıcak bir söz olmasa bile ona güzel bakışıyla biraz memnun olduğunu bildirseydi!

İşte o günden sonra Satımkul ile Zinaida arasında bir arkadaşlık, birbirine yakınlık hissettikleri duygusu yaşanmaya başladı. Elbette, bu çok sürdü. Nasıl derler geçmiş iş, giden kişi, kolay kolay akıldan çıkmazmış...

9 Mayıs geldi.

Zafer günü... Sabah uyanınca Satımkul, kendini hafif hissetti. Kalbi mutlulukla doldu.

Bu savaştan sonra ikinci zafer günüydü. O, öbür tarafta, dıştan beyaz şile beziyle örtülü askeri kıyafetini çıkardı. Onu sadece bugün gibi, özel günlerde giyerdi. Demir’i Kaliyka yemek yedirmek için yanına götürmüştü. Satımkul giyindi, süslendi sonra Begimalılara gitti:

Yoldaş askerler, bayramınız kutlu olsun, dedi ve parlatılmış tertemiz çizmelerin topuklarını “tırs” diye yere vurarak selam duruşunda selam verdi. Evdekilerin hepsi ona baktı. Çocukların ağız açık, gözleri çanak gibi şaşırılmıştı.

Senin de Satım, dedi Begimalı. Yerinden kalkıp ona elini uzattı: Buyurun, geç!

Gel, kurban olduğum, dedi Kaliyka. Demir’i kaldırarak kucağına aldı. Bu kim? Baba mı? Bu çocuğun babası mıymış? Bakar mısın babanın madalyalarına?

Satımkul içeri girdi, Demir’i kucağına aldı. Kaliyka onu giydirmiş süslemişti. Saçları parlıyor, gözleri fıldır fıldır... O, tombiş tombiş elleriyle babasının şıkır şıkır madalyalarıyla oynuyordu. Havadan sudan biraz konuştuğundan sonra, Satımkul dışarı çıktı. Oğlu daha yürüyemiyordu, bunun için oğlunu kucağına aldı. “Şimdi ağabeyi vazgeçip de milletin diline düşmeyelim.” dedi kendi kendine. “Bugün sadece ikimiz gezelim, diyorsun...”.

Begimalılar, “Birazdan arkandan geliriz.” dediler.

Satımkul ofise doğru yürüdü. Ofis açıldı. “Kırmızı evde” iki yiğit portre ve bayrakları topluyorlardı. Selamlaşmış onların yanında biraz durdu, sonra kendi oturduğu odaya girdi. Onlara engel olmayayım diye düşündü. Sokağa bakan iki pencereyi açtı. Masa tarafına geçti. Demir’in sevincini hiç sorma. Bir anda o ellerini uzatıp öne doğru yelteniyor. Ne oldu? Satımkul, Demir’in yöneldiği yöne baktı. Onun tam karşısında iki pencerenin ortasında “Barış istiyoruz!” afişi asılıydı. Emzikli bebeğini kucağında tutan, gülümseyen kadın resmi vardı. Öylesine sade hali, bir bakışta Zinaida’ ya benziyordu. Her zamanki gibi omzuna dökülen sarışın saçları, yay gibi kaşları, bakışları düşünceli, sevgi dolu...

Demir, yeltenmeye devam etti. Babasının aklından ne hatıralar geçiyor, ne düşünüyor bilemezdi. Ona anne, anne sevgisi, ak sütü lazımdı...

Satımkul’un morali bozuldu. Ne yapacağını bilemedi. O, afişe bakıp durdu. Tam o anda pencerenin yanına Zinaida gelmez mi?

Hayır, geçip gitmedi. İki gözü baba ve çocukta... Bir zamanlar, baba çocuk o da böyle babası ile birlikte otururdu...

İşte o an ona çok dokundu.

O an, ona çocukluğundaki hayatından bir kesit yaşatmıştı.

Diyeceğim, doğası gereği mi veya babasının etkisinden mi, yani o yazmayı çok sevdi Bir zamanlar günlüğünü düzenli tutardı. Fakat o günlük iyilikle başlamamıştı.

“Yıl 1941, 25 Kasım. Babamı kaybettim...”

Evet, onun günlüğü, babamı kaybettim diye başlıyordu. Sonu...

Hayır, akranlar, biz acele etmeyelim. Hepsini olmasa da, işte bu andan itibaren onun yazdıklarını okuyalım...

9 Mayıs 1947

Acı Say

Bugün benim için sadece zafer günü olarak geçmedi. Ömrümün renksiz sayfaları bitti. Nasıldır bilmiyorum? Farklısı yenisi açıldı.

Hayır, onun açılmasına çok olmuştu aslında. Yine de eğer baştakiler tekrarlanırsa yüzüm asılır, kaygılanırım. Annesi ölmüş çocuğa ağlamayı kim öğretsin? Kendi biliyor. Ben de kaygı ile nasıl savaşağımı biliyorum! Bana o yenilik değil, eğer

bundan sonra “o” tekrarlanırsa ne diyebilirdim? O zaman ben alın yazıma razıyım. Uçan yıldız gibi parıldayıp geri sönen yaşamı kim ister, kötülüklerden arınmış aydın dünyanın huzurunu görmeden geçmeyi? Öyle hayata, hayat demek zordur. Mutluluğu tepeliyorsa da bir hedefi olmayan insanın ömrü, ömür müdür?!

Evet...

Yaşam, yanan bir ateştir.

... Parıldayan yalın sonra gider köz olur.

Küle dönüşür sonunda, sonunda

Rüzgar eser, uçup gider yok olur!..

Peki, yok olsun! Ben ne yapacaktım? Ona pişman olmam. Fakat ne zaman, nasıl bir kismete denk gelmeyeyim, ömrümün hangi zorluğuna aşmayayım? Bu sayfa, benim için hep yanan ışık olacak. Pişman olsam da, üzülsem de, işte buna bakar dururum... Millet ne derse desin! İşte bir yıl sonra otuz olacağım. Sonra... Sonra devamını söylemeye ne gerek var? Gittikçe olgunlaşıyor, yaşılanıyorsun. Yaşlanınca şimdiki zaman nerede? Tek sen değil, her şey yaşılanıyor. Her şey... Gönlün, duyguların da...

İstra'da birçok genç vardı. Teknik lisesinde de... Bazılarının benden hoşlandığını hissedirdim fakat hiçbirine yüz vermedim. Hayır, onların içinden kendime denk biri olmadığından değil, kendim onların yaşında, onlardan yaşça olgun olduğumdu. Neden öyle yaptım? Aklı başında olmanın, olgunlaşmanın zamanı mıydı? Belki herkes olmasa da içinizden biri son günlerinizde, beni “havalıyı, boy kaldıracığını” hatırlarsınız. O zaman da bir kere gülümsememişimdir, değil mi? Hava atar gibi, yüzümü çevirip yürümüş gitmişimdir. “Havalı gibi...”. Bunu o zaman kim çıkarmıştı ki? Şimdi görerseniz belki öyle demezdiniz. Çok zaman geçti değil mi? Değişmişimdir. Ne yaptıysam, ne karakterimi gösterdiysem, beni affedin. Yine söylerim, o zaman benim yerimde kimse olamazdı. Sizler çok iyi çocuklar, çok iyi arkadaşınız. Şimdi bile bunları saklayamam. Gerçeği söylemek gerekirse, “Bir şey söylediğinde, insanların hoşuna gider mi, gitmez mi hiç bakmadan dimdik söylüyorsun.” derdiniz. Şimdi hala öyle... Yapı işte ne yapabilirdim? Karakter işte...

Ben kiminle konuşuyorum?

Evet, bir sıra çocuk vardı. Fakat onlar kalbimde o kadar iz bırakmadı. Belki o zaman çocukluk, oyun ağır basmıştır. Tekrar söylüyorum, yine de onlar, Satımkul gibi etki bırakmamıştı. Genç yaşında onunla karşılaşmış olsam onu belki Romeo'ya,

sevdiğim kahramanım Ovod'a benzetir miydim? Onlar bana Satımkul gibi uzun boylu, Satımkul gibi kıvrıkcık saçlı, esmer yiğitler hayal edilirdi. Romeo ve Juliet'in, Ovod'un kaderi gibi kader istemezdim. Romeo, Romeo; Ovod, Ovod! Ya Satımkul kimdi?

Satımkul çocuğun babası. Evlenmiş kişi ve de sakat. Sakatlığı sol kolunun parmaklarının olmamasıydı. Doğruyu söylemek gerekirse, benim için sorun değildi. Ovod gibiydi. Satımkul da benim iyi bildiğim insandı. Yaşı büyük olsa da, zamandaşım.

Belki benim ona olan ilgim, gençliğimin geçiyor olduğunu hissetmem miydi? Çaresizlikten, boş vermişliğimden kaynaklı olmasın. Veya belki bizim kısmetimize erkeklerin az olmasından mıydı?

İlginçti. Açıkçası...

Pencerenin yanına vardığımda o düşünceli oturuyordu. Oğlu da onun baktığı yere bakıyor, oraya yelteniyor gülüyordu. Ben oradan geçiyordum, sonra geri geldim pencerenin yanında durdum. Ne baba ne çocuk beni fark ettiler. Satımkul askeri kıyafetliydi. O an göz önüme, serpilip yağar kar, sonra kaptan formasıyla babamı hayal ettim. Hayalimde o Satımkul'un hayaliyle yer değişti. Çocuğunun yerine ben oturduğumu hayal ettim, küçücük Zinacığım olarak...

Pencereye yaklaştım.

Açıkçası ondan hoşlanmam, öncekinden daha çok sevmeye başlamam bundan dolayı mıydı?

Oo, hayır!

Yoksa acıyor muydum?

Hayır, yine hayır...

Kendim de bilmiyorum. Ne sebepten, nasıl? Benim tek bildiğim bendeki kız duygularımın gerçekten şimdi uyandığı. Satımkul Orozaliyeviç!.. Pencereye yaslanınca ancak fark etti o beni:

Merhaba, Zinaida Nikolayevna, dedi. Yerinden kalktı, "Bayrammış. Demirciğimle biz çıktık." dedi.

Ne demeliydim? İyi, der gibi gülümsedim.

Sahi, bayramınız kutlu olsun!

Sizi ve oğlunuzu da kutluyorum.

Az kalsın Demir'i diyecektim. Onun ismini geçen gün 1 Mayıs'ta, o ve İralar ile birlikte otururken duymuştum. Bununla konuşmamız da sonlanmış gibi oldu. O içeride

masanın yanında, ben dışarıda. O, yaklaşmadı. Ben yürüyüp gidemedim. Göz bakışlarımız aramızdaki tek şahitlerdi. Demir de kımıldamadan gözlerini bana dikmiş, sonra bana bakıp bana doğru yeltenmişti. Mırıldanarak:

Bfa, bfa, dedi. Her şeyden önce o gözleri... Onda mutluluğun, sevincin ışınları dağılıyordu. Ben ne yapacağımı bilemeden öylece durdum.

Bir an:

Gel Demirciğim. Gel bana, demişim. Bu kelimenin ağzımdan nasıl çıktığını kendim bile bilmiyorum. O, kendi kendiliğinden söylendi. Satımkul, Demir'i getirip bana verdi. Benden hiç çekinmedi, boynuma sarıldı. Ömrümde ilk defa bir çocuğun birisine bu kadar sevgiyle yaklaştığını gördüm. Ya kokusu... Onu göğsüme sardım, içim eridi. Daha da sıkı sıkı sarılmak, sevmek istedim. Buna ömür boyu doyamayacağımı sandım. Çocuk...

17 Mayıs 1947

Acı Say

Bir hafta geçti. Kandil karşısında yine tek başıma oturuyorum. Bugün jeneratör nedendir erken kapandı. Şuna bak, onun sesi bile beni oyalıyor muydu? Her taraf sessiz... Düşüncelerim, duygum ve ben... Ve kalbim... Hiç dinlenmeyi bilmeyen, benim küçük kalbim... E, o da yorulur elbet bir gün. Ömrümün sonuna gelince "Teşekkür ederim sana." demeye gücüm yeter miydi? Öyle diyemem herhalde. Umudumu kaybedince, onu düşününce, aklım fikrim sonsuza dek bırakıp gider belki. Ne kadar üzücü...

Yine tek oturuyorum. Kısacası, nereden başlayacağımı bilmiyorum. Birçok yıl geçse de yazmak için niyet edecek bir şey yoktu. Ya şimdi, şu günlerde neler neler oldu? Anlaması zor olaylar arka arkaya yaşandı sanma. Belki dünyada yaşanıyor. Belki bir tane değildir, binlerdir, milyonlardır. Dünya dünyadır. Ben kendi iç dünyamdan bahsediyorum. Şimdilik beni oyalayan kanaat ettiren o ama benim için o büyük, çok büyük. Birilerine göre o uzaktan görünen yıldız gibidir. Ne de olsa her insan kendinde, tam onun gibi yıldızın olduğunun farkında değil...

25 Mayıs 1947

Acı Say

Bence Satımkul bir şeyler hissediyordu. Aklımdakileri bir kişiye bile hissettirmek istememiştim. Onun için elimden geldiği kadar çabaladım. Özellikle Satımkul'a karşı. Eğer gerçekten o öğrenmiş ise o zaman ben kendimi ispiyonlamış olurdum. Belki öyle değildir. Belki onun hiçbir şeyden haberi yoktur. Belki bana öyle geliyordu. Kim bilir? Kısacası o, bana karşı daha farklı davranıyordu. Önceden benim bakışlarıma, söylediklerime daha da o duruşuma, kalkışıma, şimdiki gibi bakmazdı.

Tamam, benim için onun daha erken öğrenmesi iyi olurdu, şüphelense en azından. Ya bendeki duygular onda yoksa? Kalbi benim kalbimin seslerine cevap veremezse? Hayır, o zaman böyle sessiz kalması daha doğru! Yoksa ben kalbime nasıl çare bulurdum? Hayır, hayır ben onu yardımsız bırakmam. Ömür boyu onun töhmetine, iç çekmesine dayanamam. O zaman benim yaşamım yaşam olmaz. Yazın ortasında susuzluktan sararmaya başlayan çiçek gibi olur.

Ya gerçekten benim hakkımda karşılıksız duygular besliyorsa? O zaman...

29 Mayıs 1947

Acı Say

İki gündür Satımkul işe gelmiyor. Çocuğu hastaymış. Demir...

31 Mayıs 1947

Acı Say

Demir deyince... Dün Begimalı ağabeye rastladım.

Satımkul Orozaliyeviç'in oğlu nasıl oldu, iyi mi, dedim.

İyi, dedi. O, bugün daha iyi. Oynamaya başladı.

Kendimce sevindim. Sahi, bir yenilik daha... Sabah Satımkul müjdeledi. Gece Kaliyka yenge kız doğurmuş. Ne güzel, dedik!..

Benim endişem Demir. Şimdi ona kim bakacak?

Oğlunuza kim bakıyor, deyince Satımkul "Babası." dedi. "Babası" Begimalı mıydı? Gamsız da... Ona fark etmez miydi? Kim çağırırsa ona gidiyor, hiç itiraz etmiyordu. O, bugün nedendir mutluydu. Daha önce fark etmemiştim, biraz da şakacıymış. Nereden mi çıkardım?.. Ha, işte çocuklar hakkında konuşuyorduk. Hep birlikte onların yaptıklarından, söylediklerinden konuşup gülüyorduk. Sonra fıkralar anlatıldı. En çok Satımkul'un dediği hoşuma gitti. Şimdi de onu hatırlayıp gülümsüyorum.

Öğretmen bir sınıftaki öğrencilere sormuş:

Haydi çocuklar, söyleyin bakalım, evcil kanatlılardan neyi biliyorsunuz? Herkes büyük insanlar gibi, adamakıllı düşünmeye başlamış. Bir anda içlerinden önde oturan bir çocuk:

Tavuk, öğretmenim, demiş

Tavuk... Doğru söylüyorsun Aken. Başka? Öğretmen boynunu uzatıp sırayla çocuklara bakmış. Diğerleri kaşlarını çatıp ciddi ciddi düşünmüş. İkinci sıradan bir çocuk parmağını kaldırmış ve:

Bir diğer tavuk, öğretmenim, demiş.

Satımkul kaşlarını çatmadığı zaman, daha ılımlı, huzurlu görünüyor.

Benim için fark etmezdi, suratı asık olsa bile o benim için hoş, yakışıklıydı...

5 Haziran 1947

Acı Say

Begimalı ağabeyden daha yeni geldim.

İra, Stepan İvanoviç ile onların kızlarını doğumuyla kutlamaya gitmiştik. Evlerinde bizden başka on kişi daha vardı. Tarasov, partorg, biri daha biz gelmeden biraz önce kalkmışlar, ev sahibi anlattı. Benim tanıdıklarımın bir muhasebeci, okul müdürü, Begimalı ağabey ile beraber çalışan iki, üç memur daha...

Satımkul ev sahiplerine yardım ediyor, getir götür işleriyle çoğu zaman dışarıdaydı. Kırgızlar arasında geçen kutlamalarda ilk defa bulunuyordum. Gelenekleri Kazaklarınkine benziyordu: sarmerden anlatma, komuz çalma... Yemekler de...

Sonra Kırgız, Kazak ile ilgili hikâye konuşuluyordu.

Kaynaşmanın rengi İra idi. Yine konuşkan, akla gelmeyen birçok şeyi anlatıyor, etraftakiler adeta onu izliyor. Özellikle köşedeki beyaz sakallı ihtiyar dede... Bence o, onu çok beğenmiyordu. Ama gitgide sevmeye başladı sanki. Yanındaki yassı burun gence:

Hayret! Nasıl böyle olur? Baksana nasıl konuşuyor gariban, bunun yoldaşı kim?

İşte, şapkalı yiğit dedi ve çenesiyle Stepan'ın oturduğu tarafı gösterdi.

İyi, denk imiş. Allah mutluluk versin! İhtiyar, memnun olduğunu belirterek sakalını sıvazladı, başını salladı.

Benim gözlerim Satımkul’u arıyordu. O da içeri girdiklerinde bana bakış atıyor, sonra aceleyle bir şeylerle meşgul olmaya çalışıyordu. İra ise daha da fazla konuşmaya dalmış. Onun söylediklerinin bazılarında evin içinde “üü-ü” gibi sesler oluşuyor, tekrar duruluyordu.

Bebeğe isim koyma merasimi... Oo, bu kendi kendine bir şen şakraklı. Hepimiz bir kâğıt parçasına beğendiğimiz ismi yazdık. Üç kişilik komisyon kuruldu. Onlar hepimizin kâğıtlarını toplayıp içeri girdiler. Onun kuralları nasıldı? Nereden bilecektim? Onlar aralarında bir şeyler konuşuyor, tartışıyor. Sarhoş adamların arasında oturmak hem ilginç hem de zordu. Birazdan onlar tekrar içeri girdi. Kızın ismi “Hayal” oldu.

Hayal!

Nasıl güzel isim... “Kim buldu acaba?” dedim içimden. Sonra ismin sahibi de atandı. Satımkul...

Nereye gitti, gelsin.

Begimalı ağabeyinin büyük kızı:

Satım ağabeyim mi? Satım ağabeyim evine gitti. Demir uyandı ve çok ağladı. Biz susturamadık, dedi.

Demir... Onu tamamen aklından çıkarmışım. “Demir... Ağlıyor.”.

Tam o anda benim bile aklım uyandı. Kalbim ağlıyordu, içim ürperdi. E, keşke onun zavallı annesi olsa, Satımkul da keşke şuradakiler gibi, hiçbir şeyle işi yok, sigaranın dumanını “füüf” diye üfleyip otursaydı. Sabahtan beri belki de oğluna bakıp geliyordu. Zavallı çocuk... Anne deriz ama çocuğa baba da büyük bir dayanakmış. Sahi, onu ben kendim yaşamadım mı? Bana yenilik mi bu?

İşte Demir’i kucağında Satımkul içeri girdi.

Demir...

Demirciğim...

Satımkul...

Satımkul, ya seni ezancı mı yapsak? Hepimizi ayağa kaldırdın.

Öyle değil mi?

Haydi, o zaman küçük kardeşinin şerefine bir şeyler söyle de kadeh kaldıralım.

Begimalı Satımkul’a bardağı uzattı.

Hayal’inin şerefine!

Peki, Beke.

Satımkul Demir'i ona verip bardağı eline aldı:

Söylemek istediklerim, kardeşlerim Hayal'in ömrü uzun, Hayal gibi güzel olsun. Onu bulan Bekem ve Kaliyka yengem evladını sağ salim büyütüp güzel günlerini görsün!

Oturanlar içkilerini tek nefeste kafasına diktiler.

Demir elden ele gezdi. Son olarak bana geldi. Ben onu yüzünden sevmedim. Millet görür diye çekindim. Kimsenin olmadığı bir yer olsaydı bağrıma basar; yanaklarını, minicik ellerini doya doya öperdim. Ama ben sadece ismi ile çağırdım ve saçlarını okşadım. O da yerinde durmuyor elleriyle dudaklarımla oynuyordu. Çocuğun her şeyden memnun olduğu anları nasıl güzel! Ya gözleri... Tüm dünya her şeyi ile o gözlerdeydi sanki. Ben belli etmeden Satımkul'a baktım. O, nedense düşünceli oturuyordu. Aklında ne vardı? Belki Kaliman'mı hatırlıyordu. Ne de olsa ilk aşkı, böyle pırpırlayıp büyüttüğü tek bir evladının annesi...

“Bir ailenin iç işlerine karışılmaz.” diye doğru söylerler. Dediklerine göre tek suçlu Kaliman'dı. Başkaları neyse. Ya İra ile Kaliyka yengeme nasıl inanmam? Onlar bana yanlış anlatmaz. İnanıyorum. Ama bazen kendi kendime diyorum. “Satımkul'dandır.” diyorum. Onun suçunu Kaliman'dan başka hangi kadın bilsin? Öyle yapmasa, hiçbir şey yokken nur topu gibi erkek çocuğunu bırakıp bir anne nereye gider? İşte, ev eşyası almaya başlaması boşuna değildir. Özü, adı karalanmış Kaliman; belki de gönlü bol, iyi insandır. Belki Satımkul onun düşüncelerini, gösterdiği iyi niyetini yanlış anlamıştır. Onun düşüncelerini, kendini de ayaklarının altında tepelemiştir.

Olabilir, olabilir, olabilir. Sadece...

Hepsi mümkündür! Ay yerden, yer güneşten uzaklaşıp âlemi dolaşmaya çıkması mümkündür. İnsanoğlu o zaman kendisi için değil sadece çocuğu için bile ne tür şeyler yapabilirdi?

Hayat devam edip ömür sönmez olsa keşke. Bu mümkün. Fakat âlemin hareketini, zamanı durduramazsın. Bu mümkün değil.

Yalan söylenmişse de yalanın özü doğru olmaz. Mümkün değil.

Nasıl bir anne olmasın? Anneye “anne” deriz. Anne dememek mümkün değil! Satımkul'a bakıp ben de düşünmeye başladım. Kim suçluydu? Gönlüm, “Suç Kaliman'da.” diyordu.

Daha ne kadar oturduk bilmiyorum. Demir uyuyakaldı. Konuşmalar, gülüşmeler gittikçe artıyordu.

Demir sese uyanıp huzursuzlaşınca, onu alıp dışarı çıktım. Orada yatıracak yer yoktu. Nereye götürecektim? Satımkullara doğru yürüdüm.

İlk odadan geçip ilerideki ışığı yanan odaya girdim. Begimalı ağabeyinin büyük kızı başta olmak üzere birçok küçük çocuk her biri her yerde, ters düz yatmış uyuyorlardı. Annesi çocuklar ayrı oynasın diye göndermiş herhalde onları. Altlarında tek heceli halı, sol tarafta bir tek yatak... Üstü incecik yorgan ile örtülmüş. Çocuğun giyecekleri, sargısı, bezi... Tek bir yastık. Baş tarafında ters katlanmış askeri palto. Her tarafa baktım, göze çarpacak adamakıllı bir şey yok. Bari pencerede perde olsa... O da yok. Yatağın üstünü düzeltip Demir'e yer hazırlayıp daha yeni onu yatıracaktım ki o gözlerini açtı, bana doğru ellerini uzattı. Hayır, der gibi ona "cık, cık" yaptım, eğildim, pışpışladım. O da yanaklarımı okşarken, dudaklarımla oynarken, gözleri kapanmaya başladı. Bazen dudaklarında bir gülümseme ile dudaklarını oynatıyor. Daha da gülümser gibi oluyor. Ben ondan ayrılmak istemedim. Gözümü ayırmadan orada oturmak istedim. Yanağımı ona yaklaştırdım. Bebeğin ılık nefesi yüzüme vuruyordu. Kokusu geliyor... Anne sevgisini burada mı ilk olarak hissettim?

Belki, ben böylece hiçbir şeyden habersiz sabaha kadar oturur muydum? Kim bilir? Bir anda arkamdan birinin içeri girdiği sesi duydum. Kim olacaktı? Tabii ki ev sahibi... Dönüp ona baktım. Evet, Satımkul. O bana yaklaştı ve durdu. Sessizdi. Ben yavaşça yerimden kalktım. O, nedendir içindeki bunalımını durduramayan, zor dayanan adam gibi, her tarafa baktı ve:

İşte, böyle bizim yaşamımız!..

Benimle isteksizce konuşması ve konuşurken sesinin titremesi... Sağ eliyle kör gibi durmadan düğmelerini kurcalaması, onun aklının şu an yerinde olmadığını ifade ediyordu.

Neyi varmış? İyi işte, dedim hiçbir şey yok gibi.

Satımkul daha beter huzursuzlaştı.

Elbette karısı bırakıp gitmiş, milletin yüzüne bakamayan zavallının yaşamı daha nasıl olsun, değil mi?

Ne diyeceğimi bilemedim, onun gözlerine baktım sadece. O da seslenmiyordu. Benim sözüm onu yaraladı mı, dalga geçer gibi mi oldu? Neyi var? İyi işte... Neyi iyi?

Ay, Allah'ım! Bunun neresi iyi? Nasıl böyle bir şey derim? Söyleyecek başka bir şey yok muydu?

Böyle bir hoşnutsuzluk duyacağıma duyduğum gibi kalsaydım, ona cevap olarak kendince hoş bir şey söyleseydim diye nedendir telaşlandım? Sonra kendi kendime söndüm. Beni affet mi desem? Hayır, böyle sessiz kalsam daha iyi olacak. Ne lazım, bundan daha sert sözler söylenirse ben ne duruma düşerim? Hayır, hayır... Ben ondan güzel bakışımı ayırmadan kapıya doğru yöneldim. Satımkul, ben kapıdan çıkarken:

Bekler misiniz, biraz bekler misiniz?

Ona döndüm. O, ellerini nefesiyle ısıtır gibi ağzına doğru yaklaştırdı. Bu duruşuyla o, gerçekten üşüyor gibiydi. "Kış gününde duruyordu."

O yerinden hareket etmedi, seslenmedi.

Biraz sonra:

Zina, dedi ilk defa isimle hitap ederek. Sen, sen iyi insansın. Bunu biliyorum. Çoktandır biliyorum bunu, ama sana söyleyemiyordum. Belki beni sevmiyorsun, beğenmiyorsun, onu bilemiyorum. Eğer bilseydim... Yoksa belki... O durakladı. Gözleri ikimizin arasında bir şeyler arıyormuş gibiydi. Kulağıma, deprem altında uzaktan gelen gürültü gibi sesler duyuluyor, sonra o yer gibi bedenim "gür gür" etti... Satımkul sözlerini değiştirdi. Daha ne der, diye düşündü herhalde.

Şimdi her şeyi anlamıştım. Onun sözlerinin sonuna getirmesi, "yoksa, belki" diyen sözlerine biraz devam edebilseydi iyi olurdu. O öyle yapmadı. Yavaşça başını kaldırıp:

Zina, beni affet!

Ben bir şey diyemedim. "Beni affet!.."

3 Eylül 1947

Acı Say

Çok sevinçliyim! Bizim İstihbarat Partisi kendine biçilen zamanın öncesinde, kendine verilen sorumluluğu yerine getirmişti. Yaklaşık hesaplanan maden, onun toplam stoku neticelendi. Netleştirildi. Elbette, bu madenin anlamı da ölçümü de zordu. O maden ocağı inşaatçılarına devredildikten sonra parti başkanı başta olmak üzere bir sıra uzman taşınmıştı. Tarasov da... Geriye kalan hepimiz onlara gölün kenarındaki kavşağa kadar eşlik edip mutluluk, işlerinde başarılar diledik.

Yolları açık olsun!

İşte şimdi İra ile Stepan amcaı yolcu ettik. İçim yanıyor, zor oturuyorum. Ne zamandan beri birlikte yaşadık, şimdi onlarsız kalmıştım. Beni avutan sadece Demir ve Satımkul... Ne yapayım, gitmesi gerekiyorsa gitsinler. Sağ salim olsunlar yeter. Hayat beni şimdi de, bana yakın iki insandan ayırmasın. Dilediğim bu... Satım, Demir... Bunlar yanımdayken benim anım dik, yüzüm gülüyor. Gönlüm huzur içinde... İnsana bundan başka ne lazımdı? Ben eski ben değildim. Ben, benim. Bugünkü Zina'yım. Ben şimdi mutluyum. Evet, Satımkul ile hala evlenmemiş olsak da bir evden bacamız tütmüyorsa da mutluyum. Bir tek onun beni sevmesi, benim için mutluluktı. Demir mi? Demir bizim aşkımızın tadı, dileklerimizin özü. İra, benim sevgili İram, giderayak bana:

Zina, canım, sen boşuna kalmıyorsun. İsmi sormuyorum, belki belli değildir. Söylesene, sen ona güveniyor musun? O seni ömür boyu mutlu edebilecek biri mi? Umarım, öyledir. Umarım, iyi insandır. Ben sana öyle birisini hayal ediyorum. Çok mutlu ol!

Ben, evet ona güveniyorum, der gibi başımı salladım. Ellerini sıkarak:

Sizi hiç unutmayacağım, İra... Hoşça kalın. Sağlık olsun, yine görüşürüz, dedim. Hoşça kal...

Keşke söyleseydim. "O, Satımkul, İra; Satımkul!" deseşdim.

29 Eylül 1947

Acı Say

Çok mutluyum! Bugün Satımkul ile evlendik.

Demir... Benim Demirciğim, yazdıklarına bakıp tekrar tekrar gülüyor, yanımda oturuyor.

Evet, çok mutluyum. Ne kadar mutluyum bilemezsin!..

III

31 Ekim 1963

Acı Say

Bugün 1963 yılının 31 Ekim günü. Gün deyince, hala gün gelmedi.

Dışarısı karanlık.

Evde tek başıma oturuyorum. Hayal, akşama kadar benimleydi. Şimdi evine gitti.

İşte, zavallı günlüğüm... Keşke bulabilseydim. Aklımda yara çıkmış gibi nereye koyduğumu hatırlayamıyorum. Çoktandır elime almamıştım. Bak, sararmaya başlamış. Ne yapsın, kâğıt sararmasın da ne yapsın? Biz ne olduk?..

“29 Ekim 1947, Acı Say...”

Bugün ekimin otuz biri... Evet, demek ki on yedi yıla dönmüş. On yedi yıl...
Zaman bu işte...

Ben yoruldum. Çok yoruldum. Dinlensem mi? Hayır, ne dinlenmesi? İki aydır yatıyorum. Sıkıldım zaten. Hep yatmak istiyorum. Peki! Geçmişini tekrar gözden bir geçirip bugünkü geceyi kendi gözlerimle uğurlayayım. Evet, hatırlama nerede? Günlük yazmak nerede? O zamandan beri çok oldu.

Fakat onlar bana hala bugünkü gibi görünüyor. Unutulmuyormuş.

Hangisini anlatayım? Kaderim böyleymiş. Şimdi benim gözyaşlarımı kim silecek? Kim beni avutacak? Kim? Artık bu dünyada yakın kişim var mı? Keşke Demir'im olsa sadece.

Evet, o zaman mutluyum demiştim. Çünkü mutluydum! Biz öyle huzurluyduk ki. İkimizin de gerçek hayatı yeni başlamış gibiydi. Özellikle ilk günlerde... Şimdi onları hatırlayınca içimden bir gülmek gelir, bir hüngür hüngür ağlamak. Çünkü onlar gülümsetecek kadar huzurlu, mutlu, kaygısız, neşeli günlerdi. Gençtik, yan yana büyüyen iki çınar gibiydik.

Ağlamak istemem, o günlerin geri gelmeyeceğini biliyor olmamdandı.

Kasım Bayramı'ndan iki üç gün önce olsa gerek. Hediye olarak Satımkul bana elbiselik, hoş renkli şotlandka kumaşı; Demir'e de puset alıp gelmişti. Akşamüzeriydi. O, dışarıdan konuşarak girdi:

Hey! Annesi, Demir.

Ben puseti görüp çok sevindim:

A, Satım ne güzel yaptın. Ne zaman getirmişler bunu?

Daha yeni. Yetişemeyeceğim, diye çok korktum. Zina bu senin için... O, pusetin içindeki kâğıda sarılmış kumaşı bana uzattı:

Elbise için. Rengine baksana, güzel değil mi?

Teşekkür ederim Satım, teşekkür ederim.

O benim Satımkul'dan aldığım ilk hediyemdi. Bu hediye bana hepsinden değerliydi. Çünkü hediye kendisi değil, hediye edenin niyeti değerliydi benim için.

Satımkul, pusetin ayrı ayrı kâğıda sarılmış bölümlerini çıkarmakla meşgul. Ben ise tozlanmış tekerleği, kollarını bezle siliyorum:

Satım, Demir'i arabasına oturtup biraz dolaşıp gelelim mi?

Olur.

İlerideki odanın kapısını açtığımda Demir uyanmaya başlamıştı. Bir gözünü açsa bir gözü kapanıyor. Öyleyse de uykulu uykulu gülümsüyor.

Demir, benim küçüğüm, dedim Kırgızca. Biliyor musun, baban sana ne almış? Araba, cici araba... Gel binelim mi?

Onu sıcacık göğsüme sardım. Dışarı çıkardım. Satımkul yere çökmüş, arabayla uğraşırken bana bakakaldı. Demir'i arabasına oturtarak:

Hımm, güzel miymiş? Çocuk, "hı-hı" diye parlayan demir tutacakları elledi.

Satımkul yerinden kalktı:

Zina, sen Kırgızca biliyor muydun, dedi benden gözünü almadan. O bakışlarda sevinç de hayranlık da vardı.

Evet, sonra... Hangi halkla birlikteysen onlarla ilgili her şeyi, ilk etapta da dilini bilmen gerek. Yoksa bencillik olur. Kaç yıl Kazakistan'da yaşadım?..

Sen kimsin böyle? Sen... Sen; Demir ve benim için, ikimiz için yaratılmış bir melek misin? Sen insandan farklısın. Ne diyeyim, ben razıyım kismetime. Tek seninle karşılaştığı için razıyım.

Ben nedendir utandım. Onun dedikleri o kadar kuvvetli sözlerdi ki. Fakat önceden hazırlanmış değildi. Dünyadaki en yakın kişimin yüreğinin ta derinliğinden çıkan özel sözlerdi. Onun göğsüne yaklaştım, okşadım:

Ben kim miyim? Ben senin eşin, senin Zinanım...

Senin... O bana sımsıkı sarıldı, saçlarımdan öptü:

Evet, canım. Sen benimsin, ben de seninim. Sensiz çok günlerim geçti ne yazık ki...

İkimiz Demir'i pusetine oturtup sokağa çıktık. Arabayı Satımkul sürüyor, ben yanında koluna girmiş yürüyorum. Demir mutlu... Mırıldanıyor sıraya iki taraftan bize bakıyor. Sonra birden yelteniyor. Yolda karşılaştıklarımız, evlerinin yanında duranlar, herkes bizimle selamlaşıyor; gözleriyle bizi uzatıyordu. Ben daha çok Satımkul'a sokuluyordum. Sık sık Demir'i oturduğu yerden düzeltiyor, ona bir şeyler diyordum. O anki sevincim, mutluluğum, bir daha tekrarlanmaz değil mi?

O gün biz geç saate kadar oturduk. O yılki sonbahar da ılık geçti. Genelde sonbahar, aşkı hatırlatma mevsimi derler. Ama benim için tam tersiydi. Aşkın tam mevsimiydi. O zaman bana her şey güzel, hoş görünürdü. Gri renkte tarlalar, gri gökyüzü, arada bir esen sıcak rüzgâr da. İlk başlarda kuruyan yaprakların serpilip yere düşmeleri, güzel bir tamamlama gibiydi. Meğer o benim her tarafı, çevreyi kendi kalıbında kabul etmeyip ona bir başka duygu ile baktığımdan dolayıymış. Yoksa o zamanki sonbahar, işte şu sonbahardan farklı mıydı? Şimdi de, tıpkı o zamanki gibi renksiz fakat şimdi o dökülen yapraklar, çevre, dikkatimi çekmiyor. O anki duygular yok...

Evet, o gün biz geç saate kadar oturduk, kapının önündeki merdivende. Sadece ikimiz: ben, Satımkul. Demir uyumuştuk, yatırmıştık. Aysız karanlık bir geceydi. Sessizlik... Satımkul sağ tarafımda. Üzerimizde sadece yelek... Satımkul Kırgızca bir şarkı mırıldanıyordu. Başımı ona yaslamış, ona eşlik etmeye çalışıyordum. Sözlerini söylemesek de o melodi, ikimizin sevgi muhabbetini severek aya, âleme duyurmak için dolaştırıyordu.

Hangi şarkıydı? Ala Dağ, Isık Göl ve Âşık Yâr! Bu üçü bana sevginin, muhabbetin anlamı gibi hissettiriyor. Kulağa hoş, cana yakın...

Ah! Her halkta vardır bu. Kazaklarda “Sarı Arka” şarkısıyla âşık yârini hatırlarlar. Saulem, Bota gözlüm diyorlar. Ruslar Volga’sını, ormanlık yeşil alanlarını söyler. Mavimsi gözleri olan yârine özlemine hikâyesine ekler. Hikâye, tambura ve kopuz... Onların her biri farklı ses çıkarsa da onların manası bir; dedikleri, hayal ettikleri bir. O, aşk. Hayır, bu sadece iki gence, delikanlıya ve kıza özgü değil. O, vatana armağan edilen aşk. Büyük aşk!

Satımkul bazen gökyüzüne bakıyor. Ben:

O nedir, Satım?

...

Ben sorumu tekrarlıyorum:

Satım, yıldız mı?

Evet...

Sonra Karşıma gelen görüntüye doğru, onun baktığı yöne bakıyorum. Karanlık gökyüzü, yıldızlar. Ok-ya-nus!

Genelde sevgi, muhabbet hakkında söz olunca ilk akla ay gelir. Kitaplarda da, filmlerde de.

Ya, yıldızlar?

Ah, yıldızlar! Yıldızlar! Sizlere kimler bakmadı ki? Kimler saymadı? Sizler ezelden beri iki gencin eğlencesisiniz. Kurduğu hayalleri, tükenmeyen umutları...

Sizleri kim sayıp bitirebilirdi? Sayı yetmez!

Sizler aşkın ta kendisisiniz.

Aşkın ateşi söner mi?..

Aradan iki buçuk yıl geçti. Maden ocağı kurucuları, ana ve yardımcı gövdeleri, baştaki yük taşıyıcı geçidi sonlandırıyor. Onun yanı sıra fabrika kuruluşu da bitmeye yakındı. Bunlar hakkında anlatacak çok şey var. Her şey göz önümde olup bitti.

Çok geçmeden Rudnik işe girmişti. Acı Say'da yeni hayat başladı.

Diyeceğim, Acı Say kum oynayan küçük bir nehrin kenarında, küçük bir kasabaydı. O şimdi küçük bir şehre dönüşüyordu. Ne değişiklikler yaşandı? Sıra sıra evler yapıldı. Ağaçlandırıldı, halk büyüdü.

Keşke bunu Satımkul da görebilseydi!

Yine söyleyeyim, biz çok huzurlu mutlu yaşadık. Bunu ömrümdeki hiçbir şeye değişmeyeceğim, hiçbir şeyle karşılaştıramayacağım özel günlerimdi. Neden mutlulukta vakit o kadar kısa, keder de bu kadar uzun? Bana şimdi şu gece bile sadece asır gibi geliyor.

Lafı fazla uzatmaya ne gerek var? Çok bekleyip sonunda kavuştuğum mutluluğum, benim için soğuşun ortasında tıpr tıpr yağmış geçmiş sağanak yağmur gibiydi. Satımkul'dan ayrılmak zorunda kaldım. Kim bilir, belki ikimizin kaderi böyleydi.

Eğer hayat gerçekten de bir ateş ise onun alevi sönüp köz oluyorsa köz küle dönüşüyor, sonunda rüzgâr esip yok ediyorsa. O zaman benim hayatımın alevi de o günden sonra sönmeye başladı.

O günkü olay bugünkü gibi aklımda. En ufak ayrıntısına kadar anlatırdım fakat ona kuvvet yetmez. Kalbim dayanmaz, dilim varmaz.

Satımkul...

O vicdanlı, anlayışlı biriydi. Adaletliydi. İşte o adalet diye, her şey ondan başladı.

...Öğle saati yaklaşmıştı. İşle ilgili müdürümün yanına çıktığımda Satımkul, 3.bölge yöneticisi ve birkaç kişi daha orada oturuyordu. Dışarıdan bakınca bir şey üzerinde tartışıyor gibiydiler. Birbirine söz hakkı vermiyorlardı. Beni görünce durakladılar. Müdür getirdiğim kâğıtları sessizce imzaladı, tekrar bana uzattı. Genelde o, ne evrak olursa olsun dikkatle inceler, okur, şüphelendiği bir şey varsa sorardı. Bu sefer öyle yapmadı. Oradan çıktım.

Çok geçmeden Satımkul odama geldi. Suratı asıktı.

Toplantınız bitti mi? Onun moralini düzeltmek için gülümsedim.

Bitti sanırım.

İyi?

İşte, o üçüncüdekilerin anlaşma işlerin çokluğu... O, durakladı. Sabah erkenden onların işçileri yanıma geldiler. Bence bölüm müdürü, karnecisi, ikisi de yanlış yaptılar.

Ne oldu sonra?

Ne olsun, “Geçiş bir kapattıktan sonra bitti.” derler. Ortada işçilere yazık olacak. Onlara ne? Söz verildikten sonra söylediği rakamı vermek zorundalar. Anlaşma işini onlar oyuncak sanıyorlar...

Ben sesimi çıkarmadım. Satımkul bir şeyler daha anlatıyordu, kızılıyordu. Sonunda yerinden kalktı:

Ben bunu böyle bırakmayacağım. Kaza yerine gidip her şeyi yeniden ölçeceğim. Hem zaten bu... Bu bizim görevimiz, diyerek bana biraz baktı. Sonra arkasına bakmadan çekip gitti.

Hepsi bu.

Ben onu tekrar görmedim. Son gördüğüm o hali sadece. “Satımkul” diye adı kaldı.

Onun maden ocağında kalacağını; ikimiz, Demir ve ben, onsuz kalırız diye uyusam rüyamda görmezdim. Hiç aklıma gelir miydi?

Onun hayat yolu daha yeni başlıyordu. Her şey daha önündeydi. Şimdi böyle işte... Hayır, ben onun hakkında olanı olduğu gibi, gördüğümü gördüğüm gibi anlatamam. Ona gücüm yetmez. Allah kimsenin başına vermesin böyle bir şeyi.

Satımkul, Satımkul'un hayali hep benimle!..

Hep onu düşünmek istiyorum. Düşünüyorum da...

O, ondan bugüne kaç yıl geldi, geçti?

Demir'im, o zamanlarda beşikte sallanan Demir'im şimdi yiğit oldu. Ben yaşlandım, yüzüme kırışıklar düştü. Saçlarım beyazladı. Gençlik ateşim söndü.

Kaderime küsem de onu kimseye belli etmedim...

Demir'in nasıl büyüdüğünü çok hatırlayamıyorum. Her şey göz açıp kapayıncaya kadar gelip geçti. Aklımda kalan sadece iki hatıra: Demir'i ilkokula göndermem ve onun mezun olması.

Elli üçüncü yıl mıydı, yoksa... Yine sonbahar. Demir'i giydirip elinde bir demet çiçeğiyle okula götürdüm. Kalabalık... Tanıdık hizmetlilerden biri:

Oğlunuzu mu getirdiniz? Zamana bak. Hayret, yıllar nasıl da hızlı geçiyor?

İnsan, hep sonraki nesli görüp yaşıyor, yaşlandığını anlıyor...

Sağlıklı olsunlar da, diyen sözler.

Mutluluğumun sınırı yoktu. Okul müdürü yeni birisiydi. Yanımıza gelince:

Yaşı tutuyor mu, diye sordu.

Evet, dedim. Ama tam yediyi doldurmamıştı.

Soyadı? O, Demir ile bana, ikimize sırayla baktı. Onu yadırgamadım, bu duruma alışmıştım.

Bu insanların ilk defa şaşırması değildi...

Orozaliyev.

Baba adı?

Satımkul.

Doğum belgesi yanınızda mı?

Bu soru benim sabrımı taşırdı:

Onun ne gereği var?

A, ablacığım... Bu görevimiz.

Doğum belgesi yanımdaydı fakat göstermek istemedim. Belki istemeden Demir'in yanında "Anne adı Kaliman." diye okunur diye çekindim.

Annesi siz misiniz?

Nasıl yani, görmüyor musunuz?

Demir bana yapışıp bacaklarıma sarılarak ona kocaman gözleriyle ters ters bakıyordu. Müdür gerildiğimi anladı sanki, pişmanlıkla:

Affedersiniz, uyruğu Kırgız yazıyor da, dedi.

Elbette.

Hangi sınıfa vereceksiniz? Rusça sınıfına mı Kırgızca sınıfına mı?

Kırgızca sınıfına yazınız.

Belki Rusça sınıfına yazdırmanız doğru olur. Çocuk zorlanmasın sonra. Evde Rusça, burada Kırgızca...

Demir ile ikimiz evde de Kırgızca konuşuyoruz, dedim Kırgızca.

O şaşırdı ama fark etmemi istemediği gibi davrandı. "İkimiz" dediğimden Demir'in babasının olmadığını anladı sanırım.

Tamam, tamam abla...

Teşekkürler.

Demir'i elinden tutup yürüdüm. O, kalemini dudaklarında dolaştırarak arkamızdan sevimli bakışıyla bize uzattı.

Bu, Demir ile benim ilk deneyimimizdi.

O, büyüdükçe kalbimdeki huzursuzluk artmaya başladı...

Bir olay daha... Demir ikinci sınıftaydı. Bir gün okuldan gelince:

Anne üvey ne demek, dedi.

Hemen cevap veremedim, sendeledim.

Efendim, dedim.

O, bana mahzun mahzun baktı.

Üvey demek... Ne olsun? Kelime sadece. Önemsiz bir şey gibi geçiştirmek istedim.

Demirciğim, karnın aç mı? Neden böyle üzgünsün? Bir yerin ağrımıyor değil mi?

O, benden gözünü ayırmadan başını yavaşça salladı.

Evet, onun rengi solmuştu. Gözleri de cansızdı. O bir şeyin farkında, diye kalbim burkuldu. Onun şapkasını çıkarıp kıvrıkcık saçlarını okşadım. Bir şey söyleyecektim ki o, bana sarıldı ve ağlamaya başladı.

Demirciğim, yavrum... Dizime çöküp onun küçücük kafasını bağrıma bastım. "Ne oldu?" diye tekrar sormaya gücüm yetmedi. Olup biteni tam olmasa da ufak tefek

hissediordum. Kim söyledi acaba? Dileği kurusun can! Sen mi gördün tek? Bizimle ne işin vardı? İçimden ona lanet okuyordum. Hemen şimdi, hemen gidip onu bulup elini yüzünü yırtmak geldi içimden. Kim, kim?! Demir içi içine sığmıyor, bana sıkı sıkı sarılmış, hüngür hüngür ağlıyordu. Sonunda dayanamadım ben de ağladım. Ağlamakla birlikte:

Söyle, ışığım. Ne oldu, dedim. Seni kim üzdü? Söyle, lütfen söyle.

“Sen başkasının çocuğusun, senin annen üvey!” dedi. O, daha beter ağlamaya başladı.

Yavrum benim. Onun çekingen sesi benim aklımı bulandırıp öfkelenendiriyordu.

O kimmiş, dedim hemen ağlamamı durdurup. “Haydi, gidelim!” deyip onun elinden tutarak dışarıya doğru yürüdüm.

O zamanki gökyüzü yine bu muydu?.. O, Hayal imiş. O an ben, Hayal değil, Allah olsa geri dönmezdim. Başım örtüsüz, ayağım da terlaksiz, Begimalı ağabeyinin bahçesine girdim:

Ey nankör Hayal, gel buraya, dedim daha varmadan. “Neredesin?”

O kovaya bir şeyler koymuş, kilerden geliyordu. Beni görünce hemen durakladı. Elindeki kova yere düştü. Parmaklarını açıp kapata telaşlandı. Yüzü beyazladı:

Zina abla, o kendi... İlk o başlattı, dedi.

“Başlattı...” Sen ne dedin?! Onu nereden duydun, ha? Ona yaklaştım.

Ablacığım, annem, annem söylemişti. O, korktuğundan mı yoksa beni görüp utandığından mı gözlerini kapatıp yere oturdu.

O an evden Totu çıkageldi:

Aman Allah'ım, neler oluyor?

Ben:

Sizler nereden çıktınız böyle dedikodular? Bizim ne olduğumuzdan size ne, dedim öfkeyle. Herkesi bırakın da kendini söyle, sen kimsin ha?

Olup biteni hemen anladı:

Ah, seni aptal!.. Böyle yapacağın belliydi, diyerek Totu Hayal'i saçından tutup dövdü.

Ben gitgide sakinleşiyordum. Kendime getiren Hayal'in sesiydi. Çıglık atıyor, yalvarıyordu. İnsan dayanamazdı. Gitgide artıyordu sesleri. Bir an Kaliyka yengemin hayali göz önüme geldi. Ben koşarak gidip Hayal'i onun elinden aldım:

Ha, yeter artık! Çocuğu öldürecek misin? O, yutkundu sonra titreyerek zorla ayakta durdu. Hayal, bana sarılmış içini çeke çeke, acı acı ağlıyordu. Demir suçlu gibi, onun yırtık kolundan tutmuş, yere dikilmişti.

Biz böyle vaziyetteyken bahçe kapısından Begimalı ağabey göründü. Hepimize teker teker sözlü, sonra biraz uzaktan baktı, biraz durdu. İnce bıyıkları kıpırdadı, kirpikleri arka arkaya açılıp kapandı. O böyle dururken Totu, üzerini düzelterek olayı anlatmaya başladı...

O anlattıkça Begimalı ağabeyin başı biraz daha yere eğiliyordu. Hiç karşılık vermedi. Öyle sustuğu gibi yavaşça eve döndü, gitti...

Bu kadar mıydı? 15 yıl içinde böyle çok olay geçmişti. Onun hepsini anlatabilir miyim?

Biz yaşayan hayattan, benim hayatımdan annem gitmişti. Babam, Satımım gitti... Ama hayat zevki, geleceğe olan güven ve özgürlüğüm kaldı.

Off... Şafak söküyor. Neden aydınlanmıyor hala? Yoksa hava karanlık mı?

Demirim hastalıklı büyüdü. Çok sıkıntı çekmişim. Olsun. Hepsine razıyım. Bir tek kurban olduğum... Çok duyarlı ve merhametliydi. Moralim bozulduğunda yanıma gelir, benimle üzülür, beni mutlu etmek için elinden geleni yapardı. Ya sesi... Küçüklüğünden beri şarkı söylemeyi severdi. Hayal etmeyi severdi. Bıraksam gölde sandalıyla uzun uzun dolaşmayı severdi. İşten dolayı, ilçeden iskele yakınlarına taşınmıştık. Onun sesi dalgalarla beraber yarışır, uzaklara kadar gider gibiydi. Göklere uzanan Ala Dağları da onun sesini pür dikkat dinliyor gibiydi. Ben de dışarı çıkıp ona uzun uzun bakardım. O zaman benim servetim Isık Gölü'nün kendisi gibiydi.

O yedi telli gitarını çalarken, eşlik edip şarkı söylerken, kendimi göklerde hissedirdim. Gitarın tellerine dokunurken gölün dalgaları kabarır gibi onun mucize sesi kayak eşliğinde, uzaklaşır gibiydi. Begimalı ağabeyi, "Zinacığım, oğlundan bir şeyler olabilir. Gitar kursları varsa gönder." derdi durmadan. Ben de öyle düşünüyordum. Ama kendisi niyetlenmedi. O, "Ben dağ mühendisi olacağım, müzik nereye kaçar?", derdi.

Gerçeği söyleyecek olursam onun liseyi bitirmesine az kaldıkça kaygılarım eskisinden de artıyordu. O, Frunze'ye giderse öz annesini bulup gider, diye korkardım. Nasıl bilimden öksüz kalsın diyeyim, tek çocuğumu okutmaya gücüm yeterdi. Ama yine de o düşünceden dolayı:

Demirciğim, şimdi üniversiteyi kazanmak için iki sene staj yapmak gerekiyormuş. Öyle ise direkt çalışmaya başlasan, demiştim, o liseyi bitirirken. O dinlemedi:

Öyle de girenler var, anne. Ben de deneyeceğim. Belki kazanırım, dedi. Çare bulamadığımdan:

Tamam, güneşim ama Frunze'ye göre yurt dışına gidersen daha iyi olur. Moskova'ya gitmek ister misin, dedim. Yine dinlemedi:

Orada ne yapacağım? Frunze'ye gidersem daha iyi olmaz mı? Hem yakın, dayanamam, seni özlerim, dedi.

Demir'e inandım. Kabul ettim...

Demirim... Nasıl hemen yetişkin oldu? Hatırlayamadım. Hepsi bir çırpıda geçti gitti. Liseyi çok iyi bitirdi. Çok yüksek puanla, hep 4- 5. Haziranın yirmi beşinde mezuniyet balosu vardı. Oradan geç geldi. Ben de diğer veliler gibi törenden sonra gitmiştim. Sabaha doğru dayanamayıp pencereden her dakika bakarken bir anda sahilde Demirimi bir kız ile gördüm. Onu hemen tanıdım. Hayal... Heyecanlandım. Hayır, öylesine heyecan değildi. Anne gururuydu... "Bizim oğlumuz, kızımız. Biz büyümüştük. Biz..." Onların yanına gidip ikisine de sarılmak, sevmek istedim. Hayal... Keşke Kaliyka yengem yaşıyor olsaydı. Neyse ki Begimalı ağabey hayatta. O zavallının mutlu olmaya, sevmeye hakkı yok mu?

O erken yaşlanmıştı. Herhalde iyi niyetimden dolayı, bize gelince uzun uzun sohbet eder, sonra giderdi. İki lafının biri Kaliyka yenge: Önceden hatırlıyor musun, Zinacığim? Kaliyka, Hayal'i elinden tutar dolaşırdı. Anlatsana onu.

Ben onun isteklerini geri çevirmezdim. Kaliyka yengemin yaptıklarını anlatırdım. O onları dinlerken bazen üzgün, bazen gözlerini kırpıştırıp mutlu mutlu dinlerdi. Elbette Kaliykasını hatırlamak, geçmişini hatırlamak, onun için hem güzeldi hem zordu. Anlıyorum. Onun sonraki hayatını geçmiş hayatıyla karşılaştırmak nerede? Tek dayanağı çocuklarıydı. Hepsi de büyümüşlerdi. Hayal bile seneye liseyi bitirecek.

Çok geçmeden Demirim de geldi. Ben de uyumuş gibi yatıyorum. O, beni uyandırmadan dinlensin der gibi uslu uslu odasına geçti.

Gün ışığıyla odayı aydınlattı. Ben yatak odasının kapısını açtım. Demir'in yanına gittim. Kıyafetlerini çıkarmadan uyumuştü. Kravatı sağ tarafa kaymış, yastıktan

sarkıyordu. Camı açmıştı. Ben de yavaşça yanına çömeldim. Küçüklüğündeki gibi siyah kıvrıcık saçlarından okşadım ve hafif çıkıntılı alnından öptüm. Kaşları tıpkı babasınınki gibi sıktı. Düz burnu Satımkul'un burnuna benzerdi. Ama teni değişikti, beyaz tenliydi. Eğilip bir daha öptüm. Ah, haram! Şarap kokuyordu. Olsun! Elimdeki mendille yüzünü, gözlerini, alnını sildim. Bütün doğamla, varlığımla, ona şevkatle sıcacık gülümsedim. Bıyıkları çıkmaya başlamıştı. Bir daha gülümsedim: Adam, adam... Canım benim! Ben bütün geçmişi unuttuverdim. Onlar bir günlük bile değildi. O anki dakikalar benim için sonsuzdu. Mutlu anlardı!

Demir Frunze'de bir ay kalıp gelmişti. Akşam saatiydi. Herkes dinleniyordu. Yolda yorulmuş olmalı. Yüzü bembeyaz, suratı cansız, gözleri solgundu. Yolun üzerine 25 gün içinde 5 tane sınava girmişti, kurban olduğum. Kazanmıştı. Dualar ediyorum, yanından hiç ayrılmadan.

O da beni özlemiş, yüzümden okşuyor. Gülümseyerek:

“Anne sağlığın yerinde mi? Acı çekmedin değil mi? Bundan sonra ağlamazsın değil mi? Artık ben büyüdüm, ağlamazsın değil mi? Ben olduğum sürece, seni hiçbir şeyden eksik etmem. Anne, sen benim gururumsun. Anneciğim...” diyordu. Sanki ben de içimden ağlıyordum: Olur bir tanem, neden ağlayayım?..” Ama dayanamadım, ağlıyordum. Sevincimden, içime sığamadığımdan ağlıyordum:

Rızkım, günüm benim. Kader bizi ayırmasın.

O gün sabah erkenden onu sevdim, alnından öptüm, öyle gittim. Her taraf güzel görünüyordu. Sanki herkes benim sevincimi kutluyor gibiydi. Kendi kendime gururlanıyordum: Hey! Ala Dağ, Isık Göl! Hey! Sarı Vadi, benim asıl yerim! Demirim geldi. Okulunu kazandı. O artık adam oldu. Büyüdü! Demek ki benim çabalarım, uğraştıklarım boşa gitmedi. Çocuk büyüttüm. Ben anayım. Bakın ben anneyim!..

Ayın son günleriydi şirketin raporlama zamanıydı. İş çoktu. Vaktin nasıl geçtiği belli değil.

Öğlen sahile çıkıp göl tarafına bakarken Demirimi eski kayığına oturmuş, kendince göl kenarından ayrılırken gördüm. Biraz esiyordu. Söylediği şarkı duyulmuyordu. Gözümü alamadım. Özlemiştir, yavrum... Olsun, az gün olsa da dinlenip dönsün.

Arkama baka baka şirkete gittim. İş ile uğraşırken zamanın nasıl geçtiğini fark etmemiştim. Başımı kaldırıp bir baktığımda odaya karanlık çökmüştü. Dışarıda hiçbir

şey görünmüyordu. Rüzgâr çıkmış, oradaki ağaçları savuruyor, kum uçuruyordu. Bir yerlerden paldır küldür sesler, demir düştü bir yerden. Haldır huldur sesler... Kıyıya yaklaşan geminin sesi... Her taraf telaşlıydı.

Yerimden kalktım: Fırtına! Fırtına... Aklımda bir tek Demir vardı. Demir'e ne oldu?.. Alelacele dışarıya fırladım. Her taraf karanlık... Fırtına güçleniyordu. İskeleyle doğru koştum. Göle baktım. Demir yok! Tüm sesimle bağırdım:

De-m-ir!..

Sesime karşılık gelmedi. Kendi sesimi bile duyamadım. Kendimi kontrol edemez haldeydim. Ellerimle gözümü kapatarak orada dönüp durdum. Bu yaşanan kâbusu görmek istemiyor muydum?

Yoksa gördüklerim aklımda. Hayır, bu olanlar rüya mıydı, dedim kendime. İnanmak istemedim mi?

Keşke rüya olsaydı!

Gözlerimi yeniden açtım.

... Halim! Her tarafım, çevrem kendinde değildi. Yüksek dağlarım nerede? Güzel gölüm? Gökteki güneşim nerede? Ya...ya... yalnızım, bir tanem nerede? Ey, kahpe rüzgâr, sen böyle miydin? Her şeyden sen güçlü müydün? Kendimi cehennemde, kapalı bir sandıkta hissettim. Göl, göl değildi. Kıvrılan büyük bir alamete benziyordu. Ya iniltisi... Diğer tarafı görünmüyordu.

O da boğuluyor, yanına çare bulamıyor, şu "sandığın" içinden çıkmak istercesine tüm gücüyle göl kenarına savrulup çarpıyordu.

Bana neler oluyordu bilmiyorum. Aniden geçmiş göz önüme serildi.

Geçmiş... Ve Demir. Demir'in küçüklüğü... Tıpkı bebekliğindeki gibi yalınayak, şapkasız, savrulup gelen dalgaların üstünde bana doğru koşuyor gibiydi. Yardım istiyormuş gibiydi:

An-ne! An-ne...

Onun beyaz bedeni, yüzü ve kıvrıcık siyah saçları bazen grileşiyor, bazen köpüklü dalga çarpıntısında kayboluyor. O zaman da: An-ne, An-ne...

Yine aynı görüntü...

Ay, Allah'ım!

Bir an gözüme uzaktan siyah bir nokta göründü. Sahil... Sahil kenarında savrulan eski bir sandal... Evet, bana neler oluyor anlamıyordum. Sandalı göle indirdim, tek kürekle onu yüzdürmeye başladım.

Sandala su doluyordu, avucumla atıyordum: Hayır! Benim yetişmem lazım...

Küreğim kırıldı, attım: Ha-yır!.. Ellerimle devam etmeye çalıştım. Dalgalar arada bir gelip vuruyordu sandala. Ben savrulup sandalın kenarına düşüyorum. Kayığım ile savruluyor, tekrar düzeliyorum. Dayanıyorum. Başörtüm gitmiş, gökyüzünde savrulan gri renkte dalgalar gibi saçlarım yüzüme yapışmıştı. Dudaklarım titriyordu. Ona rağmen öne doğru atılıyordum. Demir'in hayali gittikçe uzaklaşıyor, sönüyordu.

Şimdi sahil bile görünmüyordu. Yine aynı sessiz sandık! Köpüren göl. Hayaline kavuşamayan gözü yaşlı, gözü yaşlı ben!

Dem-ir!..

Gitgide halim kalmadı. Yoruldum. Gözlerim karardı, sonunda dalgaların vurmasına dayanamayıp sandalın bir köşesinden düştüm. Sağ elim onun kenarına takıldı sanki. Hareket etmiyordu. Artık bağırıyordum. Çeneme kramplar girdi. Sadece içimden yavrumu yokluyordum.

Şimdi ben onu çağırıyordum. Yavaşça ismini tekrarlıyordum: Dem-ir, De-mir-ci-ğim! Annene bunu mu yapacaktın?

Bitti, bu kadar.

Son görebildiğim, siyahlar içinde bir gemiydi.

Birinin sesini duymuş gibi oldum. İçimden, "Gözüme bir şeyler mi görünüyor? Yoksa kendimi mi kaybediyorum?" dedim.

Bu kadar...

Demir ise...

Hayır, o kendi anlatsın.

O gün sabah annem beni alnımdan öperken uyanıktım. Onun o zamanki yanıma gelişi, ellerimden, alnımdan öpüşü, "Ben şimdi gideyim." deyişi, hiç öncekilere benzemiyordu. Değişik bir şey hissettim. O zamana kadar bu alışılmış, fark edilmeyen histi. Onu her zaman fark etmezdim.

Gece boyu uyuyamadım, kendi düşüncelerimle meşguldüm. Annemi sonsuza dek bırakıp gitmek, benim için çok zordu. Ama bir taraftan öz annemi, kardeşlerimi düşününce, ne sebepten dolayı bilmiyordum, bu annem yabancı gibi göründü. Onun 17 yıllık emeği, onların bir iki günlük gönlüyle kıyaslanamazdı. “Hayır, gideceğim. Gideceğim.” dedim içimden. “Kendi annemin şefkatini, kendi ocağımı hak etmiyor muyum? Gideceğim!”

Annem yanımda dikilirken kafamı kaldırıp, ona sımsıkı sarıldım. Ellerinden tuttum. Alnımı göğsüne sakladım: Hoşça kal, anne!.. Hoşça kal, iyi insan... Çocukluk günlerimin can dostu, dünyaya gözümü açan, yol gösteren ışığım... Beni suçlama. Doğanın kanunu böyleymiş. Ben kendi anneme gideceğim. Hoşça kal, anne! An-ne...

Gözlerim yaşla doldu. Vücudum titredi. Annem ise kendimi bildim bileli o tanıdık güzel gözleriyle, sıcacık bakışlarıyla, alnımdan öperek:

Uyuyabilirsin, hayatım. Yorulmuşundur. Ben gideyim, tamam mı, deyip arkaya bakarak çıkıp gitti. Benim halim, bakışım ona yorulmuşum gibi görünmüş olmalı. İçimdeki fırtınaları nereden bilsin.

O gittiği an yerimden kalktım. Elimi yüzümü yıkadım. Dışarıya çıkacaktım. Hayır, hala çıkıp gidemedim. Kapıdan geri döndüm. Evi yavaşça dolaşırken sondaki odanın duvarında asılı olan annemle ikimizin fotoğrafının yanına geldim. Uzun uzun baktım, elime alarak yüzünü sevdim camı buz gibiydi irkildim. Bunu da alsam mı diye düşündüm.

Fakat...

Yola çıktığım gibi araba geldi. Durdurdum.

Otogardan geçince fırtına başladı. Araba zor gidiyordu. Ben ise dalgın dalgın gidiyordum. Fırtına değil, tayfun olsa umurumda değildi. Benim içimdeki fırtına daha kuvvetliydi.

Elbette, ilk günler buna çok anlam vermemiştim. Huzurluydum. Kendi evim, kendi insanlarım yanımda. Bana başka ne gerekti? Gerçekten kendimi bildim bileli, sonraki düşüncem, hayalim buydu.

Frunze'ye ilk geldiğimde “Arasam mı?” diye düşünüyordum. İsmi, adresini bile biliyordum. Ama gerçekten çok da acil değildi. “Sınavlar geçsin, sonra bakarım.” derdim.

Günler geçti. Sınavlar bitti. İyi de geçmişti. Sınav komisyonunun kararını öğrenip kazandığımı öğrenince Merkez Postanesi'nden annemi aradım. Annemin sevincini anlatamam. Telefonun öbür ucundan beni seviyor, tebrik ediyordu. “Okullar açılmadan eve bir gel, yavrum, gururum... Özledim seni. Geleceksin değil mi?” diye iki üç kere tekrarladı. “Elbette, geleceğim anne. Ben de seni özledim.”

Evet, gerçekten de özlemiştim. Hatta o gün hemen gideyim diye düşünmüştüm.

Fakat...

İleri gittim, geri geldim, dolandım durdum. Gönlüm ikiye bölündü, ne yapacağımı düşünemiyordum. Huzursuzdum. “Gitsem mi, bir kez de olsa görsem mi?” dedim. İlginç... Sonunda Bayetov Caddesi'ndeki küçücük, yakın hissettiğim, o eve geldim.

Çift penceresi caddeye bakan beyaz bir evdi. Kapının önünde biraz düşündüm, girsem mi girmesem mi, diye. Bir taraftan da az önce konuştuğum annemi düşündüm. O beni bekliyor, yolunu gözlüyordur.

Aklım karıştı. Sonunda dayanamadım. Kapıyı çaldım.

Kim o? Küçük bir kızın sesine benzettim.

Ben...

O cevap vermedi, kapıyı açtı, bana bakıyordu. On üç, on dört yaşlarında bir kızdı.

Kim o? Annemdi galiba...

Demir, dedim. Sesim titriyordu.

Efendim?! Mutfak tarafından orta boylu, orta yaşlarda bir kadın geldi. Onun arkasından elinde gazete gözlüklü bir adam, sonra kafası tıraşlı küçük bir çocuk, bana doğru geldiler.

Annemin yüzünü ilk defa görüyordum.

Nedendir, o bana o kadar yakın, o kadar sevimli göründü. Hem sevindim hem heyecanlandım:

Anne, dedim. O hiçbir şey anlamadı. Sanki uykudan yeni uyanmış birisi gibi gözlerini kamaştırıp şaşkın şaşkın baktı ve geri adım attı:

A-aa...

Diğerleri beni çevrelediler. Annemin halini o adam anlamıştı:

Kaliman, ay! Nasıl olur, bu Demir. Demir imiş. Bir gün büyünce bizi arayıp bulur demiştik. O zaman bu işte.

Annem kendine geldi:

Yav-rum, diye kucakladı.

Kız kardeşim Gülcan ve erkek kardeşim Çokon ile tanıştım. Öz ocağımı, yakınlarımı bulmuştum.

Onlarda üç gün kaldım. Önceki hayatım, burada kaldığım üç gün ile kıyaslanamazdı. Ne de olsa kendi gibisi yokmuş.

O üçüncü günü sabahtan:

Göle annemin yanına gidip geleceğim. Yanına bir uğramadan gitmem yanlış olur, dedim.

Annemin hoşuna gitmedi. Karşı çıktı. Tek dediği, “Yapma, yapma evladım. O bir bela, çocuksun. O seni kandırır, bırakmaz. Olmaz, gitme yavrum...”

Babam, baba demeyip ne diyebilirdim ki, itiraz etti:

Kaliman, sen nasıl birisin? Çocuk istiyor. Doğru söylüyor, gitsin gelsin. Bunda ne var?

Sonunda annem kabul etti.

Göle gidip hemen ertesi gün geri döneceğime o, çok sevinmişti.

Babam:

Annen nasılmış, dedi.

Annem... Boğulacak gibi oldum.

Annemin ısrarıyla artık yurttan kalmıyordum. Okullar açıldı. Ben üniversiteden gelene kadar Gülcan okuluna gidiyordu. Annem ile babam işten geç geliyorlardı. Evde Çokon ile ikimiz kalırdık. Onun yaramazlığını, şımarıklığını hiç sormayın. Çok yaramazdı. Ona bakarken kendi küçüklüğümü hatırlardım. Ben de yaramaz ve şımarıktım. Zavallı annem neler çekmişti. Her zaman benim istediğimi yapardı. Hiç “off” dememişti.

Çokon... Şımarıklığından ne yapacağını bilemiyordu. Herkes onun istediğini yapardı. Ben de onu çok sevdim ama bazen kızardım.

Gülcan... Çok tatlı bir kız. Akıllı, herkese saygılıydı; oturup kalkmasını bilirdi.

Gitgide kendimi nedendir fazla hissetmeye başlamıştım. Bu ev bana geçici bir oyun için hazırlanmış güzel bir sahne gibi görünmeye başlamıştı. Evdekiler ise oyunda rollerini güzel oynayan birer oyuncu gibiydiler. Benimki yapmacıktı. Zaten benim için bunun hepsi yapmacıktı.

Üniversiteye gidip geliyorum, kurslara katılıyorum. Bazen erken, bazen geç dönüyordum. Benimle fazla ilgilenen yoktu. Varsa yoksa, Gülcan ve Çokon... Sadece onlardı.

Kendimce, “Belki de beni büyüdü sanıyorlar. Gerçekten şimdi yiğit olmuştum, şimdi üniversite öğrencisiyim.” diyordum. Ama diğer annem öyle davranır mıydı? Ben onun hala küçücük Demirciğiydim...

Hem zaten doğduğundan beri başka olunca, başka birinin elinde büyüyünce, nasıl desem bir fark, bir özellik oluyormuş. Ben bunu sonradan anladım.

Eylül ayının ikinci yarısında biz yardıma gittik. Günler gitgide serinlemişti. İlk geldiğimiz kıyafetler inceydi. Arkadaşlar bir iki günlüğüne izin alıp evlerine gidip geliyorlardı.

Orada Bazarbay ile arkadaş olduk. O da evine gidip gelmişti. Anlatıp bitiremedi. Bir tek annesi vardı. Sıcak kıyafetlerini getirdiğinden çok annesini gördüğü için çok sevinçliydi:

Babam askerden dönmedi. Hayatımız zor geçti. Ama anne, sadece sen, dedi. Büyüttü. Şimdi de yeter ki oku, diyor. Anne dediğin bir altın, dedi laf arasında. Bazıları onların kıymetini bilmiyor, büyüdüğü an bırakıp gidiyorlar. Yapacak bir şey yok. Öylelerini keşke vursalar!

Bu sözler beni çok incitti. Annemi hatırladım. Genelde o, kendi annemden önce gelirdi aklıma. Son zamanları rüyalarım girirdi. Bazen kendimi eleştiriyordum, kendimden nefret ediyordum...

Bazarbay anlatırken pancar yığınının yaslanmış, sırt üstünde yatarak gökyüzüne bakıyordum. O anda bir yerlerden “kaak, kaak” diye leylek sesleri duyuldu. Sonra kendileri görüldü. Bizim üstümüzden sıralarını bozmadan döndüler, sonra uçup gittiler. Nedendir onlar bana bakarak annemden selam getirmiş gibiydiler. Evet, annem de görmüştür bunları. “Demirim, nerede?” demiştir. “Kendine dikkat ediyor mu?” demiştir. Çok üzüldüm. Yüz üstü döndüm, ağlamaya başladım.

Çok geçmeden hocam, bana da izin verdi.

Eve geldim. “Babamdan” başka herkes evdeymiş. Elim yüzüm toz toprak içindeydi. Üstüm başım kirliydi.

Kapıdan girdiğimde herkes bana bakakaldı. Çokon parmağıyla bana doğru gösterdi:

Anne, Demir geldi. Baksana, çok pis, pislik içinde...

Diğerleri de gülüyordu. Elbette, burada alınacak bir şey yoktu. Ben de bir an onlarla beraber gülecektim ama nedense suratımı astım. Bunun neresi komik? Bu yetmiyormuş gibi annem, kalkıp beni karşılayacak halde genellikle söylenen, “Yoruldu mu? Karnın aç mı?” sözler yerine kaşlarını çatmış:

Demir, dışarıda üstünü silkeleyip gelseydin keşke, demez mi yerinden kıpırdamadan? Sadece Gülcan yanıma gelip:

Ver, şapkanı. Yeleğini çıkar, dedi.

Sustum. Annemin sözleri bana çok sert gelmişti.

“Babam” geç gelmişti. Onların hesap kontrollü yeniden seçim toplantısı varmış:

Oğlum, hoş geldin. Nasılsın? Çiftliğe yönetici olabilecek misin? –dedi şakayla güldü. Biraz moralim düzelmmişti:

Bilmiyorum, dedim gülümsedim.

Havalar soğudu, oralarda üşümüyorsun değil mi? O benden cevap almadan anneme döndü:

Annesi, bu çocuğa bir mont almazsan olmaz. Yüzü de bembeyaz. Hastalanmış olmasın?

Bu annemin pek hoşuna gitmedi galiba:

Çocuk değil mi? Dayanır. Buna mı üzülyorsun? Onu almaya da...

Anneme karşı düşüncelerim gün geçtikçe değişiyordu. Onun davranışı, şefkati beni ısıtamadı. Annelik duygusu, bütün annelerde olmayabilirmiş demek.

Annem, benim anneciğim nasıldı?

O, dünyaya sadece benim için gelmiş. Benim için yaşıyor gibiydi. Ona baktıkça içim erir, şırmamak isterdim. Şımarırdım. Benim istediğimi yapardı, özgürdüm.

Onun ağzından insan, insanlık, el, yer, güzellik hakkında sözler duyardım.

Ya şimdi?

Ben... Bununla kendi anneme çok soğuk hatta taş kalpli diyemem, acımasız da demek istemem. Beni üzecek kötü bir şey de yapmadı. Her ailede olduğu gibi ufak tefek anlaşmazlıklara, alınsam da onu fazla takmadan yaşamaya devam ettim. Ne desen de annedir. Her geçen gün onun hepsini unutuyordum. Evet, çabuk sinirlenirdi. Dünyaya, paraya pula çok değer verir. Gerçi bu dünyada dört dörtlük olan kim var ki? O da bir insan...

Fakat ne kadar kendinden bir parça olsa da ne kadar sevse de ben onu benimseyemedim. Dediğim gibi ona göre annem. Benim canım annem, aklıma ilk o gelirdi. Hayali göz önümde bulunurdu. Şefkatini esirgemez, her zaman gülümserdi.

Bayrama özel yapılacak konsere yeniden hazırlanmaya başlamıştık. Ayın otuzunda son provamız vardı. Onu tören şeklinde yapacaktık. 30. günü eve geldim:

Bugün bizim törenimiz var, dedim.

Sen de katılıyor musun?

Evet.

Bir “babamdan” başkası ilgilenmedi. Ya, annem... Onun umurunda değildi.

... Teknik Üniversitesi'nin yeni binasıydı.

Salon insanlarla doluydu. Konser koro ile başladı.

Herkes sırasıyla, biri bittikçe diğeri çıkıyordu. Ben sonlara doğru çıkıp şarkımı söyleyecektim. Sahnenin arkasında karanlık bir köşede oturuyorum. Düşündüklerim, bugünkü gün, bugünkü eğlence değildi. Kendim buradaydım ama aklım ta uzaklardaydı. Annem gözümün önümden gitmiyor, hep beni çağırıyormuş gibi hissediyorum. “Hastalandı mı acaba? Özledi mi? Özledi mi? Ben onun özlemini hak ediyorum muyum? Küstah canım! Nasıl da?.. Anneciğim, beni bağışlar mı? Belki de bana karşı sevgisi azalmamıştır. Belki de geri dönmem için geç değildir. Hemen, şimdi hemen?..”

Yerimden kalkamadım, duvara dayanıyordum.

Diğer taraftan duyulan alkış sesleri... Hür- hür sesler yükseldi. O bana, o günkü fırtına sesi gibi duyuldu. Uzaklardan annemin sesi geliyor gibiydi: Demir! O, bir tanem!.. Ben gözümü açıp kapatarak sendeleyip ayakta zor duruyorken sunucu oradan kafasını uzatıp:

Orozaliyev! Haydi, sende sıra, dedi.

Efendim? Ben mi? Bekleyin. Ben, ben...

Ne sen ?!. Çabuk ol, haydi. Millet bekliyor. Hangi şarkıydı?

“Anne...”

Sahneye çıktığımda kalabalık sesi duruldu, herkes bana bakıyordu. Sessizlik. Heyecanım geçsin diye biraz bekledim. Sonra da piyanoda bana eşlik edecek arkadaşşıma, “Başlayabiliriz.” der gibi başımla işaret ettim.

İlk kıta tekrarı...

Benim sesim şarkıyı yavaşça uzaklara götürüyordu Ben de onunla birlikte kanadımı açıp uçuyor gibiyim. Sahnede değil Isık Gölü'nün sahilinde, acımasızca yavrusundan ayrılmış, tek kalan kıymetli annemin hayaline bakar gibiydim.

Artık onun hayali de görünmüyordu. Sadece üzgün sesi:

De-mir, De-mir-ci-ğim! De-mi...

Burnum sızladı:

An-ne...

Sonunda sesim gitti. Gözlerim yaşardı.

Seyirciler fısıldanıyolar. Ben bir şey görmüyordum. Gördüğüm sadece girişe yakın sırada yalnız “babam” oldu. O, iki eliyle alnını avuçlamış oturuyordu.

Daha çok içim sızladı, üzıldüm. Bir daha ona bakamadım. Çıkıp gittim.

Karanlık gece. Ama o; aydınlığını, kaybettiğini aramaya çıkmıştı.

“Hoşça kal!” demişti içinden. Hoşça kal, baba. İyi insanmışsınız. Az da olsa “baba” diyebildim. Teşekkürler size.

Beni suçlamayın. Ne yapsam dayanamazdım. Zavallı annemin sevgisine muhtaçtım, onu özlüyordum.

Ben gideyim. O, beni yokluyor, Demirim diye çağırıyordur.”.

SONUÇ

Kırgız Türkçesi ile yazılmış olan “Ene Meerimi” adlı uzun hikâyenin incelemesinden yola çıkarak şöyle söylenilebilir ki, Kırgız Türkçesinde Eski Türkçe, Arapça, Farsça ve Rusça dilleri ile birlikte nadiren de olsa Moğolcanın etkisi görülür. Bu araştırmada tespit edilen alıntı sözcüklerin semantik incelemesi yapılmıştır. Bu incelemeler sonucunda bazı sözcüklerin anlamı aynı kalırken bazılarının anlamı tamamen değişmiştir. Aynı zamanda bu sözcükler, fonetik olarak incelenmiştir. Ünlülerde görülen değişimler; düşme, türeme, düzleşme, yuvarlaklaşma, incelleme, kalınlaşma, daralma ve genişleme olarak saptanırken ünsüzlerde görülen değişimler; düşme, tekleşme, türeme, tonlulaşma, tonsuzlaşma, dudaksıllaşma, diş-damaksıllaşma, akıcılaşma, süreksizleşme, genizsileşme ve göçüşme olarak tespit edilmiştir. Türk dillerinin çoğunluğunda korunan kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumlarına, Kırgız Türkçesinde tamamıyla uyulduğu saptanmıştır.

“Ene Meerimi” eserinden çıkarılan sonuçlar şöyle sıralanabilir:

Kırgız Türkçesinde sözcüklerin ilk hecesindeki /a/ ünlüsünün ardından /a/ veya /ı/ ünlüsü gelir.

Kırgız Türkçesinde sözcüklerin ilk hecesindeki /ı/ ünlüsünün ardından /ı/ veya /a/ ünlüsü gelir.

Kırgız Türkçesinde sözcüklerin ilk hecesindeki /o/ ünlüsünün ardından /o/ veya /u/ ünlüsü gelir. /u/ ünlüsünden sonra da /a/ gelir.

Kırgız Türkçesinde sözcüklerin ilk hecesindeki /u/ ünlüsünün ardından /u/ veya /a/ ünlüsü gelir. /a/ ünlüsünden sonra da /ı/ gelir.

Kırgız Türkçesinde sözcüklerin ilk hecesindeki /e/ ünlüsünün ardından /e/ veya /i/ ünlüsü gelir.

Kırgız Türkçesinde sözcüklerin ilk hecesindeki /i/ ünlüsünün ardından /i/ veya /e/ ünlüsü gelir.

Kırgız Türkçesinde sözcüklerin ilk hecesindeki /ö/ ünlüsünün ardından /ö/ veya /ü/ ünlüsü gelir.

Kırgız Türkçesinde sözcüklerin ilk hecesindeki /ü/ ünlüsünün ardından /ü/ veya /ö/ ünlüsü gelir.

Rusça alıntı sözcüklerin sonunda bulunan ve cinsiyet bildiren /a/ ünlüsü, Türkçede cinsiyet kategorisi olmadığı için düşer.

Eski Türkçede sözcük içindeki ünsüzler, uzun ünlüye dönüşmeden önce /w/ ünsüzüne dönüşür.

Arapça aidiyet eki “+ī”, Kırgızcada “+iy” şeklindedir.

Genel Türkçede sözcük başındaki /y/, Kırgızcada /c/ye dönüştüğünden alıntı sözcükler dışında sözcük başında /y/ ünsüzü görülmez.

Arapça sözcüklerin başında yer alan /w/ ünsüzü, Kırgızcada /b/ye döner ve çoğunlukla önünde ünlü türer.

Arapça sözcüklerin başında yer alan /r/ ünsüzü, Türkçe sözcüklerin başında /r/ bulunmadığından, ön seste ünlü türer.

Türkçe sözcüklerde /p/ ünsüzü bulunmaz. Arapça ve Farsça kökenli sözcük başında bulunan /p/, /f/ ünsüzünden gelir ve sözcük içi ve sonundaki /f/ ünsüzü de /p/ ye döner.

Kırgız Türkçesinde kullanılan /ñ/ ve /n/ geniz ünsüzleri, sözcük başında kullanılmaz. /n/ ünsüzü, Türkçe soru sözcüklerin bazılarında görülür.

Türkçe sözcük sonunda kullanılmayan /b/, alıntı sözcüklerde sözcük sonunda bulunduğu Kırgızcada /p/ ünsüzüne dönüşür.

Türkçe sözcük sonunda kullanılmayan /g/, alıntı sözcüklerde sözcük sonunda bulunduğu Kırgızcada /k/ ünsüzüne dönüşür.

Farsça kökenli “kana” sözcüğü birleşik sözcük oluşturduğunda sözcüğe göre değişiklik göstermez.

KAYNAKÇA

- ABDULDAYEV, E – A. TURSUNOV (1974), Kırgız Tili Kırgız Mekteplerinin IX-X Klastarı Üçün Okuu Kitebi, Frunze.
- ABDULDAYEV, E. (1998), Azırkı Kırgız Tili, Bişkek.
- AKMATALİYEV, A. *vd.* (2012), Kırgız Adabiyatının Tarihi -VII-, Bişkek: Poligrafum Resurus.
- AKMATOVA, A. (2008), Modern Kırgız Urukları ve Kırgız Diyalekt Coğrafyası, Turkish Studies, V. 3/3.
- ALTIOK, Emrah (2018), Öskön Danikeyev'in Hikâyelerinde Yapı ve İzlek (Yüksek Lisans Tezi), Ardahan.
- ARAT, R. Rahmeti (1954), "Kırgızistan", İslam Ansiklopedisi, C: 6, 64. cüz.
- ARTIKBAYEV, K. (2013), XX. Yüzyıl Kırgız Edebiyatı Tarihi (*çev.:* Mayramgül DIYKANBAYEVA), Ankara: Bengü Yayınları.
- BAYRAM, Ali (Haz.) (2008), Rusça Sözlük, İstanbul: Alfa Yayınları.
- BAYTOK, Aysel (2015), Kırgız Türkçesi Diyalektleri Üzerine, Diyelektolog Dergisi, S: 10.
- BEKTONOV. Z.-T. BAYCİYEV, (1993), Kırgız Adabiyatı, Bişkek.
- BELVİRANLI, Ali Kemal (2015), Osmanlıca İmla Lugatı 3, İstanbul: Marifet Yayınları.
- ÇANKAYA, Selahaddin (2014), Kırgız Sözlüğü, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- ÇENGEL, Hülya Kasapoğlu (2005, 2017), Kırgız Türkçesi Grameri (Ses ve Şekil Bilgisi), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DANIKEYEV, Öskön (2012), Tandalma Çıgarmalardın Üç Tomdugu -III-, Bişkek: Turar.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (2016), Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- DIYKANBAYEVA, M. (2014), 1916 Yılındaki Kırgız Milli Mücadelesi: Ürkün, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, s. 3/3.

ELTAMIMI ELSHERBINI, Fatma Mohamed Ahmed (2016), Kırgız Türkçesindeki Arapça Alıntı Kelimeler Üzerine -Fonetik ve Semantik İnceleme- (Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

ERCİLASUN, A. Bican (Ed.) (2012), Türk Lehçeleri Grameri, Ankara: Akçağ Yayınları.

GABAIN, A. Von (1995), Eski Türkçenin Grameri (çev.: Mehmet AKALIN), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

GÜLENSOY, Tuncer (2016), Kırgız Türkçesi Grameri, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Jean Paul Roux (2001), Orta Asya Tarih ve Uygarlık (Çev. Lale ARSLAN), İstanbul.

Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Grameri I -Fiil- Basit Çekim (2013), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I ve II Dizin (1991), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

KONONOV, Andrey Nikolayeviç (2015), Türk Lehçelerinde Renk Adlarının Semantiği (çev.: Reshide ADZHUMEROVA-Emine ATMACA), Gazi Türkiyat Dergisi, S.: 17.

KORKMAZ, Zeynep (2012), Gramer Terimleri Sözlüğü, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KORKMAZ, Zeynep (2017), Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

OROZOBAEV, Mayrambek (2014), Kırgızcadaki İslam Öncesi Geleneksel İnanç ve İnanışlarla İlgili Söz Varlığı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ÖZGEN, Nurcan (2014), Yirminci Yüzyılın İlk Yarısında Kırgız Edebiyatı Tarihi (1900-1950), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ÖZKAN, Nevzat (2014), Türk Dilinin Yurtları, Ankara: Akçağ Yayınları.

PAÇACIOĞLU, Burhan (2016), VIII.- XVI. Yüzyıllar Arasında Türkçenin Sözcük Dağarcığı, İstanbul: Kesit Yayınları.

SARAY, Mehmet (2014), Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TALAT, Tekin (1991), “A New Classification of the Turkic Languages”, Türk Dilleri Araştırmaları, Researches in Turkic Languages, Ankara.

TAN, Ali (2017), Kırgız Türkçesi (Eski Türkçe ve Türkiye Türkçesi Karşılaştırma), İstanbul: Kesit Yayınları.

TEKİN, Talat- Mehmet ÖLMEZ, (2015), Türk Dilleri, Ankara: Bilgesu Yayınları.

Türkçe Sözlük (2011), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TURGUNBAYER, Caştegin (2016), Kırgız Türkçesindeki İsim- Fiil Ekleri, Ankara: Son Çağ Yayınları.

TURGUNBAYER, Caştegin (2004), Kırgız Türkçesindeki Sıfat- Fiil Ekleri, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

YALÇIN, Süleyman Kaan (2013), Çağdaş Türk Lehçelerinde Ünlüler, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yazım Kılavuzu (2018), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

YUNUSALİYEV, B. M.(1971), Kırgız Diyalektolojisi, Frunze.

YUNUSALİYEV, B. M.(1985), Kırgız Dili ve Diyalektleri (çev. Erhan TAŞBAŞ), Ankara.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı:	Zeynep PALITOĞLU
Doğum Yeri ve Tarihi:	İstanbul/ 16.01.1994
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi:	Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları
Yüksek Lisans Öğrenimi:	Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller:	İngilizce
İletişim	
E-posta:	ckarzynep@gmail.com
Cep Telefonu:	0552 951 61 12